MAROSÁN GYÖRGY

AZ ÚTON VÉGIG KELL MENNI

MAROSÁN GYÖRGY
AZ ÚTON VÉGIG KELL MENNI

MAROSÁN GYÖRGY

AZ ÚTON VÉGIG KELL MENNI

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

© *Marosán György, 1972*

ELSŐ FEJEZET

A sorsom kelet felé visz, Debrecenbe. Magam mögött hagyom a háborút, az ágyúk tüzét, a légitámadásokat, a főváros romjait, a hullákat és az élve maradtakat. A teherautó végében ülök, és visszafelé nézek. A jármű robog velem, s város, község, falu, szántóföld, természet és ember a felkavart száraz hó ködébe vész. Olykor meg kell állnunk, hogy elengedhessük magunk mellett a nyugat felé szakadatlanul hömpölygő hadsereget. Messziről jönnek, és messzire mennek. Minden létező jármű csak őket szolgálja. Mindenütt nekik van elsőbbségük; csak akkor robogunk tovább, ha szabad az út.

Szemlélődöm. Gondolkodom: a puszta létünk maradt meg. Tudunk majd élni?.... Hazugságok nélkül, becsületesen, és képesek leszünk-e egymást becsülve alkotni és szeretni? Uralkodóvá válhat-e nálunk az ész és a humanista gondolat, a fizikai és lelki romokon gyökeret ereszthet-e a demokrácia és a szocializmus, vagy tovább bukdácsolunk újabb bajok, vészek és szenvedések felé? Egyáltalán: érdemes-e még áldozatot hozni – a magamfajta ember miért és kikért áldozza fel a sors kegye által megmaradt puszta életét, hitét és emberségét?

Az első világháború után is annyian fogadkoztak; pap, politikus, munkás, paraszt, író és tudós, úr és szolga, a pápa és a királyok, államférfiak: „Soha többé!" És néhány év

múlva újra kezdődött a legborzalmasabb, amit az emberiség valaha átélhetett. Mi az oka? Az emberi butaság, a gyávaság? . . . Mindkettőért csúnyán fizettünk! Vagy talán azért, mert az ember hamar felejt?

Sosem fogok felejteni! És igyekszem, hogy se buta, se gyáva ne legyek!

Talán most jött el a legjobb alkalom: frissiben megragadni minden lehetőséget. Az embert életben tartó álmok, vágyak és remények – a humanizmus, a demokrácia, a szocializmus megvalósulhat. Erre kell feltenni az életet!

Elhatározom: a Szociáldemokrata Párt tagja maradok. Ezt a pártot én régen, önként választottam, hittel és meggyőződéssel vállalom hát ezután is. Tudom, hogy ez sok elvtárs és barát előtt érthetetlen lesz, és sokaknak meglepetést okoz, de engem nem befolyásolhat. Tizenhét éve vagyok a Szociáldemokrata Párt tagja, s harminchét éves, érett ember. Itt harcoltam, hasznossá tettem magam, a párt baloldali, marxista szárnyához tartoztam, ez határozta meg elvi és politikai nézeteimet s viszonyomat a Kommunista Párthoz és a kommunistákhoz. Mindig nagy hatással volt rám a párt történelmi múltja, harca és szerepe – mert nemcsak magvetője volt a marxista világnézetnek és szervezője a mozgalomnak, de harcba is vitte az osztályöntudattal bíró, szervezett munkáshadseregét; ezen túlmenően pedig forradalmi hatással volt a haladó értelmiségre. Amilyen következetesen elismertem és védtem az illegális Kommunista Párt szükséges forradalmi harcát és mozgalmát, ugyanúgy harcoltam azért, hogy a legális Szociáldemokrata Párt és a szakszervezet sértetlen maradjon, és hatásos lehessen.

*

1944. március 19-én a párt történelmének egy negyedszázados harci korszaka zárult le, és egy új vette kezdetét. Törvényszerűnek tartottam, hogy az 1919-es szakadás, amely

két pártra bontotta az erőket, lezárult, és új korszak kezdődött. A két párt között nemcsak az együttműködés szükséges, hanem végre az egyetértés is, legfőképpen azokban a kérdésekben, amelyekben 1944 októberében, az illegalitás ideje alatt megállapodtunk. Véget kell szakítani a huszonöt esztendős egymás elleni torzsalkodásnak s mindannak az esztelen küzdelemnek, amelyben csak energiát pocsékoltunk el. A fasizmus átmeneti győzelmének, a háborúnak, a közös szenvedések nagy tanulságát nem feledhetjük. Eljött az egységes harc ideje – a közös ellenség ellen, a közös célokért. Most el kell dőlnie a nagy kérdésnek: Meglesz-e a két párt vezetőiben és tagjaiban a jóakarat és a szándék, hogy a munkásosztály érdekeit közös akarattal győzelemre vigyék? Talán most már a véres történelmi tanulság intő példa lesz, a fasizmus huszonöt esztendeig tartó uralma, melyben a közös börtön, koncentrációs tábor és gázkamra jutott osztályrészünkül.

A Szociáldemokrata Párt a huszonöt esztendő alatt tömegbázis volt, ez szabta meg fejlődését, helytállását – a magyar munkásosztály egyik pártja volt. Nekem ott van a helyem! Nehéz időkben is élt ez a párt legális körülmények között. Befelé a marxista ortodoxizmust valósította meg; ezen nevelte kádereit is. Viszont a napi gyakorlati politikai munkában sokszor volt megalkuvó. Harci lendületének törései, opportunista megnyilatkozásai ebből gyökereztek. Ezek a jelenségek befolyásolták, talán meghatározták a Kommunista Párthoz fűződő viszonyát. Pedig a magyar Szociáldemokrata Pártnak különösen jelentőségteljes szerepe volt akkor, amikor Európa legtöbb országában a szociáldemokrata pártok illegalitásba kényszerültek. A fasizmus elleni harc idején, de különösen a háborús idő alatt is, a két párt tagjai közelebb kerültek egymáshoz. Az egyszerű pártemberek nemcsak szót értettek egymással, de közösen is harcoltak. A felső vezetésnek ezt el kellett tűrni

– egyebet nem is tehetett. A régi gyanakvás, testvérharc oldódott, és a bizalom kialakulása azért is lehetségessé vált, mert a Kommunista Párt is kitört szektás elzárkózottságából. A legjobbkor: az új helyzet és egyben új korszak forradalmi célok megvalósítását állította a magyar munkásosztály elé. Erre pedig csak akkor lehetett képes, ha minden erejét egyesíti a közös ellenség ellen. Aki ezt nem érti meg, legyen bárhol bárki, félre kell állítani! Szörnyű a háború pusztítása, szörnyű, hogy az ország reakciós és fasiszta urai Hitler utolsó csatlósává tették országunkat! Ezért drága árat kell majd fizetnünk!

A Szociáldemokrata Párthoz ragaszkodásom természetes: elvi, politikai, mozgalmi módszerei hatottak rám. Inspirált a bátor, szabad vitára nevelő légköre. Otthonossá, emberivé tette számomra az életet, a mozgalmat; biztosította a tanulást, a fejlődést annak a munkásnemzedéknek, amely szervezettségével és példamutatásával is szemben állt a reakcióval és a fasizmussal. Itt tanultam meg a nép és az osztály szolgálatát – hatásos iskolája nevelt belőlem EMBERT.

Széles körű és kitűnő elvtársi és baráti környezetben éltem itt a munkásmozgalom történetének egyik legnehezebb korszakában. Hozzájuk tartozásom hát nemcsak egyszerűen magatartás kérdése – a legtisztábban érzett elvtársi becsületé is.

A főváros ostroma még tartott, de én már szabad voltam, s elvtársaimhoz mentem. Elkötelezett ember vagyok, köztük a helyem! Egyik-másik *vaskalapos* meglepetten nézett, de a többség örült, s azt mondták: „Szép tőled, hogy nem hagyod cserben a pártot!" Volt, aki ezt hihetetlennek tartotta – kommunista- és szovjetbarátságomat ismerve, mást várt tőlem. Ezeken viszont én csodálkoztam.

Az én szememben a kommunisták és a szociáldemokraták soha nem különültek el úgy, mint másoknál – összekötött

velük a munkásosztály érdeke és a szocialista világnézet. Ismerve a párt történelmi múltját, nem volt kétséges előttem, hogy az új helyzetben mit akar, s miért harcol majd. Programját világnézetében is évtizedek óta hirdette: a demokráciát és a szocializmust. Most eljött az az idő, amikor ez már nemcsak politikai jelszó és követelés, hanem forradalmi valóság. Marxista párt csak ebben az irányban haladhat. Az évszázados nagy pert is ez fogja eldönteni: a föld azé, aki megműveli – figyelembe véve azt az engelsi elképzelést, hogy fejlődése folyamán a paraszt is el kell jusson a kényszer nélküli, önkéntes mezőgazdasági termelőszövetkezethez. A demokrácia megvalósítása a szocializmus előkészítését jelenti majd. A demokrácia azonban nem lehet csak politikai kategória – gazdasági alapot kell teremteni. Együtt a dolgozókkal, elsősorban a munkásosztállyal, a jövendő cselekvő és vezető osztályával.

A pártnak továbbra is a szakszervezetekre kell építenie, mert ebben van és ebben lesz az osztályszervezet ereje. A munkások beleszólása a termelésbe, az üzemi alkotmány útján kell megvalósulnia, ezen az úton tanulja majd meg a vezetést, igazgatni a gyárat. A forradalmi változás esetén, mikor napirendre kerül a szocializmus megalapozása, nem lesz majd fennakadás a termelésben sem.

Még sem terv, sem elképzelés nincs arról, hogy a megvalósítandó szocializmus milyen lesz. Egyet azonban hiszek: szép lesz és emberséges – más nem is lehet! A pokolból jövünk, minden jogunk megvan hát olyan élethez, amilyenről álmodoztunk. A termelőeszközök köztulajdonba kerülnek, ezt tudom – ez döntő feltétel! Demokratikus lesz, mint az igazi emberi közösség, gyűlölet nélkül, háboru nélkül.

S ha mi ezt akarjuk, a kommunisták még inkább akarják! Akkor pedig csak a közös munka és a közös harc van hátra. Ez szabja meg helyzetünket és viszonyunkat a többi

párthoz, a vezetőkhöz és az egész országhoz és az ország népéhez.

Gondolataim továbbhúznak: ha a Kommunista Pártba átiratkozom, ezt sokan természetesnek vették volna, hiszen jól tudták, hogy erős emberi és politikai barátság fűzött hozzájuk. Becsültem és szerettem őket, amint ők is becsültek és szerettek engem, de nem voltam kommunista; így karrierizmusnak is tartottam volna, ha a pártválasztás során a Kommunista Pártba lépek. Arra mindig kényes voltam és vigyáztam, hogy ilyen és hasonló kérdésekben önmagammal szembe ne kerüljek. Nekem egyébként sem kellett igazolnom a kommunista- és szovjetbarátságomat! Elvtársaimnak – testvéreimnek tartottam őket, akikkel együtt egy elv, egy cél és egy érdek vezet, és akik a fasizmus elleni harcban példás embereknek bizonyultak.

Nálam már réges-régen alapkérdés a munkásegység, de én most ennél is messzebb nézek: egyszer jóval tovább kell jutnunk – egyesülésig! Erre nemcsak a szörnyű múlt kötelez, minden öntudatos munkás vágya és akarata is.

A teherautó úgy robog velem, mintha szárnyai nőttek volna, akárcsak a gondolataimnak. Szolnokot is elhagyjuk, katonai és közlekedési csomópont. Nem állunk meg, továbbrobogunk.

Útközben egyszer igazoltatott egy járőr. Megmutattam a dokumentumomat. – Harasó! – és megint száguldás következett. Fütyült a hideg szél.

Debrecen! A Szociáldemokrata Párt teljhatalmú megbízottja vagyok, a feladatom nem kevés: a kormány és a párt helyi vezetőivel tárgyalásokat kell folytatnom, megállapodásokat kötnöm, és az ottani vezetést át kell kapcsolnom a Szociáldemokrata Párt pesti központjába – mert a kormányszékhely hiába van Debrecenben, a pártközpontunk Pesten van.

Egyben diplomata is vagyok: a Debrecenben székelő

Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal is a Szociáldemokrata Párt nevében tárgyalhatok. Így a győztes nagyhatalmak, különösen a szovjet hatalom képviselőivel szoros politikai és emberi kapcsolatba kerülök. A fontos megbízatás izgalmas várakozással tölt el, és harckészséget önt belém. Eddig csak utazó titkár voltam, most utazó diplomata is – diplomáciai képzettség nélkül, mert ami képzettségem van, az inkább gazdaságpolitikai, politikai és irodalmi, semmint gyakorlati. De én mindig is azt tanultam, hogy egy valamirevaló párttitkárnak vagy pártmunkásnak mindenhez kell értenie, és meg is kell tudni tanulnia mindent, hát én meg is tanulom – határoztam el –, amire szükségem van!

Debrecenbe már megérkezett a szovjet delegáció, élén Vorosilov marsallal. Milyen lehet egy marsall?

Öltözékem igen silány, inkább segédmunkáséhoz hasonlít, mint valami diplomatáéhoz! Sajnos, ezen változtatnom egyelőre nem lehet. Egyébként pedig: háború van még, és nem udvari fogadás vagy bál . . .

Sokat gondolkodtam azon, hogy a Szociáldemokrata Párt mit őrzött meg értékeiből, és mit kell elhagynia mint terhet, amely akadályozhatja tevékenységét? . . .

Huszonöt évig a pártba és a szakszervezetbe tömörültek a munkás-, paraszt- és értelmiségi rétegek, és 1944. március 19-én, a megszállás és az illegalitás kezdetén több mint százezer szervezett munkás volt az országban. Ha a környező európai államokat vesszük figyelembe, ez jelentős szervezett erő volt! Hazánkban volt legtovább legális a Szociáldemokrata Párt és a szabad szakszervezet. A párttagság kiegészült a meglehetősen széles szimpatizáló értelmiségi, kispolgári és kisiparos réteggel és az ország valamennyi fontos helyére kiterjedő szervezett hálózattal, amelynek a bázisát az ipari munkások jelentették, a fővárosi és a vidéki ipari centrumokkal, és a Viharsarok nincstelen parasztjai. Ezek jelentős tényezők voltak, de mi

maradt meg ebből? Ezt mihamarabb számba kell venni, annál is inkább, mert jelen van a Kommunista Párt, és így két pártja lesz a munkásosztálynak. Ez majd nemcsak mennyiségi, de minőségi változást is eredményez – kölcsönösen hatni fogunk egymásra, talán jó és rossz értelemben egyaránt. Egy tény máris érezteti hatását: az, hogy a Kommunista Párt igen nagy helyzeti előnnyel kezdte el munkáját – harcát. Nem csodálkozhattam rajta. A kommunisták negyedszázados, illegalitásban vívott harcai, a német megszállás alatt fegyveres akciói, tekintélyt, megbecsülést biztosított számukra. Ez döntően befolyásolta a szervezkedést. Bátrabban is léptek fel, és az elsők között: másrészt a szovjet katonai szervek és vezetők előtt minden szempontból az első helyen álltak. Ezt a tényt a képviselők összeválogatása és megválasztása már világossá tette. A felszabadított területeken elsőnek hozták létre a pártszervezeteiket, és segítették ezeket irányító, vezető erőkké. De a koalíciónak megfelelően más pártok létrehozásában is vezető szerepet játszottak. A Kisgazda és a Parasztpárt mellett több helyen segítették a Szociáldemokrata Párt megalakítását is. Természetesen: a saját pártjukat tartották legfontosabbnak.

Ahhoz, hogy a Szociáldemokrata Pártot kellőképp lehessen felmérni, megalakulásától fogva a Kommunista Pártot kell szemügyre venni.

Kikből alakult meg, illetve kikből alakulhatott meg a Kommunista Párt?

Első helyen a megmaradt 19-es kommunisták álltak: igen vékony rétege az újabb mozgalomnak. A második helyen az illegális párt tagjai, akik a háború alatt, ha számban nem is, de a mozgalomban jelentős, tevékeny erőt képviseltek. A nagy számot – egy tömegpárt számára fontos tényezőt – a legális munkásmozgalomból toborozták, a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt balszárnyából. Itt és ekkor érte

a Szociáldemokrata Pártot jelentős, érzékeny veszteség, számarányt és minőséget is tekintve. Amiről annak idején Mónusnak és Peyernek beszéltem, az most mint tény, mint vaskos valóság jelentkezett. Azt jelentette, hogy a szakszervezet és a pártszervezet, illetve a munkásmozgalmunk középkádereinek tekintélyes részéből lett erős és hatásos erő a Kommunista Párt.

Csak olyan értelemben fájlaltam ezt, hogy a Szociáldemokrata Pártnak nehéz munkájába és időveszteségébe fog kerülni ezt a veszteséget pótolni, és nem úgy értékeltem, hogy a szocialista-marxista erő kisebb és gyengébb lett.

Számszerű veszteségünk nem volt tartós. A hátországban százezres taglétszámot tartottak nyilván – de ezek felső- és középkáderek nélküli szervezetet jelentettek. Három jelentős emberünk volt a hátországban: Rónai Miskolcon, Takács Hódmezővásárhelyen és Valentini Szegeden – vezetőképesek voltak ugyan, de erősen széthúztak. Mellettük a középkáderek igen gyengék voltak, és tovább gyengültek, mert közülük neveztek ki az állami és társadalmi, vezető posztokra: emellett ezekből igen sokan el is hullottak.

A párt igazi vezető ereje Pesten volt: vagy még a koncentrációs táborokban. Sokan elpusztultak.

Érdemes megjegyezni: a Kommunista Párt színvonalas és egységes vezető garnitúrával rendelkezett: a Szovjetunióból jöttek haza, majd később nyugatról is, de rendelkeztek itthoni, sokat tapasztalt, illegális vezető pártmunkásokkal is. Kvalifikált emberek voltak. Az emigrációból a Szociáldemokrata Párt alig kapott vissza valakit – vagy nem jöttek haza, vagy kiöregedtek, elvesztek. A mi veszteségünk tehát igen nagy volt. Szomorúan gondoltam arra, hogy ha a felszabadított területen ez a helyzet, milyen lesz a Dunántúlon, ahol még tombolt a háború.

Önként adódnak a fontos kérdések: hogyan lehet pótolni a Szociáldemokrata Párt veszteségét, méghozzá minél gyor-

sabban? A Kommunista Párt vonatkozásában pedig: hogyan lehet a kis létszámú illegális pártból tömegpártot létrehozni úgy, hogy el ne veszítse elvi-politikai cselekvőképességét?

Nagy figyelemmel fordultam a Kommunista Párt Szovjetunióból hazajött vezetői felé. Ismertem már Révait, Rákosit, Gerőt, Farkast és Vast. Láthattam: ők a vezetők. Körülöttük kisebb, de eléggé felkészült garnitúra – Pesten és vidéken egyaránt. Kell még egy kis idő ahhoz, hogy világosan lássak, de az alapokat máris látnom kell. Vajon a két párt marxista ereje és befolyása elegendő lesz-e ahhoz, hogy hazánkban rendszerváltozás – forradalmi változás jöhessen létre? Erre most még nehéz válaszolni – azért is, mert háború van még, másrészt: az egész magyar helyzetet kellene számba venni! Az egész magyar életet – a nemzeti, gazdasági, politikai, társadalmi, szellemi és morális életet, hiszen teljesen új helyzet előtt állunk.

Nemzeti és ideiglenes kormány vezetése alatt kezd el élni az ország, de úgy, hogy az ország fele még csatatér. Irtózatos emberi, anyagi és morális kárt szenvedtünk.

Világméretekben is számba kell venni a helyzetet és ebben a legfontosabb helyen a Szovjetuniót! A Szovjetuniót, amely döntő vereséget mért a német és magyar fasisztákra. Vajon lesz-e majd a két ország, a két nép között olyan megértés, olyan barátság, amely előremutató lesz? Egyet tudok: azzal, hogy a Szovjetuniót felszabadítónak és elvtársainknak tartom, a dolog még nincs elintézve. Nálunk nem mindenki örül a felszabadításnak. Itt igen széles és mélyre terjedt gyökerű a kommunista- és szovjetellenesség. Ennek egyrészt, azt hiszem, a félelem az előidézője. Az országban sokan félnek, és sokaknak van okuk félni. Sok a háborús bűnös, akik lapulnak. Ellenségesen állunk szemben sok honfitársunkkal – elkeseredett hangulatban él az ország. Hogyan is lehetne a huszonöt éves fertőzést minél fájdalom-

mentesebben levetkőztetni, de hogyan lehet a még dúló háború okozta szenvedéseket csökkenteni? Most egyszerre rajtunk és bennünk dúl a háború, jóllehet nem olyan vadul, ahogy az orosz és ukrán földeken . . . Istenem, de sok bajt, de sok gondot és nehézséget hagytak ránk!

El kell dőlnie: alkalmasak vagyunk-e arra, hogy elűzzük a betegséget, és meggyógyítsuk a beteget?

A két párt lebeg a szemem előtt – itt bennük kell lenni a megoldásnak! De ez azt is jelenti majd, hogy a munkásegység nem lehet csak holmi jelszó vagy óhaj, hanem törvényszerű követelmény és következmény.

Soha olyan mélyen nem élt bennem, és nem hatalmasodott el rajtam a meggyőződés:

Munkásegység – ez lehet, és ez is lesz a magyar jövő!

*

Bán Antal kérte tőlem, jelentéstétel végett lehetőleg hetente jöjjek Pestre, hogy a központ tájékozott lehessen a kormány, valamint a pártok tevékenységéről. A közlekedés a legnehezebb probléma, mert a Szociáldemokrata Pártnak nincsenek autói. Két miniszterének is olyan ócska kocsija van, hogy örökké vontatni kell, s napokig javítás alatt áll. Lovas kocsi még akadna, de azzal senki sem hajlandó húsz kilométer körzeten kívül menni. Egyetlen vonatjárat van Debrecen és Szolnok között, de az is bizonytalan. Közlekedés híján egy-egy bátor, vállalkozó kedvű emberrel üzentem, vagy küldtem jelentést Pestre, de ezzel a feladat lényegében megoldatlan maradt.

Elhatároztam, hogy kommunista barátaim segítségét kérem, és igénybe is veszem. Tudtam, ők szinte naponta feljárnak Pestre saját, esetleg szovjet közlekedési eszközökkel. Révai jutott eszembe, őt kellene megkérnem, segítsen, mert eddig vele alakult ki szorosabb személyi kapcsolatom, de most mégis zavarban vagyok: néhány nappal ezelőtt egy

pártközi tárgyaláson Balogh páterrel együtt erősen összeugrottunk a papírkiutalás körüli vitában. A papírelosztásban a kormány utolsó helyre tett bennünket. Ez ellen Balogh páterrel együtt tiltakoztunk. Nehezen jött létre a kívánt megállapodás. Dühösen, köszönés nélkül hagytam el Balogh szobáját. Révai utánam sietett:

– Ne rohanj!... Várjál meg... Gyere fel hozzám beszélgetni.

– Hagyj most engem! Meg kell nyugodnom.

– Higgadj le... Két órára gyere fel hozzám. Ebédelj velem.

Az ebéd lezajlott, aztán Révaival megegyeztünk: ezután pártközi tárgyalásra soha nem megyünk el addig, amíg a két munkáspárt előzőleg szót nem értett egymással. Mások előtt ne veszekedjünk! Előjöttem a járműproblémámmal, bár attól tartottam, hogy ebben elutasít. De nem. Megígérte, segít. Várjak a helyemen, küld kocsit.

A szerkesztőségben vagyok, Gergely Istvánnal, a lap szerkesztéséről tanácskozunk. Szól a telefon. Révai hív.

– Egy órán belül egy szovjet ezredes megy fel Pestre, holnap jön vissza, vele mehetsz! A kocsi a Bika Szálló előtt lesz, egy órakor.

– Köszönöm.

– Szólj máskor is! Nem vagyunk olyan irigyek, sem olyan feketék, amilyeneknek a szociáldemokraták festenek bennünket. Kérlek, légy szemfüles, és... jelentkezz, ha kell valami!

Örültem ennek.

Egy órakor szép Mercedes áll meg előttem, de én rá sem nézek, olyan szép. Járkálok. Amint visszafordulok, szovjet ezredes száll ki a kocsiból, és felém tart.

– Tovaris Marosán?

– Da!

– Pozsáluszta. – Karon fog. A kocsihoz vezet.

Az ezredes a sofőr mellé ül, én hátul helyezkedem el. Míg a kocsi kiér a városból, néhány szót váltunk. Később az ezredes szundikálni kezd, elalszik, aktatáskáját magához szorítja.

Nézem a vidéket, eddig végzett munkánkon, az ország állapotán, a pártokon és a kormányon gondolkodom. Látom, a kormány nem lényeges – nemcsak azért, mert ideiglenes, és a háború még folyik, sokkal inkább azért, mert formális. Az osztályok és a pártok erőit kellett számba venni, és azokat az erőket, szenvedélyeket és vágyakat, amelyek a lelkekben kavarognak, és feszítik a magyar életet.

*

Napok óta azzal vagyok elfoglalva, hogy ismeretem alapján véleményt alakítsak a pártokról és a vezetőkről – nem az elhangzottak alapján, hanem a tények és kétségtelenül felismerhető irányzatok alapján.

Nem kellett hosszú idő ahhoz, hogy felismerjem: a Kisgazdapárt lesz a jövőbeni ellenfél, az ellenség ott fog gyülekezni. Szervezkedésük már meg is kezdődött, vezetőik a hátországban a „placcon" vannak. Két, ekkor még hatásos jelszavuk volt: nemzeti és keresztény. Erre építettek, ezt juttatták kifejezésre felső vezetésükben is. Tildy, Nagy Ferenc, Varga, Balogh, Sulyok, Pfeiffer és különösképpen B. Szabó által. Sok köztük a pap. Félkészült vezetők, egyikemásika régi parlamenti gyakorlattal. B. Szabó és Balogh páter a kormányban vannak, méghozzá fontos helyen. Ez a két utóbbi volt az, aki engem már Debrecenben, de később is, szociáldemokrata bőrbe bújt kommunistának nevezett. És nem volt véletlen, hogy én voltam az egyedüli szociáldemokrata vezető, akinek ezekhez sem ekkor, sem később semmiféle kapcsolatom nem volt. Nyílt lap voltam számukra.

A kisgazdák már Debrecenben eltökélték magukat, hogy a Szociáldemokrata Pártot a régi szövetség alapján maguk mellé állítják, és hogy a Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt között megakadályozzák a szorosabb kapcsolat kialakulását. Ha senki más, ők tudták, számukra minden veszély csak innen jöhet. Balogh páter már kezdetben bűvkörükbe vonta Valentinit és Takácsot. Először engem is ebbe a körbe akartak bekapcsolni. A legjellemzőbb volt Nagy Ferenc megjelenése, aki Pozsgai államtitkár közbenjárásával privát lakásra, késő éjjel, bizalmas megbeszélésre hívott.

Nagy Ferencet jól ismertem, tudtam, hogyan került a politikai életbe: Keresztes-Fischer embere volt, mint ilyen, került a Parasztszövetség élére – méghozzá ellenünk és a kommunisták ellen!

A Naggyal való tárgyalás nem tartott sokáig. Nem taktikáztam, kérdéseire világos válaszokat adtam. Első kérdése az volt, hogy a Szociáldemokrata Párt tartja-e a „Szaki" és a kommunisták által aláírt 1944 októberi megállapodást?

– Igen, tartja.

Másik kérdése: – Elképzelhető-e, hogy a két párt nemcsak együttműködik, de majd egyesül is?

– Igen, elképzelhető – válaszoltam.

– Mi a Szociáldemokrata Párt álláspontja a szovjettel való jövőbeli viszonyt illetően?

– Barátság és szövetség – feleltem.

– Ez a barátság és szövetség nem csupán a fasizmus elleni harc? – kérdezte. – Ennél több?

– Nézze, Nagy úr! Mi marxisták vagyunk, és más úton nem mehetünk. Vagy meg kell tagadnunk egész múltunkat, megtagadnunk elveinket – de akkor el is vesztünk, és nem lehetünk többé munkáspárt, nem lehetünk Szociáldemokrata Párt, vagy . . . Gondolom, ön reméli: nemsokára béke

lesz. A békével pedig egy egészen más világ kezdődik Magyarországon.

– Mi a Szociáldemokrata Párt álláspontja a földkérdésben?

– Szétverni a feudális, hitbizományi, egyházi és nagybirtokokat! Forradalmi földreformot!

– Ezt nem értem!... Beszéltem a két miniszterükkel, akiknek nem éppen ez az álláspontjuk.

– Az lehetséges, de... itt én képviselem a Szociáldemokrata Párt álláspontját, és nem a miniszterek!

Jól értettem Nagy kérdéseit, ebben az időben már mozgott a föld a lábak alatt. Vidékről naponta jöttek a delegációk a kormányhoz és a párthoz, sürgették a radikális földreformot, amelyet a Kommunista Párt – nemcsak propagandaszempontból, de politikai szempontból is – felkarolt, kezdeményezett és irányított. Arról nem is szólva, hogy megindult a demokratikus rendőrség, a hadsereg és az államigazgatás szervezése, amelyekben mindenütt a kommunisták játszották a fő szerepet.

Pozsgai, aki mindvégig jelen volt, hallgatott és figyelt. A kérdések és a válaszok számára világosak voltak. Megállapíthattuk: ezeken a kérdéseken dől el a jövő.

Naggyal szemben nem voltak illúzióim – ő volt az első komoly vezető, aki kezdettől fogva a kommunista- és szovjetellenes erők vezetőjeként lépett fel. Ez időtől én meg is haltam Nagy és a Kisgazda Párt számára.

Viszont jól láttam, hogy Nagy Ferenc Szederrel tartott fenn komoly kapcsolatot. Nagy a Szociáldemokrata Párt baloldali szárnyát jobban gyűlölte, mint a kommunistákat – ez a baloldal akadályozta meg, hogy a kisgazdák a szociáldemokratákkal alakítsanak ki politikát.

A másik párt – és érdekes politikai erő – a Nemzeti Parasztpárt volt. Számomra nem egyszerű képlet, már a vezetői miatt sem! Bonyolult kérdés! A legális munkásmozga-

lomból személyesen ismertem Veres Pétert, Darvas Józsefet, Erdeit, Kovácsot és Illyés Gyulát. Politikai felfogásukban nem álltak távol tőlem, sőt Veres és Darvas a párt- és szakszervezeti mozgalomban nőttek fel, ott váltak vezetőképes emberekké. Erdeit Tiszántúl, a Viharsarok adta. Ő most közel állt Rákosi Mátyáshoz. Ezeknek a vezetőknek nemcsak a legális, hanem az illegális mozgalommal is kapcsolatuk volt. Személyiségük befolyásolta szubjektív ítéletemet a Nemzeti Parasztpárttal szemben, amelyet segítéssel és nagy támogatással a Kommunista Párt hozott létre, bár keretei már a felszabadulás előtt is megvoltak.

A Nemzeti Parasztpártot a kisgazdák ellensúlyozására és a jövendő munkás-paraszt szövetség érdekében hozták létre, mert ennek a pártnak tehetséges, komoly paraszti tömege nem akart a kisgazdákhoz tartozni, de egyelőre nem akart a szociáldemokratákhoz és a kommunistákhoz sem, bár a radikális földosztás, az ipar és a bankok államosításának hívei voltak.

Ehhez a párthoz kezdettől fogva egyszerű volt a viszonyom, és világos volt a kapcsolatom. Két dolog azonban igen zavart engem: erős nacionalizmusuk és alig leplezett antiszemitizmusuk. A párt baloldalán állt Veres Péter, Erdei Ferenc, Darvas József; jobboldalán Kovács Imre és társai.

Debrecenben sokszor láttam Nagy Ferencet Kováccsal és Balogh páterrel. Veres Péter a kommunistákhoz kezdett járni.

*

Délután öt óra tájban jutok fel Pesten Bán Antalhoz. Csikorgó hidegben dolgozik. Örül nekem, és én éjszakába nyúlón számolok be neki. Elégedett. Sürgeti a pártélet központi irányításának átkapcsolását Pestre.

Hajnaltájban fekszem le. Feleségemre gondolok, akiről még semmi biztosat nem tudok.

Kora reggel meglátogatom Rózsi sógornőmet. Délelőtt még találkoztam Bánnal. Tizenkét órakor a Mercedes robog velem vissza Debrecenbe. Úgy érzem, értelme van annak, amit csinálok. Ez a tudat sarkall.

MÁSODIK FEJEZET

Éjszakai csend nehezedik rám. Bármilyen későn és fáradtan kerülök ágyba, nem tudok elaludni. A nagy hajsza, az állandó izgalom és örökös készenlét az önvédelemre, marcangolják idegeimet. Az elsötétített városban csend van, az utcán nem járnak – nem is lenne tanácsos. Járőrök cirkálnak a városban – a rendőrség és a szovjet alakulatok járőrei. Akit utcán érnek, beviszik, és csak alapos igazolás után engedik szabadon. Engem is bekísértek már néhányszor, de aztán haza is kísértek.

A front messzi van, háromszáz kilométerre, biztonságban vagyok és – szabad! De álmatlanság közben nagy erővel megrohan a gond a mozgalomért, a pártért, a családomért. Feleségem vajon él-e? Szomorúan gondolok azokra a barátokra, elvtársakra, testvérekre és rokonokra, akiket megöltek, és már sosem láthatom őket. A feladatom is napról napra jobban izgat. Rádöbbenek: elmúlt... vége a régi mozgalmi kis- és középüzemszerűségnek – átkapcsolódunk a nagyüzemi mozgalmi és pártéletre.

A Népszava debreceni szerkesztőségében lakom, ez az én központi helyem, a postám is ideérkezik. Cigányélet ez. Az újságcsinálás izgalmas légköre vesz körül. Hallom a szomszéd szobából a vitát és az írógép kattogását. A lapot Gergely István, a tehetséges újságíró szerkeszti – Gergely Győző fia. Gergely Győzőt is jól ismertem és szerettem. Gergely

maga köré gyűjtötte a tehetséges fiatalokat, köztük Benjámin László költőt és Sipos gazdasági felelőst a VI. kerületi ifiktől. Hárman szinte gyerekek még, most tanulják az újságírás mesterségét: Gedeon Pál, Veres Gábor és még egy harmadik. Itt, Debrecenben verődtek össze. Engem komolyan vesznek, a párt teljhatalmú megbízottját és vezetőjüket látják bennem a debreceniekkel szemben, akik nem értenek az újságíráshoz, de beleszólnak, s nem hagyják őket dolgozni. Közbeléptem: az újságot hatáskörömbe vontam. Ezentúl szabadon dolgozhattak.

Gergely folyton nyaggat: írjak cikket! De hogy tudhatnék itt cikkíráshoz elmélyülni? Néha mégis „csőbe húz". Akkor aztán órákon át ülök és írok.

Rákosi az egyik nap azt mondja nekem:

– Nézze, Marosán, az ország hamarosan forradalmi változáson fog átesni.

Amikor ezt Valentininek említettem, igen dühös lett. Ingerülten mondta:

– Nagyképűség! Nincs még itt feltétele a forradalomnak!

Rákosival értettem egyet; forradalom kell ide, demokratikus és szocialista forradalom! Miért kellene félnünk ettől?

Melengettem ezt magamban, s bíztam valóra válásában.

Kivágódik a szerkesztőségi *lakosztályom* ajtaja: Gergely tör be.

– Alszol? – kérdezte.

– Nem.

– Van egy-két hírem a számodra. – Bejön Benjámin is, majd Gedeon és Sipos. Ezzel vége az alvásnak.

Rövid vita után döntünk az újság aznapi számának tartalmáról. Benjámin és Sipos átmegy a nyomdába. Mindent csinálnak: cikket írnak, nyomnak és expediálni segítenek.

Gergely figyelmeztet: ne felejtsem el, holnap fogadás van.

– Fenét holnap – dörmögte Benjámin –, hisz már elmúlt éjfél!

Gedeon és Benjámin azon mulatnak, hogy milyen díszesen fogok felvonulni: bakancs és sportnadrág . . .

– Nem baj, el kell mennem!

Vágni lehet a füstöt. Ablakot nyitok. Beáramlik a csípős, hideg levegő, már érződik a tavasz.

*

Debrecen most a *nagy világ* szemében is történelmi város – politikai életünk központja. A városnak már volt döntő szerepe a magyar nemzet életében: 1849-ben nagy templomában zajlott le a Habsburg-trónfosztás. Újabb életünk beindításának helyéül valószínű a Kommunista Párt választotta és ajánlotta, az 1849-es múltja miatt. Itt van most minden: kormány és pártok, a háborút irányító vezérkar és a megszállást végrehajtó és ellenőrző három nagyhatalom képviselői, az ellenőrző bizottság, Vorosilovval az élen.

A városban az új, a jövendő alig ismerhető fel. Az élet távolabb zajlik: borsodi, nógrádi, baranyai ipari centrumokban és a viharsarokban: Békésben és Csongrádban, ahol a nincstelen parasztság és a munkások élnek és hatnak.

Debrecen hamar benépesült. Mindenféle ember tűnt itt fel, de különösen jó szimattal a törtetők, a karrieristák, a helyezkedők és a fezőrök, akik a *húsosfazék* mellett szeretnének megmaradni. Itt gyülekeznek és helyezkednek a nagymenők, a mindent kivárók, az üzlet és a politikai élet nagy és kis cápái.

Az ország az éhezés határán áll, különösen Pesten. Kezdetét vette az élelmiszer és a politika fekete piaca, zsibvására, mert kenyeret, állást, igazolást eredményezhet. Megjelentek a pártok vezérei is, sleppjeikkel együtt – szem előtt akarnak lenni, és szerepelni akarnak, mindenhez kérik

a beleszólás jogát, és fújnak, mert a kormányt nélkülük állították össze.

Az emberek igazolványért s igazolásért futkosnak: katonák, rendőrök, csendőrök – a kormányban is vannak ilyenek –, állami és közalkalmazottak. Ezek először a kormánynál, majd később a vezető pártoknál adják le névjegyüket, és felajánlják szolgálataikat.

Két helyen igen nagy a forgalom: a Kommunista Pártnál és a Kisgazdapártnál.

Hozzánk kevesen jöttek – ha jöttek is, névkártyájukat nem vettük figyelembe! De aztán megjelentek a munkaszolgálatosok, eljöttek a megmaradt üldözöttek és sokan mások. Akik nálam jelentkeztek, csak akkor méltattam figyelemre, ha ajánlást hoztak Pestről. Ezzel csökkentettem a rám nehezedő nyomást. Ismerkedtem ezzel a perzsavásárral.

Jártak nálam: miniszterek, főispánok, rendőrkapitányok, jegyzők, polgármesterek. Akit nem ismertem, azt hamar visszaküldtem állomáshelyére, vagy Pestre irányítottam. Sok felhatalmazást kellett adnom – sokszor rettegtem, vajon kinek is adok?!...

A párt debreceni vezetése igen rossz színvonalú volt, s egyben önző is: minden vezetői posztra debrecenit akartak, klikkek alakultak, és helyi érdekek kerültek előtérbe, amelyek hol államtitkári, hol főispáni vagy alispáni stallumba akartak torkollni – ennél alább nem adták. Irgalmatlan nehéz volt eligazodni!

Egy-két igazi barát és szaktárs megjelenése hozott némi örömöt és vigasztalást ebben az embervásárban. Örültem nekik, mert megmaradtak. Semmit sem akartak tőlem – csak látni, kezet szorítani és beszélgetni.

Némelyek élelmiszerrel láttak el és néhány ruhadarabbal. De mindennél többet ért az oly régen nélkülözött emberi és baráti szó és az elvtársi kézfogás.

A Szociáldemokrata Párt helyiségében Márkus László barátom az V. kerületi ifiktől látogatott meg elnyűtt bakaruhában.

Márkus a Kommunista Párt tagja, partizánként jött haza. Nem csodálkoztam ezen, ott a helye – ő sem csodálkozott azon, hogy én megmaradtam a Szociáldemokrata Pártban. Erős, egészséges, vidám fickó volt, olyan, aki sokat kibír. Közös barátainkról beszélgettünk, újságoltam: Nádas néni és Tibi fia él, Nádas bácsi minden eddigi jel szerint odaveszett. Egy pillanatra mély csend vett körül bennünket.

Később Révész Imre is előkerült – annak idején ő mutatott be a feleségemnek. Neki én újságoltam, hogy felesége életben van. Együtt búsultunk, mert én semmit sem tudok feleségemről.

Révész hamarosan a rendőrségre került, míg Márkus Laci sokáig mellettem tevékenykedett. Később újságíró lett. Vele még sokszor találkoztam.

Két szaktársam keresett fel: Szabó Sanyi és Vityek Tóni. Ők kenyeret sütnek. Ha velük vagyok, könnyebb elviselni a munkát, könnyebb helytállnom.

A kormánnyal eleinte sok dolgom volt, mivel a két párt részéről az első igazoló bizottság tagja voltam. Feladatunk volt a katonai hadbírói és rendőri igazolásokat lebonyolítani. A bizottság három tagból állt: miniszterelnökből, igazságügyminiszterből és belőlem.

Rákositól és Révaitól sok szemrehányást kellett zsebre vágnom a bizalmatlanságom miatt. Nem volt jó véleményem például a Dálnoki Miklós Béla-kormányról és különösen gróf Teleki miniszterről. Az volt a benyomásom, hogy lenéznek, és afféle szükséges rossznak tartanak bennünket. Kezdetben igen fölényesek is voltak, de amint fölényességüket viszonoztam, visszahúzódtak. Ezután kölcsönös tisztelettel érintkeztünk, de nem szerettük egymást. Félelem is

élt bennem: tartottam, hogy be akarnak csapni, és félrevezetnek.

Sok ellenforradalmár személyes visszaemlékezését olvastam a Tanácsköztársaság elleni harcról, némelyek igen kajánul írták meg, hogy a munkásokat milyen könnyen sikerült becsapniok. Nem tudtam elfelejteni. Egy bizonyos: Debrecen számomra kitűnő fejlődési alkalom és egyben iskola lett – a politika és a vezetés iskolája, ahol felnőhet és beérhet az ember. Két dolog vezérelt: a párt megbízása, az, hogy jól végezzem a dolgom, és e belém nevelt, véremmé lett kötelességérzet, amely állandó éberségre késztetett.

A nyílt emberi és politikai állásfoglalásom sok minden bajtól megóvott, és a veszedelmes elemeket távol tartotta tőlem.

Mivel a koalíciós kormányban osztozkodás folyt a fontos helyekért, munkámat izgalmasabbá, de könnyebbé is tette. Ebben bőséges alkalmam nyílt emberismeretem kiszélesítésére.

Új barátot Debrecenben nem szereztem. Elmélyült azonban a kommunistákkal való emberi kapcsolatom.

Az úri és valamikor vezető réteg lapult és várt. A valamikor oly nagyhangú magyar tábornokokat érdemes volt megfigyelni, hogyan viselkedtek a magas rangú szovjet tisztekkel szemben. „A barbárok, a bolsevikok győztek, tűrjünk, alkalmazkodjunk, nem tarthat sokáig!" – sugárzott belőlük.

*

Elindulok a Bika Szállóba, a fogadásra. Szégyellem magam az öltözékem miatt, de nem tehetek róla. A főbejáratnál már látni, hogy itt ma sokan lesznek. A hallban a fogadóbizottság egyik tagja tiszti sorfal között vezet fel az emeletre. Meg vagyok illetődve: Vorosilov áll előttem szép dísz-

ruhában, elképesztően sok kitüntetéssel – a sok érem elborítja a mellét. Közvetlenül eléje érek. Háta mögül Grigorjev, a magyarul ragyogóan beszélő tolmács súg neki valamit. Egy pillanat, és szemben állunk egymással. Kezét nyújtja: „Tovaris Marosán! Örülök, hogy eljött . . ." Máris továbbvezetnek.

Szovjet tisztek társaságába kerülök. Több százan vagyunk már. Megjelentek az amerikai és angol tisztek is – olyanok, mint akiket skatulyából húztak ki. Az angolok szerények és csendesek. Az amerikaiak hangosak.

A terem közepén hatalmas asztalok, lapjaikon minden jó, amit a magyar és orosz hidegkonyha feltálalhat.

Jön Vorosilov, és italokhoz invitálja a vendégeket. Tartózkodóan igyekszem viselkedni. Elhatározom, hogy keveset eszem.

A szovjet tisztek magukkal vittek az asztalokhoz, kezembe nyomták a tányért, villát, és kínáltak. Mivel keveset vettem, kivették kezemből a tányért, és megrakták étellel. Az egyik tiszt az asztal közepén álló vizeskancsóból öntött teli egy vizespoharat – gondoltam, vízzel. Mindenkinek a kezében vizespohár. Szomjas vagyok, felhajtom a poharat, nagyot iszom. A fele leszaladt, és csípte a torkomat. Forróság futott vele a gyomromba. Ez bizony pálinka!

A tisztek elismeréssel néztek rám. – Ez igen! – mondták. Most aztán együnk. A második *vizespohárnál* derült ki, hogy vodka van benne. Melegem lett. Majd jókedvem is. Az egyik tiszttel, a hadsereg művészegyüttesének dirigensével, a zenéről és a népdalról beszélgetünk. Bartókról olyan lelkesedéssel beszélt, hogy a szívem megmelegedett tőle. Egyik-másik dalát dúdolgattuk.

Grigorjev tolmács tűnik fel. A tisztek félreállnak, s ő kér, hogy menjek vele: a marsall hívat.

Különszobába megyünk. Nagy asztalnál a kormány tagjai ülnek – Vorosilov, angol és amerikai tábornokok és né-

hány civil társaságában. Itt már elhangzott néhány pohárköszöntő, s vidáman vannak. – Magának is pohárköszöntőt kell mondania – szól hozzám a tolmács.

– Ha kell, nincs sok választásom – mondom. Neki is készülök, rögtönzök. Csend lesz. Látom, hogy Key tábornok hívja Kovács ezredest, a tolmácsot.

– Lassabban! – szól Kovács. – Nem tudom fordítani.

„Én, a magyar munkás, üdvözlöm az Egyesült Nemzetek vezetőit s külön is a szovjet elvtársakat . . ."

Melegen, szívből zúg az éljen. Durrognak a pezsgősüvegek. Kezdődik a koccintás. Arra gondolok, hogy veszélyes keverni az italt, de hát most inni kell! De régen ittam pezsgőt – azt sem tudom, mikor.

Helyet kerítenek nekem, és asztalhoz ültetnek. Szomszédom Szviridov altábornagy, Vorosilov helyettese és egy civil; töprengtem, jól hallottam-e a nevét, úgy emlékeztem, Puskint mondott, amikor bemutatkozott.

Újabb poháremelés, felállás, nevetés és taps. Mellettem a civil beszélgetni szeretne velem, kérdi, beszélek-e angolul vagy franciául.

– Nem. Keveset németül. Oroszul semmit.

– Járt Németországban?

– Igen.

– Mikor?

– 1931-ben.

– Az régen volt.

A hangulat megoldja a nyelvet, és kiderül, hogy még sok német szó van, amit nem felejtettem el.

Beszélgetünk. Elmondtam neki, hogy eléggé szervezetlenül mennek a dolgok. Néz, néz, és kissé gúnyosan mosolyog.

– Nem tudjuk, kiben mi lakik – mondja. – Nem láthatunk az emberekbe, és nézze: mi már Sztálingrád óta ilyen

szervezetlenül jövünk, de azért nemsokára Bécsben és Berlinben leszünk.

Elszégyellem magam. Bocsánatot kérek.

– Nem tesz semmit, Marosán elvtárs!

Vorosilov szemmel tart bennünket. Megkérdi, miről beszélgetünk.

Magasra csap a hangulat. Zene szól, itt-ott énekelnek. Kivonulunk a nagyterembe. Arra leszek figyelmes, hogy Révai integet. Hozzámegyek. Nagyobb asztalnál együtt ül Révai Erdeivel, Veressel és másokkal, és parasztdalokat próbálnak énekelni. Nekem is nagy kedvem van hozzá, de összhang nem alakul ki. Dalos vagyok, tenor tudok énekelni, közéjük igazodom, de az éneklés nem sikerül.

Visszamegyek a szovjet tisztekhez. Itt is énekelni kezdünk. Felugrom a dobogóra, és szólót énekelek. „Alma a fa alatt, nyári piros alma." – Velem énekelnek a többiek is. Hatalmas kedvem kerekedik. Hát hogyne: néhány hete élet és halál között, most meg . . . Máris mekkorát változott a világ!

Éjjel három órakor dúdolva ballagok végig a Péterfia utcán, ahol valamikor gyermekként, éhesen jártam iskolába. Szép lesz az élet! Szép, csak előre kell nézni! . . .

HARMADIK FEJEZET

A fogadás után erősen meggyorsult az élet.

Buda felszabadult – vége lett a hetek óta tartó ostromnak! Befejeződnek az előkészületek a dunántúli terület katonai felszabadítására – Debrecenben ezt is érzékelni lehet. Minden nap hoz valami változást.

Puskin követtől kapok üzenetet: feleségem életben van, egészséges! Ez a hír nemcsak a munkakedvet, de a teherbírást is fokozza bennem.

Rákosi örömmel értesít: előkerült Szakasits Árpád! Ezentúl még szervezettebben mennek majd a dolgok. Most láthattam: a Kommunista Párt komolyan aggódott Szakasitsért, és nagyon várják vissza. A párt egyéb vezetőivel szemben eléggé bizalmatlanok voltak – különösen Szederrel szemben, aki főtitkár szeretett volna lenni.

Előrehaladt a rendőrség és a hadsereg szervezése. Az államigazgatás terén azonban zavaros volt a helyzet.

Bán Antal kijelentette: nem érti, Valentini miért gyűjti maga köré a szegedi jogászokat, és valamennyi fontos helyet miért velük töltet be.

Én értettem Valentinit, de nem sokat tehettem ellene.

*

Megjelent az üzemi bizottságokról szóló rendelet, amellyel a munkások a gyárakban és üzemekben lerakhatják a jövő

szempontjából fontos vezető és irányító szerv alapjait. Ezen a téren sok az izgalom: az üb összetétele már jelzi a két párt szervezeti súlyát.

Mint a villámcsapás, ért a hír: napirenden van a földreform! Egy nagygyűlésen ezt Nagy Imre már be is jelentette. Takács és Valentini panaszkodnak: a Kommunista Párt a Parasztpárttal akar együttműködni, és bennünket hanyagolnak. Egyre jobban kiderül: ők csak panaszkodni tudnak, de a dolgokba beleszólni, igazukért küzdeni, nem!

Értesítenek: Szakasits lejön Debrecenbe Riesszel. Lehet, hogy a földreform kérdésének hatása, de a pártvezérek sürgősen gyülekeznek Debrecenben. Szélesedik a pártok közötti kapcsolat.

Alig érkezett meg Szakasits, jött Tildy Zoltán is. Együtt vannak a döntő súlyú pártvezérek: Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád, Tildy Zoltán. De ekkorra már a Kommunista Párt kezdeményezésére javában folyik a földigénylő bizottságok megalakulása. Úgy látom, a földosztás nemcsak politikai, hanem katonai kérdés is! Ez leginkább akkor derült ki, amikor Szakasits és Tildy Vorosilovnál jártak.

– Mikor fognak földet osztani? – kérdezte őket Vorosilov. – Ha a magyar katonák meghallják, hogy földet osztanak, otthagyják a frontot... Most erre is gondolni kell. Valentiniék hibásnak és elhamarkodottnak látják ezt a lépést. Szerintük várni kell nyugodtabb időkre.

Napok óta lakom a Balogh házban, Valentininél, aki így akart közelebb vonni magához. Éjszakába nyúló viták zajlottak le közöttünk. Hajtogattam: sürgősen fel kell osztani a nagybirtokot, méghozzá úgy, hogy soha többé ne lehessen újra összehozni az urak számára. Ez lesz az igazi forradalom, amely mindenfajta reakció lába alól kihúzza az anyagi bázist! Ha két-három évig várnánk, ahogy azt Nagy Ferenc javasolja, baj lenne!

Szakasits a Riesszel, Takáccsal és velem folytatott vita

végén bejelentette: Tildyvel Vorosilovnál járt, és ebben a kérdésben nem vitázni, hanem cselekedni kell. Szakasits elfogadta a tervet, amelyet a Kommunista Párt a Parasztpárttal együtt készített, és élesen mondta meg véleményét a két miniszternek: a párt ebben a kérdésben nem tétlenkedhet! A tétlenség sírba vihet bennünket. A földhöz elsősorban a nincstelenek, a sokgyermekes parasztok és nős fiaik juthatnak.

Mondom Szakasitsnak: már több százezer földigénylőt írtak össze. Az alulról jövő nyomás erős a párt felé, gyorsan kellene cselekedni. Annál inkább, mert most lehetséges lesz megteremteni egy szoros munkás-paraszt összefogást. A parasztok oda fognak húzni, ahol érdekeiket képviselik.

1945. március 15-én összehívták a pártok vezéreinek konferenciáját, amelyen jelen van: Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Révai József, Veres Péter, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Balogh páter, Szakasits Árpád, Ries István, Takács Ferenc és Marosán György.

A kormányépület tanácstermében találkozunk. Veres Péter mindenkinél radikálisabb szeretett volna lenni, míg Balogh páter, amit csak lehetett, szeretett volna megtartani a papoknak.

A tárgyalás ideje alatt Dálnoki Miklós Béla, mint akit a téma nem érdekel, többször kiment a teremből. Erdei és én nem várhattuk meg a tárgyalás eredményét, mert el kellett mennünk, a Kossuth téri, március 15-i nagygyűlésre. Sok ezer ember részvételével ez volt az első nagygyűlés, amelyen a kormány, a pártok, a katonai és a társadalmi szervek együtt vettek részt. Történelmi levegő uralkodott itt. Én többek közt arról beszéltem, hogy a költő valamikor arra figyelmeztette nemzetét, hogy: „Vigyázó szemeteket Párizsra vessétek!" Most mit mondhat a magyar költő, mit a magyar politikus? Azt, hogy vigyázó szemeteket Moszkvára vessétek! Moszkvára, mert most ott dől el hazánk sorsa!

A gyűlés után visszamentünk a tárgyalásra. Hamarosan megegyezés született. 1945. március 17-én megjelent a törvény, és ezzel kezdetét vette a nagy földosztás. A Népszavában én írtam vezérkcikket „Tiétek a föld" címmel.

*

Debrecen megpróbálta élni a kormányszékhelyhez méltó nagyvonalú életét: színházi előadásokat tartottak, a társadalmi megmozdulások népesek voltak, a vendéglők, kocsmák zsúfoltak. Az éjszakai élet azonban a privát lakásokban zajlott. A bizalmas politikai találkozások és a sötét konspirációk is.

A kinevezések körül dúlt a harc, sok *fejes* juttatta barátait magas hivatalba. A tárcák miatti harcok, a koalíciós osztozkodás és a két párt közötti rivalizálás itt már komoly formákat öltött. Pártállás szerint szemelték ki és helyezték el a káderekét – ebben sehol sem volt kivétel. Kezdetben ezt nem tartottam fontosnak, mivel nemsokára úgyis Pestre kell költöznünk. Aki azonban már helyben volt, és lubickolhatott, az nehezen mozdult.

Debrecen minél tovább akarta húzni és élvezni a kivételes helyzetet, és már emiatt is igen lassan indult meg az *átkapcsolás*. Budapesten a kormányépületek romosak voltak.

*

Budapesten is megindult az élet, a romeltakarítás. Feljöttem egy napra, alig hittem a szememnek. Hol volt már a januári kép, a rossz álomnak is szörnyűség? A reménytelenséget lelkes, munkás élet váltotta fel. A munkahelyeken mozgás, az építés heves láza! Dolgoznak. A pesti munkások úgy dolgoznak, ahogy még sosem.

*

Megegyezem Szakasitscsal és Bánnal, fel sem jövök Pestre addig, amíg átköltözésünk nem lehet teljes. Mivel megjelent a törvény a földosztásról, végig kell járni a megyéket, és instruálni kell a vezetőket.

Ebben a harcban a felszabadított területen a pártvonalat nekem kell vinnem, nekem kell ellenőriznem. A földosztás valójában megindult – versenyfutás kezdődött a földért és az emberért, a lelkekért. Semmi remény hát arra, hogy hosszú hetekig lélegzethez juthassak. Kint kell lennem a harci terepen, segíteni és dolgozni – különben lemaradunk! Itt mutatkozott meg leginkább a debreceni vezetők tehetetlensége és alkalmatlansága.

Pesti barátaim és elvtársaim, Justus és Vajda hosszúnak találták a debreceni megbízatásomat, és nem helyeselték a hónapok óta tartó távollétemet a pesti központtól. Nekem azonban tetszett ez a munka, fontosnak, szépnek és forradalminak tartottam. Ebben részt venni több volt a politikai kötelességnél – számomra a nagy élményt is jelentette.

A tavasz viharos szeleket kavart. Az események két fontos területen összpontosultak és zajlottak: folyt a földosztás, és recsegett-ropogott az évszázados feudális al- és felépítmény, mely ellen annyi lázadás, forradalom tört ki, s már annyi vér folyt, annyi emberélet esett a harc áldozatául! Megindult az, amit a magyarság legjobbjai vágytak és álmodtak – amiért börtönt és halált ezrével szenvedtek.

Szinte hihetetlen, hogy a negyedszázados Horthy-ellenforradalom és a szörnyű német fasiszta megszállás után e legégetőbb és legfeszítőbb probléma napok alatt oldódik meg. Forradalom ez itt, Magyarországon! És ebben az időben indul meg a szovjet hadművelet is végig a nyugati széleken, és szinte napok alatt kiverték a német fasisztákat az országból.

Április 4-én országunk felszabadult. Csakhogy ezt is megértük! Öröm után ismét öröm, a feleségem él. Újból együtt

lehetünk majd, és az ország szabad – nekem is, neki is, az egész magyar népnek. De amíg én örülök, mások még eszelősen futnak, és anyjukat, apjukat, gyerekeiket keresik!

Alighogy visszaérkeztem Debrecenbe, pártközi konferencia vár, amelyen döntés születik, hogy a pártok vezérei és vezetői kötelesek részt venni a földosztó nagygyűléseken: magyarázzák meg a népnek a nagy történelmi esemény politikai és forradalmi jelentőségét. Tehát: a pártok magyarázzák a törvényt! Ez eltart néhány hétig.

Több csoportot állítottak össze. A csoportok élén Tildy, Rákosi, Erdei, Veres, Marosán, Szobek és néhány helyi ember. A legnehezebb feladat elé a közlekedés állít bennünket. Minden elképzelhető járművet igénybe vettünk – mozgásban volt a repülő, az autó, a lovaskocsi, a bicikli. Ha másként nem lehetett, gyalogoltunk.

A Kommunista Párt és a Parasztpárt adta a legtöbb agitátort – látszott, hogy nagyon felkészültek; de ez azt is mutatta, hogy e két párt között milyen közvetlen a kapcsolat, milyen szoros az együttműködés.

Az első utam a Viharsarokra vezetett – Szentesre és Szarvasra. Délelőtt Szentesen, délután Szarvason tartottam pártközi nagygyűlést. Vasárnap délben a Kommunista Párt központja elől indultunk – a párt adott kocsit. Idejött Veres Péter is, és idejöttek a kisgazdák is. Szobekkal, aki Békés megye kommunista főispánja, majd lent találkozunk.

Veres arra kért, vigyük magunkkal Kovács Imrét, akinek ott dolga van, és aki most Balogh páter vendége. Én ugrottam fel Kovácsért a páterhez: az ebédlőben csendesen iszogattak. Míg Kovács felkészült, felhajtottam egy-két pohárral a páter borából. Kínált, igyak csak. Kért: ne bántsam a papokat, mert azok még szolgálatokat fognak tenni. Kovács fölényeskedve kérdezte:

– Na, hogy van a forradalmi munkásosztály, és hogy érzi magát illusztris vezére?

– Ez nem a cinikusság ideje! – mondtam Kovácsnak.

A sofőr mellett Kovács ül, én hátul Veres Péterrel, közöttünk egy sovány debreceni ügyvéd. A Kisgazda Párt előre jelezte, hogy ide ügyvédet küld, és nem parasztot, legyen, aki magyarázza a földosztó törvényt.

A kocsi alig ért ki a városból, Kovács elkezdte az ugratást, eresztgette a cinikus megjegyzéseit.

– Mondd, Marosán, hogy fogsz te beszélni a parasztokkal? Ti, szociáldemokraták tudtok a parasztok nyelvén beszélni? Mert ezt Mónus nem tanította. Te nem vagy paraszt... Mit fogsz csinálni, mit fogsz mondani?

Kovács kulák fia volt, rátarti, büszke, magát nagyra tartó.

– Az igaz – mondom –, nem vagyok paraszt, de annál több is vagyok.

– Ne beszélj! Mi vagy te?

– Pék, édesem, aki sokkal közelebb áll a paraszthoz, mint te.

Csípkedtük egymást. Veres Péter védelmemre kelt:

– Te, Imre – mondta Kovácsnak –, tudnak a szocik a parasztok nyelvén beszélni, és van is mit mondaniok!

– Az lehet – mondta Kovács –, de a szocdem párt munkáspárt, mit keres a parasztoknál?

– De elfelejted – mondta Veres Péter –, hogy itt vannak a kommunisták is! Hát azok, mit gondolsz, mit keresnek a parasztoknál?

– Mi vagyunk a parasztpárt – dörmögte Kovács. – De mi Veressel együtt vagyunk, mint ahogy együtt voltunk abban az iskolában is, ahonnan elindultunk; ő falun, én meg városban – ő a mezőgazdaságban, én meg az iparban.

Figyelem Kovács Imrét – ez már nem az a Kovács, akivel én a József Attila-temetést megszerveztem, és aki annak idején fenemód dörgölődzött a szocikhoz, és aki a *Néma forradalom* című kitűnő könyvvel vívott ki magának

nevet és becsületet. Ez a Kovács már egy másféle ember . . . közelebb áll Nagy Ferenchez és Balogh páterhez, mint hozzám és Veres Péterhez. Miért ugrat, miért csipked ez bennünket, a szocikat és a kommunistákat – hol lenne a földosztás nélkülünk? . . .

Kovácson gondolkodom – a Soli deo Gloriá-s Kovácson – és azon is, hogy 1942-ben mint helyeztette őt szabadlábra Szombathelyi . . . Csak nem feküdt ott is jól? A börtönben sokat beszéltek arról, hogy Szombathelyi személyesen hallgatta meg Kovácsot.

Az bizonyos: ez a Kovács több arcú, és alighanem most mutogatja az igazi arcát. Nézem a tájat. Keresztülrobogunk Hajdú megyén. Szép, napsütötte táj. Kovács és a sofőr között jó a kilátás. Gyorsan kapaszkodunk fel az emelkedőn. Az út közepén lovaskocsi jön, a bakon öreg paraszt. Száz méterre vannak előttünk. Mi is az út közepén megyünk – úgy vélem, összeütközünk. Riadtan látom, hogy a bakon ülő öreg paraszt beszélget. Alig vagyunk harminc méterre, az öreg felriad. A ló ágaskodik. A sofőr félrefordítja a kormányt. Hatvankilométeres sebességgel a kocsit súrolva robogunk el a kocsi mellett, de az autó nem tér vissza az útra, hanem száguld az árok felé. Recsegés, ropogás, irtózatos ütés – nekimentünk a kilométerjelző kőnek –, még egy pillanat, és beborulunk az árokba. Én vagyok fölül. Veres Péterrel bámuljuk egymást. Egy pillanat, és már ugrom is. Szerencsére az ajtó nyílik. Verest megelőzve Kovács kapaszkodik utánam, szörnyen meg van rémülve. Nyúlok Veresért, aki nyugodt. Ketten a sofőrt emeljük ki. Kint vagyunk a kocsiból, élünk. Nézzük egymást, majd a gyors iramban száguldó lovaskocsit. Kovács szidni kezdi a buta parasztjat, aki elalszik a bakon.

Az autó összetört, folyik belőle a benzin. Ez már nem visz tovább bennünket. Fuccs a gyűlésnek! Debrecen harminc kilométerre van ide, Szentes ennél messzebb.

Délután három óra van. Veressel leülünk az árok szélére, és örülünk az életnek. Kovács dúl-fúl, le s föl járkál az országúton, a jogász a kocsit szemléli a sofőrrel.

Feltűnik egy biciklis fiatalember. Megállítjuk, kérdezzük: hová megy? Derecskére. Megkérjük, szóljon a rendőrségen vagy a Kommunista Pártban, hogy telefonáljanak Debrecenbe, hol vagyunk, és hogy jártunk.

Veressel azt számítgatjuk, hogy mennyi időt kell várnunk. Abban állapodunk meg, hogy három-négy órát. Nyugodtan várunk. A sofőr mellénk ül. Kovács a jogásszal járkál.

– Bele kell nyugodni – mondja Veres.

– Én már évek óta semmin sem lepődök meg. Ha nem jön segítség, gyalog vágunk neki az útnak – mondom.

– Veled megyek – mondja Veres.

Csak ketten beszélgetünk. – Földet osztunk – mondja Veres. – De nincs mivel szántani, és nincs miből vetni. – Szidja a németeket, szidja a magyar urakat. Kovács megmegáll velünk szemben, és mormog.

Az országutat kémleljük. Veres Péternek igen jó szeme van. Oldalba bök, és mutatja a távolban kavargó porfelleget. Magunkhoz sem térünk, nagy sebességgel elszáguld mellettünk egy gépkocsi. Utánabámulunk. Fékezés, nyikorgás, és tőlünk vagy száz méterre megáll. A sofőr kiugrik a kocsiból, utána Rákosi, majd méltóságteljesen Tildy és Erdei. Jönnek felénk, Rákosi apró, de szapora léptekkel.

Rákosi rám néz. – Nincs semmi baj? – kérdi.

– Nincs. Élünk.

Állunk szemben egymással – Rákosi, Tildy, Veres, Kovács és Erdei. A helyzet igen beszédes – ilyen véletlen találkozás sokat mond. Soha nem fogom elfelejteni Kovácsot, mint mustrálta Rákosit és Erdeit. Ölni tudott volna a szemével.

Rákosi barátságos volt, sajnálta a balesetet; láthatóan örült, hogy nem lett komolyabb bajunk. – Kérem, várjanak itt, a szomszéd faluból rögtön telefonálok, küldjenek kocsit. A maguk gyűlése fontos. Tovább kell menniök, oda kell jutniok. – Sorban kezet fognak velünk. Kocsiba vágják magukat, és elrobognak. Ők is gyűlésre mennek.

Veressel visszaülünk az árok szélére.

– Meglásd, Marosán, megtartjuk a gyűlést. Szerinted hogy jobb beszélni, elsőnek vagy utolsónak?

– Nekem mindegy – mondom neki. Kiderül, hogy jegyzetet egyikünk sem készített – szabadon fogunk beszélni.

Jó óra múlva feltűnik egy autó.

80–100 km-es sebességgel robogunk Békés megye felé. Veressel könyvekről diskurálgatunk. Sötétedik. Csend lesz a kocsiban.

Késő este érkeztünk meg Békésre. Veres dirigálja a kocsit. Püskiékhez megyünk: nála lakik Németh László. Majd ott eldől, hogy hová helyezkedünk el.

Már mindenki aludt, felvertük a házat, bemutatkoznia csak a jogásznak kellett. Németh Lászlót személyesen nem ismertem. Egyszer írtam ellene a Népszavában. Leültünk a gyertyával világított paraszti szobában. Kiderült, hogy itt csak két ember kaphat szállást.

Veres és Kovács marad! mi továbbmegyünk. Elindulunk a községházára, ahonnan elvisznek bennünket egy tanyára. Nagy ház. A jogász eltűnik. A sofőr és én lefekszünk. Csomag nincs nálam. Ennivalóm sincs. Levetkőzöm katonaingre, és félig pucéran bujok a dunyha alá.

Korán reggel kelek, a sofőrrel körülnézünk, a kútból vizet húzunk, és megmosdunk.

A sofőr hamarosan kideríti, hogy B. Szabó államtitkár paraszttanyáján vagyunk. A kisgazdát nem látjuk, A sofőr reggelit vár, én nem – tudom én, hogy hol vagyunk kedves vendég! Itt nem!

Reggeli nélkül indulunk el. Verest felvesszük, és továbbrobogunk Szentes felé.

Veres elmondja, hogy Németh László beteg, s hogy beszélt rólam. – Ugye, te nem szereted őt? – kérdi. – Pedig rendes ember. Nagyon értelmes magyar ember.

– Nézd, Veres... Téged szeretlek, hozzád van valami közöm, közös gyökérből nőttünk ki. Őt... nem szeretem, bár tudom, hogy kiváló, tehetséges ember. Kovács hol maradt?

– Nem jön tovább velünk. Ide jött csak. Reggeliztetek? – kérdi.

A jogász igennel felel. A sofőr hallgat. – Mi semmit sem ettünk – mondom. – Az este se...

– Ugyan! – mondja Veres. – Ez disznóság.

– Nem érdekes! Szentesen már lesz valaki, aki enni ad. Egyenesen a Szociáldemokrata Pártba megyek. Első szavam: ennivalót hozzatok. Hozzák a pálinkát, kolbászt, fehér kenyeret, bort. A gyűlés tíz órakor kezdődik.

A gyűlés színhelyén azt ajánlom, hogy Veres Péter legyen a fő szónok, de Szobek akar elsőnek beszélni – ő a Kommunista Párt szónoka. Beszéde le van írva. Utána jobb is lesz Veres – most fontos a közvetlenség!

Veres jól beszélt. Utána én következtem. Jó hangulatot teremtettünk, s jól kiegészítettük egymást. A gyűlést a kisgazda zárta be.

Továbbutazunk Veres Péterrel. Szarvasra tartunk.

A szarvasi gyűlésen is Szobek beszélt elsőnek – ehhez ragaszkodott. Mi engedtük. Szobek régi szociáldemokrata volt, átlépésével a Kommunista Pártba sok régi emberünk hagyta el a Szociáldemokrata Pártot. 1944. március 19-én találkoztam utoljára vele – most kommunista főispán, rögtön magas beosztáshoz jutott.

A gyűlés érdekes, lelkes hangulatú volt, de elégedetlen-

ség is kifejezésre jutott. Akiknek nem jutott elegendő föld, jelentkeztek Dunántúlra, hátha ott még jut belőle.

A helyi szakszervezet vezetőjénél lakom; együtt ültem vele a kanizsai táborban. Szerettük egymást. A Kommunista Párt tagja.

– Így alakult – mondja nekem. – Gyere, aludj nálam.

Szívesen megyek.

– Nem tudtam megmaradni a Szociáldemokrata Pártban – mondja vacsora közben. – Nagy volt a nyomás . . .

– Ne sajnáld – mondom neki. – Nem vagy rossz helyen. Inkább ott, mint máshol.

Örül a véleményemnek. Sokáig fent vagyunk. Felesége és a gyermekei magunkra hagynak.

Reggel találkozom Veressel: nem jön haza Debrecenbe, ittmarad, és szétnéz a megyében. Így a kisgazdával indulok vissza. Most én ülök a sofőr mellett. Egész úton hallgatunk. Kora délután érünk Debrecenbe.

A szerkesztőségbe megyek, nagy örömmel fogadnak. Előkerül a pálinka, Szabolcsból szerezték, krumpliból készült.

– Mi újság van? – kérdem őket.

– Hát nem tudod?

– Mi a fenét kellene tudnom? – Nevetés közben újságolják, hogy Pesten nemzetgyűlési képviselőnek választottak.

– A fenét! . . . Hát erre valóban inni kell!

– Tudod te, mit jelent ez? – kérdik. – Még több ajtó nyílik majd meg előtted. Ez fontos ám!

– Ha csak azért nyílik meg előttem valamely ajtó, mert képviselő vagyok, akkor csapnivaló pártmunkás vagyok!

Gergely nyugtalan; most már komoly jelei vannak, a kormány hamarosan Pestre költözik. Ő is szeretne felmenni. Nem akar itt maradni.

– Tudod – mondja –, ha te elmész innen, akkor engem megesznek a debreceniek.

Nyugtatom: – Ne félj, együtt maradunk! Valamennyien együtt megyünk fel Pestre! . . .

Délután Rákosival folytattam hosszabb megbeszélést, később részt vett Révai is. Érdeklődött, nálunk hogyan zajlott le a gyűlés. Tájékoztatásom meglepte. Beszélgetésünk aztán Veres és Kovács köré sűrűsödött. Nem hitte, hogy Kovács olyan ember lenne, amilyennek én tartom. Kovács ugyanis jelentkezett nála, és felajánlotta szolgálatait.

Révai engem támogatott. – Nézd, Mátyás – mondta –, ezeket a figurákat Marosán jobban ismeri. Az bizonyos: Veres becsületes, jószándékú, és mégiscsak valaki, a mozgalom neveltje. Kovács viszont . . .

*

A hét végére kezemben van a délutáni lap, a Világosság engedélye, a jó hírt közlöm a szerkesztőségi barátaimmal, megnyugszanak. A lap főszerkesztőjéül Gergelyt ajánlom.

Vasárnap kora reggel ismét útra kelünk négyen. Veres és én egy kocsiban. Zöld Sándor, a kommunisták küldötte a jogásszal egy másikban.

Kisvárdán szép számban jöttek össze a gyűlésre. Itt ragaszkodtam ahhoz, hogy Veres legyen a fő szónok – nemcsak azért, mert az országos bizottság elnöke, de művelt parasztember is, aki a szocializmusról is mer beszélni!

Zöld ebbe belement. Veres beszéde remekül sikerült. A hallgatóság jókat derült Veresen, majd énrajtam: mind a ketten értettük a nép nyelvét, s már ezzel sikert arattunk.

A gyűlés utáni ebéden részt vettek a pártok vezetői, valamint a papok, az egyházak képviselői. A pohárköszöntők-ben – „A béke és Isten áldása kísérje a részt vevő pártok munkáját" – mondták a papok.

Mátészalkán sok ezer ember vett részt a nagygyűlésen. Amint hallgattam Zöld beszédét, észrevettem, hogy a szónoki emelvény mellett két puskás rendőr áll vigyázzállásban. Körülnézek: látnom kellett, hogy sok itt a puskás rendőr – akárcsak régen.

Kérdezem a rendőrkapitányt: – Mi ez?

– Parancs a megyétől.

– Hát jó, de mégis ... az emelvénytől vigyék el. – Ám erre nem hajlandó. – Ha nem viszi el, botránnyt csapok. – Erre sem vitte el.

Zöld után Veres következett. Nagyon jól beszélt – hatásosan, okosan és nyíltan. Utána én következtem. Amikor felmentem a dobogóra, azzal kezdtem, hogy a két puskás rendőr menjen el az emelvénytől. Az emberek még azt hihetik, hogy mi azért merünk bátran beszélni, mert őriznek bennünket. Ígértem: rendőrvédelem nélkül is elmondom azt, amit akarok. Sőt, akinek tetszik, közbe is szólhat!

Nevettek, tapsoltak. A két rendőrt elparancsolták az emelvénytől. Kitűnő hangulat kerekedett.

– Lesz búza, lesz kenyér, szőlő és bor, s ha étel lesz – mondtam –, lesz gép és lakás, aztán jöhet akár a lakodalom is, de nem az uraké, hanem a dolgozóké! Öröm lesz élni, emberek, különösen akkor, ha az Isten által hat nap alatt teremtett világba mi teremtjük meg a békét, a szabadságot és az emberiességet!

Kora reggel Veressel együtt érkeztem vissza Debrecenbe, ahol nagy örőm ért: megjött a feleségem! Boldogan ugrottunk egymás nyakába. Percekig nem tudtunk szólni. Aztán csendesen számba vettük az élőket és a holtakat. Szót ejtettünk a jövőről is. Terveztünk is: ha eddig nem mertük, most talán ... megkockáztathatjuk majd, és lehet gyerekünk ...

NEGYEDIK FEJEZET

Amilyen nehezen indult, olyan gyorsan bonyolódott a kormány felköltözése Pestre. A debreceniek látható szomorúsággal és csalódottan vették tudomásul, hogy elveszítik eddigi szerepüket.

Csak Dálnoki Miklós Béla, az elnök és Vörös János hadügyminiszter mozdult nehezebben. Nekik jó volt Debrecen, és még jobban szeretnék, ha az élet nem szólna bele elképzeléseikbe.

Már nincs sok dolgom, mert a választott szervek megszűntek, az apparátus pedig viszonylag kicsi. Addig azonban nem távozhatom Debrecenből, amíg a kormány végleg el nem hagyja helyét.

Révai telefonál, jöjjek át hozzá. Délután az utolsó pártközi konferenciát tartják, jelentős napirenddel.

– Mióta tudod? – kérdem.

– Nemrég telefonált Balogh páter. Neked nem szólt?

– Nem.

– Két napirend van: tájékoztató és további teendő a kormány felköltözésével, valamint a csendőrséggel kapcsolatban.

Értem én a pátert és Dálnokiékat, kissé mégis bosszant a dolog. De meghívás nélkül is elmegyek!

Biztonságból azért felhívom a páter titkárát, a szegedi jogászt – az okos embert, a Minisztertanács jegyzőjét, aki

méghozzá szociáldemokratának is mondja magát, bár nem tagja a pártnak.

– Igen – mondja –, lesz . . .

– És miért nem szóltak?

– Nincs kéznél egyetlen miniszter sem, és azt hittük, hogy vidéken vagy. Tegnap kerestelek, de nem voltál Debrecenben.

A fene egyen meg benneteket! – gondolom, és azt felelem:

– Délután én is ott leszek.

Előzőleg elmegyek Rákosihoz, amikor belépek szobájába, már együtt van Révaival és Farkassal.

Rákosi közli velem, hogy az első napirend, a kormány felköltözése nem érdekes; folyamatban van, és hamarosan befejeződik; egy államtitkár marad Debrecenben, a kisebb folyó ügyeket intézni. A csendőrség kérdése már érdekesebb – Dálnoki Miklós Béla és Vörös János még itt akarnak döntést kicsikarni.

A pártközi konferenciák tanácsadó szerepet töltenek be a kormány mellett. Akárcsak a földkérdésben, ebben is dönteni kell: mi történjék a csendőrszervezet sok ezres állományával? – bár sokan Nyugatra távoztak. Ez a karhatalmi szervezet döntő volt a Monarchiában, de különösen az volt Horthyék alatt. Veszélyes elnyomó szerv volt.

Rákosi úgy látta, hogy Dálnoki és Vörös szeretnék „átmenteni" Horthy csendőreit.

– Mi a Szociáldemokrata Párt álláspontja, és mi a maga véleménye? – kérdezte Rákosi.

– Szét kell verni az egész bandát!

Rákosi nagy szemekkel nézett rám, és újból kérdezte: – Ez a maga véleménye vagy a pártjáé?

– A párté is, az enyém is!

– Rendben van! Egyetértek. Beszéltem már Veressel is. A Parasztpárt sem akarja a szervezet fennmaradását.

Délután három órakor összeült a pártközi konferencia. Mivel ekkorra megérkezett Takács, hárman mentünk el: Kiss Roland, Takács és én. A Kommunista Pártot Rákosi, Révai és Farkas képviselte, a Parasztpártot Veres és Erdei, a Kisgazda Pártot Tildy és Balogh páter, a kormányt Dálnoki elnök és Faragó – volt csendőr tábornok – most miniszter.

Az elnöki helyen Dálnoki ült, tőle jobbra és balra Balogh páter és Faragó. A többiek – még Takács is – távolabb.

Dálnoki ismertette a napirendet. Az elsővel hamar végeztünk. A kormány most már csak az ország fővárosában tud eleget tenni a kormányzás követelményeinek, a szakadatlanul növekvő feladatoknak. A rendkívüli helyzet megszűnt. A minisztériumok már helyet találtak maguknak Budapesten. Az elnökség a Parlamentben lesz. Kérte a pártokat: ugyancsak telepedjenek át a fővárosba, és továbbra is álljanak a kormány rendelkezésére. A kormány elismerését és köszönetét fejezte ki Debrecen lakosságának: az ideiglenes kormánynak helyet biztosítottak, és mindent megtettek a kormányzati munka beindítása érdekében.

A legtöbben nem figyeltek a beszélőre. Az ablakok nyitva voltak, beáramlott a tavaszi meleg és a tiszta levegő. A szemben levő házban lakott Vorosilov, már napok óta nem láttam.

Az első napirendi pont után kis mozgás támadt, majd nehéz csend. Dálnoki, mintha maga is érezné, hogy ezután valami nemkívánatos dolgot kell majd nyélbeütni: kereste a szavakat. Nem olyan sima és könnyed, mint az előbb volt. – Ennek a fontos karhatalmi és rendészeti erőnek és igen régi intézménynek dolgát rendeznünk kell... Tudom, uraim, azt, hogy a nép sosem szerette, sok rossz tapad hozzá, de gondoljunk arra is, hogy ezt az intézményt is demokratikussá lehet tenni... a sok értékes államigazgatási és karhatalmi tapasztalat átvehető és továbbfejleszthető.

Dálnoki lassan belejön. A hangja már nem bizonytalan. A csendet nyomasztóvá teszi a történelmi és politikai emlék. Dálnoki azonban erre nyilván nem gondol – neki teljesen eltérő emlékei vannak!

Rákosi gondterhelt, komor, szinte mogorva. Tildy paposan maga elé néz, látszik, meditál. Veres Péter feszeng.

Rákosit és Veres Pétert figyelem: ők tudják, kik a csendőrök, nekik volt dolguk velük! Verest, úgy tudom, többször is megverték. Magam is megjártam a DEF-et, és végigéltem kínzókamrájának minden borzalmát. Hogyan is feledhetném. Faragót nézem, a csendőr tábornokot, aki sok mindent tud, de hallgat. Közömbös arcot vág.

Dálnoki sima szavai mögé szeretnék látni – a titkos terveket álcázó szavak mögé. – Sokan elmentek – mondja – a németekkel, de a többség itt maradt az országban. Sok köztük az öreg. A demokratikus állam építésénél próbáljuk meg az értékesebb emberanyagot felhasználni.

Dálnokit Balogh páter államtitkár követi a felszólalásban. Arról beszél, hogy most nem szabad bosszúra gondolni. Ezek is emberek, akiket rossz célra használtak fel. Sokan vannak közöttük olyanok, akiknek a magyar állammal szemben jogos igénye van.

Faragó közbe-közbeszól, segíteni akar, de ezzel csak árt a páternek. – Hát igen, most dönteni kell! Az lesz, amit a párt vezetői határoznak.

A vita nehezen indult. Vártam – bennem a dolgok rendben vannak –, beszéljen csak más először.

Rákosi közel ül hozzám, rám néz. Köhög. A köhögés végén Veres Péter feláll, és politikusan, józan paraszti észjárással megadja az alaphangot. Elmondja: a reakciós Magyarországon nem volt gyűlöltebb intézmény a csendőrségnél. Pribékjeiket a parasztság soraiból válogatták össze, és alkalmassá tették őket arra, hogy ha a parancs elhangzott, akkor még az anyjukat, apjukat is agyonverjék.

A falu rettegett tőlük. Fel kell oszlatni. Közülük senki semmiféle jogi vagy anyagi igényt ne támaszthasson az új, demokratikus állammal szemben!

Félreérthetetlen állásfoglalás, indulásnak kitűnő. Dálnoki, Faragó és Balogh szemeiből düh árad Veres felé. Újabb csend; kissé sokáig tart. Felemelem a kezem. Szót kérek.

Dálnoki, Faragó és a páter idegesen néznek. Van itt nálad nevesebb is, miért nem vársz, te tacskó!? – Gondolatukat érzem szemük furcsa csillogásából.

Dálnoki fegyelmezetten szót ad: – Tessék, titkár úr! – Elfordítja a fejét.

Felálltam. Rögtön arról szóltam, hogy figyelmeztetem és egyben óvom a kormányt: nehogy úgy menjen fel Pestre, hogy ezt az intézményt bármilyen formában is fenntartsa! A pesti munkások emiatt kellemetlen meglepetést okozhatnak most, amikor az ország romokban hever, és az éhínség küszöbén állunk. A csendőrség nagyban hozzájárult ahhoz, hogy országunk ilyen állapotban van. Igazságtalanság lenne és botrányos, ha ez a gyilkos intézmény vagy egyetlen csendőr is a demokratikus állammal – a néppel szemben valamiféle igényt támaszthatna. A magyar munkás, paraszt és értelmiség előtt – akiket ezek minden eszközzel segítettek elnyomni – gyűlölt intézmény a csendőrség, és gyűlöletes minden tagja! . . . Veres Péter beszélt a faluról és a parasztok szenvedéseiről. Én beszéltem a DEF-ről, az Andrássy-laktanyáról, Csillaghegyről, Kolozsvárról, Nagyváradról és a Délvidékről; aztán az utolsó aktusukról: az elhajtott állampolgárok százezreinek elgázosításáról. Vigyázzon a kormány, nehogy a munkások ezt a kérdést az utcán intézzék el! Éppen most, amikor munkanélküliség és szegénység van, és óriási károk érték és érik még most is az országot.

Azzal fejeztem be, hogy a pártom álláspontja ebben a kérdésben félreérthetetlen: szétverni ezt az intézményt.

Rákosi emeli fel a kezét.

Dálnoki mosolyog. – Tessék, Rákosi úr!

Rákosi felállt. Érződik a hangján, hogy benne is szenvedély dúl, de fékezi magát. – Azt hiszem, hogy Veres és Marosán felszólalása világossá tette a kérdést. Mi csatlakozunk álláspontjukhoz. Fölösleges volna elismételnem mindazt, amit ők mondtak. Az is fölösleges volna most, ha személyes élményeimről beszélnék. Röviden: ezt a gyűlöletes intézményt fel kell oszlatni!

Rákosi után Tildy állt fel. Kissé méltóságteljesen nézte az elnök-tábornokot. – Egyáltalában képezheti-e vita tárgyát ez a téma? – kérdezte. – Az volna a helyes, ha a kormány komolyabban venné az ilyen és ehhez hasonló ügyeket. Itt nem arról van szó, hogy az egyes csendőr tetteit kell vizsgálni. Működnek az igazoló bizottságok... Itt a reakciós magyar uralkodó osztály gyűlölt intézményének megszüntetéséről van szó! Ez a fő kérdés! Nem lehet vitás: az új, demokratikus magyar államnak a csendőrség intézménye nem kell. A Kisgazda Párt nevében csatlakozom a Szociáldemokrata és Parasztpárt, valamint a Kommunista Párt javaslatához!

Dálnoki ezek után bejelenti, hogy a kormány nem tehet mást: a pártközi konferencia egyhangú döntése után a csendőrséget feloszlatja. A feloszlatásról a kormány törvényes rendelkezést ad ki.

A debreceni korszak ezzel lezárult. Mehetünk Pestre. Dálnoki, Faragó és a páter a középső ajtón, együtt távoznak.

Május elseje közeleg, szép az idő, Rákosival, Farkassal megyek az utcán. Rákosi szól:

– Marosán, jöjjön fel hozzánk, igyunk egyet, zárjuk le a debreceni korszakot!

A Kommunista Párt központjában, Rákosi szobájában ülünk. Iszogatunk, beszélgetünk. Révai mondja:

– Itt sok mindennel kellett szembenéznünk; sokat lát-

tunk, sokat tanultunk. Nem volt könnyű hely. Pesten majd másképp lesz. Nem akarsz velem jönni? – kérdi.

– Veled szívesen.

Két nap múlva Révaival együtt elindultam Pestre. A kocsi nagy és kényelmes. Az országút népvándorlás képét mutatja, zsúfolt a katonáktól és a civilektől, az autóktól és a szekerektől.

Pest alatt Révai megkérdi, hová vigyen. Késő van. Családom új lakásba, a Baross utcába költözött. Ott tesz le a kocsi. Sietek fel az első emeletre. Feleségem nyit ajtót. Nem hoztam magammal semmit – csak egymásnak örülhetünk.

Feleségem örömmel újságolja, megtalálta két ingemet és az egyik ruhámat. Neki ennyije sem maradt, mindene odaveszett. – Elölről kell kezdenünk az életet. Talán most már nem kell annyi időnek eltelnie, hogy felöltözködhessünk. Kopognak az ajtón. Ilyen későn? . . .

Tapsonyi Károly barátom törtet be. Egymás nyakába ugrunk.

– Főnök, megjöttél? . . .

– Meg!

– Épp ideje! Vezetőnek nem szabad sokáig távol lennie! Felugrottam hozzád, hogy lássalak. Holnap jelentkezem. Szőnyi üdvözöl . . . Látni szeretne. – Elrobog. Mi pedig lefekszünk. Az új élet kezdetén vagyunk – 1945 április végén.

ÖTÖDIK FEJEZET

Friss tavaszi reggel. Az új lakásunkban ébredek. Élvezem az ágy melegét, és szoktatom magam a lakás még szokatlan hangulatához. Vajon kik lakták azelőtt? Elmenekültek. Nyugatra? Az ilyen háromszobás lakás nem volt olcsó, csak tehetős emberek lakhatták.

Csak két szobában van bútorunk – a harmadik üres. Feleségem már a konyhában dolgozik. Ablakok nyitva, beárad a friss levegő. Nem messze a vasas székház... A szemben levő házban pékség, ahol egy ideig dolgoztam. A kerületben van a Szociáldemokrata Párt központja, a Népszava-szerkesztőség és a nyomda. A Körút néhány lépés... Valami hiányzik a lakásból... Igen! A könyvek! Az első gondom az lesz, hogy könyvek után nézek.

Feleségem jön hozzám. Leül mellém, és amikor mondom neki a könyveket, nevetni kezd – te erre gondolsz, pedig mi minden hiányzik ebből a lakásból! Elpityeredik. Tudom, mire gondol: hiába van kint tavasz, bent a lelkekben, sok helyen még dermesztő a tél – kihűlt szívek, elfagyott lelkek országa vagyunk még! Megölelem. – Ne sírj! Most élni és dolgozni kell tudni azokért, akik megmaradtak, és azokért, akik még visszajöhetnek.

– Gondolod... van még remény?

Mindketten Andorra gondolunk, aki 1942-ben büntetőszázaddal ment el.

Fölugrom. Fürdöm, borotválkozom. Felöltözöm. 1944. október 15-e óta nem volt rajtam rendes ruha! Ünneplőben érzem magam, és olyan tisztának, olyan egészségesnek, amilyennek még sosem. Ki, az utcára – az én szeretett pesti utcámra!

Elindulok a pártközpontba, amely a Conti utcából a Rákóczi útra költözött, a valamikor híres Palace Szálloda helyiségeibe.

Élénk az utca. Az emberekről nagyrészt lekerültek a pincék és bunkerek göncei, de az arcuk szürke, és nagyon szegényesek. Alig tűnik fel egy-egy jobban öltözött ember. Bujkálnak még a pesti emberek . . .

A főútvonalnál szovjet katonák irányítják a forgalmat, az utcán mindenféle elképzelhető jármű, főleg ember vontatta kocsi. Költözködnek az emberek – tehát élnek. Befordulok a Körútról a Rákóczi útra. Néhány lépés a pártközpont épülete. Fél nyolc van, a városi élet megindulásának kezdete.

Számomra idegen ez a központ – nem ilyennek szeretném látni, de azt mondják, nem volt más.

A Kommunista Párt még a régi helyén van, a Tisza Kálmán téren.

Nekem még nincs se szobám, se asztalom. Justus Pált a helyén találom, ő a párt agit. prop. osztályának vezetője. Éppen nála van Vajda Imre.

– Maradj itt – mondják –, jönnek Szakiék is. Helyet foglalok a szegényes, de tiszta szobában. Szálloda ez, s nem pártház!

Hárman hát megvagyunk a régi baráti körből. Már tudjuk, hogy sokan elpusztultak. Nádas Endre, Neufeld Ernő . . .

Justus Pál megköszöni, hogy közbenjártam érdekében Debrecenben a szovjet szerveknél, amikor ő letartóztatásban volt. Szegedről is kiengedték. Nagyon gyanús volt Pali

letartóztatása, amiért egyáltalán nem lehet okolni a szovjet szerveket. Pali hangjából érzem, hogy fáj, ami vele történt. Borból jött, és alighogy megérkezett a felszabadított területre, letartóztatták. Révaival és Farkassal vitatkoztam tegnap este. Ezt elmondom neki; azt is, hogy felelősséget vállaltam érte.

– Nézd, Gyuri – mondja Justus –, nagy még a zűrzavar és a kapkodás nálunk, de remélhetőleg Bán, aki helyettes főtitkár, alkalmasnak mutatkozik arra, hogy összefogja a dolgokat. Szaki most pártvezér, ő kevésbé lesz alkalmas szervezeti kérdésekkel foglalkozni.

– Mit fogsz csinálni? – kérdi tőlem Vajda.

– Először beszámolok a megbízatásomról, aztán... majd meglátom. Ezzel váltam el tőlük.

*

Szakasits szobájában vagyunk hárman: Szakasits, Bán és én.

– Mondd – kérdi Szakasits –, Debrecenben is olyan nehéz volt az együttműködés, mint itt?

– Nehezebb – mondom –, mert a Kommunista Párt a legális élet- és mozgalom tapasztalatát most szerzi meg.

– Nézd, Szaki – mondja Bán –, ekörül lesz még sok nézeteltérés és sok baj. – Felém fordulva kérdezi: – Mondd, Gyuri, de őszintén: *részükről* veled kapcsolatban nem éreztél bizalmatlanságot?

– Bizalmatlanságot nem, de merevséget annál inkább! Nem is lehet másképp. Úgy látom, azokkal lesz a legtöbb bajunk, akik tőlünk mentek át, és akik nem is tartoztak a párt baloldalához, és most ott, a Kommunista Pártban próbálnak majd pápábbak lenni a pápánál. Nézd!... nemcsak azt kell nézni, hogy a kommunisták bízzanak bennünk, el kell jutnunk addig, hogy mi is bízzunk bennük!

– Ez igaz – mondja Bán. – Ezt azonban Szeder és társai számunkra igen megnehezítik.

Nemcsak Szeder... Vannak mások is, sokan, akik nem barátságosak a kommunistákkal és különösen a szovjetekkel nem! Be kell rendezkednünk a hosszabb, türelmesebb munkára és – harcra.

– Sok a panasz az erőszakos fellépés ellen – mondja Szakasits. – Mit szólsz Justus esetéhez?

– Ebből ne következtessünk – mondom. – Ennél az én nézetem az, hogy az itthoni régi ellenlábasai benyújtották vele szemben a számlát. De nincs baj: a szovjet vezetők rögtön szabadon engedték. Harcolnunk kell... Elmondottam, mennyi összezördülésem volt például Révaival, és mégis vele a legjobb emberi kapcsolatom van – sokat segített. Rákosi és Farkas respektált – minden fő kérdésben meg tudtunk egyezni. De ők is tudnak Nagy Ferenc és Szeder együttműködéséről. Itt látok bajt – sőt, életveszélyt! Rájöttem közben, hogy a nyílt beszéd, az egyértelmű állásfoglalás és cselekedet a legjobb politika. – Nézzétek: ha senki más, de Szaki tudja, hogy milyen régi, nagy mulasztások terhelnek bennünket. Először hát magunkba kell néznünk, és magunkat kell megváltoztatnunk, hogy másokkal szemben követelőzhessünk. Kevesebb siránkozás és panasz, több cselekvés. – Hallgattak.

Személyekre tekintet nélkül elmondom elképzeléseimet. A pártvezetés szempontjából két dolgot tartok igen fontosnak:

1. Véget vetni a Szeder-féle főtitkárságnak! Szeder nem főtitkár – csak a címe van meg, visszaél vele, és felemás helyzetet teremt. Itt van Szakasits...

Bán helyesel, ami Szakasitsnak jólesik. – De – mondom – az előzetes tennivalók, Bán, ránk várnak, és nem Szakira!

2. Egyértelművé kell tennünk a Kommunista és a Szociáldemokrata Párt viszonyát elvileg, politikailag – s

amennyire lehet, emberileg. Félre a farizeusokkal, és félre a kétértelműséggel, nemcsak azért, mert megállapodás van, amelyet most már a felső választott szervnek jóvá kell hagynia, hanem azért is, mert a két párt együttműködése másként nem is lehetséges. Ha nem tudunk változtatni a régi ellentéteken, a komoly bajok elkerülhetetlenek lesznek. Lehetetlenség, hogy mi vigyük a párt új vonalát, mások pedig a régit. Ennél nincs veszélyesebb – különösen most. Hazugsággal, képmutatással nem jutunk messzire.

Bán jegyez.

– Nézd, Gyuri – szól Szakasits –, kongresszust ugyan még nem tudunk összehívni, egy kibővített központi bizottságot azonban igen. Május huszadikára összehívjuk . . . Két referátum lesz – Bán és én tartjuk . . . Majd rendezzük ezeket a problémákat és egyben a pártvezetést is! Most már egy központ van. Apropó: jól dolgoztál, köszönet érte – meg vagyunk elégedve a munkáddal. Most újabb nehéz feladat vár rád. Vállalnod kell, hogy végigmész a Dunántúlon . . .

– Kíváncsi is vagyok, mi maradt meg ott, mit találok – mondom.

– Most pedig azt mondd meg, hogy te mit szeretnél csinálni? – kérdi Szakasits.

– Ha szabad választanom, akkor én a vidéket választom.

– Ez nagyszerű, erre gondoltunk mi is – mondja Szakasits. – Felállítjuk az országos vidéki titkárságot, vezetésére neked adunk megbízást.

– Van még két jelölt – szól közbe Bán.

– Kik azok? – kérdi Szakasits.

– Szeder és Erdei István . . .

Szakasits legyint. – Szederre ezt nem szabad bízni, és nemcsak azért, mert öreg, de politikailag sem megfelelő.

Így ítélem meg Erdeit is, akit jobboldalisága miatt ki kellett zárni a pártból.

– Nézzétek – mondom –, nekem mindegy, hogy melyik területen dolgozom. De amikor a vidéket választom, azért teszem, mert ott érhet a legtöbb meglepetés bennünket. Vidéken eldől sok minden... a Kommunista Párt igen komolyan veszi a vidéki munkát. Debrecenben állandó iskolájuk van már, ahol egyhónapos képzésben részesítik a kádereket.

Amikor felállok, KB-tagként, országos titkárként és képviselőként indulhatok harcba.

Bán még aznap elkészítette a titkárságra és az osztályvezetőkre vonatkozó előterjesztését, amit este már jóvá is hagytak.

Egyetlen ember volt igen szomorú: Szeder. Már látta korábban, hogy nem maradhat főtitkár, de remélte, hogy az én beosztásomat megkapja.

Szedert a mezőgazdasági területre állították. Mivel a beosztásommal járó munka sikere közlekedés kérdése is, kocsit kaptam, kitűnő gépkocsivezetővel, Erős bácsival. Régi szervezett munkás. A kocsi erősen használt DKV. De amint Erős mondotta: menni fog!

Még egy dolgom volt: visszamenni Debrecenbe, és ott részt venni az első május 1-i ünnepségeken. Úgy szerettem volna Pesten maradni az első szabad május elsején, de hát – *katona* vagyok, és oda kell mennem, ahová szükség szerint parancsolnak.

Hatalmas tömeg. A szovjet emlékművet megkoszorúztuk. Délfelé jutottunk ki a Nagyerdőbe. Kállai Gyula felolvasta beszédét, utána én következtem, méltattam a szabad május elsejét.

Siettem vissza Pestre, itt kellemes meglepetés ért: a felszabadulás után először találkoztam Kéthly Annával, akit 1944. március 17-én láttam utoljára. Derűs, kedves jelenség. Örültünk egymásnak.

– Nahát – mondta Kéthly –, senkinek se örülök úgy, mint magának!... Amikor Bán elmondotta, hogy maga nálunk maradt, igen jólesett...

– Miért csodálkozott ezen, hiszen én szociáldemokrata voltam, és az is vagyok.

– De ezt sokan nem hitték el. Mégiscsak rendes ember maga...

– Köszönöm.

– Van egy kérésem: szegény Szedert ne nyomja el, legyen vele jóban, régi, tapasztalt ember, segítségére lehet magának sok mindenben.

– Nagy a világ, Annuska, elférünk benne! És sok a dolog is...

5-én délelőtt üzent értem Révai: sürgősen beszélni akar velem. Átmentem hozzá – Rákosinál volt. Ott találtam Farkast és Gerőt is.

– Két dolog érdekel bennünket – mondja Révai. – Igaz, hogy e hónap tizedikén központi bizottsági ülést tartottatok?

– Igen. – Elmondom, hogy miért tartottuk.

– Helyes – mondja Rákosi. – Ez új helyzet, ennek megfelelően kell dolgozni.

– Úgy tudom, hogy maguk is terveznek valami hasonlót – mondom.

– De jól informált! – mondja Rákosi.

– Hát... barátok vagyunk.

– Igen – mondja Rákosi. – Mi is akarunk csinálni valamit. Honnan tudja?

– A debreceniek készülődéséből és az ott szerzett információkból.

– Értem – mondja Rákosi. – De mi másért is hívtuk magát. Összeköttetésben állunk Moszkvával... Minden percben megjöhet a fegyverletétel híre. Ezt meg kell ünne-

pelni! Mondja meg Szakinak, legyenek készenlétben, a két munkáspártnak kell megmozdítani a pesti népet.

Futok vissza. Csak Bánt és Justust találom a helyén. Értesítjük Szamait, a pesti titkárt, és megindult a pártgépezet – régi szabály: minden jóra és rosszra mozgósítani kell tudni a tömegeket! Van már valami a levegőben – mindenki várakozástól feszül.

Ám ezen a napon hiába állunk készenlétben, semmi hír. Egész napi készülődés és izgalom után fáradtan tértem haza.

Bán 6-án reggel összehívta a KB osztályvezetőit politikai tájékoztatóra és az apparátus heti eligazítására. Bán rendet tart – hajthatatlan, precíz ember. Ismerteti a 10-én összeülő kibővített KB jelentőségét, ismerteti az anyagát. Bán felkér, hogy adjak tájékoztatást az osztályvezetőknek a debreceni dolgokról, valamint a vidéki mozgalomról. A pestiek komoran hallgatják információmat, amit azzal fejezek be, hogy a központi osztályvezetőknek többet kell törődniök a vidékkel. Szaki be-bejön. Nagy az élénkség és a várakozás: várják a telefonértesítést.

Ahogy végignézek a jelenlevőkön, látnom kell, itt lényegében mindenki Bánt tartja olyan vezetőnek, aki tudja, mit kell tennie. Szakasits a vezér, de akkor még a baloldal komoly embere mégis Bán Antal, az ügyek tényleges irányítója. A múltból nincs terhe, tapasztalt politikus, vezető egyéniség, a párt nagy nyeresége, még sokra viheti. Mellette komoly munkatárs Justus és Vajda – kiegészítik őt. Kéthly is hallgat rá – sokra becsüli. Mindannyian komolyan vesszük őt.

Teli vagyok belső örömmel és elégedettséggel. Arra gondolok, hogyan lehetne a Bán által kívánt színvonalat a magam területén érvényesíteni, és hogyan lehetne azt lefelé a megye, a járás, a falu felé ugyanilyen pontosan érvényesíteni. Tudom jól, nem vagyok íróasztal-ember, nem vagyok

bürokrata, de a szervezés pontosságot, szorgalmat, fegyelmezettséget követel.

Délben telefonáltak a Kommunista Pártból: Rákosi közölte, megjött a hír a fegyverletételről! Szakasits átküldött hozzájuk. Belső tűztől hajtva vágtattam a pesti utcán. Amikorra a térre értem, már sok ember gyűlt össze, megtöltötték a teret. Alig bírtam feljutni Rákosihoz. Egy órán belül a Kommunista Párt menete elindult a térről, végighaladt a Rákóczi úton, ott csatlakozott a mieinkhez. Együtt mentünk végig a Körúton, a Vilmos császár úton, s onnan a Szabadság térre, a szovjet emlékműhöz.

Visszamegyek a Palace-ba. A ház zsúfolt, senki nem találja a helyét, mindenki mozgásban van. Bán, Szakasits, Kéthly, Ries és Justus együtt vannak. Szakasits italt vesz elő. Tölt. A kezekben remeg a pohár az izgalomtól és a meghatódottságtól. Ezt is megértük! . . .

Az utcán kiabálnak, éljeneznek az emberek. Az ablakhoz megyünk, majd ki a teraszra. Nézzük az embertengert.

Szervezett, sűrű sorokban megjelenik a Kommunista Párt menete. Elöl Rákosi, Révai, Farkas, Vas, Gerő. Erre mi is elindulunk a ház elé. Sorfal nyílik Szakasits, Bán, Kéthly, Ries, Vajda, Justus, Sélig és jómagam előtt. Felhangzik az Internacionálé. Ünnepélyes akkordok szállnak a házak között, fel a magasba. – „Ez a harc lesz a végső, csak összefogni hát, és nemzetközivé lesz holnapra a világ . . ."

Gyerünk a sorba!

A százezres embererdő hullámzik. Amikor kifordulunk a Körútra, Rákosi szinte összeölelkezve megy Szakasitscsal, Révai Bánnal, Kéthly Farkassal.

Felcsendül az ének. Itt-ott felhangzik: Éljen Rákosi! . . . Éljen Szakasits! . . .

Hogyan kerültem ebben a menetben Révai és Farkas közé, nem tudom. Farkas lelkesen dalol, nevetgél, és veregeti a vállam.

– Mit szólsz hozzá, pajtás? – kérdi Farkas. – Nézd, mennyi ember!

Nem tudok szóhoz jutni – én most nem tudok nevetni sem. Sírni . . . zokogni tudnék. Csak a szememmel intek, a torkom, úgy érzem, teli van könnyel.

Az embererdőbe valósággal beleveszünk – már nem megyünk, visznek, sodornak bennünket.

– Mi az, pajtás, megnémultál? – kérdi Farkas.

– Nem, nem! . . . Csak sok mindenre gondolok . . . annyi minden jut eszembe.

Így érkezünk az Oktogonhoz. Új neve: Sztálin tér. Itt újabb tömeg csatlakozik, amilyen széles az út, teli-teli emberekkel.

A Nyugatinál járunk, a Berlini térre sodornak bennünket, Angyalföld felől is jönnek az emberek. Soha ennyi embert nem láttam így együtt. Révait elsodorják. Utánakapok. Megfogja a kezem. Magunk közé húzom. Farkas ordít:

– Kapaszkodj, Jóska!

Hallom Rákosi dörmögő hangját:

– Kéthly jöjjön ide, mert összenyomják!

Rákosi és Szakasits maguk mellé húzzák Kéthlyt. Így sodródunk be az Alkotmány utcába.

Borús az idő, de nem esik. Enyhe szél fúj, de az is tavaszi. Melegít a tömeg látványa is. Beérünk a térre. Éljeneznek.

Különös gyengeség és fáradtság vesz erőt rajtam. Farkas és Révai magukkal visznek a szovjet emlékmű lépcsője elé. Váratlanul hangzik fel a Himnusz, amit a Horthy alatt sosem énekeltem. Most énekelem! . . .

". . .Balsors, akit régen tép, hozz reá víg esztendőt . . . Megbűnhődte már e nép a múltat s jövendőt."

Kossa István, a SZOT főtitkára beszédet tart. Utána Rákosi rábeszéli Kéthly Annát, szóljon a tömeghez, Kéthly örömmel vállalja.

– Te nem akarsz beszélni? – kérdi Révai.

– Nem, pajtás. Én most csak nézni és élvezni akarom ezt a soha el nem felejthető eseményt. Erőt akarok gyűjteni belőle. Ha én most oda fellépnék, csak sírni tudnék.

– Te olyan sírós vagy, Gyuri? – kérdi Farkas.

– Nem, de most . . . most mélyen megráz.

Felcsendül az Internacionálé. Teli torokkal énekeljük: „Föl, föl, ti rabjai a földnek, föl, föl, te éhes proletár . . . A győzelem napjai jönnek, rabságodnak vége már . . ."

Istenem – gondolom –, mi lesz itt tíz év múlva? . . . Mondjuk, 1955-re? Vajon megérem-e? . . .

Összeölelkezünk Révaival és Farkassal. Meg is csókoljuk egymást. Nekem idegen ez, de . . . visszacsókolom őket. Hazavinnének kocsin, de én inkább gyalog vágok neki a városnak.

Későn érkezem haza. Nem szól a csengő, dörömbölök az ajtón. Feleségem nyit ajtót. Szemében könny. A béke első napján kettesben ülünk a csendes lakásban. Hisszük: ezentúl valami jobb, valami emberibb kezdődik el.

1945. május 6-án ránk köszöntött a béke napja. Azzal a gondolattal aludtam el, hogy én ezt a békét most már soha nem veszíthetem el!

Május 7-én a Béke Szállóban Vorosilov marsall fényes fogadást adott a béke tiszteletére.

Vorosilov és Puskin örömmel üdvözöltek. *Lekapcsoltak* a feleségemtől, aki Révainéval együtt maradt, és beinvitáltak a különszobába, ahol a vezetők gyűltek össze. Nem maradtam itt sokáig – feleségemmel akartam táncolni.

A politikusok itt is politizáltak – csoportok képződtek. Engem ez most nem érdekelt. Ropogós csárdást kezdtünk táncolni. Késő éjjel mentünk hazafelé, gyalog. Jókedv uralkodott az utcán. Szép volt az éjszaka – a béke második éjszakája . . .

HATODIK FEJEZET

A nagy békeünnepség és fogadás után május hónapban a két munkáspárt elemezte eddigi politikai és mozgalmi munkáját. Éppen ideje volt. Elveket, gyakorlati politikát, módszereket kellett rögzíteni, dönteni a pártvezetést illetően, felszámolva az ideiglenes állapotot, amely elégséges lehetett az indulásnál, de elégtelen lett a további munkához, akadályozta a fejlődést. A német és olasz fasizmus totális veresége után a romokban heverő Európában – és az új Magyarországon is – elérkezett az ideje szembenézni a helyzettel, számba venni a kárt és a veszteségeinket. Ezután nem elég csak beszélni és örülni a békének – a békét meg is kell alapozni! Azt már tudjuk, honnan jövünk, és mi a pillanatnyi helyzet. Tudnunk kell azt is, hová megyünk és – kikkel?

A Kommunista Párt még februárban megkezdte az ideiglenesség felszámolását azzal, hogy létrehozta központját, és előremutató programmal rukkolt ki.

Két közvetlenül fontos feladatot jelöltek ki:

1. A párt újjászervezése és a vezető garnitúra kiválasztása, valamint átkapcsolás a legális mozgalom követelményeire;

2. Részt venni a fasizmus végleges felszámolásáért vívott harcban. E két feladatnak kellett alárendelni minden egyebet.

Mivel a Kommunista Párt volt a kezdeményező, nem csoda, hogy leggyorsabban fejlődött.

Az üzemekben rendet kellett teremteni. A termelést beindítani. A tulajdonosok megszöktek, a munkások hozzáláttak a gyárak újjáépítéséhez. Nagy feladatot és felelősséget rótt ránk a mezőgazdaság és a népellátás kérdése. – Kinek arat a paraszt? Hogyan alakul a földosztás?

Rendezni kellett az államigazgatás kérdését, rendőrséget, hadsereget kellett szervezni. A megindult igazolások felforgatták az életet, hosszú ideig érezhető izgalmat okoztak.

Tisztázni kellett, ki mit ért demokrácián, és mit akar elérni vele. Az országban arról beszéltek: jön a proletárdiktatúra... jön a kommunisták egyeduralma! A tornyosuló és megoldandó problémák megkövetelték, hogy a két munkáspártnak rendeznie kellett sorait, és felmérni tömegbázisának hatékonyságát.

A Kommunista Pártnak most 150 000 tagja van, a Szociáldemokrata Pártnak a duplája. De vajon: mi van a százezres, a magukat kommunistáknak vagy szociáldemokratáknak tartó párttagok fejében?

A Szociáldemokrata Párt májusban megtartott kibővített KB-ülése jelentős politikai és történelmi eseménye lett a magyar politikai életnek. 1944. március 19-e, a német megszállás után a párt illegális élete kezdődött el, s most, felszabadulás után, ismét legális körülmények között és széles plénum előtt vitattuk meg a párt új helyzetét.

Május 10-én reggel 9 órakor a párt VII. kerületi székházában ültünk össze a demokratikus elvek messzemenő tiszteletben tartásával. Itt voltak a régi és az új KB-tagok, a miniszterek, az államtitkárok, a párt vezető politikai titkárai, az osztályvezetők és azok az elvtársak, akik a szakterületen szerepet játszottak, és aktívan tevékenykedtek. A résztvevők döntő többségükben több évtizedes mozgalmi múlttal rendelkeztek.

Ennek a fórumnak egyik fontos feladata volt jóváhagyni az eddig végzett munkát, és felmenteni az ideiglenes vezetést. A kongresszusig megszabni a párt irányvonalát, és programot adni. Három napon át tárgyaltunk és vitáztunk.

Szakasits mint a párt tényleges vezetője nyitotta meg az ülést, és indokolta a szokatlan helyzetet. A pártban lent és fent mindig érzékenyen reagáltak az alkotmányos, a pártszerű eljárásra, most azonban különösen, mivel az ismert múltról, a nehéz jelenről és a még nehezebbnek ígérkező, bonyolult jövőről lesz szó. Mindenki tudta, hogy a pártkongresszus ideje még nem jött el.

A vita alapját Bán Antal beszámolója képezte, és a tanácskozás az ő zárszavával ért véget.

Miért Bán, és miért nem Szakasits? Bán Antalt nem terhelte a múltból semmi felelősség, nem érhette semmi szemrehányás, minden kényes kérdésről nyugodtan beszélhetett.

De volt még egy fontos kiinduló pont is: a párt életében – különösen a második világháború alatt – kialakult és megszerveződött a párt baloldala, mely a felszabadulás után komoly erővé vált, és rányomta bélyegét a pártélet valamennyi területére. Ez a baloldal Szakasits köré tömörült, és e vonalnak jó ideig Bán kimagasló képviselője lett.

Ez a baloldal bátran szembenézett a párt valamennyi kényes elvi és politikai kérdésével és történelmi múltjával. Az első KB-ülést is kezdeményezte, és a kialakult vitára, a határozatokra döntő hatást gyakorolt. A párt történetében először a baloldalnak lehetősége volt ereje és elképzelései érvényesítésére. Ennek a baloldalnak vezetői mind jelentős emberek voltak: Bán, Ries, Vajda, Justus, Szalai Sándor, Száva István. Bán ez időben az ideális vezetőnek mutatkozott. Hamarosan előtérbe került. A szociáldemokrata baloldalt elvileg és politikailag összefogta. Vállaltuk a Szakasits által az illegalitásban aláírt megállapodást, és így a

leglényegesebb ügyekben jogfolytonosságon alapuló együttműködés alakulhatott ki a Kommunista Párttal.

Ez a baloldal rendelkezett marxista képzettségű vezető káderekkel. Jelszavunk egyúttal program is volt: „Ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért." Fontos volt a KB vitája és döntése. Három dolgot eredményezett:

1. Nyilvánvalóvá tette mindenki előtt, hogy a Szociáldemokrata Párt az osztályharc alapján áll, és erről az útról nem hajlandó letérni.

2. 1944. március 19-én a Szociáldemokrata Párt történetének negyedszázados korszaka lezárult.

A korszak kezdetén a két nagy munkáspárt útja ketté vált. A negyedszázad alatt rengeteg energia veszett el egymás elleni küzdelemben. Ezt az erőpazarlást a magyar munkásmozgalom többé nem engedheti meg magának.

3. A Szociáldemokrata Párt 1944. március 19-én – lényegében – szakszervezeti párt volt. Erejét, súlyát, jelentőségét az adta meg. Huszonöt évig csak ezen az úton lehetett a magyar munkásság legális szervezeteit megtartani. Közben egy munkásgenerációt szocialista nevelésben tudtunk részesíteni, és felkészíteni a jövőre. Amit a *föld felett* tettünk, arra nélkülözhetetlen szüksége volt a munkásmozgalomnak, de ugyanígy szükség volt arra is, hogy a Kommunista Párt sok harcosa a legalitást kihasználva szervezeteinken belül végezhesse forradalmi munkáját. Ennek a lehetőségnek véget vetett a német megszállás, mert a kommunista mozgalom mellett a Szociáldemokrata Párt is föld alá kényszerült.

A történelmi események másodszor is megteremtették a két párt szorosabb összefogásának minden előfeltételét. És az együttműködés – természetesen – szükségessé és valóságossá vált!

A kérdés az volt: megvan-e továbbra is mindkét párt vezetőségében a készség arra, hogy a proletártömegek kí-

vánságának és érdekeinek megfelelően hajlandók-e levonni negyedszázad történetének minden konzekvenciáját?

*

Bán referátuma minden irányzatot és erőt megmozdított. A vitában – már kezdetben is – a bal- és jobboldal élesen csapott össze. Az előterjesztett anyagot jobbról támadták, balról védték. Engem egy kérdés izgatott: a Kommunista Párthoz való viszonyunk! Ehhez kapcsolódott az 1944-es megállapodás értékelése – támadása vagy vállalása. Vállalásában benne van a munkásegység, benne az együttműködés a Kommunista Párttal és a szovjettel. Kik és hogyan vélekednek erről a párton belül? – Ezen lesz lemérhető a pártban létező és ható irányzatok – frakciók ereje is.

Felszólalásommal nem siettem, hallani akartam másokat. Úgy éreztem, nekem félreérthetetlennek kell lennem két okból is: képtelen vagyok másként dolgozni, és taktikai okokból sem hagyhatok kétséget álláspontom felől.

Szeder sértődött és agresszív volt. Jobbról támadta a párt vezetőit – akik baloldaliak, amint baloldali az előterjesztés is. Engem személy szerint is megtámadott: nem ért velem egyet, nagyon messze megyek el a kommunistákkal való együttműködésben! Ez veszélybe sodorja a pártot, veszélyezteti a párt függetlenségét és önállóságát. Mi szociáldemokraták voltunk, azok is maradunk!

– Mi lesz – kérdezte tőlem –, mi lesz, ha a szovjetek kimennek innen? És mi lesz, ha Peyer hazajön? Nem fél? . . . Erre nem gondol?

Szenvedélyes vita támadt köztünk.

– Nem félek! – feleltem. – Attól sem félek, hogy a szovjetek kimennek innen, attól sem, hogy Peyer hazajön! Peyer nem a párt, és nem is a párt elnöke! Már nem a Horthy-korszak alatt élünk! Más világ jött el az ország és a párt számára. Aki a Szociáldemokrata Párton belül kom-

munista- és szovjetellenes politikát akar folytatni, az a pártot és az országot a katasztrófába akarja sodorni!

– Ezt akarja maga – mondta Szeder. – Talán maga a jövőt is látja már? Nincs magának ahhoz elég tapasztalata . . . Arra nem gondol, hogy lesznek itt még más erők is.

– Kik azok?

– A kisgazdák! Azokra maga nem gondol?

Mások is beleszóltak a vitába, de mellettem. A baloldaliak színvonalasan, elvi alapon utasították vissza Szeder elképzeléseit, és visszaverték a támadásokat.

Nem fogadtam el Sélig nézetét, szerinte Szeder csak azért foglal el ilyen álláspontot, mert nem lesz főtitkár. Nem hittem, meggyőződésem szerint Szeder nem marxista, hanem kispolgár, méghozzá jobboldalibb, mint a kisgazdák! Milyen szociáldemokrata lehet az, aki szemben áll a munkásegységgel? Nálunk Szeder és társai jelentik a veszélyt!

A másik veszély a Kommunista Párton belül jelentkezett, egész komolyan, és ennek Révai a kommunisták május 20-i országos pártértekezletén hangot is adott.

Révai a következőket mondta:

„A Kommunista Pártnak és a dolgozó népnek zárt sorokban, odaadóan kell támogatni az újjáépítés ügyét. Ennek érdekében gondoskodni kell arról, hogy saját táborunkban is kiküszöböljük azokat a hibákat, amelyek ezt az újjáépítést gátolják. Az országos pártértekezlet határozottan fog fellépni a »baloldaliság«, a párt politikai irányvonalától bal felé való csúszás ellen. Véget kell vetni annak, hogy egyes kommunisták diktáljanak és parancsoljanak is, ahelyett hogy munkával és érvekkel meggyőznék a népet. A diktatúráskodók elszigetelik pártunkat a néptől, és a reakció kezére játszanak. A diktatúráskodók lelkén szárad, hogy pártunktól helyenként nemcsak a reakció fél, hanem a becsületes demokraták is. A Kommunista Párt arra törekszik, hogy bizalmat és szeretetet ébresszen maga iránt a népben

és a demokratikus pártokban. Aki ezt nem érti meg, nem kommunista."

Helyes volt, reális és igaz, ahogy ezt Révai elmondta. Igen jól ismerte a helyzetet, különösen vidéken, falvakban – nem is beszélve a katonai körzeteknek számító helyekről.

Sokszor voltam tanúja a Kommunista Párt felső vezetői erőfeszítésének. Igen: nálunk jobboldali veszély volt – Szeder és társai –, a kommunistáknál baloldali veszély! És ezek egymás kezére játszanak. Szederék legjobb és leghálásabb érveit a kommunista baloldal adta, mint ahogy Szederék kommunista- és szovjetellenessége ingerelte és erősítette a „balos" elemeket, akik közt nem a 19-esek játszották a fő szerepet – bár voltak köztük azok is.

*

A kezdet kezdetén arra törekedtem, ne csak elvi és politikai kapcsolat legyen köztem és a kommunisták között, hanem személyi, baráti is. Ez a törekvésem azonban – Révait és később Rajkot kivéve – sikertelen maradt. Ha valaki erőszakos, *rámenős* és pártjáért verekedős alkat volt, azt én sosem kifogásoltam – magam is afféle *rámenős* voltam. Más jelenségek zavartak.

Leginkább megdöbbentett a régi mozgalmi emberek taszító viselkedése. Ha valamirevaló funkcióba kerültek, bizalmatlan, hideg-rideg, fölényeskedő, packázó és lenéző magatartást vettek fel. Az embernek még a köszönését is alig fogadták. Különösen fájt ez azok részéről, akikkel élethalálharcokat küzdöttem végig, akikkel egy kínzókamrában voltam, akikkel egy szalmazsákon aludtam, akikkel osztoztam egy falat kenyéren vagy egy szippantás cigarettán; akikkel egy hadbíróság előtt álltam; akikkel megfogadtuk, hogy nemcsak a közös szenvedést nem felejtjük el, de sírig tartó, örök barátság marad közöttünk. Régi szervezett munkások, az egyik például a Kommunista Párt megyei titkára

lett, a másik megyei rendőrkapitány. Az előbbit személyesen kerestem fel – a kanizsai táborból előbb szabadult, mint én. Beléptem hozzá, és még csak fel sem állt az íróasztalától; megvárta, amíg odaérek hozzá, ültében hidegen kezet fogott velem. Nagyon lehűtött a viselkedése. Ennek is fejébe szállt a hatalom! – Fordultam és otthagytam.

Voltak olyanok, akikkel együtt nőttem fel a mozgalomban, és egyik napról a másikra, mintha kicserélték volna őket, másféle emberekké lettek. Arra gondoltam, hogyha ezek velem – aki teljes bizalommal vagyok a kommunisták iránt – így viselkednek, hogyan viselkedhetnek másokkal szemben? Azt is észre kellett vennem, hogy ez a típus felfelé – a *fejesek,* a magasabb polcon ülők felé – alázatosan hajbókol. Erre nagyon hamar felfigyeltem.

*

A KB-ülés első napja után elindultam a Dunántúlra. Ez a terület izgatta a pártvezetést. A Kommunista Pártnak itt is nagy előnye volt, mivel a front elvonulása után azonnal létrehozták szervezeteiket. A területet ismertem, és tudtam, hogy nekünk sok szempontból fehér folt. Az volt a tervem, hogy az első utam alkalmából inkább csak szemlélődöm.

DKV-autóval vágtam neki az útnak. Mire kiértem a városból, és rátérhettem a fehérvári országútra, már eltelt két óra. Bár az országút széles volt, de sok helyen kiégett tankok, páncélkocsik között vitt az út. Ezekben még benne voltak az elszenesedett katonák.

Valamennyi híd romokban, az országutak csomópontjai kis híján majd mindenütt felrobbantva. Fehérvár előtt kis híján harminc méter mély szakadékba zuhantunk. Ettől fogva Erős bácsival, a sofőrömmel megállapodtunk, hogy igen óvatosan fogunk haladni, ez a hely tegnap még front volt, az országúton csak szovjet katonai alakulatot lehet látni, a

falvak lakossága bezárkózva – mintha errefelé nem is élnének emberek.

Déltájban érkeztem meg Fehérvárra, tájékozódtam a vezetőségnél, tárgyaltam velük a romvárosban, amely fontos háborús csatahely volt, és többször cserélt gazdát.

Délután már Veszprémben voltam. Itt is hasonló kép fogadott. Hiába erősködtem, az elvtársak nem engedtek tovább. Itt aludtam. Másnap reggel továbbmentem Zalaegerszegre. Ez a csendes megyei székhely fronttól nem szenvedett. Itt idegen emberekkel ismerkedtem. Kicsi a párt, kis létszámú tagság, bizonytalanság uralkodott. Innen is tovább mentem. Este hét órakor értem Nagykanizsára. Itt már derűsebb kép fogadott: több a régi munkásmozgalmi ember. Megvan Dombai, aki a MAORT alkalmazottja és a párt megyei vezetője! Komoly ember. Szomorú helyzetképet festett.

– Nézd – mondja –, Zalának van vagy ötszáz faluja, de sok, ha harmincban pártszervezet van. És, tudod, mi a helyzet? A földért nem törik magukat a parasztok – félnek! Várnak. Nem hisznek a változásban. Itt a papok az urak!

Másnap indultam Szombathelyre. Erre is most kezdenek éledezni. A titkárok dicsekedve mondják, már negyven faluban van pártszervezet – igaz, csupán 3–5 taggal. Itt aktívaülést tartottam.

Másnap romhalmazokon át robogtam Sopronba; nagyon szomorú kép fogadott. Szűk szobában ülök az elvtársakkal, hallgatom őket: nehéz mozogni, félnek – mondják. És a falvak lakosai is félnek. Nyomott a hangulat. Késő estig tanácskozom velük.

Másnap továbbmentem Győrbe. Itt valamivel jobb a helyzet. Ipara van és régi mozgalma – ez meg is látszik. Győrben két napot töltöttem Pikó Lajos barátomnál. Számba veszem az eddig látottakat. Néhány dolgot feljegyeztem.

1. Az emberekben nagy a félelem, tétova várakozásban élnek.

2. A munkáspártok gyengék.

3. Erős a szovjetellenesség; erős a papi nyomás!

4. Primitív eszközökkel folyik a mozgalom szervezése; sok helyen gyalog járnak, nehogy a lovat vagy a biciklit elvegyék tőlük.

Kétheti vidéki út és tájékozódás alapján összefoglaló jelentést készítettem a Politikai Bizottság részére. A jelentéstételen jelen van Szakasits, Kéthly, Rónai és Szeder, velem együtt eléggé ismerik a helyzetet.

A vezetőket az döbbenti meg, hogy ezeken a helyeken az emberek nem kapkodnak a földért, és nem tódulnak a Szociáldemokrata Pártba. A Dunántúlon csak két hely van, ahol nagynak, erősnek látszik a mozgalom: Baranyában és Győrben. A többi helyen mindenütt gyenge, és valószínű, sokáig az is marad. A pártvezetők szerint itt teljesen elölről kell kezdeni a munkát!

A Politikai Bizottság úgy döntött, hogy a nehéz „terep"-re külön tervet kell kimunkálni, és alkalmas káderekét kell odavezényelni. Nekem – egyelőre – ez lesz a legfontosabb feladatom a titkárságon. Munkám javítására megerősítéseket kapok az osztályokra. Végig kell *„szántani"* ezeket a helyeket – gyűléseket tartani, külön előadásokat szervezni. Magamhoz kapcsoltam Vajdát és Justust, akik elvi és tudományos jellegű előadások tartását vállalták. Arra csak az mehet, aki biztos a dolgában, és bátor is, s aki nemcsak a városban és járásban, de a falvakban is megállja a helyét.

Pártmunkásnak lenni most nehéz és szent dolog. Nekem tetszik ez a munka – teljes erővel és nagy kedvvel fekszem bele. Szép terület.

HETEDIK FEJEZET

Nyárba fordult az idő. Forrónak-nehéznek ígérkezett.

A két párt májusi konferenciája valami tervszerűséget és összehangoltságot eredményezett, a zűrzavar és a bizonytalanság az emberekben – különösen vidéken – nem csökkent.

Ha Pesten vagyok, Szakasitscsal részt veszek a pártközi konferenciákon, ezek Vorosilovnál zajlanak, és témája a kormány szervezettebb és egészségesebb munkája. Érezhető, hogy az ideiglenesség kezd komoly teherré válni. Vorosilov veti fel: elérkezett az ideje, hogy a kormányban a vezetést a pártok élvonalbeli, erős, tehetséges és befolyásos vezetői képviseljék. Mellbe vág a kijelentése:

– Marosán! . . . Magának a kormányban a helye! Kellenek ott a jó szervezők.

Elhárítom magamtól – sem ambícióm, sem kedvem ilyesmihez. Én a pártban akarok dolgozni – pártmunkás akarok lenni! Nem vagyok miniszternek való.

Munkámat igyekszem úgy beosztani, hogy Pesten legyek, amikor politikai bizottsági ülés, titkársági vagy osztályvezetői ülés van. A fennmaradó időm teljesen a vidéké. Sok helyen találkoztam Révaival – ő is állandóan utazott. Kicseréltük benyomásainkat. Egyik alkalommal komoly beszélgetés alakult ki közöttünk, amelybe aztán később Rákosi is bekapcsolódott. A két párt szorosabb együttműködése

és néhány vezető magatartása volt a téma. Révai komoly szemrehányást tett Szeder vidéki, főképp a viharsarki szerepléséért. Szeder ugyanis ezeket a helyeket szerette, a Dunántúlra és északra nem járt, és itt hol óvatosabban, hol nyíltabban hangot adott kommunista- és szovjetellenes elképzeléseinek.

– Ez igaz – ismertem el.

– No, és mit tesztek ellene? – kérdezte Révai.

– Nézd – mondtam –, nézzük meg az érem másik oldalát is... Szeder csak azért viheti és viszi azt a kárhoztatott vonalat, mert a kommunista vezetők sok helyen úgy bánnak és úgy beszélnek a szociáldemokrata vezetőkkel és tagsággal, hogy az több, mint sértő. Ha a Kommunista Párt nem számol le a kiskirályokkal, a mindenkit túllicitálókkal, akkor mi sem tudunk hatásosan szembeszállni a Szeder-félékkel; akkor a legjobb szándékunk is kárba vész. Azoknak nehezítik meg a helyzetét, kik a két párt közötti együttműködést becsületesen akarják... Azt már megállapítottuk, hogy a mi jobboldalunk és a ti baloldalotok hatásosabb a két párt ellen, mint az ellenség elleni harcra! Itt csak közös, szigorú fellépés segít!

Révai védte pártját. Ám én sem hagytam magam! Egy nyilvánvaló volt: Révai ismerte a valóságot.

Rákosi tudomást szerezve vitánkról, meghallgatott bennünket.

– Nézze, Marosán – mondta –, most már napról napra bonyolultabbá válik a politika. Harc ez! Maguk gyürkőzzenek Szeder ellen, mi meg majd elintézzük saját kiskirályainkat... Tudja-e, hogy Peyer hazajön?

– Tudom. Hazafelé Győrben megállt, és ott kedves vendég volt... Nem jött egyenesen Pestre.

– Nem fél? – kérdezte Rákosi.

– Nem!

– Peyer veszedelmes ember, most fog eldőlni, hogy

merre megy a Szociáldemokrata Párt; a jobboldál Peyerrel erősítést kap.

– Nemcsak Peyer jön haza – mondom neki. – Két fiatal baloldali is.

– Kik azok?

– Révész és Schiffer. Mi is erősebbek leszünk hát – nem félünk! Egyébként a Kommunista Párt is erősítést kap: Rajk elvtárs, a párt egyik tapasztalt vezetője is megvan . . . És még jöhetnek sokan, ide is, oda is . . .

Ezen a beszélgetésén Rákosi is komolyan felveti a kormány erősítése kérdését.

– Nézze, Marosán! Mi Gerőt küldjük a kormányba, mivel a közlekedés fontos lett. Takács helyett viszont jobb lenne, ha maga vagy Bán lépne be; Valentini helyett Ries . . .

Nem tetszett elképzelése. Bár érvei komolyak és érthetőek. Valentini felcserélését Riesszel helyeseltem, de Bán és én kellünk a pártban. Bán a központban, én a vidéken.

– Marosán: miért nem akarja Bánt? Hiszen Bán a baloldalt erősíti a vezetésben, ezzel pedig az együttműködést és – magát.

– Azért, mert akkor az én helyemre Szeder lépne . . .

– Azt ne! – kiáltotta Révai.

– Nézze, Marosán – mondta Rákosi –, meg kell értenie: a két párt befolyását most csak két dolog erősítheti: a helyes politika és a gazdasági élet területén elérhető eredmények. A proli, a paraszt ebből ítél. Ez emelhet fel bennünket.

Megkérdeztem Rákosit, beszélt-e már Szakasitscsal?

– Igen, Szakasits egyetértett velem – noha ő is nehezen válna meg Bántól. A Valentini–Ries csere a könnyebb . . . Közben a háborús bűnösök is hazaszivárognak, el kell kezdeni a felelősségre vonásukat.

Egyébként itt lenne az ideje, hogy a barátság és a kap-

csolat szorosabb legyen közöttünk. A Kommunista Pártnak is érdeke, hogy a Szociáldemokrata Párt baloldala erősödjék; mi ehhez segítséget akarunk adni.

– Ez világos – szólt Révai. – Mátyás ... azt is vedd észre, mi nem tudunk a baloldal helyett verekedni.

– Nincs is szükségünk arra – szólok Révainak. – Egy a fontos: ne nehezítsétek helyzetünket!

Alig váltam el tőlük, a beszélgetésről beszámoltam Szakasitsnak és Bánnak. Késő estig erről tárgyaltunk. Szakasits kijelentette: nem szívesen válna meg tőlünk; a pártélet számára mindketten fontosak vagyunk. Azonban, ha a Kommunista Párt Gerőt adja a kormányba, ennek komoly oka van, és ezen el kell gondolkodnunk. Én Vajdát ajánlom. Minden képessége megvan hozzá.

– Az igaz – mondja Bán –, nem rossz gondolat, de Vajdának még nincs neve.

– Hát akkor te – mondja Szakasits Bánnak. – Az egyetlen ...

Bán csak annyit felelt: – Ha muszáj ... akkor legyen.

Szakasits felvetette: vajon a kommunistákat nem az vezeti-e Bán személyével kapcsolatban, hogy gyengüljön a Szociáldemokrata Párt.

– Nem hiszem – mondom –, inkább az, hogy a kormány erősödjék. Az ipar hatalmi kérdés ... a munkásosztálynál erősödhet a befolyásunk.

– De sok népszerűtlen dolgot is meg kell csinálni – mondta Szakasits.

Rám terelődik a beszélgetés. Kérdik, hogyan állok az osztályommal. Elmondom, hogy az apparátus jól működik, hogy Szeder nyomja Szakasitsot: szeretné visszakapni a régi helyét, amit én elfoglaltam.

Kérem, hogy mentsenek fel a pártközi konferenciákon való részvétel alól, mivel egész időmet és erőmet munkám-

nak szeretném szentelni, s ez a munka napról napra nehezebb lesz.

– Nem kapcsolódhatsz ki az országos vezetésből, és nem lehetsz csak vidéki titkár – mondja Szakasits.

Peyerre terelődik a beszélgetés.

– Mit vársz Peyertől? – kérdi Szakasits.

– Harcot, méghozzá kemény harcot. Egyet tudok, Szaki: téged ő sohasem fogad el pártvezérnek. Ez egyébként nemcsak személyi kérdés – könnyebb lenne, ha csak az lenne –, de a párt elvi, politikai és vezetési kérdése. Én választottam: téged és Bánt, ez nálam sem csak személyi kérdés, annál jóval több. Nem szabad, hogy féljünk. Nem állunk mi olyan rosszul! Ha a garnitúránkat alaposan megnézem: erősek vagyunk! Mások is jönnek még haza – a baloldal kap erősítést. Te, Szaki, ne félj Peyertől!

Csillogó szemmel néz rám. Tudom, hogy Szakasits nehéz helyzetben van: hazajön Peyer, aki huszonnégy évig „gazdája" volt a pártnak. Ha arra gondolok, hogy kik élnek a régiek közül, még nehezebbnek látom Szaki helyzetét. Együtt lesz: Peyer mellett Szeder és Büchler, a két nagy sértett, Kéthly, Buchinger és mások is . . . Nem valami szívderítő Szaki helyzete. Három ember is veszélyezteti: Peyer, Szeder, Büchler – együtt kialakíthatnak egy veszélyes gócot.

Igaz, hogy a vezetés most lényegében a baloldal kezében van, de ha Bán belép a kormányba Riesszel, akkor újabb sértett emberekkel kell számolnunk: Valentinivel és Takáccsal.

Bán optimista.

– A kép csak azért sötét – mondja –, mert az ország helyzetét nézve a jobboldali bázis komoly. Én éppen azért szeretnék a mostani helyemen tovább dolgozni, mert itt befolyásolhatom a pártot. Veszélyt jelentene, ha elhúznák a pártot a kommunista- és szovjetellenes irányba.

Így került sor Peyer hazajövetelével egy időben – a moz-

galom és politikai élet követelményeinek megfelelően – a tárcacserék végrehajtására.

A kormányban végrehajtott változások fordulópontot jelentettek a kormányzati munkában. Ries és Bán alkalmas emberek. A baloldallal nagy vitánk volt, mert Bánt nem akarták elengedni az apparátusból, de más megoldás nem kínálkozott.

A Kommunista Párt kezében komoly tárcák vannak: a földművelésügy, a közlekedés és a postaügy és a népjóléti – Molnár Erikkel.

A szociáldemokratáké az ipari, az igazságügyi és a közélelmezési tárca. A kormányban a baloldalnak három embere van: Bán, Ries és Rónai. Ez erőnk is, veszteségünk is!

NYOLCADIK FEJEZET

A Központi Bizottság a pártközpontban barátı összejövetelt rendezett azoknak a tiszteletére, akik hazajöttek a koncentrációs táborokból. Egy pár virsli és egy üveg sör mellett – több nem jutott erre – ünnepeltünk. KB- és PK-tagok, osztályvezetők és a kormány vezető emberei. Az elnöki díszasztalnál Szakasits, Bán, Ries, Kéthly, Szeder között ott ül Peyer, Milok. Nyomott a hangulat. Csendesek vagyunk. Szakasits vidámkodva mond néhány szót, látszik, kellemetlenül érzi magát.

Peyer válaszol ugyan, de semmi jelentőset nem mond. Figyelem az arcokat.

Peyerrel néhány szót váltottam, komor volt.

„Maga mindig meglep engem valamivel – mondja –, azt hittem, hogy a Kommunista Pártban találom majd. Örülök, hogy itt van!"

Az ünnepségnek hamar vége lett. Mindenki fellélegzett, csak én nem. Peyer azt mondta, hogy alaposan széjjel kell nézni, mert nagy változások vannak a világban, és a változásokra nekünk is figyelni kell. A kongresszus majd meghatároz sok mindent. – Igen, a kongresszus, amelyet augusztus 20-ra terveztünk.

Most, hogy akik megmaradtak, hazajöttek, könnyebb számot vetni a helyzettel és a pártban várható fejlődéssel. Első eset, hogy komolyan mérlegelem az erőviszonyokat – annál

is inkább, mert nem hiszek abban, hogy Peyer belenyugszik a kialakult helyzetbe. Mások reménykednek. Kéthly megnyugodott. Sokszor mondotta, nem ismer Peyerre – megváltozott: megtört és megnyugodott. Ő már nem lesz a régi . . .

A Szociáldemokrata Pártban az angol választás elsöprő munkáspárti győzelme indította el a polarizálódást minden irányban. Ez a győzelem magával ragadta aztán a pártvezetést is, különösen azokat a személyeket, akik eddig íróasztal mellől vezettek, és csak onnan ismerték az országot. Az ennek folytán bekövetkezett fejlődés két dologban mutatkozott meg:

egy jobboldali frakció kialakulásában, másrészt:

a baloldali kapcsolatok erősödésében a Kommunista Párthoz és annak vezetőihez.

Ezzel vette kezdetét a baloldali szocialisták és a kommunisták szorosabb elvtársi-baráti kapcsolata. Igaza volt Rákosinak abban, hogy támogatták a baloldalt, és hogy ennek érdekében ők kezdeményezték az első összejövetelt is a Szabad Népnél, amely alkalommal részükről jelen volt: Révai József, Lukács György, Horváth Márton, Losonczi Géza. Részünkről pedig: Vajda Imre, Justus Pál, Schiffer Pál, Horváth Zoltán és én.

Az első alapos beszélgetés az angol választásról folyt, és ezzel párhuzamosan az országban érezhető jobboldali mozgásról. Szorosabbra fogtuk egymás kezét – a közös veszély ellen a közös érdekekért. Peyertől igen féltek – mi nem!

Néhány nap múlva Puskin követ üzent értem. Tájékoztatást kért, mi a Szociáldemokrata Párt véleménye az angol választásokról, és hogy az milyen változást idézett elő pártunk vezetésében? Befolyásolta-e a pártvezetést az, hogy Peyer hazajött.

Megemlítettem: ez is, az is hozhat valami változást, de lényegeset nem, a Szociáldemokrata Párt sem a kommunis-

ták, sem pedig a szovjet felé nem változtatja meg eddigi irányvonalát. Nálunk a két munkáspárt csak együtt lesz képes komoly erőt létrehozni – külön nem!

Puskinnak aggodalmai voltak.

Nemsokára a jugoszláv követség is jelentkezett. Őket is hasonló problémák érdekelték.

Állandó érintkezésben voltam kommunista barátaimmal. Ha Pesten voltam, naponta, rendszeresen. Rákosi megajándékozott dedikált kötetével: „A jobb együttműködés érdekében Marosán barátomnak és elvtársamnak."

*

Meleg volt a nyár. A kongresszus előkészítésén és ezzel párhuzamosan a széles párt- és tömegpropagandán munkálkodtunk. Ezzel telt el július. Pezsgésben volt az egész politikai élet.

A kongresszus előkészítése elvi, politikai és szervezeti téren döntően a baloldal irányítása alatt állott. Az apparátus: a központban Bán, vidéki viszonylatban az én, pesti viszonylatban Justusék kezében volt. Szakasits és Bán a referátumot, az elvi nyilatkoztatót írták, és a pártprogramot is a baloldal vezetői és munkatársai: Szakasits, Bán, Ries, Vajda, Justus, Schiffer, Horváth készítették. A politikai bizottságban és a Központi Bizottságban Kéthly, Szeder és Sélig jelentették az ellenzéket. Komolyabban beleszólni azonban csak Kéthly mert. De akkor még bizonyos mértékig ő is a baloldal hatása alatt állt.

Peyer és társai a szervezettebb fellépésre még nem látták elérkezettnek az időt. Legfeljebb sérelmeiket panaszolták.

Érdekes nyár volt ez: nálunk már béke volt, és mégsem volt béke. Távol-Keleten még háború dúlt. Túl közel volt még hozzánk a háború és az átélt szörnyűségek.

Különrepülőgép hozta haza a háborús bűnösöket: Bárdossyt, Imrédyt, Szálasit és másokat.

Feladatom kettős volt ebben az időben: A kongresszusi küldöttek megválasztásában a döntő befolyás biztosítása, valamint széles párt- és politikai propaganda a megyékben.

Megyei aktívákon választották a küldötteket. Gyűlést gyűlés követett, naponta olykor négy is. Gyűléshullám öntötte el az országot.

A gyűlések természetesen nem adhattak tiszta képet a pártok erőviszonyairól. Az ellenőrzött vidéki párttagság száma megközelítette a félmilliót – hihetetlenül felduzzadt a párt taglétszáma. Ennél fogva elég nagyszámú küldöttel kellett számolnunk – a vidéki küldöttek szavazatukkal döntően beleszólnak majd a párt jövőjébe.

Amikor augusztus elején beszámoltam Szakasitsnak és Bánnak, úgy értékeltem, hogy a küldöttek nyolcvan százaléka a baloldal befolyása alatt áll. Ebben a légkörben – és vitában – vetettem fel, hogy Peyert ne jelöljük KB-tagnak. Azt nem lehet megakadályozni, hogy jelen legyen, de a jövő vezetőségéből ki kell hagyni.

Ebben igen megoszlottak a vélemények. Kéthly, Szeder, Sélig és a régiek ragaszkodtak személyéhez.

Peyer nem csinált semmit, szemlélődött. Úgy képzeltem, ha nem tudjuk megakadályozni Peyer jelölését, akkor a kongresszuson nyíltan fogunk vele szemben fellépni, és kihúzhatjuk a jelölőlistáról. A Peyer-kérdést már rég nem kezelhettük személyi kérdésnek. Elvi és gyakorlati, politikai jelentősége volt. Ebben pedig állást foglalni egyet jelentett azzal, hogy a párt jövőbeli fejlődését akarjuk biztosítani!

Viharos, lázas állapotban éltünk – az egyre-másra jelentkező gyanús ellenállók és a hirtelen átalakuló értelmiségi világtól körülvéve, és a mindenkivel leszámolni akarók bosszútól izzó légkörében. Ekkor csapott be a villám: Japán két városára az amerikaiak ledobták az atombombát!

Vidéken ért a hír, és megrázott. A japánok most már nem állhatnak ellen sokáig, hiszen most már a szovjet is teljes erőbedobással harcol ellene! – Örömmel töltött el.

Elképesztő hírek keringtek a japán városok pusztulásáról. – Atombéke született – mondták. – Sok előadást hallottam erről. Barátaim is nagy ismerői voltak ennek a kérdésnek. Lukács Györgyöt hallgattam egy baráti beszélgetés alkalmával: „Az emberiség elég drágán, de az atomkorszakba lépett. A széles dolgozó tömegek sajnos ezt nem tudják felmérni . . . Kevesen látják a jövőt, és ezért a felelősségérzet is hiányos."

Vajda, Justus és Horváth, akik sok külföldi lapot olvastak, és egyike-másika már járt is külföldön, abban foglalták össze a kérdés lényegét, hogy az emberiséget egy új, halálos veszély fenyegeti! Félő, hogy az amerikaiak kezében ez a hatalmas tudományos eredmény a reakciót fogja szolgálni.

Érdekes volt megfigyelni: a magyar reakció kíváncsian figyelt az angol választásokra; az atombomba ledobásakor pedig igen éles kommunista- és szovjetellenes irányba hangolódtak. Ez is hozzájárult, hogy a Szociáldemokrata Párt és a magyar élet újra jobboldali meder felé sodródjék. Jól érzékelhető volt, hogy az amerikai és angol követség milyen népszerű a magyar arisztokrácia, a tőkések és minden reakciós körben. Innen szerezték információikat.

Peyer az amerikaiak, Kéthly inkább az angolok bizalmát bírta. Én ekkor már igen közeli kapcsolatba kerültem Révaival, Lukáccsal és Rákosival – ezzel meg voltam elégedve –, mások nem is hiányoztak.

*

Augusztus 20-án a magyar politikai életnek két jelentős eseménye volt: a Szociáldemokrata Párt 35. kongresszusa – a megelőző 1939 elején volt – és a Kisgazda Párt országos nagyválasztmánya.

A Kommunista Párt mindkét eseményt éber figyelemmel kísérte, és részt is vett benne.

Augusztus 20-án reggel kilenc órakor, a Parlament üléstermében megnyílt a Szociáldemokrata Párt kongresszusa. Az első hivatalos kongresszust az országban tehát mi tartottuk. Jelen voltak a magyar munkásmozgalom képviselői, mindkét párt részéről, és a magyar politikai élet vezetői, a külföldi küldöttek. Nagy esemény – történelmi esemény volt.

Szakasits referátuma a párt általános politikai és elvi, valamint történelmi értékelésével foglalkozott. Beszámolóját jól fogadták, de az igazi sikert Bán aratta. Ennek a kongresszusnak ő volt a hőse – ahogy ezt akkor mondtuk. Szakasits referátuma konkrét volt és helyes, de a lényeges dolgokról, így a Peyer-ügyről is, Bán nyíltan beszélt – nem került meg semmit.

Bán beszédének lényege az volt, hogy a Szociáldemokrata Párt nem folytathatja útját és életét ott, ahol azt 1944. március 19-én az illegalitásba menetellel lezárta. Új helyzet állt elő nálunk is, de mindenütt a nagyvilágban. A demokrácia és a szocializmus korszaka jött el. Ne álljon útjába senki, bárki is volt eddig, ne akadályozza a pártot abban, hogy betölthesse történelmi feladatát. Aki ezt nem akarja megérteni, félre kell állnia!

Bán sikere példátlan volt. Hosszú-hosszú percekig ünnepelték. Az emberek egyetértése és lelkesedése vihart kavart. Ezzel Bán lett a baloldal vezetője és szószólója – nemcsak mondanivalójában, de kiállásában is. A jobboldal sakkmatt állapotba került. Bán álláspontja és magatartása rányomta bélyegét az egész kongresszusra, amely baloldalivá és harcossá vált. Révai igen meg volt elégedve, és Rákosit – aki a Kommunista Párt nevében üdvözölte a Szociáldemokrata Párt kongresszusát – forró, elvtársi fogadtatás-

ban részesítették. Rákosi beszédének a munkásegységre vonatkozó része vastapsot kapott.

A vita egyre érdekesebbé vált, és Bán referátumához kapcsolódott.

A korreferátumot Justus az elméletről és a propagandamunkáról, Vajda a gazdasági életről, Révész a pártról és nevelésről, én a pártéletről, szervezeti és mozgalmi kérdésekről tartottuk.

Egy világos volt: ezekbe a problémákba nem tud bekapcsolódni – de nem is mer – a jobboldal. Nyíltak és őszinték voltunk, kimondottuk az igazat.

Bán az egyik szünetben beszélgetésre hívott. A folyosó egyik félreeső részében ültünk, és belemerültünk a beszélgetésbe, melynek az volt a lényege, hogy dolgainkat semmi sem zavarja. Bán közli: Peyert nagy harcok árán jelöli a jelölő bizottság. – Ez a helyzet! Nincs más megoldás: még szervezettebbé kell tenni a vele szembeni akciót! Meg vagyok győződve, Peyer kibuktatható. Nem szabad hát ingadozni!

Feltűnik Kéthly, aki szereti és tiszteli Bánt, és Bán is őt. Leül közénk. Ideges. Már ő is tud a tervről és a készülő akcióról. – Nem helyeslem – mondja nagy hévvel, de nem Bánnak, szól, hanem nekem. Bánt nem támadja – okos nő –, tőle inkább segítséget remél.

– Nézze, Marosán – mondja Kéthly –, Peyer nem veszélyes ember, megöregedett, nem fog ártani . . . A régi dolgaiért pedig ne bántsuk. Nem szabad belerúgni és félredobni, hiszen a mozgalomhoz komoly köze van. Ne dobjuk el . . . Marosán, ne rontsuk el ezt a szép kongresszust!

Bán nem szól közbe, én viszont hajthatatlan vagyok.

– Miért ilyen makacs? – kérdi Kéthly.

– Ebben a kérdésben – felelem – nincs és nem is lehet alku! És ne is próbálja holmi szentimentalizmusból . . . Botrány lehet belőle. Egyébként: magát bántotta legtöbbet ez

az ember! Durva volt magához, nyers és goromba. A mi helyzetünkben ő nem alkudozna!

Kéthly vitázik velem. – Szörnyű ember maga – mondja idegesen. Bán felé fordul: – Beszéljen már ezzel az emberrel!

De Bán hallgat; látom, sajnálja Kéthlyt.

Kéthly hirtelen kitör: – Tudja-e, Bán, hogy milyen veszedelmes ember Marosán? . . . Veszélybe sodor bennünket.

– Miért vagyok veszélyes? Amiről szó van, nemcsak az én ügyem – a párté. Nemcsak az én véleményem az, hogy Peyer ne kerüljön be a vezetésbe.

– Hát hova kerüljön? – kiáltja Kéthly.

– Menjen nyugdíjba! Nézze, hogyan csináljuk azt, amiért évtizedek óta harcoltunk. Egyébként is: már nem lehet megállítani a dolgot. Ha a jelölő bizottság Peyert felveszi a listára, mi kihúzzuk. Ez a téma már annyira benne él a köztudatban, hogy nincs megállás.

Kéthly ragaszkodik Peyerhez. Belelovalja magát a témába, fogja a karom, rángat és kiabálja: – Nem igaz, hogy nem lehet megállítani! . . . Ha maga akarja, megcsinálja!

– Ez nemcsak rajtam múlik.

– De maga hatni tud az emberekre. Hasson hát rájuk jó irányban.

Bán rémülten néz. – Nagy tehertétel az nekünk – mondja –, ha a visszafelé húzó erőket nem tudjuk lerázni magunkról.

Kéthly dühösen felugrik. Elmegy. Kérem Bánt, menjen utána, nehogy valami galibát csináljon.

Összehívatom a vidéki küldöttek vezetőit. Közlöm velük: holnap az utolsó nap – szavazás lesz! Peyert jelölik, de mi kihúzzuk a nevét, és Takács Ferencet írjuk helyébe.

Justus Pál hasonló megbeszélést tart a pestiekkel.

Másnap reggel érezhető volt, hogy a jobboldal is meg-

mozdult. Méhkassá változott a terep. A küldötteket izgalom öntötte el. A vezetőket szintén.

A jelölő bizottság elnöke jelentést tett, azt csendben meghallgatták, és elrendelték a szavazást, az ülést pedig felfüggesztették.

Ha Peyer kibukik, a jobboldal elveszíti igazi vezetőjét! Vajon ki jön be helyette – Szeder, Sélig? . . . Nem valószínű. Inkább Kéthly! Neki minden adottsága megvan ahhoz, hogy vezető poszton álljon. De vele már jóval nehezebb harcunk lesz, annál is inkább, mert szeretjük és becsüljük, képességeit sokra értékeljük. Azonkívül nő, akivel szemben nem lehet úgy harcolni, mint egy férfival szemben. Emellett Kéthlyt becsületes és kimagasló egyéniségnek tartjuk.

A szavazatszedő bizottság óriási izgalom közepette számolta a szavazatokat. Elnöke késő délután olvasta fel jelentését.

A Peyer elleni akcióiért a jobboldal azzal állt bosszút, hogy Justust, Révészt és engem számosan kihúztak. E téren Sélig emberei álltak munkába. Szakasitsot, Bánt és Kéthlyt nem húzták ki.

De Peyer kibukott!

Sor került Peyer zárszavára. Szomorúnak és öregnek tűnt, amikor felment az elnöki emelvényre. Huszonnégy évig volt a párt tényleges politikai vezére – ma egyedül maradt. Sajnáltam, de nem felejtettem el neki, hogy közel negyedévszázad alatt sok baloldalit és ellenzékit intézett el durvábbnál durvább eszközökkel. Beszédében nem tagadta meg magát, bele-belecsípett a kommunistákba, és leheletfinoman a szovjetbe is.

Az ülésteremben csendben hallgatták. Ott ült Rajk, Révai és Farkas is. Vajon mire gondolhattak?

A kongresszus befejeztével Séliggel akadtam össze. – Megkérdi: – Örülsz?

– Nem tudom . . . De az nem is érdekes.

Késő este lett. Gyalog vágtam neki a városnak. Elégedett voltam: ez a kongresszus egy történelmi korszakot zárt le, újat nyitott meg. Tanácskozása, jelentős határozatai előremutatók; a párt lekötötte magát:

1. A bányák, villamosenergia és egyéb kulcsiparok államosítása mellett.

2. Az üb-k mellett – ezeket mint forradalmi szerveket vette számba, hatáskörüket ki kell bővíteni – feladatuk nemcsak a munkásérdekek képviselete legyen, hanem ennél jóval több.

3. A földosztás után hitet tett a mezőgazdaság megsegítése és a mezőgazdasági önkéntes termelőszövetkezet mellett.

4. A párt elvi nyilatkozatában rögzítette álláspontját a fasizmus és demokrácia megítélésében, és a jövőt illetően kijelölte politikai irányvonalát: „Ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért." Ezzel meghatározta a párt és tömegei számára – de az országos közvélemény számára is – a Szociáldemokrata Párt jövőbeli útját és útmutatását.

5. Új, kibővített KB-t választott, amelyben Peyer nem kapott szerepet.

6. Jóváhagyta az 1944 októberi, a két munkáspárt közötti megállapodást. Ez azért is fontos, mert eloszlat minden félreértést a munkásegység és a két párt célját illetően.

7. Egyetértéssel hagyta jóvá azt, hogy a szakszervezeti egység helyreállt, tovább kell erősíteni. A nőmozgalomnál és az ifiknél azonban fenntartotta a különálló, önálló mozgalmat.

8. Részvételt határozott el a MADISZ és az MNDSZ felsőbb vezetésében.

Ez a kongresszus tehát évtizedek óta az első volt, amely baloldali győzelemmel ért véget.

Elvi és politikai felfogásában ugyan a KB elég vegyes

volt, de a Politikai Bizottságban erős volt a baloldal; Szakasits, Bán, Ries, Rónai és Marosán képviselték. Velük szemben állt Szeder, Sélig, Kéthly és Száva – utóbbi a Népszava szerkesztője volt.

A KB-ben még a baloldalt képviselte: Vajda, Justus és Révész.

Nemcsak a Szociáldemokrata Párt zárt le egy régi korszakot, és kezdett el egy új, történelmi fejezetet, hanem a Kisgazda Párt is, amely országos nagy választmányi ülésen lépett a közvélemény elé. A Kisgazda Párt tanácskozása és határozatai – lényegében – ellenzékiek voltak a demokratikus és forradalmi vívmányokkal szemben, melyeknek központi kérdése a tulajdonviszonyok és a föld tulajdona volt.

Látható volt, hogy a kisgazdákat a félelem hajtja jobb felé. Világos volt, hogy a magyar reakció a kisbirtokos gazdákra épít. A magyar reakció szervezetet keresett és talált is magának a Kisgazda Pártban. Látható volt: a magyar reakción keresztül ide igazodnak a fasiszták is, akik ezt a pártot fogják felhasználni gyülekezőhelyüknek és tömegbázisuknak – különösen a módosabb paraszti, kispolgári és értelmiségi rétegek –, s mögöttük az ország régi urai állottak. A kommunista- és szovjetellenes ellenforradalmi erők itt kezdtek gyülekezni – jelszavuk régi és hatásos, de életveszélyes is a demokratikus és forradalmi erőkkel szemben: „Nemzeti, független, keresztény és magyar párt." Mi más kell annak a magyar világnak, amelyet Horthyék huszonöt éven át neveltek és felkészítettek. A veszély azért volt nagy, mert demokratikusnak álcázva indult, és paraszti érdekek védelmét hirdette.

A helyzetet bonyolította, hogy hirtelen igen sok demokrata és ellenálló lett hazánkban, bár közülük csak néhányan „álltak át" az utolsó pillanatban – érdemeket szerezni, és védelmi alapot teremteni a bűnösök védelmére –, hogy elhárítsák a huszonöt esztendei elrettentő, országvesztő poli-

tika felelősségét. Most derült ki: itt majd mindenki ellenállt, szabotált, vagy zsidót, kommunistát és szociáldemokratát mentett! Igazolták az igazolhatatlant, védték a védhetetlent, és elkészültek a változásra is – saját érdekükben!

Ezeket is nagyon kellett most figyelni, mert bár a Szociáldemokrata Párt vezetésében a baloldalé az erő, mégis együttműködésre törekszünk a kisgazdákkal, de nem a kommunisták ellen, és nem nélkülük. Viszont: Szeder komoly politikai és személyi kapcsolatokat épített ki a kisgazdákhoz, és náluk is ahhoz a szárnyhoz, amelynek Nagy Ferenc és Varga Béla, B. Szabó és Vásári volt a vezetője. Szeder ezekkel együtt mást értett együttműködés alatt, mint mi.

Hamarosan lezajlott a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazda Párt Politikai Bizottságának első, központi találkozása is. Én is részt vettem rajta, de ez volt az első és az utolsó is, hogy átléptem székházuk kapujának küszöbét.

Megfigyeltem a két párt felső vezetőinek egymáshoz való személyi kapcsolatát. Kéthlynek úgy tették a szépet, mint senki másnak. Szakasitsot nem szerették. Szedert annál inkább. Érzem, tudom, a reakció harcra készül. Résen kell lennünk!

KILENCEDIK FEJEZET

Alig zajlott le a kongresszus, a Politikai Bizottság és a Központi Bizottság szemben találta magát az első felelősségteljes kérdéssel. A Kommunista Párt vetette fel eléggé türelmetlenül a pesti, kőzségi választásokat.

Nem értettem, a kommunista elvtársak miért sietnek annyira, hiszen még csak most kezdődhet el az igazi, szervezett politikai munka. A kommunisták – legalábbis azok, akikkel együtt harcoltam – józan, reális ítélőképességű emberek, ha én ismerem az országot, akkor nekik is ismerniök kell, és tudni illik, hogy az ország még nem alkalmas egy választásra.

Rákosival, Révaival és később Farkassal sokat vitáztam erről. A választást még nem helyeseltem, idejét egy-két év múlva gondoltam elérkezettnek, addig még sok szervezési munka és az emberek alapos nevelése szükséges.

– Forradalmi időket élünk, Marosán! – mondta Rákosi. – Remélem, nem fél?

– Nem! – feleltem.

– Hát akkor miért az aggodalom? Pest fellegvár, itt vannak a prolik, de velünk lesznek a földet kapott parasztok is! Azonban: a két pártnak közös listán kellene indulnia. Mellénk áll ebben a kérdésben?

– Természetesen! – feleltem.

– Mi a véleménye a többiekről? Például Kéthlyről?

– Kéthly nem valószínű, hogy mellette lesz, de... keresztül lehet vinni.

– Magán sok múlik – mondta Rákosi. – Maga fontos ember... Ha maga kiáll, és vállalja, döntő lehet. Összehívnánk a közös Politikai Bizottságot, és ott megvitatnánk... Na, kezet rá, hogy kiáll érte!

Tenyerébe csaptam.

– Jól van, biztos, hogy nem csalódunk magában.

Ebben az időben a Kommunista Párt vezetői szokatlanul barátságosak és készségesek voltak velem, és én örültem ennek. De még mindig nem értettem a sietségüket.

Én is a közös lista híve voltam, ha a választásnál külön-külön indulunk, elkerülhetetlen köztünk a rivalizálás, elkerülhetetlen a harc, és a régi sebek hamar felszakadnak. Az egymás elleni viaskodásból pedig csak a reakció kerülhet ki győztesen. Régi politikai és mozgalmi szabály ez – a reakciónak mindig az volt a célja, hogy összeugrasszon bennünket. A reakció jól tudta, hogy – sajnos – mi egymás ellen jobban tudtunk verekedni, mint összefogva a reakció és a fasizmus ellen! Nem szabad hát, hogy az ellenség megosszon bennünket – rossz vége lenne annak! De ettől függetlenül is korainak tartottam még választást tartani.

Rákosi azt mondta: több forradalmi optimizmust! És több hitet a munkásosztályban! Győzni fogunk!

Nem hittem abban, hogy rövid néhány hónap alatt demokratikus közvélemény alakulhat ki.

A Kisgazda Párt vezérkara szerette volna, ha a Szociáldemokrata Párt nem megy együtt a kommunistákkal, szerette volna, ha külön vesz részt a választáson. A közös lista ügye tehát központi kérdéssé vált.

A két párt Politikai Bizottsága a Kommunista Párt új központi székházában, Rákosi szobájában találkozott egymással. Rákosi elnökölt. Előterjesztette a javaslatot. Rövid volt és határozott: választást kell tartani! Támadásba kell

átmenni a reakció ellen. Ehhez jó a légkör, változtatni lehet az erőviszonyokon. Közös listával, paritásos alapon, lesz húzóerő. Először Pesten, aztán országosan kell választásokat tartani.

– Ki kíván hozzászólni? – kérdezte Rákosi. – Senki sem jelentkezett. Nem akart első lenni senki. Éppen arra gondoltam, hogy nekem kialakult álláspontom van, amikor Rákosi mondta:

– Marosán kért szót! Hallgassuk csak meg.

Szeder felkapta a fejét. Ha szemmel gyilkolni lehetne, megölt volna.

Ha már szót kaptam, kifejtettem átgondolt véleményemet a közös listáról.

Rákosi azt mondta rá: – Közös listánk tehát már van, Marosán egy szavazatával, az enyémet hozzátéve, ez már kettő!

Utánam Bán szólalt fel. Korrekt volt, mérlegelt, de a közös lista mellett volt.

Majd Révaival és Farkassal erősödött a front.

Később Kéthly és Sélig szólalt fel: mondták, meg lehet próbálni a közös listát, bár az idő túl rövid hozzá.

Szeder volt az egyetlen, aki ugyan nem ellenezte a közös listát, de azt mondta, érdemes volna fontolóra venni, nem tudna-e a két munkáspárt külön-külön több szavazatot kapni.

Az ülés végén Szakasits elnökölt, és kimondta a vita eredményét: a két párt közös listán indul! És ehhez a SZOT csatlakozik. A részletmunkákat majd a bizottságok és az összekötők végzik el.

Nem volt ilyen egyértelmű a KB ülése. Itt Szeder és mások próbáltak nehézséget okozni, azonban itt Kisházi és Bán segítségével sikerült a javaslatot elfogadtatni. Megindult a választási harc.

Szakasits és Bán kívánságára most nem mentem vidékre, hanem Pesten segítettem.

Révaival, Gerővel, Vassal és Rajkkal beszéltem közös gyűléseken. Rajkot, aki pesti titkár volt, itt a munkában és harcban ismertem meg közelebbről. A gyűléskampány vége felé kerültem össze Rákosival. Vele még nem beszéltem gyűlésen. A rengeteg gyűlés Szakasitsot kimerítette, és megkért, hogy menjek el helyette a Ganz-Mávag közös gyűlésére, ahol Rákosi lesz a partnerem. – Te menj – mondta –, téged szívesen fogad.

Amikor beléptem a Ganz-Mávag helyiségébe, Rákosi már ott volt.

– Hát maga mit keres itt? – kérdezte Rákosi. Válaszoltam kérdésére, leírtam, mennyire kimerült Szakasits.

– Maguk nem vigyáznak Szakasitsra – mondta Rákosi –, lám, énrám jobban vigyáz a párt... Az elején vagy a végén akar beszélni?

– Nézze, Rákosi elvtárs – feleltem –, most maga itt a vezér, válasszon hát. A programot úgyis maga mondja el.

– Rendben van, akkor maga beszéljen először!... Mennyi idő kell magának? Húsz-harminc perc elég lesz?

– Ha nincs több idő...

– Hol a beszéde? Egyeztessük.

– Nincs nekem semmiféle beszédem.

– Hogyhogy? Szakasits nem adta oda magának?

– Minek adta volna? Én azt úgyse mondtam volna el.

– Maga tehát szabadon, jegyzet nélkül beszél?

– Igen.

– Nem jó... Komolyan kell venni a gyűléseket.

– Nézze, annyit beszéltem én már erről, hogy a fő dolgok a fejemben vannak.

– Nem akarja átlapozni az én beszédemet?

– Minek?

– Szakasitscsal meg szoktuk mutatni egymásnak...

– Nekem eddig sem Révai, sem Rajk, sem Farkas nem mutatták beszédüket.

– Majd teszünk róla . . . Ezek elrontják magát.

– Rákosi elvtárs . . . a téma adva van – a közös lista.

– Jól van, induljunk.

A Ganz-Mávag nagyterme zsúfolva volt emberekkel. A gyűlést a Kommunista Párt részéről nyitották meg – még erre is vigyáztak! Meleg volt a teremben, ledobtam a kabátomat, és felgyűrtem az ingem ujját. Kiléptem a mikrofon elé, és kezdetnek kóstolgattam a hallgatóságot. Amikor már úgy éreztem, hogy megnyertem a hallgatókat – nevetés és taps jelezte ezt –, arról kezdtem beszélni, hogy mi az oka annak, hogy a munkások és családjuk helyeslik a közös listát. Mert érzik, hogy itt nem taktikai kérdésről, hanem sokkal többről van szó. Ez az első eset, amikor a két munkáspárt vezetői és tömegei közös akaratot mutatnak olyan kérdésben, amely eldönti az ország és a nép sorsát.

Beszéd közben arra törekedtem, hogy Rákosinak jól előkészítsem a talajt. Okos politikusnak tartottam, azt vártam, hogy a programot érvekkel támassza alá. Magam csak jó légkört, hangulatot akartam teremteni.

Legénykoromról kezdtem beszélni, amikor nagyon szerelmes voltam. Kitört a nevetés. Vártam, amíg elcsendesednek. – Halálosan szerelmes. – Még nagyobb nevetés. Rákosi riadtan nézett rám. – Csak egy fiatal munkás tud halálosan szerelmes lenni . . . a régi világban ez volt az egyetlen öröm . . . Szép volt a lány és fiatal. Itt van maguk között most is, de már asszony. Az édesapja itt dolgozott a MÁVAG-ban, szakmunkás – mester volt. Családjával itt élt a kolónián, én pedig ide jártam táncolni – itt lettünk egymásba szerelmesek. A környéken bujkáltunk, ábrándoztunk és csókolóztunk, akár hideg volt, akár fújt a szél.

A hallgatóság már nem nevetett, feszülten figyelt.

– Amikor elérkezettnek láttuk az időt – folytattam –,

elhatároztuk, hogy az egyik vasárnap délután felmegyek hozzájuk, és a szülők áldását kérjük a szépen indult szerelmünkre. Kiöltöztem, ahogy illik, felvettem az egyetlen szépnek mondott ruhámat. A kolóniabeli vasmunkás család szegényes, de tiszta otthonába léptem be. Az anya kedves munkásasszony volt, lerítt róla, hogy ő a ház gazdája. Csendben hallgatott, amint elmondtam, hogy szeretem a lányát, és feleségül akarom venni. Az arca mit sem árult el – se örömet, se bánatot. És amikor már úgy éreztem, hogy eleget beszéltem, elhallgattam .

Az anya megfontoltnak tetszőn azt mondta: – Mit gondol, fiatalember, talán épp egy péklegénynek adom a lányom? A péklegény nem ember. Szakmája nem szakma . . . Komolyabb parti vár az én lányomra.

– De hát a szerelem . . . a szerelem, az semmi?

– A mi világunkban semmi – mondta az anya. – Maga holnap munkanélküli lesz – kiteszik az utcára, és akkor mi lesz? Népkonyha! Ezt mi nem akarjuk.

Könyörögtem, de az anya hajthatatlan maradt . . . – Azóta sok év telt el. Most itt, ebben a teremben, velem szemben ül az, akiről szó van . . .

– Hát ilyen világból jöttünk mi, és azért harcoltunk, és azért fogunk harcolni, hogy munkásembert a munkásembertől soha ne lehessen többé elválasztani. Ennek érdekében kell majd szavazniok . . .

Amikor befejeztem, felzúgott a taps. Már szociáldemokrata elnök volt, aki átadta a szót Rákosinak. Egy órán át beszélt, illetve felolvasott. Érdekes, okos beszéd volt, de alig volt hatása.

A gyűlés után Rákosi egy szót sem szólt – rögtön elment. Én ottmaradtam beszélgetni az emberekkel a régi világról és a derék vasasokról. Sok-sok barátom volt köztük.

Gyalogosan indultam hazafelé. Tettem egy kis kerülőt, megnéztem a Magdolna utcát is.

Ezután a két munkáspárt még számtalan gyűlést tartott. A kisgazdáknak és a reakciósoknak nem ez volt a fegyveruk: ők házról házra, lakásról lakásra jártak és agitáltak. Soha ennyit nem látogatták a munkás- és polgárhajlékokat, mint ebben az időben.

Eljött a választás napja.

A kozos lista 42,8%-ot kapott Nagy-Budapesten, a Kisgazdák viszont 50,6%-ot kaptak.

Igaz: Csepelen 58%, Angyalfoldon 64%, Újpesten 52% lett a választasi eredmeny. De az osszesített nagy-budapesti eredményt komoly figyelmeztetésnek tartottam.

Nagy lett az oromujjongás a kisgazdáknál, nálunk viszont csalódás és elkeseredés. Szeder és Sélig nekem rontottak. Elkeseredett vitaba kezdtek:

– Ha kulon indulunk, lehet, hogy elértuk volna azt, amit a kisgazdák elértek! – mondták.

– Nem igaz! – állítottam. – Kulon-külon sem tudtunk volna tobb szavazatot szerezni.

Ami a legszomorúbb volt, a kongresszus után alig néhány héttel a pártban komolyabb vezetők is kezdték kétségbe vonni az egyuttműkodés egészséges voltát. Csak Szakasits, Bán és a kisszámú baloldal volt egységes – állták a sarat a támadással szemben. Justus és Révész az oktatási és propagandaosztály részéről terveket csináltak a támadások ellensúlyozására. Érezhető volt: olyan friss még és annyira új a két munkáspárt egyuttműkodése, hogy konnyű megingatni.

Nekivágtam a vidéknek, mert ha Pesten ilyen a kép, vidéken még nehezebb a helyzet.

Csak akkor jottem haza, amikor osszehívták a Nemzetgyűlést. Beszédes képet adott a bekovetkezett változásról, a politikai érzelmekről és arról is, amivel majd szembe kell néznunk. A reakció most már leplezetlenul színre lépett.

Első ízben lettem képviselő. A képviselőséget mindig jelentos politikai és közéleti funkciónak tartottam.

A Parlament megnyitása ünnepélyes keretek között zajlott, és jelezte a pártok közti nagy, világnézeti szakadékot. A Parlament elnöke szokásos módon üdvözölte azokat a katonákat, akik a fasizmus felett győzelmet arattak. Amikor kiejtette a Szovjetunió, majd Sztálin nevét, a szélsőbaloldalon elhelyezkedő kommunista képviselők felugrottak helyükről. Utánuk felálltunk mi is, majd a parasztpártiak. Majd lassan, tétován felálltak a kisgazdák is. Aztán az elnök az USA-ról és Trumanról beszélt, és a kisgazdák ugrottak fel elsőnek, és folytatódott a felállás, most fordított sorrendben. Beszédes kép volt. A két szélső pólus jutott kifejezésre. Én jól tudtam, hogy lent, a melyben hasonló a helyzet. A szovjet vagy az USA – ez az állásfoglalás lényege.

Jobb- és baloldal egymással szemben álltunk. De nem volt vitás, hogy a szélsőbaloldalon a kommunisták álltak. Én oda húztam – velük éljeneztem, és tüntettem a szovjet mellett és Sztálin mellett, s nemcsak azért, mert nem az USA-t tekintettem felszabadítónknak, hanem azért is, mert a gyakorlat – az élet – azt bizonyította, hogy az USA-megbízottak Magyarországon a reakcióra támaszkodtak, és a reakció is rájuk számít.

A pesti választás után – a parlamenti ülés végén és a választójogi törvény megjelenése után – belevetettem magam a vidéki mozgalomba, és ott is különös erővel a dunántúli munkába. Justus és Révész - az oktatási és propagandaosztaly – bőségesen ellátott ismert, jól felkészült marxista előadókkal, akik a párt aktivistáit és a tagságot is felkészítették elméletileg és politikailag, hogy minél jobban megértsék a pesti választások eredményét, és erősségeink legyenek az új helyzetben.

Az ország általános gazdasági helyzete tovább romlott.

Minden erőfeszítésünk ellenére az elégedetlenség a saját sorainkban is megérlelte az ellenzéki hangulatot. Fokozta a zűrzavart, és növelte a reakció támadását, hogy a Kisgazda Párt bár a kormánykoalíció tagja volt, teljesen ellenzékbe vonult.

Egyben biztos voltam: ha Pest csak ennyi szavazatot adott a két munkáspártnak, a vidék még kevesebbet fog adni.

Beköszöntött az ősz.

Eső és sár nehezítette a munkát. Állandóan úton voltam. Eszembe se jutott, hogy takarékoskodjak erőmmel. Az egyik este Zalaegerszegen ért Szakasits távirati üzenete: „Sürgősen gyere haza! Rendkívüli PB-ülést tartunk!"

Még azon az éjszakán útnak indultam. Az elvtársak őrültségnek tartották; gyilkoló bandák garázdálkodtak az utakon; elvehetik a kocsimat, esetleg valamely árokban lepuffantanak.

Ez mind lehetséges volt, de annyi veszély után, amennyi engem körülvett, már semmitől sem tartottam különösebben. Előfordult, hogy naponta csaptak le rám – és lőttek is rám –, de nekem mennem kellett! Hát most, amikor Szakasits hívott, hogyne mentem volna azonnal?!

Azt az utat választottam, amelyet a szovjet egységek erősen megszálltak. A Balaton mellett, a veszprémi oldalon, szerencsésen feljutottam Fűzfőig. Innen már valamivel könnyebb volt befutnom Fehérvárra. Reggel öt óra tájban már Pest alatt jártam.

Alig tértem haza, és rendbe hoztam magam, siettem Szakasitshoz.

– Mi van, Szaki?

– A Kommunista Párt felvetette az országos választások megtartásának kérdését!

– Lehetetlen!

– De így van! Rákosi levelet írt a KB-nak. Közös tár-

gyalást kért ebben az ügyben. Azért hívtalak haza, mert a közös tárgyalás előtt ki kell alakítani a véleményünket. Az ülést délutánra hívattam össze.

Fáradt voltam, s ettől a hírtől csak még inkább kóválygott a fejem. Miért ez a nagy sietség és ideges kapkodás? Nem jó ez!

Justusszal és Révésszel is beszéltem. Osztályvezetők és barátok is vagyunk, sok mindenben egyetértünk. Elmondták, hogy Szederék igen dolgoznak ebben az ügyben, s a választással nem értenek egyet, de ha a Kommunista Párt a Parasztpárttal megegyezett, és a kisgazdák is benne lesznek, a választást megakadályozni nem tudják.

– Mi a véleményed a közös listáról? – kérdezte Justus.

– Még jobban megerősödtem a közös lista szükségességében. Ez nemcsak politikai, hanem főleg elvi kérdés!

– És mi lesz, ha véleményeddel egyedül maradsz? – kérdezte Justus.

– Az lehetetlen – feleltem. – Szakasits, Bán, Rónai, Ries velem lesz!

– Zűrzavar van itt – mondta Justus. – De mi mást várhatnál?

Késő délután felkerestem Bánt. A minisztériumból jött, ott is sok a munka. Bán fáradt és kedvetlen volt, de velem készséges.

– Nehéz helyzetbe kerültünk – mondta. – Rákosiék felvetették a választást – és újból a közös listát! Ebben kell döntenünk.

– Hogy ítéled meg a helyzetet? – kérdeztem.

Bán elgondolkodott.

– Te ott leszel az ülésen – mondta. – Majd meglátod, mi a helyzet, milyen a hangulat.

Elhatároztam: ha a választást meg kell tartani, akkor csak közös listával indulhatunk.

Szakasits szobájában összegyűltünk. Csendben, kissé riadtan méregettük egymást.

Az ablak mellett, Kéthlyvel szemben ültem, ő Séliggel diskurált. A Politikai Bizottság minden tagja jelen volt. A jegyzőkönyvet Schiffer vezette.

Szakasits felolvasta Rákosi levelét. Hideg van a szobában, Szakasits, Kéthly, Szeder, Kiss és Sélig kabátban ültek.

Amikor Szakasits felnézett, fáradt embereket látott maga előtt. – Elvtársak, ebben a kérdésben kell döntenünk!

Abból, hogy Szakasits semmit sem fűzött hozzá, éreztem a bajt, éreztem a veszélyt.

Sélig kezdte a vitát. Azt mondta: önálló párt vagyunk, és elég volt a kommunistákból egy választásra is. A két párt csak külön-külön indulhat. A Kommunista Párt fél egyedül nekimenni a választásnak, és emiatt belénk kapaszkodik; tudja, hogy nélkülünk sehol sem lenne! Itt a lehetőség: éljünk vele: a Szociáldemokrata Párt egyedül sokkal erősebben kerülhet ki a választásokból, mintha közösködne a Kommunista Párttal . . . Az ország telis-teli van sérelemmel és bajjal, amiben a fő ludasok a kommunisták. A tömegek nem értenék meg, ha velük mennénk . . .

Séliget Szeder követte. Teli volt sérelemmel és bosszúvággyal.

– Kell a választás – mondta Szeder –, de nincs közös lista! Legyen végre tisztázott a helyzet . . . A kommunistáknak elegendő mandátumuk van, és nem jár nekik annyi – egyedül nem is kapnak sokat.

Szedert Kéthly követte. Kéthly jóval kulturáltabban, de fölényesen vallotta: induljon a párt külön listán. Szerinte most jött el az ideje annak, hogy a Szociáldemokrata Párt kiugorjon. Az volt a véleménye, hogy a Kommunista Párt kis párt lesz, mi azonban nagyon erősek leszünk. Gondoljunk az angol Labour-Party sikerére. A külön lista győzelmünk biztos feltétele!

Ez már túl sok volt nekem. Szót kértem. Előrebocsátottam: a közös lista híve vagyok.

– Azt tudjuk – szólt közbe Kéthly ingerülten.

– Annál jobb, ha tudják! Csodálkozom, hogy az elvtársak az eddig itt hallott álláspontot foglalhatják el . . . Pedig Szeder, Kéthly, de Sélig is jól ismeri az országban kialakult helyzetet és hangulatot. Vajon honnan veszik azt, hogy a Szociáldemokrata Párt külön listán több szavazatot kapna? Békés és Csongrád megyéből ítélnek? Az ország ismeretében nyugodt lelkiismerettel azt állítani, hogy a párt külön listán több szavazatot kaphat – különösen vidéken –, enyhén szólva, felelőtlenség!

Kéthly közbekiált: – Kérem, itt nem ülnek felelőtlenek!

– Ez majd eldől! . . . Azt állítani, hogy a Kommunista Pártot erősítjük, ha közös listán indulunk, egyszerűen nem igaz! Mi kizárólag csak együtt erősödhetünk – külön-külön csak szétforgácsolódunk . . . Itt van példának a szakszervezet, amely egységes, és amelynek már milliós tagsága van – erről lemondunk? Ez esetben erősítenénk az országban uralkodó reakciós és kommunistaellenes erőket. Mi nem állhatunk be ilyen sodrásba! A közös lista mellett szavazok!

Utánam Kisházi emelkedett szólásra. Talán ő volt a legnehezebb helyzetben. Tudtam: szívesen szólna a közös lista mellett, de a SZOT szociáldemokrata frakciója nem akarta, tehát ellene szavazott.

Kisházit Bán követte. Biztonsággal beszélt arról, hogy pártunk demokratikus, s ennek szellemében vitázók vagyunk, de akik függünk az aktivistáktól, és függünk a tagságtól. Nem politikus dolog erőltetni olyasmit, ami nem megy. Elvileg ő is híve a közös listának – de ezt most nem erőszakolhatjuk.

Bán tudott bánni a szavakkal. Éreztem és tudtam, Bán hozzám szólt, féltette a Politikai Bizottság egységét. Hallgattam.

Bán után mindenki a kulon lista mellett dontott. Szakasits életének egyik legsúlyosabb válságát élte át: ő írta alá a megallapodast az MKP-val, és tudtam, hogy híve a kozos listának. De nem foglalt állást. – A tobbség igy dontott – mondta.

Kéthly kozbevágott· – Egyhangúan!

Azt nem! – szóltam kozbe. – Ragaszkodom ahhoz, hogy a nevem benne legyen a jegyzokonyvben, még akkor is, ha egyedul maradtam – mert egyedul maradtam!

– Hát jó, legyen benne! – szólt Kéthly. – De akkor mit keres maga a pártban?

Erre a Szakasitsban dúló vihar kitört: – Kéthly elvtársnő, hogy mer maga igy beszélni? Milyen jogon? . . . Ez tűrhetetlen! Másnak is lehet veleménye. – Duhosen verte az asztalt. Dobbenten nézték.

Kozbeszóltam: – Hagyd, Szaki! Nem érdekes, Kéthly mit mond. Sok mindent megengedtunk mi már ebben a pártban, de jóformán semmit sem tanultunk, vagy ha igen, gyorsan felejtunk! Kéthly elvtársnő, én marxista vagyok, és éppen azért vagyok itt, a Szociáldemokrata Pártban – de sem kommunistaellenes, sem szovjetellenes marxista nem vagyok! Ha nem tudná, én a Gestapo és a kémelhárító kínzókamráiból jottem! Szenvedtem, míg mások lapultak. Engem ne oktasson hát politikai erkolcsre! . . .

Szomorú ules volt ez. A határozatot elvtelennek éreztem. Egyedul maradtam. Ebbol is az fájt leginkább, hogy Bán új arcat ismertem meg.

Azzal váltunk el, hogy a kovetkező napon osszekotő ülés lesz a Kommunista Partban, és arra majd nekem kell elmennem.

Másnap a kommunisták kérték, hogy a kérdést még egyszer vizsgáljuk meg. Ekkor állt elo Sélig a javaslattal: legyen kozos lista, de mi tobb személlyel szerepeljunk, tobb százalékot kell kapnunk, mint a Kommunista Pártnak.

A következő napon Rákosiék jöttek át hozzánk, és mivel ragaszkodtak ahhoz, hogy én is jelen legyek, részt vettem az ülésen. Így: Szakasits, Bán, Sélig, Marosán, Rákosi, Révai, Gerő és Farkas folytattak megbeszélést.

A Kommunista Párt belement volna az 1–2%-os differenciába a Szociáldemokrata Párt javára, de ezt Sélig nem fogadta el. Ezután a Kommunista Párt megkísérelt még egy tárgyalást, amihez, megítélésem szerint, már ők sem nagyon ragaszkodtak. Presztízskérdés volt ez számukra is, nagyobb százalékkülönbséget a Kommunista Párt nem fogadhatott el.

Ezzel kezdetét vette a két párt rivalizálása.

Ebben a mérkőzésben, amely lényegében az ország sorsát volt hivatott eldönteni, egy szempont lebegett előttem: a munkásegység!

Elszabadultak a szenvedélyek, és nem volt véletlen, hogy ennek a kisgazdák örültek a legjobban. Idő már nem volt sok, a választásokra fel kellett készülnünk. A legfontosabb az volt, hogy összeállítsuk a képviselők névsorát – külön a szakszervezetieket és a listavezetőket. Egy egész éjszakai ülés erre ment rá. A Politikai Bizottság tagjai voltak a listavezetők: Szakasits Pesten, Sélig Pest megyében, Szeder Békés, Kéthly Csongrád, Bán Győr megyében, Ries Hajdúban lett listavezető. Érdekes volt, hogy a Dunántúlra senki sem akart menni. Pécsett Tolnai lett a listavezető. Ám Veszprémbe, Zalába és Vas megyébe senki nem akart menni. Végül is Peyert tettük Veszprémbe. Ha sűrűn lakott megyéről volt szó, senki sem ajánlkozott – inkább mentek kisebb helyekre. Ez is ékes bizonyítéka volt annak, hogy nemcsak én, hanem a Politikai Bizottságban is tudták, mi a helyzet. Mindenki saját magával volt elfoglalva. Én magamért nem verekedtem – gusztustalannak tartottam volna magamat előtérbe állítani.

Szakasits dühösen nézett rám.

– Neked még nincs helyed?

– Van már... A párt küldjön ki engem Zalába és Vas megyébe.

– Ez helyes – mondta Kéthly.

Pillanatok alatt döntés született. Ekkor még nem tudták, hogy Zalában Rákosi, Vas megyében pedig Kossa lesz a partnerem.

Arra különösen gondom volt, hogy Justus, Schiffer, Vajda és Révész – de más baloldaliak is – felkerüljenek a listára, és lehetőleg biztos helyen. Ezt az én helyemnél is fontosabbnak tartottam.

Másnap Schifferrel, aki a választási irodát vezette, átbeszéltem ezt a problémát. Majd az osztályt vidékre rendeltem. Két segítőt vittem magammal: Tapsonyi vasmunkást és Vámos László nyomdászt. Amellett hogy a pénz egyre értéktelenedett, a központ kevés pénzt adhatott. De hát mennem kellett – a két megyében ezer faluban várt ránk a munka.

Mielőtt elindultam, Rákosival, Révaival és Farkassal még egy nagyobb vitám volt.

– Nem jó a baloldal munkája – mondta Rákosi. – Nincs egység, lazul a kapcsolat, és ez sok veszélyt rejt magában.

Révai és Farkas szenvedélyesen helyeseltek. Külön is dühösek voltak amiatt, hogy én két olyan átokverte, nehéz vidéket kaptam.

– Mi lesz, ha megbukik? – kérdezte Rákosi.

– Nem hiszem – mondtam. – Legalább egy mandátumot kell szereznem. Ha nem... Akkor fabatkát se ér az egész évi munkánk.

– Egy mandátum... Hisz ebben? – kérdezte Rákosi.

– Természetesen!

– Rendben van!... Én is lent leszek Zalában... Majd keressük egymást, és segítünk egymásnak. Közösen mutatjuk meg, mit tudunk...

Esős, ködös reggelen indultam el a nagy agitációs választási körútra. Lassan haladtunk előre, a bizonytalan úton sok akadályba ütköztünk. Emiatt is volt időm a gondolkodásra. Feszítő és sarkalló elhatározás élt bennem, akaratlan fogadkoztam: most meg kell mutatnom a pártnak, hogy hűséges katonája vagyok. Bizonyítanom kell, hogy becsületes kiállással és odaadó munkával jó eredményt lehet elérni.

Hamarosan magunk mögött hagytuk Fehérvárt, ezt a nagyon szomorú romvárost. Szakadó esőben siettünk tovább. Sár és sár mindenütt.

Lassan haladtunk előre. Ócska DKW kocsinkat Erős bácsi „gondozta", és ahogy ő mondta, jobban vigyáz rá, mint a feleségére. Fontos is: ennek a kocsinak három hétig kell kitartania velünk.

Erős bácsi egész úton dohogott mellettem. Ki is fakadt, de én hagytam – becsületes, jó elvtárs.

– Azt tessék nekem megmondani – szólt időnként –, miért választotta ezt az isten háta mögötti, klerikális sárfészket? Itt még a Krisztus is megbukna. Tudja maga – dühösködik –, tudja maga, hogy Sélig emberei mit gondolnak?

– Na mit?

– A nagy együttműködő Marosán most úgy megbukik, hogy pokolra is küldik a munkásasszonyok!... A zalai és vasi parasztok belefullasztják magát az őszi-téli sárba.

– Erős bácsi!... Nem vagyunk mi grófkisasszonyok, nem ijedünk meg!

– Itt kevés a bátorság... Vallja be: jól bepalizták magát! Ide nem jöttek el az okosok... Ide nem sietett, nem törte magát Kéthly, Bán és Szeder vagy Peyer.

El akarom vágni Erős bácsi fejmosását. Arra fordítom a szót, hogy Peyer Veszprémbe ment, és az a hely sem leányálom!

– De Peyer jól fekszik a papoknál, akiktől maga nem

fog segítséget kapni!... Haha!... Alvó, rossz politikus maga, ha egy kicsit is szemfüles, biztosított volna magának valami jobb helyet, Baranyát, Győrt... Ide jönni, ebbe a rossebes világba!... Rosszul választott! Nézze Séliget, ő valóban okos. Tíz éve titkár, szereti a kényelmet, és nem töri magát, mégis mindig feljebb sodródik. Kizárólag Pest környékére... csak Pest megyébe megy.

– Nem érdekes... Nekem ezek a helyek is kellenek.

– De itt nem lesz tekintélye... Pedig a képviselő nagy úr ám!

– Én nem hiszek abban a tekintélyben, amit a képviselőség ad.

– Nincs igaza, Marosán elvtárs.

Így folyik köztünk a diskurzus. Már egy defekten is túl, sárosak és ázottak vagyunk, de továbbmegyünk. Arra gondolok, nekem mindent tudnom kell, különben elsodor az ár. Arra majd mindig nagyon vigyázok, hogy a derűm sose hagyjon el.

Számba veszem az esélyeket. Mérlegelésem eredménye: a Kommunista Párt, ha nem is sokkal, de több szavazatot szerezhet, mint mi. Feltevésemet sok tényező erősíti. Először is: a Szociáldemokrata Párt soraiból sok régi, derék káderrel rendelkeznek, akik emberközelbe tudnak kerülni a tömegekkel, és akik kijárták a párt- és a szakszervezeti mozgalom hasznos, legális iskoláját. Másodszor: a Kommunista Párt politikai és mozgalmi szempontból egységesebb, mint mi. Az egység nagy vonzóerő az egyszerű dolgozók szemében. Harmadszor: a párt a fasizmus elleni harcban megérdemelt, szép helyet vívott ki magának; ez különösen a munkások és a szegényparasztok között jelent sokat. Negyedszer: a földosztásban játszott szerepe megmutatkozik majd a nincstelen parasztok között – ha nem is a Dunántúlon, de egyéb vidékeken. Ötödször: a vidékről elszármazott munkások ezreit küldték falura agitációs munkára,

akik baráti vagy rokoni kapcsolataik révén is sokat tehetnek. Hatodszor: van néhány legendás hírű vezetőjük, akikre az emberek felnéznek. Hetedszer: több a pénzük, több a papírjuk, több és jobb közlekedési eszközzel rendelkeznek.

Gondolatok és kérdések cikáznak a fejemben. Vajon helyes volt-e, hogy belementünk az új választási törvénybe? Tizennyolc éves kortól lehet szavazni, és még a fasiszták is szavazhatnak! Nem voltunk-e túl liberálisak azzal, hogy az ellenséget is szabadjára engedtük? Komoly életveszély fenyeget bennünket. A széles néprétegek vajon tudnak-e majd élni a kapott szabadsággal, élni tudnak-e jogaikkal? Ebben az országban, ahol még mindig virul a nacionalizmus, erős a szovjetellenesség, és szívós a klerikális reakció és az antiszemitizmus – a fasizmus édes gyermekei! 1944 óta egy esztendő telt el . . .

Alig érek be Zalaegerszegre, közlik velem, hogy Kanizsán megyei értekezlet van.

– Nagyszerű! Dombai már dolgozik! . . . Erős bácsi, kapcsoljon rá!

Erős káromkodik, hogy a ronda hatvan kilométer széjjelrázza a kocsiját.

– Ne féljen, Erős bácsi, csak előre!

Fellélegzem, mikor beérünk Kanizsára. Még tart az értekezlet. Meglep a derűs, optimista hangulat. Háromszáz ember gyűlt össze a megyéből, ezek mind párttagok és funkcionáriusok. Éppen Dombai beszél a tennivalókról, instrukciókat ad, majd azt mondja: hallgassuk meg Marosán elvtársat, aki a megyei lista vezetője, és egyben a központ küldötte. Ismernek, és érzem, hogy szeretnek is itt. Beszédemet meleg taps közben és szemsugarak biztatására kezdem.

Nincs elkészített beszédem – de minek is az most! A jelenlevő háromszáz ember a megye párterejét és motorját

jelenti. Van itt munkás, paraszt és értelmiségi. Egységessé kell őket összekovácsolni . . .

A pártról beszélek, a demokráciáról, a szocializmusról, a régi helytállásokról és arról az egyedülálló mozgalomról, amely hazánkban újabb életünkhöz alapokat rakott le. A demokrácia és a szocializmus számára végre eljött az idő – eljött az ideje annak, hogy döntésre bírjuk a széles néptömeget. Említettem Erős bácsival való úti beszélgetésemet és azt is, hogy választási munkám területéül önként és becsületből miért választottam ezt a helyet.

Úgy belejöttem a beszédbe, hogy mindenről elfeledkeztem – arról is, hogy rohan az idő, és az emberek haza akarnak menni, bár senki sem mozdult. – Se pénzünk, se papírunk, se közlekedési eszközünk – mondtam –, a saját erőnkre és az elvtársak áldozatkészségére támaszkodhatunk. Holnaptól kezdve a legfontosabb a választási munka, nem könnyű, de hát mikor volt könnyű a mi életünk? Végül hangsúlyosan mondtam: számunkra a nők szavazata döntő! Nagy figyelmet kell szentelni annak, hogy a nők mellénk álljanak!

A gyűlés lelkes hangulatban ért véget. Ráadásul szerencsém is volt: hamar átjuthattam Vas megyébe.

Dombainál alszom. Sokáig beszélgetünk. Négyszemközt vagyunk, őszintén, becsületesen elmondom neki a pesti dolgokat. Komoran hallgat, majd szól:

– Azért nem vagyunk mi olyan sötétek . . . lehet itt eredményt elérni.

– Mit vársz? – kérdem.

– Minimum két mandátumot! De lehet abból három is.

– Nem túlzol?

– Nem.

– Jó . . . Te ismered a megyédet. Régen itt vagy, a régi világban is helytálltál . . . Mint az építők elnöke még 1944-

ben is bátor voltál. Te bejöttél hozzánk a táborba is... Lehet, hogy igazad lesz.

– Nézd, Marosán elvtárs... neked itt legalább ötven gyűlést kell tartanod; én is tartok ugyanannyit – minél több helyre kell eljutnunk, ki, a falvakba, ismerjenek meg bennünket a parasztok. Tudod: itt Rákosi a partnered!

– Velük hogy állsz? – kérdem Dombaitól.

Valahogy megvagyunk. Erőszakosak, de... én sem hagyom magam! Ők nem fognak sokat elérni – legfeljebb egy mandátumuk lesz. Egyébként: az együttműködés itt elég jó. Talán azért, mert mind a ketten gyengék vagyunk. Eljárunk egymás gyűléseire, és támogatjuk egymást. Marosán elvtárs: egy kérésem van hozzád! A választási idő alatt itt hagyj fel az antiklerikális propagandával... Hagyd békén – ne bántsd a papokat! Nagy befolyásuk van, különösen az asszonyokra.

– Rendben van, a papokat nem bántani!

Még beszélgetnénk, de az asszony aludni zavar bennünket.

Másnap beindul a gépezet. Nekivágtam a kijelölt program végrehajtásának. Délután már Szombathelyen voltam, ahova a délelőtt tartó kibővített aktívaülésre érkeztem. Szeretettel és örömmel fogadtak. Megismételtem azt, amit Kanizsán mondtam. Nagy volt a lelkesedés.

A két megye ezer falujából négyszázban már jó kapcsolatokkal működött a pártszervezet. Itt is ötven gyűlés megtartását kérték tőlem.

A megyei kommunista párt vezetőivel is tanácskoztam. Abban egyeztünk meg, hogy nem bántjuk egymást, és összedolgozunk. Leszögeztük: itt csak a kisgazdákkal állunk szemben!

Az életképes mozgalom motorját mindkét munkáspártban a régi szervezett munkások alkották. Az értelmiségi és kisiparosi réteggel a falvakban főként a tanítók és kis-

mesterek álltak közel hozzánk. A két párt taglétszámát tekintve már egy-egy mandátumra elegendő volt – nálunk majdnem kettőre. A közel négyszáz faluban tehát már bent vagyunk, s ezek a falvak közel vannak a járáshoz és a megyeszékhelyhez – nem eldugott helyek, közel esnek a politikai élethez.

Nagy erővel és lelkesedéssel indult meg a választási küzdelem. Faluról falura és embertől emberig jártunk, a gyűléseket szinte futószalagon tartottuk. Életemben még ennyit sosem beszéltem, sosem szónokoltam. Mise előtt és mise után, reggel, délben és késő este, gyűlés gyűlés után. Ott aludtam, ahol éppen az éjszaka ért. Ettem, ahol éppen enni adtak, és tisztát váltottam, ha kimosták a fehérneműmet, kivasalták az ingemet, hogy a következő helyen újból *szalonképes* legyek. Volt idő, hogy az éhségtől és a sok beszédtől kimerülten szédelegtem, előfordult, hogy ötven km-t is hajtottunk valahova, hogy valamennyire is jól aludhassak és tisztálkodhassam. Listavezető voltam – mennem kellett. Megbolygattuk a falvakat.

Lassan mégis érezhetővé vált, hogy a falvak mélyebb rétegeiben láthatatlan erők dolgoznak, és ellensúlyoznak bennünket. Erre akkor figyeltem fel, amikor egy délutáni parasztgyűlésen, amelyet iskolában, élénk hangulatban tartottunk, észrevettem, hogy a falu plébánosa bejött a gyűlésre. Olyan hatást tett a hallgatóságra, mintha hideg vizet zúdított volna a nyakukba. Először csak elcsendesedtek, és nem nevettek; később komorakká váltak, behúzták a nyakukat, és alig pislogtak a pap felé. A gyűlés végén – ez volt a szokás – szóba került, hogy kinek van kérdése a képviselő úrhoz, esetleg van-e olyan, aki felszólalna. Senki sem jelentkezett, bár látszott, mind beszélne.

A gyűlés után lassan következtek a kérdések:

– Igaz-e, hogy maguk bevezetik a kolhozt és a csajkarendszert meg a szabad szerelmet?

A helybeli szervezet titkára elmondta, hogy itt a pap sorba járja a házakat, és ezekről s kérdésekről beszél. Híreszteli, hogy csak a Kisgazda Párt a magyar párt és a valóban keresztény – a többi nem.

Sáros, lucskos délután összetalálkoztam Kovács Imrével. Nagyon lehangolt volt.

– Mi itt semmit sem kereshetünk – mondja –, de ti sem sokat. Itt a kisgazdák vannak nyeregben!

– No, talán nem egészen . . .

Napról napra élesedik a harc. Szavak és feliratok zúgnak ellenünk: „Vigyázat, parasztok, vigyázat, emberek, keresztények, magyarok! Aki a vörös veszedelmet, a kalapácsos embert követi, az az ördögöt követi!"

Ez ellenünk és a plakátunk miatt szólt.

Támadták a kommunistákat is, mivel a jelvényükön csillag volt és nem kereszt. Újabb jelszavak születtek: „Aki a máséhoz nyúl, megbukik, de aki Istenhez nyúl, a pokolra jut!"

„Egyház, Isten és paraszt egy – ne engedjétek, hogy közétek furakodjon az ördög!"

„Vigyázzatok, nem marad így, visszajönnek a régi urak, és lesz ám hadd el hadd!"

Embereink kezdtek idegeskedni, hogyan lehet ezellen harcolni?

Csak nyíltan! A suttogó propaganda ellen egyéb, hatásos ellenszer nincsen!

Végre Szombathelyen kiugrottam. Előző nap üzent Rákosi, és tudatta velem, hogy a hercegprímás pásztorlevelet adott ki, és már fel is olvassák a templomokban. Ezzel növelik a suttogó propagandát. Válságos lett a helyzet. Boszszantott, hogy ezt Rákositól tudtam meg, és nem a saját pártomtól. De hát mindegy, dolgozni kell!

Vasárnap gyűlés Szombathelyen. Nyílt téren 15 000 ember gyűlt össze. Itt voltak a két párt mozgósított erői és

főleg sok asszony. A gyűlést tíz órára hirdettük – a nagymise idejére. Legjobb kedvemet igyekeztem megmutatni, és bemutatni beszédművészetem legjavát. Az idő hiába zord, az emberek hangulata lelkes. Közbeszólások, nevetések és taps kísérték mondanivalómat. Amikor úgy éreztem, hogy a gyűlés résztvevőit kézben tartom, belevágtam a legnehezebbe:

– Én katolikus, keresztény ember vagyok! Tudom jól, hogy egyszer meg kell halnom. Hozzám hasonlóan tudják ezt a papok, a királyok, a munkások, a bankárok, a parasztok és földbirtokosok is – tudják, hogy eljön az idő, amikor meg kell halniok... Ha én meghalok, egész biztos, hogy az Úristen színe elé kerülök.

Nagy taps és nevetés jutalmazott.

– Ne tessék nevetni, ez komoly dolog... Én a másvilági életre már itt a földön felkészülök... Ami biztos, biztos, az Úristen színe előtt tisztán akarok majd állni. Emlékezzenek csak: a bibliában az is benne van, hogy könnyebb a tevének átjutni a tű fokán, mint gazdag embernek bejutni a mennyországba. Ez azt jelenti, hogy ha odafent valóban van valaki, akkor az csak a szegény embert becsülheti és szeretheti.

Kóstolgatom a hallgatóságot. Hirtelen továbbfűzöm a szót.

– Ha tehát meghalok, alázatosan és tiszta szívvel állok majd az Úristen elé. És az Úristen megkérdezi majd tőlem:

– Na, Gyurka fiam, mondd meg őszintén és becsületesen, mit tettél a szegényekért a földön?

Felzúgott a taps.

– Megmondom neki az igazat, amit itt, maguk is ellenőrizhetnek. Uram Isten, én, alázatos fiad, összefogtam a kommunistákkal, összefogtam a szegény emberekkel, és közösen elvettük a földet az arisztokratáktól, el a birtokosok-

tól és el a katolikus egyháztól. Kerek egymillió holdat! De nemcsak a katolikusoktól vettük el, én Uram, én Istenem! Elvettük a földet a reformátusoktól is, el a zsidóktól is, és odaadtuk a szegény parasztembereknek . . .

– És az Úristen azt fogja mondani mosolyogva: – Jól van, Gyurka, derék ember voltál! Menj balra! . . .

Zúgó orkánként hangzott el a nevetés. Amikor elcsendesedtek, továbbmondtam: De Péhm József hercegprímás is meg fog halni, és oda kell majd állnia az Úristen elé, tőle is megkérdi:

– Jóska, fiam, mit adtál a szegényeknek . . . mit tettél értük? És ha a hercegprímás őszinte akar lenni, megmondja majd:

– Én, Mindszenty József, Magyarország hercegprímása szembeszálltam a szegények anyagi érdekeivel, s megvédtem velük szemben az arisztokraták földjét, védtem a grófok, a hercegek és az urak földjét, védtem az egyház egymillió hold földjét. És mikor a szocialisták ezeket a földeket mégis elvették, és odaadták a szegényeknek, visszapereltem . . .

Fojtó csend lett. Folytattam:

– Az Úristen megcsóválja a fejét, és mondja:

– Hát, ha így van, Jóska fiam, akkor te menj jobbra! . . .

– Közlöm önökkel, kedves hallgatóim – mondtam –, nem a jobb oldali, hanem a bal oldali út vezet a mennyországba!

Éreztem én, hogy pillanatok alatt hideg függöny ereszkedik közém és a hallgatóság közé. Hiába volt ezután minden jóakarat és igyekezet, csak a kommunisták tapsoltak. Ennek a gyűlésnek a végén azt mondta nekem a párt megyei propagandafőnöke:

– Marosán elvtárs, ma sok ezer szavazatot vesztettünk el. Azt, hogy az Úristenről mint emberről beszélt, és hogy

a hercegprímást a pokolba küldte, nagyon sokan nem bocsátják meg nekünk.

Ezután én voltam az egyetlen szociáldemokrata képviselő a megyében, aki soha nem tisztelegtem a megye püspökénél. De mit tehettem volna ezer templom és több ezer pap hatásával és azok kiszolgálóival szemben? A kommunistákkal együtt földet, jogot, demokráciát és szabadságot adtunk a népnek, a bukott rendszer kisemmizettjeinek, akik ennek ellenére szavazataikat a papokra adják majd ... Most ebből is láthattam, milyen régi, nagy ellenféllel állunk szemben. Kétségtelennek látszott: a hercegprímás összefogott a reakcióval, összefogott a fasisztákkal a demokrácia és a szabadság ellen!

De a gépezet nem állt meg – elkeseredett harc dúlt.

Az utolsó nagygyűlésemet Szentgotthárdon tartottam. Itt először jártam életemben.

A teremben olyan rossz volt a világítás, hogy alig láttam az embereket. Az iskola igazgatója, egyben a helyi Szociáldemokrata Párt elnöke, üdvözölt. Kulturált, halk szavú pedagógus volt. Míg hallgattam az elnököt, néztem az embereket, és a lehetőségeket latolgattam. Utolsó gyűlésem ez, és én fáradt és rekedt vagyok. Eddig körülbelül száz gyűlést tartottam – már alig tudok beszélni ... Este tíz óra, innen még el kell jutnom Szombathelyre!

– Engedje meg – fordult felém az igazgató –, hogy mint a párt egyik vezetőjének és listavezetőnek feltegyem azokat a kérdéseket, amelyek foglalkoztatják tagjainkat, akik a kérdésekre választ kérnek. Ezek a kérdések nyugtalanítják az embereket:

1. Mi lesz a magyar nemzettel, mi lesz a magyarsággal, a magyar néppel?

2. Biztosított-e a nemzeti lét, biztosított-e a nemzeti kultúra és a nemzet hagyományos erkölcse?

3. Érvényesülni fog-e a demokrácia?

4. Mikorra várható a nemzet olyan szabadsága, amelyben sem külső, sem belső nyomás nem befolyásolja?

A teremben nyomasztó csend és sötétség. Fürkészem az arcokat, érzékelem az atmoszférát. Nem lehet kétségem: itt a hercegprímás levelének hatása munkál – más hangszerelésben. De a kérdésekre nekem válaszolnom kell!

Az igazgató részéről még néhány szó, amely úgy hangzik, mint valami bocsánatkérés, régi pedagógusi alázattal, hozzám, a nemzetgyűlési képviselőhöz – ezek szemében ez óriási rang, és nagyon sokat mond.

– Ne tessék haragudni, de ... szavazás előtt kell hogy tudják a magyar emberek ... Tudniok kell a magyar embernek, hogy minek mennek elébe. Át is adom a szót Marosán nemzetgyűlési képviselőnek – nem mondta, hogy elvtárs, szerencsére azt sem, hogy úr!

Én – futott a fejembe, míg felálltam – szociáldemokrata választó gyűlésen vagyok a nyugati végen ... a túlsó part már osztrák terület!

Azzal kezdtem a beszédet, hogy ne haragudjanak a késésemért, de leragadtunk a sárba, s már arra is gondoltam, hogy nem jövök, de nem akartam magukat megsérteni. Aztán bemutatkoztam: Marosán György vagyok, pékszakmunkás, szervezett munkás, szocialista, a magyar munkásmozgalom neveltje. Apám, anyám tanítók voltak, az első világháború tette tönkre családi életünket. Sok gyerek volt a családban, és én, az akkori időknek megfelelően, az árvaház és a lelencház eltartottja lettem. Innen vezetett utam az iparba. Tudásom zömét a magyar munkásoktól és értelmiségiektől szereztem. Marxista világnézetre neveltek.

Most itt állok önök előtt, és arra akarom kérni valamennyiüket, hogy szavazzanak arra a Szociáldemokrata Pártra, amely közel hetvenöt esztendeje harcol azért, hogy Magyarországon jog, béke és szabadság legyen, és ennek megfelelően: hazánkban szűnjön meg a szegénység, szűn-

jön meg az elnyomás és a kizsákmányolás. Demokratikus és szocialista Magyarországot akarunk, ezért folytatjuk harcunkat. Ezek után választ kell adnom azokra a kérdésekre, amelyeket az elnök tett fel.

Engedjék meg, hogy én is kérdéssel kezdjem: miért tőlem kérdik önök, hogy mi lesz a magyar nemzettel, mi lesz a magyar néppel és a nemzet erkölcsével? Miért nem tették fel ezeket a kérdéseket 1939–41-ben az akkori uraknak, és például akkor, amikor Teleki gróf agyonlőtte magát? És miért nem tették fel ezeket a kérdéseket 1944-ben, amikor a magyar nemzetet hazaárulásban bűnös urai a sír széléig vitték? A pedagógust is kérdezhetném, aki történelmet tanít: 1514 óta a nemzet tehetséges, bátor és tisztességes fiai hányszor tették fel azt a kérdést, féltve hazájukat, és érte fel is áldozva életüket? Kérdezhetném, kik vitték eddig mindig a sír szélére és a vereségbe ezt a nemzetet, és főleg, kik tették világ csúfjává a fasizmus ideje alatt? Azok, akiktől nem kérdezték meg azt, amit tőlem, a szocialistától megkérdeznek. Pedig ahogy tőlem, a két háborús nemzedékbeliek egyikétől mindezt megkérdezik, illett volna megkérdezni azt is, hogy mikor felelnek a magyar nép előtt azok, akik az elmúlt két háborúba sodorták az országot. Azt is illett volna megkérdezni, miféle okok játszottak közre abban, hogy a magyarság milliói az éhhaláltól hajtva elhagyták az országot, és kiszédelegtek a nagyvilágba!

Nézzék, kérem: a magyarság itt volt, és itt marad, s a Duna–Tisza között és a Dunán innen és a Dunán túl, magyarul fognak beszélni, magyarul fognak énekelni. Csakhogy munkájuk nem a császári és királyi házat fogja gyarapítani, és nem is a főpapok vagyonát, akiktől úgy kellett elragadni a földet, hogy a nép ne legyen tovább szolga a saját hazájában. Kiktől féltik önök a magyarságot, ha nem féltették a 80 filléres napszámot fizető uraktól, ha nem féltették az életre-halálra robotoló ipari munkások kizsák-

mányolóitól, a pedagógusok megnyomorítóitól? ... A grófoktól, a főispánoktól nem féltették az országot, miért féltik most, amikor a politika porondján a szocialisták és a kommunisták jelentek meg, és földet osztottak a nincsteleneknek, államosították a bankokat, a bányákat? Aki félti tőlünk a magyar nemzetet, az ne szavazzon ránk! ... Azok szavazzanak azokra, akik 1514-től elnyomták és szolgaságban tartották a magyar nemzetet.

A hercegprímás arra kéri magukat, hogy maradjanak magyarok, keresztények és függetlenek. Ugyanez a hercegprímás – és elődje is – miért hallgatott akkor, amikor közel egymillió zsidót és keresztényt hurcoltak el az országból? Itt éltek önök velem együtt ebben a hazában, közösen is sorolhatnánk az ország levitézlett vezetőinek bűneit. És mondják ki őszintén: a magyarságot most a szovjetektől féltik! De megkérdem: miért nem féltették négyszáz esztendeig a Habsburgoktól, akiktől végül is a fasizmusba, majd a második világháborúba sodródtunk, abból meg majdnem a teljes pusztulásba?

Két órán át beszéltem. Az emberek mélyen hallgattak, de aztán feloldódva tapsoltak. Amikor leültem, az elnök baráti hangon mondott köszönetet.

Sietnem kellett. Elbúcsúztam. Sok-sok kézfogás után kocsiba ugrottam, és rohantam Szombathelyre.

Későn érkeztem. A szállodai szoba hideg, mint a jégverem, s rajtam csuromvizes a ruha. Vacogok, mintha lázas lennék. Kopogásra ébredek. Hét óra van. Belépnek hozzám a párt vezetői.

Rendbe szedem magam. A pártirodán eszem valamit. Itt már nagy a nyüzsgés.

Korán kezdődik a szavazás. Elindulok az egyik körzetbe szavazni – életemben először szavazok! Azelőtt – mint politikai okokból büntetett előéletűt, megfosztottak szavazati jogomtól. Tulajdonképpen csak most lettem teljes jogú ál-

lampolgár – noha előbb lettem nemzetgyűlési képviselő, mint szavazó polgár!

A szavazás rendben folyik. Néhány vezető optimista. Arra gondolnak, hogy itt a pártnak annyi tagja van, hogy az két mandátumra is elegendő, és ahogy mondják, nem dolgoztunk rosszul. Csak az emberek ne hagyjanak cserben bennünket!

A délelőtt folyamán átmegyek a Kommunista Pártba: ott is nagy a mozgás. Nem tudjuk felmérni a helyzetet. Annyi azonban látszik, hogy nekünk több az esélyünk.

Azzal megyek el tőlük, hogy holnap ismét átjövök hozzájuk, de most Zalában a helyem. A vezérkar Kanizsán van, de én Zalaegerszegen megállok.

Rengeteg falun megyek át, mindenütt nagy az élénkség.

Zalaegerszegen nyomott hangulat fogad. Sokan leszavaztak ugyan, de még senki sem tud semmit. Majd este telefonálnak.

Továbbmegyek. Az egyik faluban megállok, itt erős pártszervezet van. Az elvtársakat a helyiségben találom.

– Mi újság?

– Nem sokat tudunk, de egyet azért igen: nézze meg az utcát, teli van fiatalokkal, akik viháncolnak, de ha közel megyünk hozzájuk, elhallgatnak. Fölényesen néznek ránk, és ebben az van: hát ti még itt vagytok?

A következő faluban is megállok. A vezetőséget kint találom az utcán, beszélgetnek, iszogatnak. Ők sem tudnak semmit, de mutatják az utcát.

Az utolsó faluban – Kanizsa előtt – elég sötét van már. Egy fiatal, pökhendi paraszt megkérdi tőlem, nem félek-e így egyedül jönni? Beszélgetek az elvtársakkal. Kissé levertek. Amikor elbúcsúzom a párttitkártól, azt mondja, nem vagyunk egyedül! Benyúl a zsebébe, revolvert vesz elő. – Nehéz falun élni! . . . Sajnos, kell a pisztoly.

Kezdem rosszul érezni magamat. Továbbrobogunk. Késő

van már, teljesen sötét, amikor befutok Kanizsára, ahol idegesen várnak. Együtt van a választási vezérkar. Várják a szavazás eredményét. Az idő telik, közben telefonon befutnak az eredmények, amelyek világosan beszélnek: kiderül, hogy a Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt 1–1 mandátumot szerzett, holott mindkét párt taglétszáma legalább két mandátumra lett volna elegendő.

A Kisgazda Párt megszerezte a többi mandátumot – 16 mandátumból 14-et szereztek.

Dombaiék elkeseredtek.

– Föl a fejjel! – mondtam nekik. – Ez az egy mandátum nem sok, de . . . az alapot jelenti! Aki most ránk szavazott, azt a prímás pásztorlevele és a szenteltvíz sem tudta tőlünk eltántorítani.

Másnap délelőtt az aktíván bejelentettem, hogy az egyetlen mandátum zalai, és így Dombai jön be, én pedig itt lemondok! A Vas megyei mandátumot tartom meg. Dombait megkértem, szedje ráncba az embereit, és máris mentem át Vas megyébe.

Szombathelyen nagyon rossz hangulat fogad. Itt is csak 1–1 mandátum esett a két pártra – a többi a kisgazdáké.

– Megtartom ezt a mandátumot – mondtam nekik. Örültek, hogy nem hagyom el őket.

– Itt maradok – mondtam –, mert ez az egy mandátum nekünk igen sok munkánkba került. Ezért is értékes. Rákosi és Kossa is hoztak egy-egy mandátumot.

Elindulok vissza Pestre. Útközben beugrom Veszprémbe: ott is csak egy mandátumunk lett – Peyer bejött. Lám: Peyer hiába pengette finoman a szovjet- és kommunistaellenes húrokat, és hiába élvezte a klérus elnézését, ő sem juthatott több mandátumhoz. A miénk legalább nyílt harcban született!

Késő délután érek a pártközpontba. Itt azzal fogadnak, hogy már üzentek értem: este hét órakor politikai bizottsági

ülés lesz. Hazatelefonálok: ne várjanak. Feleségem aggódva mondja: olyan sok rossz hírt hallott, hogy már majdnem útra kelt hozzám.

– Nincs semmi baj – mondom neki.

– Hát a vereség?

– Nem baj! Ez a magyar valóság. Egyébként: te gyereket vársz, ne izgasd hát magad!

Bemegyek Bánhoz. Ott találom Justust is. Örülnek nekem, de Bán szomorú. Egy idő múlva azt mondja nekem: megnőtt a tekintélyed a pártban!... Nemcsak azért, mert igazad volt, de azért is, mert arról a lehetetlen helyről hoztál egy mandátumot.

– Mi a helyzet országosan?

– Szakasitsnál vannak a végleges eredmények.

Szakasits fáradt. Monoton hangon tesz jelentést: a párt külön listán indulva 17%-ot kapott, ugyanennyit kapott a Kommunista Párt is, tehát a két pártnak 34%-a van. 70–71 mandátum, összesen 141, abból 71 a miénk.

A kisgazdák az összes szavazatok 57%-át kapták – tehát abszolút többséget.

A mi eredményünket reálisnak tartom, tudomásul kell vennünk – ezek a tények, és ehhez kell igazítani a párt egész politikáját és magatartását. A referátum után csend van. Nehezen indul meg a vita. Sélig kér szót elsőnek.

– A baj az volt – mondja Sélig –, hogy a községi választáson együtt mentünk, és ez sok embert elriasztott tőlünk... Túl komolyan vettük a Kommunista Pártot, és ez csak a Szociáldemokrata Pártnak ártott.

Szeder szólal fel. Dől belőle a kommunista- és szovjetellenesség. – Mi elköteleztük magunkat a kommunistáknak, és ezért erősödhetett meg úgy a Kisgazda Párt.

Kisházi arról beszél, hogy a tények világosan mutatják: a politikai felvilágosítás kezdetén vagyunk.

Szót kértem. Azzal kezdtem, hogy én a választás eredményével meg vagyok elégedve.

– Maga igen – szólt közbe Szeder –, de én nem.

– Ha maga ott verekedett volna, ahol én, akkor most hallgatna! – kiáltom.

Szakasits kopog a ceruzával az asztalon. – Nem gyűlésen vagy – mondja Szedernek.

Folytattam: – Szembe kell néznünk a magyar valósággal. Aki az angol választási eredményekhez méri a miénket, az félrevezet. A legjelentősebb eredményt 1939-ben értük el, amikor a párt titkos választással csak öt képviselőt tudott bevinni a Parlamentbe. De itt egy évvel ezelőtt még Szálasi volt az úr! Miből és kik gondolják azt, hogy egy év elegendő ahhoz, hogy a magyar valóság átforduljon a demokratikus oldalra? És még egyet: azok, akik a közös lista ellen voltak, most meggyőződhettek: külön-külön sem kapunk több szavazatot.

– Kaphattunk volna! – szól közbe Szeder.

– Peyer miért nem kapott? – kérdem. – Tudják maguk, hogy néz ki Dunántúl, ahol egy pásztorlevél a demokratákat is a reakció oldalára viszi?

Bán szólalt fel. Tényként állapította meg, hogy rosszul mértük fel a helyzetet. Sokkal nagyobb itt a reakció... Nem szabad becsapnunk egymást. Kijelentette: egyetért Marosánnal, Heves megyében is hasonló a helyzet. Becsüli az ott harcoló elvtársakat, akárcsak a dunántúliakat. Az ország nemcsak Tiszántúl és nemcsak Viharsarok. Egyébként is: nem a városokban van a baj, hanem a falvakban.

Kéthly kért szót. Józanul és tapintatosan beszélt: a párt reálisan mérje fel a helyzetet! – mondta. Ő sem tartotta a választási eredményt vereségnek. – Nincs okunk csüggedésre, a nacionalizmus, a klerikális métely igen erős ebben az országban. A nők zömét elvitte a pásztorlevél...

Szakasits összegezett: reális a választási eredmény! Ne

beszéljünk mellé, most külön mentünk – ezt az utat is kipróbáltuk. A kormányban részt veszünk, a munkásegységet fenntartjuk, és az ország gyenge pontjaira segítséget adunk. – Érdekes – mondta –, ott legjobb az együttműködés, ahol mind a két párt nehéz helyzetben van, és nyomják.

Az ülés végén Szakasits néhány üveg bort vett elő. – Ünnepeljük meg a kemény munka eredményét . . .

Amikor Kéthlyvel koccintok, azt mondja nekem: – Marosán . . . azért akárhogy is van, maga már megnőtt . . . Igen szívélyes és barátságos velem.

Bán visz haza kocsin. Éjjel tizenkét óra van. Feleségem vár. Már nehezen mozog. Hajnalba nyúlón beszélgetünk.

TIZEDIK FEJEZET

A szakszervezeti és politikai aktív mozgalom, a tevékenységem alatt szerzett bőséges tapasztalat és tanulság megkönnyítette helyzetemet nemcsak a dolgok megértésében, a helyzet elemzésében és értékelésében, de segített a helyes, jó állásfoglalás kialakításában is. Megóvott attól, hogy belső konfliktusok akadályozzák munkámat. Marxista, szocialista vagyok, meggyőződésből cselekszem és önkéntesen, bármit is mondjanak rólam az emberek.

Rólam ugyanis sok mindent mondtak a szélsőbaltól a szélsőjobbig – nem is beszélve a cinikusokról és a rekaciósokról, akik gúny tárgyává akartak tenni. De ezek engem nem rettentettek meg, és nem is hátráltattak. Tudatában voltam annak, hogy akár a mozgalmi életben, akár az egyéni életemben, soha nem lesz könnyű eredményt elérnem. Mindig, mindenért drágán kellett megfizetnem – a szabadságért éppúgy, mint a szerelemért, boldogságért és szeretetért. Számomra így volt minden értékes!

Hogy a továbbiakban is így lesz, azt 1945 vége már sok mindenben megmutatta.

Az 1945-ös választások – különösen az országos választási eredmények – világossá tették számomra a helyzetet. A kisgazdák 57%-os abszolút többsége olyan tény, amely nemcsak a belső, de a külső reakciós erőket is örömmel

töltötte el. Máris mutatkozott mind határozottabb fellépésük.

A Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt 17–17%-os eredményének értékelése azt mutatta, hogy a magyar reakció még erős, és külföldi segítséggel politikai porondra léphet.

Hogyan lehet megvédeni a demokráciát a reakció ellen, és hogyan lehet szélesebb és mélyebb demokratikus közvéleményt kialakítani – olyat, amely a szocializmus irányában fejlődik?

Ennek lehetőségét én a munkásegységben láttam. Ez a kulcsa mindennek. Erre kell épülnie a reakció elleni harcnak és a párt elképzelései megvalósításának is, amely abban a jelszóban nyert kifejezést, hogy ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért! Ez ellen indít majd támadást a reakció, méghozzá úgy, hogy a Szociáldemokrata Pártot veszi célba, és azon át akar kellő hatást elérni. Ha a Szociáldemokrata Párt jobboldalát erre fel tudná használni, meg is teremthetné az ellenforradalom legfontosabb feltételét. Ezt minden erővel meg kell akadályozni... Semmiképp sem szabad hagyni, hogy az 1943-ban létrejött kisgazda–szociáldemokrata együttműködés alapján a Szociáldemokrata Pártot középpárttá züllesszék. A kisgazda és a szociáldemokrata összefogás csak azoknak az erőknek használ, akik a Szociáldemokrata Pártot fel akarták használni a Kommunista Párt ellen. És ezt csak a kommunista- és szovjetellenes Szeder nem akarja meglátni!

Erre az elképzelésre kell csapást mérnünk, és ehhez csak egy erő van: a munkásegység – a két párt közös ereje! Mi csak akkor veszíthetünk, ha a reakciónak sikerülne megosztani bennünket.

A munkáspártokat ebben az időben két komoly veszély fenyegette: a Szociáldemokrata Pártban a jobboldali, a Kommunista Pártban a baloldali veszély.

Ez a két veszély ugyanis oda hat, hogy a pártjainkat elszigetelheti a tömegektől. A Szociáldemokrata Párt kispolgári párttá válna, a Kommunista Párt pedig olyan munkáspárttá, amely paraszti szövetséges nélkül harcol.

Ebben az időben igen sok szó esett erről. Rákosi már 1946 januárjában komolyan felvetette:

„Vannak nálunk sokan, akik a más pártokkal való szövetséget vagy kompromisszumot, mint valami bűnbecsésést, a marxi–lenini eszmékkel való megbocsáthatatlan bűnnek tekintik."

Révai – noha más hangszerelésben – ugyanezt veti fel:

„A Kommunista Párt az egyetlen párt, amelyben nincs jobb- és balszárny, de a reakció előretörése, a demokrácia fejlődésének megrekedése, gyengülése hat a mi pártunkra, és a Kommunista Pártban a bal- és jobboldali elhajlások formájában tükröződik. Inkább hangulatot jelentenek, mint kialakult politikai irányzatokat. Mi mégsem becsüljük le őket, hanem elvi alapon, a nyilvánosság előtt lépünk fel ellenük."

Mindkét nyilatkozat reálisan néz szembe a veszéllyel. Jellemző volt, hogy Kéthly – de különösen Szeder és Sélig – állandóan a fejemhez verték ezt, mondván, hogy a Kommunista Pártban is van jobb- és baloldal, a Szociáldemokrata Pártban miért akarok hát csak baloldalt látni? De ők már messzebb is mentek: arról beszéltek, hogy a Kommunista Pártban nemcsak jobb- és baloldal van, de két frakció is. Az egyik a moszkvai, a másik a hazai.

Ennek én semmi jelét nem láttam. A Kommunista Pártot a legegységesebb pártnak tartottam. Sokan elfogultsággal vádoltak a kommunistákkal való viszonyomban, de ugyanígy Vajdát, Justust, Révészt és Schiffert is. Nehéz volt a helyzetünk.

Kéthly büntetlenül csipkedhetett:

„Sok barátja van magának odaát."

Nemegyszer cinikusan kérdezte: „Miért van maga nálunk, miért nem megy át hozzájuk? Hiszen odavaló . . ."

Különösen erős volt a kapcsolatom Révaival és Rajkkal, és más hangszerelésben, Rákosival és Farkassal is. Ezzel a négy vezetővel volt a legtöbb dolgom – vitám, bajom és barátságom.

Kéthlynek mondtam egyszer: „Így vagyunk, kedves Kéthly Annus . . . Peyert az amerikaiak és az angolok, magát az angolok szeretik, engem pedig a szovjetek, lengyelek, csehek, románok és jugoszlávok szeretnek. De hát . . . az is mond valamit, hogy ki kinek a barátja!"

*

A kormány megalakulása után fel lehetett ismerni a belső erők irányát és a jövő harcát is.

A kisgazdák megkapták a tárcák felét, és Tildy lett az elnök.

De elérni semmit se tudtak a fegyveres erőknél és a BM szervezeténél. A belügy a kommunisták vezetése alá került. Nagy Imre lett a miniszter.

Most már nemcsak a Szovjetunió ismert el bennünket, de a nyugati hatalmak is. Törvényes, elismert kormányunk lett – a legdemokratikusabb választás útján! Ezt senki se vonhatta kétségbe. Olyan demokratikusan ment minden, hogy még a reakciósok és a tegnapi gyilkosok és a fasiszták is szavazhattak!

Nyugtalan politikai élet kezdődött. Ez arra ösztönzött, hogy vegyem számba a tömegerőket, de a tömeg jelentős részét mozgató reakciós erőket is.

A számbavétel után az lett a benyomásom, hogy a velünk szemben álló reakció sem tömegében, sem vonzóerőben hosszú távon velünk nem mérkőzhet – így nem is győzhet. Mert bármilyen nagy is volt a munkásmozgalom és a

két párt vesztesége, mégis mi rendelkeztünk a magyar nemzeti, társadalmi, politikai és mozgalmi élet leggazdagabb potenciális erejével. Ez mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt érvényes volt.

Nézzük először a Kommunista Pártot:

A Kommunista Párt vezérkarát Rákosi fémjelezte. Ő nemcsak a magyar, de a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom kimagasló és elismert egyénisége volt. A tömegek szemében elismert vezér. Igaz: idegen volt tőlem az a mód, ahogy őt a Kommunista Párt népszerűsítette. Túlságosan erőltetett volt. És semmi szükség nem volt rá, hiszen Rákosi a Szovjetunióból úgy jött haza, mint ismert ember, aki tizenhat éven át szenvedett Horthy börtönében. Már önmagában ez rangot és politikai tekintélyt adott neki. Ezzel az itthoniak közül senki se rendelkezett. Az persze zavart, hogy Kun Béláról, a róla való személyes emlékeink ellenére szinte semmit sem tudtunk. Ha kérdeztünk róla, kitértek a válaszadás elől.

Előttem egyébként Kun Bélát sosem szidták, sosem ócsárolták – de nem beszéltek róla!

Rákosit okos, széles látókörű, művelt embernek tartottam. Több nyelven beszélt. Pártjáért minden áldozatra kész volt. Politikai mozgalmat, embert és világot aszerint ítélt meg és fogadott el, hogyan viszonylik a Kommunista Párthoz – erősíti-e vagy gyengíti? Fegyelmezett volt, aki olyan tulajdonsággal is rendelkezett, ami döntő a mozgalomban és politikában: volt emberismerete, és tudott is bánni az emberekkel. De azért nem ő volt egyedül a párt esze – mellette kiváló képességű emberek voltak. Ezek között első helyen kell Révai Józsefet említenem. Őt tartottam a párt egyik legokosabb, legsokoldalúbb és legszínesebb egyéniségének. Ideológiailag – azt hiszem, nyugodtan mondhatom – a legfelkészültebb volt, és a legszilárdabb alapokon állott – méghozzá anélkül, hogy a realitások iránti érzékét elvesz-

tette volna. Bolsevik, a szó lenini értelmében. Olyan marxista intellektus, aki rányomta a bélyegét az egész magyar értelmiség szellemi életére – sajnos, jó és rossz értelemben egyaránt. Nemzeti hagyományaink marxista értékelője, tette a legtöbbet annak érdekében, hogy a magyar értelmiség vonzódott a Kommunista Párthoz.

Nézetem szerint a Kommunista Párt Révai Józsefnek, Lukács Györgynek és Rajk Lászlónak köszönhette, hogy megszerezhette magának a tehetséges magyar intelligencia jó részét, és hogy a régi értelmiség évekig a párthoz kötődött. Ez persze nem jelenti azt, hogy egyben nem voltak a munkások és parasztok kedvencei is.

Ismereteim szerint Révai József tette a legtöbbet a munkásegységért és azért, hogy pártja tömegpárttá lehetett Magyarországon. Sokszor tanúja voltam annak, hogy Rákosival szemben – egyedül csak ő – keményen vitába mert szállni. De sokszor mondotta:

„Te, Mátyás! . . . Meg vagy bolondulva?"

Ezt senki mástól nem hallottam. Rákosi igen respektálta. Olykor mintha félt volna tőle. Mindezek ellenére Révai nem volt vezéregyéniség. De a Kommunista Párt egyik olyan vezetője volt, aki mellé alig lehet találni valakit, aki kibírná vele az összehasonlítást.

Barátok lettünk, és haláláig azok is maradtunk. Családját, feleségét és gyerekeit jól ismertem, és családi életében is példamutatónak tartottam. S mert ilyen volt, neki nagy köze volt az elért sikerekhez. Ugyanakkor természetesen a pártja által elkövetett hibákért, bűnökért őt is felelősség terheli.

1945-ben új, kommunista barátaim között – Révai állt az első helyen. Utána mindjárt Rajk Lászlóról kell szólnom. Ennek a magyar kommunista értelmiséginek óriási politikai hatása és befolyása volt az 1945. évi magyar fejlődésre és

arra is, hogy a Kommunista Párt vezető tömegpárttá lett az országban.

Rajk okos és igen művelt politikus volt. Nem teoretikus típus. Ellentétben sok mással, gazdag hazai munkásmozgalmi és forradalmi múlttal és tapasztalattal rendelkezett. Rajk tulajdonképpen a munkások között kezdte forradalmi életét – az építőknél. Neve volt – méghozzá vonzó neve! Kemény, bátor harcos – néha vakmerő. Magától értetődő volt előttem, hogy a spanyol polgárháborúban a Rákosi-brigád párttitkáraként is tevékenykedett. Itthon a legborzalmasabb időkben harcolt. Megjárta Sopronkőhidát is. Az ő személye igen nagy nyereséget jelentett a Kommunista Pártnak.

Külsejében: jó kiállású, szimpatikus férfi – a nőknek is kedvence. Régóta ismertem, de szorosabb kapcsolatba csak a felszabadulás után kerültünk egymással. Vele is sokat – méghozzá kényes munkaterületen verekedtem. Sokszor annyira összekülönböztünk, hogy elhatároztam: vele soha többé nem állok szóba. De aztán . . . A Kommunista Pártért mindenre képes ember volt, mintha mi sem történt volna, rám telefonált:

– Gyurka, gyere, mert nem tudok mozogni!

És én mentem. Ő volt az egyetlen kommunista vezető, akivel szemben eleinte nehezen melegedtem fel, de amilyen nehezen oldódtunk fel egymás irányában, munkánk által annál elszakíthatatlanabb emberi, baráti és politikai barátság szövődött köztünk.

Rajk László senki máshoz nem hasonlítható politikus egyéniség volt – méghozzá pártvezér egyéniség, komoly tömegbázissal; a Kommunista Párt legnépszerűbb embere. Az ő számára aztán nem kellett hivatalból elrendelni a népszerűséget. Népszerű volt, és ezáltal egyesekre veszélyessé lett.

Az sem volt véletlen, hogy később éppen a legveszélye-

sebb időkben a Kommunista Párt őt tette meg belügyminiszternek. Az emberek között élt, tisztelet övezte, és a dolgozó tömegek valósággal imádták. Ezzel szemben: az ellenség minden fajtája gyűlölte!

Rajk viszonyát Rákosihoz – kezdetben és aztán is jó ideig – becsületesnek, a kommunista pártszerűség szempontjából mintaszerűnek tartottam. Rajk tisztelte Rákosit, felnézett rá – hozzám hasonlóan ítélte meg őt. Soha félreérthető megjegyzést nem hallottam tőle a többi vezetőre – Rákosira, Révaira, Farkasra vagy Gerőre. Még véletlenül sem szólt volna ellenük. Pedig ezeknek a közbelépését hányszor kértem és vettem igénybe vele szemben! Rákosi egy ízben előttem szólt neki:

– Nézze, Rajk! . . . Nem kell olyan mereven felfogni a dolgokat . . . Ha maga nem egyezik meg Marosánnal, akkor mással kell hogy leüljön tárgyalni. Válasszon! . . .

Másnapra engedékenyebb lett. Barátok lettünk – jó barátok, akik soha nem bántják meg egymást. Családjaink között is jó baráti kapcsolat alakult ki. Feleségét, Júliát szintén már régebbről ismertem.

E három barát és küzdőtárs mellé negyedikként Lukács Györgyöt említem. Ez az 1919-es népbiztos – aki korunk egyik legjelentősebb marxista gondolkodója – személyes kapcsolatunk során emberi varázsával igen nagy hatással volt rám. Lukács György a Kommunista Pártot az értelmiség előtt a tudományos élet frontján tette „szalonképessé". Jóval több, mint marxista intellektus – Lukács világméretű tudós, filozófus. Szimpatikus egyéniség. Műveit olvasták és olvassák – ez pedig nagy szó! Elvitathatatlanul szerepe volt abban, hogy az írók és művészek jelentősebb része a Kommunista Párthoz vonzódott – és tagja is lett. Ugyanez vonatkozik a tudományos élet területére is. Van még valami, ami az értékét nyomatékkal vitathatatlanná tette: híre és ismert neve van a nagyvilágban!

Gerő Ernővel alig volt kapcsolatom. Nem valami barátkozó természet, hideg, rideg, mogorva ember, aki talán még sosem nevetett szívből. Igazán nevetni talán nem is tud, ritka eset, hogy az ember szemébe néz. Mintha oka volna arra, hogy bújtassa a tekintetét. A párt tényleges gazdasági szakértője és vezetője. Feltűnően szerény, visszahúzódó viselkedésű. Bán szerint okos és becsületes, kár, hogy nem nálunk dolgozik. Keménykezű ember, de nem vezéregyéniség. Az emberek nem szeretik.

Gerő mellé Nagy Imrét helyezem: tudós politikus. A földosztás embere – tegnap földművelésügyi miniszter, de ma már belügyminiszter. Merev kommunista. Vele, amíg belügyminiszter volt, sose boldogultam. Sokszor úgy éreztem, hogy nem is mer dönteni. Megígért valamit, de nem teljesítette. Jó megjelenésű, szimpatikus vezető – ő sem vezéregyéniség, de vezetésre alkalmas.

A Kommunista Párt vezetői között – a pártban betöltött kulcspozíciója miatt – Farkas Mihályt külön kiemelem. A pártapparátusban Rákosi helyettese. Később a karhatalom, azon belül az ÁVH területén főember. Tudásban és műveltségben messze elmarad a többiek mögött. Leginkább csak azért kell beszélni róla, mert a párt életében igen fontos, később tragikus szerepet tölt be. A pártmozgalom, a szervezeti munka gyakorlati embere. A pártapparátust tartja kézben, s már ezért is jóval merevebb a többieknél. Nyomdai munkásból lett kommunista vezető, akit a cseh párt nevelt; a Komintern-apparátus dolgozója volt. A sztálini iskola tipikus kispolgári képviselője – az külsőségeiben és taszító allűrjeiben is. Képtelen arra, hogy maga iránt bizalmat keltsen. Emiatt félszeg is. A tömeghez munkás volta ellenére sem volt elfogadható kapcsolata. Megakadályozta ebben a sztálini iskola által kifejlődött természete is. Rossz előadó. Csapnivalóan gyenge szónok. Makacs ember, aki a személyi presztízsét mindenek felett valónak tartja.

Tréfát nem ismerő, goromba. Kulcsembere a Politikai Bizottságnak és a Központi Bizottságnak.

Farkas Mihállyal sok dolgom volt a két párt közötti mozgalmi és politikai együttműködés kérdéseiben. Szoros elvtársi kapcsolat alakult ki ugyan köztünk, de baráti kapcsolat soha. Rámenős embernek ismerték. Rákosi kedvence volt. Ők ketten szoros kapcsolatban álltak, mondhatni: kiegészítették egymást.

Vas Zoltán következik utána, színes egyéniség, afféle mindenhez értő, kedélyes, de azért harcos, kemény ember. A tömegekhez tud kapcsolatot teremteni, de ő sem vezéregyéniség. Őbenne leginkább azt a tizenhat évet becsültem és tiszteltem, amit a börtönben töltött. Az emberek – általában – szeretik, kedélyességéért, könnyedségéért. Szomjazza a népszerűséget. Népszerűségének propagálásában, ha szükséges, ő maga is közreműködik.

Nagyvonalúság jellemzi, néhol megalapozatlan és gesztusokban mutatkozó, de oroszlánrésze volt abban, hogy az élet olyan gyorsan megindulhatott a tönkrevert országban – különösen Pesten. Nem válogatós az eszközökben – ebben tökéletesen rokonlélek Farkassal! Kettőnk között olyan cimboraféle viszony alakult ki, ami sokáig meg is maradt.

Itt kell említenem Kossa Istvánt is, a szakszervezet vezetőjét – a szociáldemokratából lett kommunistát, aki korábban nem tartozott a Szociáldemokrata Párt baloldalához! Mint végrehajtó ember mégis – egyik legfontosabb helyen – a SZOT-nál van.

Kossa sok hibát követ el, olykor igen káros hibákat. Vele nem kerültem szorosabb elvtársi kapcsolatba sem.

Kossa után egy fiatal, alig ismert ember: Kovács István következik. A vidéki osztályt vezeti, a pártmunkában partnerem lesz ugyan, de kevés dolgom akad vele.

Kádár Jánost hagytam utoljára. A felsoroltak mellett ő volt az egyetlen olyan kommunista vezető, aki bár feltét-

lenül az első tíz ember közé tartozott, de akivel akkor még alig volt valami kapcsolatom. Később lett a Kommunista Párt pesti titkára. Mint a Politikai Bizottság tagja, fontos ember, de amint említettem, ekkor még nem ismertem őt eléggé. Ha olykor valahol összetalálkoztam vele, tartózkodó ember benyomását keltette.

A Kommunista Pártban tehát: 1954 végén Rákosi, Révai, Rajk, Lukács, Gerő, Nagy Imre, Farkas, Vas, Kádár, Kovács a tényleges vezérkar. Ezt a vezérkart szoros kádergyűrű fogja körül: Rudas, Andics, Nógrádi, Szántó Zoltán – a két utóbbi vidéki titkár: Nógrádi Borsodban, Szántó pedig Győrben. Kívülük a fiatalabbak: Tömpe András, Horváth Márton és mások is, akik az illegális mozgalom régi tagjai voltak, s most a KB tagjai, vagy egyéb fontos funkciókban működtek.

A Kommunista Párt tehát nemcsak vezérkarral, hanem eléggé felkészült garnitúrával is rendelkezett. A döntő befolyású személyek azonban – ahogy én látom: Rákosi, Révai, Lukács, Rajk, Gerő, Farkas – hat ember. Hozzájuk elvtársi, baráti és munkakapcsolat fűz. Szeretem őket – ők is engem –, hiszek és bízom bennük.

Ezekhez a személyekhez viszonyítva nézzük meg a Szociáldemokrata Pártot. Vegyük alapul, hogy 1945 végén a Szociáldemokrata Párt fennállásának 75. évfordulójához érkezett, és közben óriási veszteségek érték. Elveszett az első világháborús nemzedéke: Bokányitól Kunfiig és Garamiig. Aztán elveszett a két háború közötti idők vezető garnitúrájából Mónustól Kabókig és Karácsonyiig sok-sok vezető kádere. A huszonöt esztendei emigrációból egyedül Böhm Vilmos került haza. Azokat, akik itthon voltak, két csoportba kell osztani: az idősebbek és a fiatalabbak csoportjára. Az idősebbek: Buchinger, Peyer, Szakasits, Kéthly, Ries, Szeder, Takács Ferenc, Rónai, Halász Alfréd, Révész Mihály és Kertész Miklós. Ők maradtak életben azok kö-

zül, akiknek szerepük és súlyuk, valamint befolyásuk volt a mozgalomra. A fiataloknak számító: Vajda, Bán, Justus, Révész, Schiffer, Horváth Zoltán, Sélig, Száva. Akiknek most szerepük lett és befolyásuk van: Szakasits, Bán, Kéthly, Ries, Rónai, Justus, Vajda, Révész, Kisházi, Szeder, Sélig, Schiffer, Horváth Zoltán.

Nézzük a párt jobboldalát a vezérkarban: Szeder, Sélig, Kéthly. Ezeken kívül jobboldalon áll: Peyer, Valentini és a SZOT számos embere: Kertész Miklós, Révész Mihály, dr. Faragó László, Takács József.

Ebben az időben a baloldalt: Szakasits, Bán, Ries, Rónai, Vajda, Justus, Révész, Schiffer, Horváth és Marosán jelentették.

A baloldal emléletileg és képességek szempontjából erősebb a jobboldalnál. A jobboldal csak egy marxista műveltséggel rendelkező, felkészült embert mutathat fel: Kéthly Annát, akit a többiek meg sem közelítenek.

A baloldal marxista felkészültségű erősségei – teoretikai és politikai értelemben – Justus, Vajda, Ries, Révész, Schiffer, Szakasits, Bán és Horváth Zoltán.

Szakasits a Szociáldemokrata Párt vezére, bár nem olyan értelemben, mint a kommunistáknál Rákosi. Építőmunkásból lett marxista értelmiségi, politikus és pártvezér. Kiváló újságíró. Komoly baloldali múlt és nehéz háborús teher az útravalója.

Szakasitsot jól egészítette ki Bán és Ries. Mellettük a tényleges erőt jelentik, és befolyást gyakorolnak:

Justus Pál – okos, művelt, nagyszerű íráskészséggel és előadókészséggel rendelkező marxista nevelő; a párt legtöbbet szereplő alakja, apparátusbeli, kezében a pártpropaganda és az agitáció, valamint az elméleti munka irányítása.

Vajda Imre a közgazdász. Nagyműveltségű marxista politikus.

Révész Ferenc az oktatás fiatal vezetője, az állami és politikai élet nagy ígérete.

Schiffer Pál, akinek tudása, csillogtatott képessége ugyancsak a gazdaság felé mutat.

Szakasits, régi, támadott ember – őérte folyik itt nehéz harc. A jobboldal senkit sem tud vele szembeállítani.

A pártnak egyébként csak vezetői vannak, vezérei nincsenek. Bán is munkásból lett értelmiségi – de nem vezéregyéniség.

Ries kiváló jogász.

Ha szigorúan mérlegelnék, azt mondhatnám, hogy a Szociáldemokrata Párt inkább szakembereket adott a kormányba: Bánt és Riest.

Még a nagy harcnak kezdetén vagyunk, de nem lehet vitás: a két párt vezérkara tudásban igen gazdag. Két tucat ember, akiket a káderek százai vesznek körül.

1945 végén ez a tényleges helyzet. A választás után, a nagy csata előtt úgy ítélem meg, hogy gazdagok és vezetőképesek vagyunk, s ha akarunk, győzni is tudunk.

Ki állt velünk szemben? A reakció, a jobboldal, a jövő ellensége és – a kisgazdák. A magyar reakció elvesztette vezető egyéniségeit – vagy azért, mert politikai, vagy háborús bűneikért feleltek, vagy azért, mert haza sem jöttek, mint Eckhardt Tibor. A Kisgazdapárt vezetői:

Tildy Zoltán – tisztességes ember – pap, akinek van politikai múltja, de egyáltalán nem vezéregyéniség. Mellette a Kisgazdapárt igazi vezetője, Nagy Ferenc: közepes tehetségű, kommunista- és szovjetellenes figura. Politikus vezérként nem jöhet számításba – nem olyan típus.

Varga Béla és Balogh páter papok.

Balogh páter kiváló eszű, ravasz politikus, előrelátó, ügyes taktikus.

Négy emberből három pap – de nem kimagasló egyéniségek. Egy igazi parasztjuk van:

Dobi István. Földmunkás, a régi Parasztszövetség tagja és a kisgazda munkástagozat vezetője. Dobi is a szociáldemokraták neveltje. 1934 után hagyta el a Szociáldemokrata Pártot. Dobi mellett számottevők:

Kovács Béla, Sulyok, B. Szabó István és a klerikális vezérjelölt: Schlachta Margit.

Az 57% szavazat ezek kezében van. Kiegészítőik pártjuk fiataljai, akik azonban komolyabb politikai iskolával még nem rendelkezhetnek.

Gyenge képet mutat ez, annál is inkább, mert jelen van a Nemzeti Parasztpárt, ők velünk akarnak maradni, és a kisgazdáktól sok értékes embert hódítanak el. Ennek a pártnak a baloldalát Veres Péter, Darvas József és Erdei Ferenc képviselik. Jobboldalon áll Kovács Imre. A Nemzeti Parasztpártban tömörülnek a népi írók is. Ám számszerűleg hiába van sok felsorolható vezetője a Parasztpártnak, vezéregyénisége egy sincs!

A jobboldal tehát nem rendelkezik országos és nemzetközi névvel, tekintéllyel bíró vezetővel. Nem véletlen hát, hogy ez a szerep most – és később mindinkább – a hercegprímás privilégiuma lesz. Jobb híján főpap lépett a porondra, és sokáig ott is maradt.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

A kormány megalakulása után nyolc megye lett a munkaterületem. Sürgősen alapos tájékoztatást kellett adnom mindenütt, mert meglehetősen nagy volt a zűrzavar.

Télidő volt, eső és sár, majd hó, kemény fagy, és az utak nemcsak az idő miatt veszélyesek, megszaporodtak a fegyveres bandák, és soha nem lehet tudni, mikor és hol gyilkolják le az embert. A szovjet katonai szervek keményen csaptak le ezekre a bandákra, mivel a magyar hatóságok még nem tartottak ott, hogy országos méretűen felfelléphessenek. A szovjet katonai szerveknek érdekük is a bandák elleni kemény fellépés, mert minden bandatámadást és garázdálkodást az ő nyakukba varrtak. Nem félek. Egyébként is: magam választottam ezt a munkaterületet. Úgy éreztem, ezen a területen tudok a legtöbbet tenni a pártért.

Fegyverem nincs.

– Mit teszel, ha megtámadnak? – kérdezte Farkas Mihály.

– Azt majd meglátom.

– Könnyelműség!

Erős bácsi, a sofőröm és barátom az, aki velem van, örökké morog, örökké elégedetlenkedik. De jön velem, és így elhallgatom a szemrehányásait.

– Maga mindig úton van, a többiek meg Pesten mele-

gítik a feneküket, várják, hogy mások dolgozzanak helyettük! Bolond proli maga... Hát nem jobb lenne most a kályha mellett, jó rumos teát inni?

Beszél, beszél, és mindig eljutunk rendeltetési helyünkre és onnan vissza is. Előfordul, hogy bekísérnek a szovjet katonák, de aztán bocsánatot kérnek, és hamarosan el is engednek. Igaz, sok időt vesztek el ezzel, de nincs mit tennem, ez a helyzet! Viszont hosszúak az utak, és közben van időm gondolkodni. Gondolkodni, mit tettem eddig, és jól tettem-e? Változatlanul az a legfontosabb feladatom, hogy baloldalon segítsem tartani a Szociáldemokrata Pártot, és a kommunistákkal a lehető legjobb viszonyt alakítsam ki. Ez utóbbi egyre nehezebb feladattá kezd lenni.

Nincs kétségem: az eddig vitt politika helyes volt – ezt kell tovább munkálni, a választási eredmény ellenére is.

A politikai bizottsági ülésekre hazajárok. Ezeken az üléseken erős harcok dúlnak. Szeder, Sélig és köztem mindjobban elmélyül a szakadék. Szeder ugyanis egészen más képet fest a vidékről, mint én. Szerencsére Szakasits, Bán, Ries – és mások is – nekem adnak igazat.

*

A választás után a két párt között megindult a pártversengés. A nagy tagtoborzással pedig a harc a párttagokért. A kommunisták a mi sorainkból rendszeresen toborozták a párttagokat, ami elég éles vitára ad okot – veszekedünk, marakodunk. Ebben – világosan láttam – nagy veszély rejlett.

Szederéknek a párt önnállóságának, függetlenségének és külön szerepének kihangsúlyozásával nemcsak közvetlen céljuk volt, hanem távoli is. Éspedig az, hogy a két párt egyesítését még gondolatban is elérhetetlen távolságba szorítsák. A Szociáldemokrata Párt jobboldalának ez a célja

messzemenően megegyezett az ellenség céljával. Az ellenség – a magyar reakció – hamar felismerte a helyzetet. Azért igyekezett a Szociáldemokrata Pártot állandóan nyomás alatt tartani. Intrikált, összeugrasztott. „Ne hagyjátok magatokat, ti vagytok az öregebb párt, ti vagytok az okosabbak, és ti vagytok a magyarabbak . . .” – súgták felénk.

Személy szerint én régóta céltábla voltam, Nagy Ferenctől eredt, majd az újságírók útján terjedt:

„Marosán egy szociáldemokrata bőrbe bújtatott kommunista. Könnyen lehet, hogy két párttagsága van!”

Ebből született a későbbi politikai vád, amelyből aztán nemzetközi bélyeg lett: „Kriptokommunista.”

A gúnyt, mocskolódást és provokációt elviseltem. Annál is inkább, mert már jól tudtam: akkor hibázom, ha dicsér az ellenség.

*

Mikor a Szociáldemokrata Párt a nemzetközi kapcsolatait kezdte kiépíteni, láttam, hogy kommunista barátaim gyakran idegesek lettek. Böhm Vilmos hazaérkezett, a személyéhez nagy reményeket fűztem. Első találkozásunk is felejthetetlenné vált számomra. A párt nagy öregével én, a fiatal vezető, vitapartnerként kerültem össze. Barátokká váltunk. Mindig is nagy becsben tartottam az arra érdemes szocialista vezetőket – még Garamit is, pedig tőle sok minden elválasztott. Kunfi, Garbai, Bokányi és Böhm – az én szememben a magyar szocialista mozgalom történetét is jelentették. Akkoriban már csak Böhm, Buchinger és Garbai éltek – Garbai Párizsban, és haza sem jött, pedig a Tanácsköztársaság elnöke volt.

Böhm Vilmos a huszonöt esztendeig tartó emigráció után tért haza. Böhm volt az, aki már a második világháború alatt komolyan figyelmeztette a pártot a majd bekövetkező nagy politikai változásokra és a kommunistákkal

és a szovjetekkel való baráti együttműködésre. Mónussal való utolsó beszélgetésem alkalmával, 1944. október 15-én ezt a témát boncolgattuk.

Ezt a Böhm Vilmost vártam haza. Igen nagy tekintélye volt. Peyerrel szemben nem volt megbocsátó.

Sok mindenkivel beszélt már, mire velem találkozott. Ismertettem előtte a magyar helyzetet s a várható fejlődést. Együttműködés és szoros kapcsolat a kommunistákkal – ez nem is képezte vita tárgyát. Szerinte ez az egyetlen garancia egy esetleges ellenforradalommal szemben. Huszonöt évi távollét után is tisztábban ítélte meg az ország helyzetét, mint azok, akik itthon éltek.

A szovjethez is fontos érdekünk fűződik – közösen is megállapítjuk. – Ellenük többé nem szabad politikát folytatni!

Figyelem, amint beszél. Úgy érzem, őszintén hiszi azt, amit mond. Felemlíti, hogy Szakasitscsal, Bánnal és Kéthlyvel közös nevezőre jutott az érintett kérdésekben. A két párt közötti bizalom a fejlődés előfeltétele. Ne kövessük el többé a régi hibákat – az új generációt ne büntessük azzal, hogy nem tanulunk a múltból.

Örült felfogásomnak s annak leginkább, hogy a Szociáldemokrata Pártban maradtam. Szerinte Bánnal együtt nagy befolyásom lehet, és komoly szerepet tölthetek be a Szociáldemokrata Párt újabb kori történetében.

Rákosi és Révai gyakran érdeklődnek tőlem Böhm felől, és én örömmel beszélek róla, mert segítségére van a baloldalnak.

Rákosi hitetlenkedve hallgatott. Mondta is: – Vigyázzon. Marosán! Én jobban ismerem őt, mint maga. Okos és nagyon ravasz ember – nehogy félrevezesse magát!

Rákosi hiába mondott ilyeneket, én akkor bíztam Böhmben.

Feleségem már nehézkesen mozog – hetek múlva szülni fog. Nehezen várjuk a jövendőt.

Karácsonyi családi ünnep, együtt vagyunk, és ez könny nélkül nem megy. Feleségem leánytestvéreinek férjei mind elvesztek. Azt is tudjuk, hogy Andor bátyja él.

Én a bátyámat veszítettem el – fogságból hozták haza, 35 kiló volt – már nem lehetett megmenteni. Debrecenben temették el – ugyanoda, ahová az apámat. Nem tudtam elmenni a temetésére, csak az anyám volt mellette.

Szilveszterkor a pártközpontban elvtársak és barátok – főképp a régiek – összejöttünk. Feleségem mellettem ült, és hallgatta, hogyan énekelünk. Éjfélkor elzúgtuk: „Ez a harc lesz a végső, csak összefogni hát, és nemzetközivé lesz holnapra a világ."

Úgy énekeltünk, ahogy talán még soha. És igaz szívvel hittük, hogy igazat énekelünk.

Elmúlt egy nehéz esztendő – 1945! . . .

TIZENKETTEDIK FEJEZET

1946. január 1-én ködös, hideg, zimankós reggelre ébredtünk. Délután Horváth Zoltánékhoz kellett mennem – náluk találkozott a kommunista és a szociáldemokrata barátok két brigádja.

Feleségemet Rózsi sógornőmre bíztam, aztán nekivágtam az útnak. A Farkasréti temető közelében, hidegtől kicsípve léptem be Horváthékhoz. Már együtt volt a társaság. Részünkről, kívülem: Justus Pál, Révész Ferenc és Vajda Imre, a Kommunista Pártból: Lukács György, Losonczi Géza, Horváth Márton és Révai József.

Boldog új évet kívántunk egymásnak. Horváthné konyakkal, süteménnyel és feketével kedveskedett. Lassan belemelegedtünk a beszélgetésbe.

Lukács és Justus kezdtek elmélyültebb beszélgetést: a magyar helyzetet és a két munkáspárt viszonyát elemezték, gondolataikat fejtegették a demokrácia és a szocializmus jövőjéről; latolgatták az erőviszonyokat, és visszatértek a két párt közötti bonyolult kapcsolatokra.

Jelentős találkozása ez a két munkáspárt vezető garnitúrájából verbuválódott barátoknak. A felső vezetés és a két pártvezető tudomásával. A társaságban egyedül én voltam munkásszármazású. Számomra tanulságos volt, amit a két párt szellemi embereinek vitája nyújtott. Sok, úgynevezett kényes kérdés került itt megbeszélésre.

Ennek a baráti társaságnak találkozásait 1945 nyarán Révai kezdeményezte. Többször össze is jöttünk a Szabad Népnél. Magánlakáson most találkoztunk először. Eddig több ízben alakítottunk ki közös álláspontot, amit aztán következetesen képviseltünk.

Lukács György vitakészségben is kimagaslott a társaságból. Nagy tehetséggel lépett közbe, ha a vita valamely ponton elfajulással fenyegetett.

Érdekes volt megfigyelnem: Lukács, Horváth, Révai, Losonczi más-más egyéniségek, mégis, pártjuk érdekeit azonos felfogásban töretlenül tartják szem előtt.

Ez a társaság a mostani találkozással új korszakot kezdett, amely töretlenül tartott 1948 tavaszáig. Lényeges és fontos szerepet játszott a két párt egyesüléséig. Nemcsak gondolatokat cseréltünk, de elfajulható politikai vitáknak is elejét vettük, és sok civakodást előztünk meg.

A társaság tagjai később cserélődtek – Lukács és Losonczi egyre ritkábban jöttek, őket Rajk, Farkas, Gerő, majd Kádár váltotta fel. Mi, szociáldemokraták, végig megmaradtunk. Nem frakciózás volt ez – Szakasits, Ries, Bán és Böhm hasznosnak tartották ezeket a találkozásokat.

1946 első hónapjában a szénbányák államosításával megtettük az első, döntő lépéseket a szocializmus felé. Emlékszem Lukács György szavaira, aki rendkívül komoly lépésnek tartotta ezt, de figyelmeztetett a tőkés reakciós körök várható, erős ellenállására.

Mivel az iparügyi tárca a szociáldemokratáké volt, oda kellett erősítést küldeni. Ekkor még inkább örültem annak, hogy Bán az iparügyi miniszter. A Szociáldemokrata Párton belül Peyer lépett fel elsőnek a bányák államosítása ellen. Komoly zavarokat okozott.

Ebben az időben azonban a nagyvilágban is fontos dolgok történtek. Úgy látszott, a demokrácia támadásba len-

dül. Ezt a lendületet kellett nekünk, hazai határok között, felhasználni.

Megjelent a Kommunista Párt elvi folyóirata: a Társadalmi Szemle. A baloldaliak örültek ennek. A mi lapunk, a Szocializmus már szeptember óta megjelent. Ennek a két marxista folyóiratnak rá kell nyomnia bélyegét az egész magyar szellemi, politikai és kulturális életre! Erről is folyt beszélgetés közöttünk 1946. január 1-én délután.

Történelmi időket éltünk, csordultig voltunk izgalommal és vágyakkal. Viták folytak, amelyek felkavarták az egész magyar politikai és közéletet.

*

Előttünk a Parlament őszi ülése, mely tagjainak összetételében és légkörében mutatja: a magyar reakció – sőt a fasiszta színezete is – komoly képviseleti bázist kapott a Parlamentben.

Amikor beléptem az ülésterembe, és szétnéztem, minden érzékem megmozdult: ismerős volt itt sok minden: a terem, a széksorok, az atmoszféra és a jelenlevő személyek nagy része is. A baloldal frontja a kommunistáktól és a szociáldemokratáktól a parasztokig – Erdeiig és Veres Péterig terjedt. De ez csak negyven százalék.

A kisgazdák, egész Schlachtáig, egységes, tömör falként álltak velünk szemben.

Gazdasági életünk súlyosabb lett a válságosnál – elkerülhetetlenül rohantunk a súlyos inflációba! Munkanélküliség volt, nyomor és éhség. A politikai élet mind feszültebbé vált. Ez a feszültség betört a Parlament falai közé, ahol most új államformát hoztunk létre: köztársaságot.

Mi és a kommunisták a köztársaság kérdésében nem alakoskodunk. Mindenki tudta rólunk, hogy a köztársaság hívei voltunk, azok is maradtunk.

A *túlsó oldalon* Schlachta úrhölgy az egyetlen parlamenti személy, aki nyílt kártyával játszik, de – jezsuita módon. Schlachta mondja a magáét: Szent István és a Szent korona... Mária országa... Ezer évig jó volt, minek hát ide köztársaság?

Ismerem Schlachtát, ezt a tipikus ellenforradalmi politikusnőt, aki jó szimattal éppen akkor vált zsidóbaráttá, amikor a nagy csata kimenetele: a fasiszták veresége véglegesen világossá vált. Ezzel és így váltotta meg belépőjét – ő is, mások is – az új, demokratikus magyar politikai közéletbe! Képtelen vagyok hallgatni. Közbeszólok:

– Ne erőlködjék, úgysem lesz magából udvarhölgy!...

Nemcsak Schlachtát, másokat is közbeszólásokkal zavarnak meg. Ebben a szociáldemokrata képviselők a legélénkebbek. A Kommunista Párt képviselői ritk... zajonganak. Kéthly többször is rám szól. Szerinte közbeszólásaimmal nem használok a pártnak.

A viharos ülés közben kihívnak a teremből. Fiatal rádióriporter: Szepesi interjút kér tőlem.

– Mondhatok, amit akarok? – kérdezem.

– Tessék!

– Fel is veszi?

– Igen.

Örülök a köztársaságnak... Lehet, hogy ez ma polgári köztársaság, de azt hiszem, hogy ebből a polgári köztársaságból holnap majd szocialista köztársaság lesz! Ez csak rajtunk múlik...

A parlamenti ülések azért különösen érdekesek – és izgalmasak is –, mert egymás után jönnek a delegációk, munkások, parasztok, férfiak és nők. A jobboldal emiatt ideges. Ezt a *formát* önáluk nem tartják demokratikusnak. A Parlamentbe betör az utca hangja és követelése. A jobboldal ezt nyomásnak és erőszaknak tartja. Mondják is: ez csak felforduláshoz vezet.

Ülök a parlamenti folyosón, mellettem jól fejlett kisgazda képviselő. Idegesen kapkodja a fejét.

– Minek ez a felfordulás? . . . Hát ez is *demokrácia?*

Körülvesznek bennünket. Az egyik képviselő megkérdi tőlem:

– Mi az, Marosán, maga nem fél?

– Én nem! Mi történhet? . . . Megvernek bennünket, ha rosszul dolgozunk!

– Magának ez a demokrácia?

– Ez is . . .

Az új kormány megalakítása után, a szociáldemokrata párt vezérszónokaként, engem bíztak meg beszéd elmondásával. Amikor felálltam, vihar fogadott.

– Ki fog akkor közbeszólni? – kórusban kiabálták.

Bár sok helyen beszéltem már, itt véletlenül szóbotlást követtem el. Beszédemet így kezdtem:

– Tisztelt Népgyűlés! . . .

Nagy vihart kavartam.

– Micsoda? . . . Magának ez népgyűlés? – ordították.

– Az! – vágtam vissza. – Miért, talán mi nem a nép vagyunk, és ez nem gyűlés?

Kéthly Anna, a ház alelnöke ideges, és velem szemben kötekedő, de én nem hagyom magam.

Ilyen légkörben került sor a Köztársaság megszavazására.

Tildy lett a köztársasági elnök. Ünnepélyesen felesküdött – megható, szép aktus volt.

Nagy Ferenc miniszterelnök lett, ez már sem szép, sem megható nem volt, legalábbis az én számomra nem. Nem szerettem ezt az embert – sok mindent tudtam róla, és alaposan ismertem. A kommunistákat a Szovjetunióval együtt szívből gyűlöli, de bennünket sem szeret, noha elgondolásai érdekében szívesen felhasználná a Szociáldemokrata Pártot.

Véleményem szerint Nagynak komoly tervei vannak Sze-

derrel. Én ebből nem csinálok titkot, és sokat vitázom Szederrel, feltűnően jó barátságban van Nagy Ferenccel.

Nagy Ferenc gyakran üzen, és kéri a Szociáldemokrata Pártot, szálljon szembe a kommunistákkal, mivel – szerinte – mi ezt könnyebben és jobban megtehetjük. Tőlük, az 57%-os kisgazdáktól ehhez teljes támogatást kapunk. Abba is belemennének, hogy a belügyminisztérium a szociáldemokraták kezében legyen – csak a kommunisták kezében ne legyen!

Most igazán nagy nyomás nehezedik rám – érzem, szeretnének elszakítani részben a Szociáldemokrata Párt balszárnyától, másrészt a kommunistáktól. Szeder mondja is:

– Munkás vagy, mit akarsz az értelmiségiektől? Ezek téged a pártban csak felhasználnak!

Ez sért is, fáj is. Én elszakíthatatlanul Justushoz, Vajdához, Schifferhez, Horváthoz és a kommunistákhoz tartozónak érzem magam.

Szeder nemegyszer tálalja nekem a politikai koncepcióját: együtt a kisgazdákkal! Csak ez lehet egészséges, ez vezethet eredményre.

Egy ízben vitába szálltam vele. Azt mondtam neki: rendben van, vizsgáljuk meg ezt az egész dolgot. Tegyük fel: mi, szociáldemokraták összerúgunk a kommunistákkal, sőt arra is vállalkozunk, hogy elszigeteljük és kiszorítjuk őket a hatalomból . . .

Szeder szeme felcsillant. – Igen . . . megtesszük!

– Na, és mi lesz azután?

– Hát, egy erős kormány . . . Kormányzóképes koalíció – nemzeti egység, munkás-paraszt szövetség. Csinálunk egy munkás-paraszt kormányt.

– Ez is rendben van . . . Hatalomra segítjük a kisgazdákat, de mi lesz azután?

– Hát . . . kormányozni fogunk, demokratikusan.

– Ezekkel?

– Igen – feleli Szeder.

– Komolyan mondja?

– Hát . . . természetes.

– Mondja, Szeder! Maga azt hiszi, hogy ezek sokáig megtűrnének bennünket? Nem gondolja, hogy amint szerepünket eljátszottuk, úgy rúgnak ki bennünket mindenünnen, mint a rossz cselédet szokás? Még utánunk is köpnének! . . .

– Nem, nem . . . téved – mondja Szeder.

– Miért nem? . . . Hát hol élt maga 1919-től a mai napig? Hát nem leprásak voltunk a szemükben? Nem szigeteltek el bennünket, és nem üldöztek? . . . Hát maga semmit sem tanult a két háború között? Emlékszik a sorrendre?

– Miféle sorrendre?

– Figyeljen ide: először a kommunisták, utána mi, utánunk a zsidók, aztán . . . jöhet az ellenforradalmi pogrom! Jöhet egy tengerész fehér lovon, és vele tengernyi gyalázat! Nem, Szeder, ezt velünk még egyszer nem csinálhatják meg!

– Nagy Ferenc nem olyan ember – mondja Szeder.

– Nekem ne mutassa be őt! Magának is tudnia kell: ez az ember Keresztes-Fischeren keresztül Horthy embere volt. Mit gondol, miért engedték meg neki a Parasztszövetséget, és miért nyomtak el bennünket életre-halálra? . . . Azért, hogy a paraszt ne menjen a szociáldemokratákhoz, ne menjen a kommunistákhoz. Aztán . . . emlékezzék: a háború alatt, 1943-ban miért tették lehetővé számunkra a mozgást? Azért, hogy mi akadályozzuk meg azt, hogy a parasztok a kommunistákhoz pártoljanak. Szeder, Szeder . . . Ha mi belemennénk a maga vágyálmába, kalandorjáték lenne. Ezt a szolgálatot nem tesszük meg nekik!

*

Újabb tervek és célok – álmok és vágyak!

A politikai élet nagy mozgásba lendült. Telítve vagyunk újabb és újabb jelszavakkal. A demokrácia friss levegője persze pezsdít.

Valaki feldobta ezt a fogalmat: *útitárs*. De ki az útitárs, és meddig az? Magyarországon a fogalmak bonyolultak – sok mindent másképp tudunk és másképp értelmezünk, mint sokfelé Európában. A németellenesség vagy antifasizmus – egyébként sem – nálunk például különösen nem ugyanaz. Útitárs? A demokratikus vívmányokig vagy egészen a szocializmusig?

Én a szocializmust tartom mércének: ez egyeseket szétválaszt, másokat összeköt. A demokrácia csak differenciál és – leleplez.

Feldühít az a jelszó, hogy minden magyar testvér. Ezt tartják ma a legdemokratikusabb jelszónak. Meg kell állapítani: igen hatásos. A nemzeti érzésekre könnyű hivatkozni: – egy akol, egy pásztor!

Engem ez a jelszó és fogalom izgalomban tart. Szerintem tisztázni kell, meg kell határozni igazi értelmét és lényegét – elvi és politikai értelemben egyaránt. A tisztázás legyen történelmi, erkölcsi és reális – feleljen meg a történelmi igazságnak.

Előttem nem vitás, mi vagyunk az egyetlen olyan párt, amely nemcsak nevében, de több évtizedes gyakorlatában demokratizmust valósított meg, azt vitte át az életbe és a politikai gyakorlatba. Ebből is világos: nemcsak jelszó kell – a jelszó tartalmát megvalósító tettek is kellenek! Nem kell az olyan demokrácia, amely azt is biztosítja, hogy az antidemokratizmus velünk egyenlő jogokat élvezzen. De az a demokrácia sem kell, amely a koldusnak jogot biztosít ahhoz, hogy a híd alatt aludjon! . . . Olyan demokrácia kell, amely lehetőséget ad arra, hogy mindenki mentesüljön a koldussorstól, és ne kerülhessen olyan helyzetbe, hogy a

híd alatt kelljen aludnia! Hazánkban a demokráciának is osztálytartalommal kell bírnia, és én a demokratizmus megvalósítását, annak realizálását egyedül a munkásosztálytól várom – mivel a demokratizmus továbbfejlődve a szocializmussal találkozik, és abban teljesedik ki!

*

A Társadalmi Szemle 1946. első számában elméleti vita indult a demokráciáról. Rákosi azt állította, hogy a magyar dolgozóknak a Horthy-éra alatt, a reakciós negyedszázad alatt, jóformán semmi lehetőségük nem volt a szocializmus elméletének tanulmányozására.

Ez, így, nem volt igaz! Ha állításában Rákosi csak Lenin és Sztálin műveire gondolt, még akkor sem igaz! Ezt egyébként a szemébe is mondtam neki. Nem szabad olyasmit állítani, ami valótlan, és így csak árt a szocializmusnak! Az igazság az, hogy a marxizmus elméletének tanulmányozása és tanulása igen széles és mély alapon folyt a legális munkásmozgalomban. Marx és Engels műveiből állt a párt- és a szakszervezeti iskolák tananyaga – nem is szólva az idegen nyelveket beszélő elvtársakról, akik szép számmal voltak, és eredetiben olvasták ezeket a műveket, és tanították. Ha nem így lett volna, én magam is, aki akkor már sok éve benne éltem a munkásmozgalomban, vajon honnan vettem volna ismereteimet?

Rákosinak erőteljesen ellentmondott az élet valósága is. A felszabadulás után a két munkáspártnak és szakszervezetnek voltak itthoni neveltjei, marxista műveltséggel rendelkező káderek. Ha nem így lett volna, a két munkáspárt sehol sem tartott volna – ez tény és arra is figyelmeztetett: semmi jó nem jön ki abból, ha kétségbe vonjuk vagy tagadjuk a saját értékeinket és a saját vívmányainkat. Rákosi felfogása azért sem felelt meg a tényeknek, mert hiszen a Szo-

ciáldemokrata Pártból és a szakszervezetből igen sokan mentek át – nem üres tarisznyával és nem is üres fejjel – a Kommunista Pártba! Ezek mind-mind a Szociáldemokrata Pártban és a legális szakszervezetben kapták meg marxista alapjaikat.

*

A Társadalmi Szemle megjelenése nyitány volt – szélesebb eszmei áramlatot indított meg, és a kialakult vitába most már mások is beleszóltak.

A nagy vita összefüggött az új helyzettel – az 57%-os kisgazda-többséggel és a köztársaság kikiáltásával. Megmozdultak az összes létező erők – színre léptek az ellenségek és a barátok. Az igazi reakció azonban nem lépett fel nyíltan – csatasorba előbb polgári demokratákat küldött, akiknek valami kis hitelük volt a demokratikus mázukkal.

Sulyok Dezső lépett a politika porondjára – Sulyok Dezső, akinek mégiscsak volt demokratikus múltja: régi kisgazda.

Sulyokot igen bántotta, hogy Nagy Ferenc lett a miniszterelnök. Azt hiszem, ez a sérelem vitte Sulyokot egyre távolabb még a polgári demokrácia talajáról is. A reakció így kapott egy tehetséges vezetőt a Parlamentben.

Nem kevés veszélyt jelentett egy fiatal, tehetséges polgári szociológus fellépése: Bibó István. A Valóság c. folyóiratban – amely a MADISZ égisze alatt jelent meg – komoly formában, nyílt kritikával kezdett beszélni a szocializmusról. Amiről nyíltan, eddig legalábbis, nem beszélt senki. Első kérdése így hangzott: milyen az ország közhangulata, milyenek a „megszállás" körülményei, és milyen a közélet fóruma? Állást kell foglalni a Vörös Hadsereg jelenlétéről – tehát nemcsak tudomásul kell venni, hiszen az új magyar demokrácia szoros összefüggésben van a Vörös Hadsereg felszabadító harcával és jelenlétével.

Az igazság az, hogy a reakció – és a fasiszták – ezt használták ki leghatásosabban a széles rétegek felé, arról nem is beszélve, hogy a suttogó ellenpropaganda át- meg átszőtte az egész országot, azt suttogták, hogy a vörösökkel való együttműködés egyenlő a haza- és nemzetárulással! Ez – lényegében – megosztotta az ország népét. A felszabadulás, az új helyzet, magától értetődően nem mindenkinek jelentett szabadságot.

Sokan félelemben éltek – rettegtek a jövőtől. Féltek és rettegtek azok is, akik felelősek voltak abban, hogy az ország fasizálódott, végsőkig kitartott a horogkeresztes német birodalom mellett.

Én örültem a felszabadulásnak. Nemcsak azért, mert szétzúzták a fasisztákat, hanem azért is, mert a szovjet csapatok szabadítottak fel bennünket. És nekem nincs félnivalóm a holnaptól; ragyogónak látom.

Bibó István ebben az időben kimond valamit, ami benne van a magyar politikai életben. Sok helyen beszéltem erről, mivel ismertem az országot, ismertem múltját és jelenlegi közhangulatát. Bibó azt mondta:

Az egész Kisgazda Pártot reakciósnak könyvelik el – két okból engem is igazol ez a megállapítás. A választás nem véletlenül ért el 57%-os eredményt; valami, illetve valaki segített. Ez, főképp a paraszti rétegeket – egy pásztorlevéllel – valósággal behajtotta a kisgazdákhoz. Vas, Zala, de egyéb megyék is bizonyítják, hogy még a Szociáldemokrata és Kommunista Párt tagjai közül is sokan arra húztak. Tehát a demokrácia fegyverével fel lehetett használni ellenünk a dolgozókat!

„A kisgazdák félnek a proletárdiktatúrától, és a kommunisták hiába bizonygatják, hogy ők demokráciát akarnak, nem hiszik el nekik."

Bibó szerint ez a félelem alkalmas arra, hogy a vélt veszedelmet valóságossá élessze. Bibó szerint a proletárdik-

tatúrától való félelem olyanokat is a reakció táborába hajt, akik e félelem nélkül a demokrácia értékes erőivé lennének.

Felmerül a kérdés: kik azok, akik ezt a félelmet felkeltik, és ébren tartják a politikailag még tapasztalatlan milliókban? Csupán a kommunisták erőszakos fellépésében rejlene a fő ok?

Nézetem szerint nem éppen erről, hanem jóval többről van szó. Bibót idézem:

„Senki sem mutatja meg konkrét és az egyes embert érdeklő részletekben a szocialista társadalomra való átmenet emberséges és elviselhető útját."

Az igaz: a Kommunista Párt és a kommunisták erről nem beszélnek, és hallgatásuk gyanút ébreszt. Ez komoly hiba, miközben a kommunistákkal – de velünk, szociáldemokratákkal szemben is – különösen a falvakban útszéli hangon fújta magáét az ellenség a kolhozról, a csajkarendszerről, a közös tehénről és a közös asszonyról.

Bibó beszélt a szocializmusról. – Félnek a kommunisták az elszigetelődéstől – mondja Bibó. Igaz ez? Igaz! De az is igaz, hogy ettől mi is félünk, szociáldemokraták, pedig évtizedek óta nagy múltú politikai párt vagyunk.

De van itt egy másik komoly kérdés is: a Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt rivalizálásának kérdése! Nagyon zavar, meg az is, hogy a Kommunista Párt a Szociáldemokrata Pártnál nacionalistább jelszavakat használ.

Bibó csak két embert lát, s ennek a két embernek személyes tulajdonságaira figyel: Rákosi tárgyalóképességére és humorára, valamint Tildy bölcsességére.

Szép kis szociológia ez, és szép értékítélet! Tildy a felelős és a bölcs. Rákosi, aki nem felelős és nem bölcs, de – jó humorú! . . .

Ilyen értékelés a demokrácia erejét csökkenti.

Beszéljünk nyíltan: ez így nem igaz, és ezt mi nem is

fogadhatjuk el. És nemcsak pártszempontból, de tudományos igény szempontjából sem, és leginkább osztályszempontból nem!

Marxista vagyok, és nem fogadhatom el, hogy a demokrácia és a szocializmus sorsát főleg vezérkedő egyéniségek kvalitása dönti el. A világ nemcsak Magyarországból áll. Rákosi például valójában jó tárgyalópartner, és emellett igazán jó humorú, okos és művelt is. Ugyanakkor Rákosinak talán a legnehezebb: őt az ellenség szovjetbérencnek nevezi.

Anélkül hogy kétségbe vonnám Tildy bölcsességét és felelősségteljességét, állítom, hogy az ország sorsa nem múlhat két emberen, bármilyen kiváló kvalitásúak is. Egyébként is: Bibónak a Szociáldemokrata Pártról vallott nézete felelőtlenül denunciáló! Amikor rólunk félvállról, lekezelőleg ír, éppen azokat az értékeket tiporja el, amelyek által megújulhat az ország: a demokráciát és a szocializmust.

Akkoriban talán az volt a legjellemzőbb, hogy sokan nem mertek szembenézni az elmúlt huszonöt éves ellenforradalmi örökséggel és annak következményeivel. Senki úgy nem érezte a kommunisták hibáit, mint én. De mint baloldali szocialista és marxista, fel tudtam mérni helyzetüket, és ismertem erényeiket is! Tisztában voltam azzal, hogyha itt a kommunisták nem kellenek, akkor mi sem kellünk a reakciónak! Előttem nem volt kétséges: a kommunista- és szovjetellenes politika ott fog a leghamarabb jelentkezni – és hatni is –, ahol annak mély gyökerei vannak, és tömegbázisa is van. Ezek a kisgazdák.

*

A világban nagy változások érlelődtek, és első jelei mutatkoztak, hogy a Szovjetunió által felszabadított területek gyújtópont szerepét játszhatják. Látszott, hogy ezekben az

országokban a kialakuló demokratikus rend ellen a belső reakciós megmozdulások igen hatásos külső támogatásban fognak részesülni.

Figyeltem a nagyhatalmak hazánkban székelő követségeinek mozgását – kire támaszkodnak, kit támogatnak, és milyen politikát akarnak folytatni? Teljesen világossá tette a helyzetet az, amit 1946. március 5-én Fultonban elmondott beszédében Churchill jelentett be, és amellyel új történelmi fejezet kezdődött.

Churchill-lel egy nagy múltú, sokat tapasztalt vezéregyéniség jelentkezett. Az ő személye szinte jeladás volt a szovjet- és kommunistaellenes háborúra. Szabadon futó óriás, aki kezében tűzcsóvával, gátlástalanul megkezdte a gyújtogatást. Minden felrémlett bennem a múltból – a barát is, az ellenség is, akiket mind-mind a megfelelő helyre kellett tennem. Amennyire becsültem és tiszteltem Churchillt a fasizmus elleni harc idején, most ugyanolyan ellenszenvvel viseltettem iránta. A három nagy közül – Roosevelt, Sztálin és Churchill – már csak kettő élt, hiszen Roosevelt meghalt; vele nagy embert vesztett a világ!

Nem véletlen, hogy Churchill beszéde Amerikában hangzott el. A világ reakciósainak összefogására ez a legalkalmasabb nagyhatalom. A beszéd világos volt és egyértelmű. Nálam azt érte el – a nyugati világ iránt érzett tiszteletem ellenére –, hogy még közelebb éreztem magam a Szovjetunióhoz és a kommunistákhoz.

Hamarosan nálunk is megindult a harc a két erősen összefüggő és egymásra ható, a gazdasági és politikai területen.

Az ország gazdasági és pénzügyi helyzete több volt, mint válságos. Csak az nem tudta ezt, aki nem akarta meglátni a külföldi és a hazai tőke közös célját. Mi ez? . . . Akadhat valaki, aki azt akarja, hogy a magyar gazdasági élet ne tudjon talpra állni? De mennyire! Tudják, hogy ezen a

területen kell megfojtani a demokráciát már csírájában, és akkor a szocializmus építését is megakadályozzák! Inflációt az ország nyakába és munkanélküliséget! Ezzel kell lejáratni a két marxista pártot – annál is inkább, mert az iparügy a szociáldemokraták kezében van!

Mivel komolyan szó van a további államosításról, a támadás gyújtópontjába kerülünk. De a mi kezünkben van a közélelmezési minisztérium is, és ez komoly vihart kavar; tehát támadhatók vagyunk!

A belügyminisztérium a kommunisták kezében van; a közlekedés is. A négy tárca a támadás célpontjává válik. Megindul ellene a legális és az illegális tevékenység a parlamenti fórumtól az eldugott tanyákig.

A demokrácia védelméről szóló törvényben elfoglalt álláspontok felismerhetőkké tették a frontokat. Az ellenfelek célja: felbomlasztani a koalíciót, és lehetetlenné tenni a kormányzást!

Viharos ülések zajlanak a Parlamentben, és éles összecsapások a pártokban.

Ebben az időben Szakasitscsal többször részt veszek a pártvezetői konferenciákon. Világosan látom: Nagy Ferenc nem akar megegyezni. Dühös voltam rá. Néha kifakadtam. Szakasits és Rákosi csitított.

– Ki, az utcára! – mondtam Rákosinak.

– Az lesz, ne féljen! De először a két pártnak kell szót értenie egymással.

Erre hamarosan sor került.

Részt veszek a három párt közös tanácskozásán. A Kommunista, a Szociáldemokrata és a Parasztpárt megbeszélésén létrejön a megállapodás. Megalakul a Baloldali Blokk.

A mi helyzetünk nehéz, mert nálunk, Peyerrel az élen, megmozdultak a jobboldaliak. Létrejött a Peyer–Györki–Valentini frakció, és ez találkozott a kisgazdáknál Nagy Ferenc vonalával.

Örültem a baloldali erők összefogásának, ami a Kommunista Párt érdeme volt. Nem csoda, hogy a Kommunista Párt lett a szervezés irányítója, és a kezdeményezés is tőle indult ki. Ez nemcsak személyes tapasztalatom volt, a tények sokasága bizonyította ezt.

A pártközi konferencián tapasztaltak összhangban voltak a lenti, általam már jól ismert állapotokkal. Debrecentől Sopronig, Szegedtől Sátoraljaújhelyig, keresztül-kasul járom az országot. Különösen a Dunántúl. A Szociáldemokrata Pártnak már több mint félmillió tagja van, ami engem aggodalommal tölt el. Hogyan is lehet kézben tartani és irányítani ezt a tömeget, amely munkást, parasztot, értelmiségit, kispolgárt, kisiparost és kereskedőt egyaránt foglal magában?

Veszélyesek voltak az utazások – többször rám lőttek. Szakasits, Bán, Rákosi és Farkas gyakran aggódtak értem.

A közhangulat érzékeltetésére, azt hiszem, helyes, ha a legjellemzőbbet elmondom. Botyánszky Pálné, aki Békés megyei képviselőnk volt, meghívott Orosházára nyilvános pártnap címén gyűlést tartani. Ide Szeder gyakran járt le. Elvállaltam. Orosháza a Viharsarok legérdekesebb helye, az ország legnagyobb faluja.

Csúnya időben indultam el. Mire megérkeztem, meglepően sokan voltak a gyűlésen. A megnyitót Botyánszkyné tartotta. Míg ő beszélt, a hallgatóságot figyeltem. Szomorúan állapítottam meg, hogy a párt szociális összetétele nagyon megváltozott. Itt a párttagság többsége kisiparos, értelmiségi vagy paraszt, akiket ide a kommunisták elleni ellenszenv hozott, mivel mi mégiscsak vagyunk valakik. A kevés régi munkásmozgalmi ember – többségében – már jóval előbb a Kommunista Pártba ment át.

Botyánszkyné átadta a szót. Azzal kezdtem, hogy utoljára 1944. március 19-én jártam itt, s hogy akkor kikből is állt a hallgatóságom – az akkor kétszáz ember. Azóta

hazánkban nagyot változott a világ: az embereknek demokrácia és szabadság jutott osztályrészül. Az emberek sokan *helyet* cseréltek egymással, és nézeteiket is megváltoztatták. Ezután arról beszéltem, hogy mivel kell most szembenéznünk. Amikor belemelegedtem, elhatároztam, hogy levizsgáztatom a hallgatóságot. Hirtelen rájuk csaptam: Nézzék csak – mondtam – mi áll a közérdeklődés középpontjában, és hogyan foglalnak állást az emberek? . . . Vannak, akik azt mondják: a „szovjetek" menjenek haza! – A hallgatók felriadtak. Rövid feszültség után éljenzés és taps volt a válasz. – És vannak, akik azt mondják: a kommunistákat verjük agyon! – kitört a viharos taps. Hagytam őket, csendesedjenek le. Folytattam. – És vannak, akik azt mondják: azokat a zsidókat, akik megmaradtak, küldjük a krematóriumba! – Olyan taps tört ki, hogy megdöbbentem. Az ideges Botyánszkyné riadtan nézett.

Elhalt a viharos helyeslés és nevetés. A sötétes nagyteremben feszültség uralkodott. Lassan, szinte szótagolva mondtam: – Látják, kérem, ez a fasizmus . . . Igen, ez a tökéletes fasizmus! Jeges csend lett.

Vad pillantásokat lövelltek rám. Ezt azért nem várták tőlem.

– Hát – mondtam – nézzünk ezzel szembe, kedves hallgatóság . . . Politizáljunk egy kicsit. Először is: a szovjet csapatok itt maradnak! . . . Másodszor: a kommunistákat nem lehet agyonverni, mint 1919-ben és a két háború között – ilyet kezdeni most nem is volna tanácsos. Harmadszor: a zsidókból már több mint félmilliót küldtünk a krematóriumba, és ez a mi lelkünkön szárad! Vajon mit szólna ahhoz a világ, ha mi ott akarnánk folytatni, ahol abbahagytuk? Hát szabad-e hagyni kiveszni belőlünk az emberséget és a becsületet, szabad-e a mi pártunkat a felmerült módon gyalázni? Nem! . . . Itt valami végzetes baj van.

Elkeseredetten beszéltem, ők meg mogorván hallgattak. Úgy hagytak el, hogy nem is néztünk egymásra.

Amikor hazaértem, még a vacsorát sem akartam megenni – keserűvé is vált volna a számban minden falat.

Botyánszkyné sokáig némán ült mellettem a kocsiban. Majd azt mondta:

– Kedves Gyurkám!... Mélyen, igen mélyen megbántottad őket! Ezt neked sosem fogják megbocsátani.

– Az engem nem érdekel... Nézd, Botyánszky mama! Itt most nem te vagy én csinálunk politikát, mint valamikor, hanem a Szeder... Ezt nem meglátni több, mint felelőtlenség! Ha nem vigyázunk, megérhetjük, hogy ezek felakasztanak bennünket... És felhasználják a nevünket és a becsületünket...

Amint Pestre értem, beszámoltam a Politikai Bizottságnak. Szeder és Sélig most már nem mondták azt, hogy feketén látok. Szakasits és Bán igen élesen nekimentek Szedernek.

Ebben az időben nemcsak egységes állásfoglalást sikerült létrehozni, de egy akcióprogramot is. Tovább is kellett lépni. Mindenekelőtt leszögeztük: a reakció elleni harchoz feltétlen erősíteni kell a munkásosztály egységét! Ennek mindent alá kell rendelni. Másrészt: követeljük az olaj, a bauxit- és az ércbányák államosítását, a négy legnagyobb üzem állami tulajdonba vételét, a bankok állami ellenőrzését és a közigazgatás megtisztítását. Ebben a munkában részt kell vennie a szakszervezetnek is.

Március 7-én hatalmas gyűlés zajlott le Pesten. Igazi lelkes, harcos gyűlés. Ennek eredményeképpen huszonegy képviselőt kizártak a Kisgazdapártból. Ez alapos csapás volt a reakcióra. A reakció – egyelőre – vissza is szorult. Bennem azonban idegesség vibrált.

TIZENHARMADIK FEJEZET

A baloldali front, amelynek vezető erejét és tömegbázisát a két marxista párt alkotta, sikeres ellentámadást hajtott végre a reakció ellen, amelynek soraiban nemcsak zavar, de komoly válság is felütötte a fejét. Ezt csak növelte, hogy Nagy Ferenc taktikából elfogadta a baloldal követelését – nemcsak kormányzati vonalon, de –, kizárta soraiból a nyílt reakciósokat; akik Sulyokkal az élen megalakították a hangzatos és a reakció szájából furcsán hangzó *Szabadság* Pártot.

Világosabbá vált a helyzet, mert bár Sulyok liberális múlttal rendelkezett, mégis ebben a pártban gyülekeztette az új magyar demokrácia ellenségeit. A Szabadság Párt látta el azt a reakciós feladatot, hogy mint külön párt nyomást gyakoroljon a Kisgazda Pártra. A kommunista- és szovjetellenes politika fő ereje lett. Átmeneti veresége után is új harcra készülődött.

A reakció kezére játszott a most már tűrhetetlen gazdasági-pénzügyi helyzet is. Az infláció tetőfokára hágott, csillagászati számok jelezték a pénz elértéktelenedését. A Pénzjegynyomdának talán soha nem volt annyi munkája, mint akkoriban. A pengő értéktelenné lett. Az ország élelmezése szörnyű állapotba került, és mindez a munkásokat és az alkalmazottakat sújtotta.

A dolgozók egyik napról a másikra éltek, és ezért a két

pártot tették felelőssé. A feketepiac szemérmetlen módon uralkodott. A reakció támadása négy fő pontra összpontosult: az élelmezésre és az iparra – ez a mi kezünkben volt –, a közlekedésre és a belügyre –, ez a kommunistákéban. Ráadásul az egymás elleni uszítás és összeugratás megsokszorozódott, és a két munkáspárt rivalizálása – a szakszervezet és az üzemi bizottságok területén – kiélezte a helyzetet. Míg a baloldali blokk sikert könyvelhetett el fenn, a kormányzói és a parlamenti vonalon, lent, a mélyben valósággal élethalálharc folyt. A két párt marakodását a vezető posztok elosztásáért a reakció jól kihasználta.

Míg én vidéken jártam, és oltottam a tüzet, addig Séligék, az ipar- és a közlekedési osztály javaslatára, Cegléden összehívták a Szociáldemokrata Párt vasutasainak országos konferenciáját. A központban nem tulajdonítottak ennek jelentőséget, mert hiszen mindkét párt tartott már ilyen konferenciákat.

A konferenciát a ceglédi szociáldemokrata vasutasmegmozdulás indította el. Mozgásba lendített minden erőt és irányzatot. A konferenciára meghívták Szakasitsot, Kéthlyt, Szedert és Séliget.

Szakasits kocsija elé három helyen is jancsiszeget szórtak. Azzal folytatódott, hogy nem akarták engedni szóhoz jutni.

Szeder és Kéthly voltak a sztárok. Kiderült, hogy ezt a konferenciát a vasutas területen kommunistaellenes zászlóbontásnak szánták. Mivel a kommunisták a vasút területén az eszközök megválogatása nélkül, erőszakosan szervezték tagjaikat, azoknak a vasutasoknak, akik huszonnégy éven át, a Horthy-éra alatt katonai drillben éltek, most, az új demokratikus légkörben elkeseredett helyzetet teremtettek.

Sélig a háttérből irányította a dolgokat.

Szakasits elkeseredetten érkezett vissza, és nekiment Rákosinak. Rákosi megijedt. Összedugták a fejüket, és úgy határoztak, hogy üljön le Gerő Marosánnal, és próbálják

rendbe hozni a dolgot. Gerő a maga vasúti telefonján Kanizsán ért el. Én még aznap éjjel visszajöttem Budapestre.

Szakasits szombat reggel fogadott. – Nézd, mi a helyzet! Mi lesz itt, ha a két munkáspárt a közlekedés területén összeugrik? Akkor a nagy politika mehet a fenébe!

Gerővel és Karcaggal tanácskoztam. Gerő gondterhelt volt és – készséges.

Ideiglenes megállapodást kötöttünk, mely szerint a Szociáldemokrata Párt néhány komoly helyet kap a vasút vezetésének területén; ezt a megállapodást későbbi időpontban országos összekötő bizottság elé terjesztjük a két párt összes tárcáira vonatkoztatva. Minden tárcát felül kell vizsgálni!

Gerő megígérte, hogy leinti a vasútnál azokat, akik száguldva járják az országot pártbelépési nyilatkozatokkal, és presszionálják a vasutasokat.

A ceglédi botrány országossá dagadt. Szeder, Kéthly jelen voltak, de nem intették le az akciót – megijedtek.

Vasárnap reggel a kommunista Karcaggal együtt indultunk el. Mindketten tisztában voltunk azzal, hogy ha a vasutasok megbolondulnak, abból országos botrány lesz.

– Mit fogsz csinálni? – kérdi Karcag.

– Azt majd meglátom odalent.

– Nem szeretnék a helyedben lenni.

Rég csinálom én ezt. Kimásztam már vadabb helyzetből is. Bicskák sorfala közt is jártam . . . Ezt is megúszom valahogy.

– Miért te gyürkőzöl? A többiek meg Pesten sétálnak.

– Nézd . . . ezt a munkát magam választottam, panaszkodni hát nincs jogom. Megyek, mint a katona, aki kész szuronyt szögezve rohamozni . . .

– Nem irigyellek.

– Szép munka ez . . . itt, és nem az íróasztaloknál dől el

a demokrácia és a szocializmus sorsa. Forradalmi idők . . . Forradalmi módon kell fellépni.

Karcag elegáns és szembetűnően ápolt. Rajtam a vidéki utaknak jól megfelelő *egyenruha;* afféle munkás-napszámos öltözékben vagyok.

Amikor belépek a ceglédi moziterembe, rögtön észreveszem, hogy Sélig és társai hátul ülnek, és irányítják a felszólalókat. Ez nekem épp eleget mond. Miért nem ül Sélig, a politikai bizottság tagja, az elnökségben?

Tettetett közömbösséggel mentem a széksorok között az elnökséghez, fel, a színpadra. Alig értem a terem közepéig, máris röpködtek felém a kiáltások:

– Megjött a kommunistabarát!

– Jó helyre jött! Ki hívta ide?

Karcag a hátam mögött. Lépéseimet nem gyorsítom meg. Tisztában vagyok a vasutas ember pszichológiájával – csak nem félni, csak nem megijedni!

Megélénkül a terem, mindenki számára látható leszek. Az elnök üdvözöl bennünket. Amikor kiejti a nevem, senki sem tapsol, de annál inkább zajonganak.

Az elnök Karcagot üdvözli. Erősen tapsolnak – a vasúti főosztály egyik vezetőjének szól ez a taps. Az elnök megkérdi, fel akarok-e szólalni, és mikor?

– Folytassák a vitát – mondom, majd jelentkezem szólásra.

Gyűlöletes levegő vesz körül. Karcag szól:

– Te . . . félelmetes itt a légkör!

– Nem baj, meg kell szokni! Mi ketten innen vagy pajzson, vagy pajzzsal megyünk el . . .

Egymás után lépnek ki a felszólalók – pedig a vita már harmadik napja tart. Eleinte türtőztetik magukat, de lassan csak tűzbe jönnek. Izzanak a gyűlölettől. Panaszok hangzanak el – de nemcsak igazságokat mondanak, öntik az olajat a tűzre. A tűz pedig a kommunisták ellen irányul.

Karcag feszeng mellettem. A hatodik felszólalásnál odaszól:

– Mondd, nem lenne jobb, ha én beszélnék először? Mégiscsak hoztunk valamit nekik, hátha csökken az elkeseredésük.

– Hagyd csak beszélni őket.

– Gondold meg, Marosán . . .

– És te mit mondanál azonkívül, hogy hoztunk néhány állást? És ha nem fogadják el? Kimondanák, hogy ezzel akarjuk kiszúrni a szociáldemokraták szemét . . . Pajtás, itt én beszélek először.

Vihar vihart követ. A kommunistákat gazemberezik a közbeszólók.

Egy debreceni vasutas lép az emelvényre, nem a forgalomban, a járműjavítóban dolgozik. Kis, zömök ember. Vad és indulatos. Odaszólok Karcagnak:

– Látod, hol tartunk? – A debreceni „elvtárs" ordít. Latolgatom, mennyien lehetnek itt olyanok, akik egy adott pillanatban mellénk állnának, 20–30%? Vagy ennél többen? Fürkészem a termet. A debreceni azt mondja:

– És most vegyék tudomásul: ha hazamegyünk, minden kommunista fejét a síneken verjük szét!

Karcag riadtan néz rám.

– Csak nyugalom! – mondom neki.

A felszólaló viharos taps közben ballag lefelé. Az elnök feláll, hogy továbbadja a szót, de jelentkezem:

– Szót kérek!

Az elnök viharos közbeszólások között jelenti be, hogy én következem.

Felállok, de szóhoz nem jutok. A közbeszólások pergőtüze zúdul rám:

– Na, kommunistabérenc, most beszéljen!

Én csak állok és várok. Hosszú idő telik el, míg hagynak beszélni.

Minden különösebb bevezető nélkül kezdem el:

– Vasutasoknak beszélek, akiket huszonöt esztendőn át katonás drillben tartottak ... huszonöt évig az állásukért, a nyugdíjukért mindent megcsináltak ... Ismertem magukat, a falu szülötteit, akik igen nagy protekciókkal kerültek be a vasúthoz, és cselédjei lettek minden jöttmentnek! Maguk különös emberek ... én sem vagyok akárki! A mozgalomba és a politikai életbe az élet mélyéről jöttem. Dolgoztam és harcoltam az élet szinte minden területén. Pék vagyok ... nehéz, embertelen munka neveltje. Az éjszakából törtem ki a nap, az emberség felé.

Érezni kezdem, hogy figyelnek.

– Húsz éve vagyok szervezett munkás és szocialista ... Volt már dolgom mindenféle emberrel: gazemberekkel, stricikkel. reakciósokkal és fasisztákkal ...

Feszült a légkör. Felemelem a hangom. Ordítok:

– De ilyen bandával, ilyen népséggel, mint maguk, még nem volt találkozásom! ...

Megálltam, mert minden tagom reszketett. Dermedt csend volt. Egy pillanat múlva tovább rohamoztam őket:

– Tulajdonképpen kicsodák maguk? Emberek, de ... ipari munkások, proletárok vagy kifélék? Kifélék, akik 1946-ban idejönnek, és szociáldemokrata párttagságukkal a zsebükben kommunisták fejét a vasúti síneken akarják szétverni? Ezt a fasiszták, az SS-ek és a rohadt nyilasok csinálták, meg kell mondani: a maguk segítségével! Mit keresnek hát maguk abban a pártban, amely még ma is élethalálharcot folytat a gyújtogatókkal, a banditákkal?

Ezután a debreceni felszólaló felé fordulva, ordítottam:

– És maga, nagy legény, mondja meg, hogyan kerül maga ide? Hogyan, maga disznó fasiszta?

Váratlan helyeslés fogadta szavaimat. Felhangzott:

– Igaza van! ... Már három napja tűrjük ezt!

Hagyom a közbeszólásokat, de résen vagyok. Az elnök-

ségben nagy a nyugtalanság. Kifújom magam, aztán folytatom:

– Maguk huszonöt évig szolgáltak minden zokszó és morgás nélkül... Szolgáltak egy olyan világot, olyan politikai és társadalmi rendszert, amelyben maguk szolgák, nem emberek voltak, s amely a második világháborút eredményezte, és hazánkra szörnyű katasztrófát... És most, amikor mi a testi és lelki rokkantak száz- és százezrein megpróbálunk segíteni, megpróbálunk jobb és emberi életet teremteni... most, amikor az ország éhezik és nyomorog, maguk azzal vannak elfoglalva, hogy egymás fejét verjék szét a síneken... ma a kommunistákét, holnap a szociáldemokratákét... aztán utána mi jöhet még? Vissza a földet az uraknak és a papoknak, a büdös parasztnak meg dagadjon a szeme... és maguknak is újból kuss lesz! Ezt... ezt akarják?

Nagyon nagy csend lett. Feszülten néztek rám. A zavar és az igazság hallgatása volt ez. És hátul a tömegben észreveszem a lapuló Séligt. És most őt veszem célba.

– A hangadók, a rendezők hiába próbálnak ott hátul intézkedni, mi fogunk győzni! De miért is nincs bátorságuk előrejönni, és felelősséget vállalni a gyújtogatásukért, mert ebből olyan láng csaphat ki, hogy elemészthet mindent... De véget vetünk mi ennek... Nem fogjuk tűrni a párt meggyalázását... a szemétre való embereket kiseperjük a pártból!

Ordítottam, de belül sírt a lelkem. Mert mégiscsak a proliknak estem neki. De hiába, számomra még akkor sincs visszaút, ha végigcsap rajtam a gyűlölet hulláma. Most és a jövőben is a két munkáspárt felelős mindenért, ami ebben az országban történik, és a felelősség nem elsősorban a tömegeké, hanem éppen a vezetőké! Meg kell akadályoznunk a felelőtlen gyújtogatást!

– Eljön az idő – folytattam –, talán nem is olyan so-

kára, mikor szégyellni fogják ezt a konferenciát... Azért jöttem ide, hogy véget vessünk a marakodásnak, és helyrehozzuk a hibákat, megszüntessük az erőszakoskodásokat, és megszüntessük a gyűlöletet... mert nem folytatódhat úgy, ahogy a debreceni „elvtárs" kinyilatkozta. Ha van hiba és baj – és van! –, becsületesen rendbe hozzuk. De több bizalmat egymás iránt és több emberségét is, akkor lehet dolgozni, és lehet élni.

Bejelentettem, hogy Gerő elvtárssal tárgyaltunk, és a két párt vezetőivel megállapodást kötöttünk. Erről majd Karcag elvtárs beszél, hallgassák meg... Mi pedig majd találkozni fogunk a vasúton, a munkánál, és folytatjuk a harcot a munkásegységért – a jövő egyetlen zálogáért. Mielőtt leültem, azt mondtam még:

– A vezetés pedig ne legyen gyáva... Ne csak a mások hibáját vegyük észre, de a magunkét is!

Megtapsoltak.

Karcag felállt, és előterjesztést tett arról, hogy milyen helyeket adnak át a kommunisták a szociáldemokratáknak. Okosan beszélt, senki sem szólt közbe, s amikor beszédét befejezte, meleg tapsot kapott.

Arra figyeltem fel, hogy Sélig és társai elhagyják a termet. Így hát velük ott nem is találkoztam.

A konferencia után meghívtak Karcaggal egy pohár borra. Fehérasztalnál ülünk, kommunisták és szociáldemokraták. Barátkozunk, de bennem ég és fáj valami. Meddig bírom én ezt csinálni? És szabad-e ezt csinálnom?...

A vezetők egymás után jöttek hozzám.

– Ne gondoljon rólunk rosszat – mondták –, nem vagyunk mi rossz emberek.

Érdekes – gondoltam –, egymás között, fehérasztalnál, kommunista és szociáldemokrata vasutasok mennyire megértik egymást.

Késő délután indultunk vissza. Sokáig hallgattunk. Pest alatt jártunk, amikor Karcag megszólalt:

– Veszedelmes ember vagy . . .

– Te pedig ne feledd, és mondd meg a többieknek: sok minden van ezekben az emberekben, jó is, rossz is, és a tegnap urai után mind a kettőért mi vagyunk a felelősek! Mondd meg Gerőnek, vigyázzanak! Nem tudhatják, hogy egyes „kiskirálykodások" hová vezethetnek!

Repít az autó. Nézem a ködös tájat.

Amikor hazaérek, a szülés előtt álló feleségemet sírva találom. Már hallott a ceglédi dolgokról – órák alatt Pestre ért a híre.

– Miért csinálod ezt, és vajon meddig? – kérdi. – A többi miért nem? . . . Őrült vagy? Egyszer még agyonvernek! . . .

– Ne gondolj ilyesmire – mondom. – Nehéz engem agyonverni . . . Magaddal törődj inkább, nemsokára szülni fogsz.

Nincs kedvem beszélgetni, lefekszem. Feleségem leül az ágyam szélére. Kapacitál, mondjam el, mi történt. Annyi a rémhír a városban . . . De én mélyen hallgatok.

A sötét szobában sokáig töprengek. Cikáznak bennem az egész napi események. Elkeseredett vagyok. Én ugyan nem félek az agyonveréstől, de ezen az úton nem megyek tovább! Az különösen kétségbeejt, hogy Szeder, Sélig, Kéthly és mások is – ellentétes felfogásukkal – az én pártomnak tagjai. Hogyan lehet ezt ellensúlyozni?

Felmerül bennem a gondolat: nem csinálom tovább! . . . Fel kell állnom, és el kell mennem . . .

Ezzel merülök nyugtalan álomba.

Arra ébredek, hogy feleségem telefonon beszél valakivel. Mégpedig Rákosival . . . Hallom, amint mondja:

– Alszik még, Rákosi elvtárs . . .

A válaszból arra következtetek, hogy Rákosi vissza-

hívást vár. Felkelek. A feleségem elmondja, hogy már Révai is keresett. Hívjam fel, sürgősen beszélni akar velem.

– Majd a pártból.

Közben csengetnek az ajtón.

Erős bácsi jött. Dühös. – Nincs kocsi! A garázs nem csinálta meg, pedig már úton kellene lennünk. Várnak Kanizsán... Maga, Marosán elvtárs, nem fog kocsit kapni... Nem ám, amíg Sélig lesz a garázs és az autók főnöke.

A pártiroda jelentkezik: arról értesítenek, hogy estére rendkívüli politikai bizottsági ülés lesz. Tehát nem utazhatok!

Rákosit nem hívtam vissza.

Révai jelentkezett. – Beszélnem kell veled, Gyurka. Gyere át.

– Nem érzem jól magam, fekszem...

– Nincs szükséged valamire?

– Nem kell semmi! – Minden fáraszt és bosszant. Egyre az motoszkál a fejemben, hogy minek csináljam én mindezt. Járkálok a szobában. A feleségem olykor benéz hozzám.

Délfelé Rajk látogat meg lakásomon. Ahogy mondta, már a központban is keresett. Révaitól tudta meg, hogy a lakásomon fekszem.

– Beteg vagy? – kérdi.

– Az az érzésem...

– Ne tréfálj... mi bajod?

– Meg fogok bolondulni ebben a házban.

Rajk nyugtat. A végén azt mondja: nagyszerű ember vagy! Azt a ceglédi dolgot a párt soha nem fogja elfelejteni neked. Ebben a készülő viharban te vagy most a legjobb elvtárs és barát.

– Nézd, Laci... Nem olyan egyszerű ez.

– Tudom, tudom! Mi is hibásak vagyunk. Nem szabad, hogy odáig fajuljanak a dolgok, hogy a két párt között

szakadás következzen be. Úgy értesültem, hogy Szakasits és Rákosi együtt vannak . . . Ezt a kérdést tárgyalják.

Amikor Rajktól elbúcsúzom, arra az elhatározásra jutok, hogy nem szabad itthon maradnom. De a pártközpontba sincs kedvem bemenni. Ilyen dühös hangulatban, ennyire elkeseredetten, nem is lenne tanácsos . . . Teszek valamit, vagy olyasmit mondok, amit később megbánok.

Nem találom a helyemet. Elhatározom, hogy elindulok a városba.

Ebéd közben Bán jelentkezik telefonon. Tájékoztat. A Minisztertanácstól jövet, a két párt vezetői megbeszélésre ültek össze a ceglédi események miatt. Gerőt és engem bíztak meg, hogy ne csak a vitás kérdésekben, de más vonalon is próbáljunk rendet teremteni.

Ez az egyetlen hír, aminek örülök.

– Nem jönnél be hozzám a minisztériumba? Szeretném, ha személyesen informálnál a ceglédi esetről.

– Nincs kedvem hozzá . . .

– Akkor . . . mondj valamit, mielőtt a Politikai Bizottság összeül.

– Jó, hallgass meg! . . . – Kipakoltam neki. Sokáig nem szólt. Mélyet sóhajtott, majd azt mondta:

– Baj van, fiú, nagy baj! . . . Ha mi ezen a területen itt tartunk, akkor mi lesz a belügyminisztérium területén? Valóban beteg vagy?

– Fenét vagyok beteg! Elkeseredett vagyok. Úton kellene lennem Kanizsára, és nincs kocsi.

– Hogyhogy? . . . Neked, a vidéki titkárnak? . . . Disznóság!

Azt feleltem: – Ez nem véletlen! Tudod, mitől tartok? Attól, hogy belefáradok, és akkor az isten se tart meg a helyemen.

– Jó, nyugodj meg, és estére gyere be az ülésre.

Sok bennem a düh, kitérő választ adok.

– Ne szamárkodj! . . . Gyere, szót kell váltanunk.

Mivel tartok a telefonálásoktól, elmegyek hazulról. Kószálok a városban, hadd tisztuljon a fejem, és nyugodjanak meg az idegeim.

Késő délután bementem a központba. Szőnyi Sándor és Tapsonyi Károly vártak már. Szőnyi mondja:

– Jó lenne, ha elmesélnéd, mi történt . . . Tapsonyitól annyi zagyvaságot hallottam.

– Nézd, főnök . . . – szólt közbe Tapsonyi.

– Jól van, Tapsi, most hagyj magunkra!

Szőnyinek mesélem a Cegléden történteket. Látja rajtam az elkeseredést. Kissé idegesen kérdi:

– Ezek után mit akarsz tenni?

– Nemsokára megkezdődik a Politikai Bizottság ülése . . . A délután során arra a meggyőződésre jutottam, hogy nem megyek tovább ezen az úton.

Szőnyi nyugtalanul hallgat. – Azt hiszed, olyan egyszerű ez? . . . Azt hiszed, hogy megteheted? . . . Nem mész tovább . . . Meggondolatlan beszéd!

– Nézd, Sanyi . . . Legalább tizenöt éve ismersz, tudod, ki vagyok, hát lehetséges így dolgoznom, pártot építenem a gyújtogatók között?

– Gyurka – mondja Szőnyi –, aki munkásegységet akar, az tudja, hogy ez nem egyoldalú felelősség! Azért, ami van, s leginkább azért, ami lesz, a kommunisták is felelősek! A helyzet egyelőre úgy fest, hogy nem könnyítik meg a helyzetet. Abból, amit elmondtál, ez világos . . . Egyelőre . . .

– De mondd meg nekem, kinek van abból haszna?

– Gyuri! . . . Ez is világos: a kommunisták nem eléggé bíznak bennünk!

– Ez igaz! De mi sem bízunk őbennük! Az előbb mondtad: a felelősség nem egyoldalú . . . A bizalom nem lehet egyoldalú. Érted, mit mondott a ceglédi ülésen az a deb-

receni küldött? „Hazamegyünk, és a kommunisták fejét a síneken verjük szét!" Érted ezt? ... S én ezzel az emberrel vagyok egy pártban!

– Jó, jó, értlek én ... Ez undorító és elítélendő szószátyárkodás, talán ... a fasizmus maradványa ... de azt a közönséges, durva hangot mégis mi válthatta ki? Ezt is gondold végig ... S hogy képzetlen emberekről van szó! Ki tudja pontosan, mi gyújthatta lángra haragjukat?

– Például Bebrits – mondom –, az ő magatartása a vasút területén, az erőszakos szervezése, rámenőssége komoly figyelmeztetők! Igaz viszont ... bonyolultan függnek össze a dolgok.

– Nézd hát összefüggésében a munkaterületedet ... az emberek sokszor meggondolatlan megnyilatkozásait. És a társadalom meg a tömeglélektan, Gyuri! ... Braun Soma doktor tanításait sose feledd el!

Szőnyi addig beszél, míg lélektani egyensúlyom helyrebillen. Ezzel a fiúval mindig jó szót váltani. Ez a fiú a lelkiismeretemet is meg tudja piszkálni.

– Jó, jó – mondom azért –, ezt a dolgot mégsem lehet elintézni a ceglédi piacon ...

– Kétségtelen – mondja Szőnyi. – Úgy néz, mintha kételkedne.

Hét óra közeledik. Azzal búcsúzunk el egymástól, hogy holnap meglátogat. Búcsúzásul még annyit mond: – Ígérd meg, hogy türelmet tanúsítasz ... hogy meggondolatlanul nem cselekszel.

Hét órakor mindenki együtt van Szakasits szobájában. Hideg van, kabátban ülnek. A szobát és a bent ülőket a ceglédi események súlya görnyeszti.

Szakasits elnököl. Bán terjeszti elő a Gerővel folytatott tárgyalások eredményét. Az a határozat, hogy rendezni kell a két párt dolgát; annál is inkább, mert az eddigi megálla-

podásokat a Minisztertanácson keresztül Nagyék szabotálják. Amit elfogadtak, csak szóban fogadták el.

Bán véleménye az, hogy a tapasztalt sérelmek túlnőttek a normális kereteken, a légkör igen megromlott, de az a benyomása, hogy a Kommunista Párt vezetői is hajlanak a sérelmek orvoslására. Rendbe kell hozni a két párt háza táját – ha ez nem sikerül, akkor igen komoly bajok lesznek!

Szakasits kiegészíti Bánt – ő azonban csak a ceglédi eseményekről beszél. Dühösen veri az asztalt.

Kéthly megdöbbenve hallgat.

Szeder és Sélig idegesen mocorognak.

Úgy érzem, hogy Szakasitsot most személyes sérelem is hajtja. Többször is kérdi:

– Hová megyünk... mit akarunk tenni a párttal? Ez a kérdés. Ezt kell tisztázni! Tessék beszélni! Senki ne hallgasson, mindenki mondja ki azt, hogy mit akar!...

Hosszan tartó, mély csend. Bán idegesen rágja a cigarettát. Felemelem a kezem.

– Hát ha más nem jelentkezik, akkor majd én... Ott folytatom, ahol Szakasits elvtárs abbahagyta. Tulajdonképpen mi történt Cegléden? Nyílt fasiszta fellépés a Szociáldemokrata Párt országos vasutaskonferenciáján. Kik a felelősek? De ami – számomra legalábbis – ennél lényegesebb, mit keresek én egy pártban olyan emberekkel, akik arra szólítanak fel, hogy a kommunistákat verjük agyon? És ott ült a KB és a PB tagja, a párt egyik vezető titkára, és ezt nem utasította vissza... Én nem mentem fel a kommunista vezetőket; elkövettek hibákat, de itt most mégiscsak rólunk van szó! Először is arról kell beszélnünk, hogy mi magunk miért vagyunk felelősek. Az emberek kiválogatását innen, a pártközpontból intézték... Itt előre tudták, hogy kiből mi lesz, de... Cegléden túlteljesítették a normát – és lelepleződtek! Engem küldtek le egy ilyen lázadó banda leszerelésére. Nekem kellett eloltani azt a tüzet, ame-

lyet mások szítottak fel... Beszéljünk nyíltan itt, a Politikai Bizottsági ülésen... Azoknak ott, Cegléden nem kell Szakasits, nem kell Bán, legkevésbé kellek én. Azoknak Szeder és Sélig kell. Szeder a legelítélendőbb demagógiával indította el a politikai munkát, azonban ennek a szervezője és irányítója Sélig. Engem azonban ne használjanak fel ilyen vagy ehhez hasonló piszkos ügyben. Ezek után pedig: lehet, hogy amit most teszek, nem pártszerű, de másként nem cselekedhetek – elég volt! Bejelentem, hogy minden pártbeli funkciómról lemondok... Szabad az út, kedves elvtársak! Vigyék a pártot, vigyék a gyalázatba, vigyék a katasztrófába, de ne velem!... Egyébként se tudom ellátni a feladatomat... Nem tudom ellátni a vidéki titkári poszttal járó munkát, mert éppen nekem nincs kocsim. Szedernek persze és Sélignek, no meg másoknak, akik idejük nagy részét Pesten töltik, van használható kocsijuk. Bohócot nem engedek magamból csinálni!

Fáradt, ideges és dühös vagyok. Hirtelen magam sem tudom megmondani, miért, abbahagyom a beszédet.

Elképesztő csend lett. A csendet Kéthly hisztérikus kiabálása törte meg:

– Ezt maga nem teheti meg!... Mi az, hogy lemond?... mi az, hogy elmegy? Magát a kongresszus választotta meg... A pártot nem hagyhatja cserben!

Szeder kiált közbe:

– Ez felelőtlenség!

– Annál nagyobb felelőtlenséget, mint a Cegléd volt – kiáltom neki –, maga már nem tud produkálni!

A zűrzavarban szokatlan dolog történik: a mindig nyugodt, higgadt és megfontolt Bán kitör. Nekiront Szedernek és Sélignek.

– Mit gondolnak maguk, lehet a párttal és a munkásmozgalommal játszani? Mondják, hogyan képzelik maguk ezt? Mit keresett Szeder Cegléden?

Sélig válaszol:

– Mi hívtuk meg!

– S engem miért nem hívtak meg? – kérdi Bán. – Én több joggal lennék ott... iparügyi miniszter vagyok! Szeder a mezőgazdaság területén sem végezte el a dolgát... Legyen vége ennek a viselkedésnek, vagy... katasztrófát idézünk elő a pártban!

Nyugodtabb hangon fordul felém: – Nézd, Marosán... Te nem mehetsz el... Zavart keltenél... Miattad sokan átrohannának a kommunistákhoz... Gondolom, magatartásoddal nem is használnál az együttműködésnek. De azért se mehetsz el, mert belügyi vonalon veled szívesebben tárgyalnak a kommunisták, mint például Séliggel. Márpedig nekünk olyan ember kell, aki tárgyalóképes, aki... eredményesen tud együttműködni. Ha szót tudnánk érteni, összehívjuk a Központi Bizottságot, az ügyet tálaljuk, és ott mindenkinek vállalnia kell a felelősséget azért, amit tett.

Bán után Kisházi szólalt fel, és Szakasits, valamint Bán mellé állt.

A szívós vita és marakodás az éjszakába nyúlt. Szakasits bejelentette: Bán, Kisházi és Marosán folytassák a tárgyalásokat a Kommunista Párt vezetőivel.

– Marosán lemondását nem fogadjuk el! Az ő számára haladéktalanul kocsit kell biztosítani.

Éjjel egy órakor hazafelé indulok. A folyosón Sélig toppan elém.

– Gyere fel hozzám beszélgetni...

– Minek? – kérdem.

– Mert nem akarom, hogy azt hidd, rajtam múlott, hogy nem kaptál kocsit. Rosszul tájékoztattak. Bemegyek a garázsba, és intézkedem, legyen kocsid. Engem ilyen ügyben ne tégy felelőssé.

Sélig meghívása elől nem tudok kitérni. Szobájában, író-

asztalánál ül, kabátba burkolózva; didereg. Szomorúan és kedvetlenül mormogja felém a szavakat:

– Miért vádolnak engem a kommunisták jobboldaliság-gal? És te miért vádolsz azzal, hogy Cegléden én voltam az irányító? Mondd ... Mondd meg, miért vagyunk kötelesek eltűrni a kommunisták kíméletlenségét? Miért akarnak ők éppen a mi rovásunkra tömegpártot csinálni? Vedd tudomásul: együttműködés csak úgy lehetséges, ha azt mind a ketten akarják. Te szemrehányást teszel nekem, de arról mélyen hallgatsz, hogy mi történik például a rendőrségi vonalon ... különös, hogy téged sem sért: a Szociáldemokrata Pártban hozzám tartozik az államigazgatás és a BM, de Rajkék nem akarnak szóba állni velem ... tárgyaló partnerként el sem fogadnak. Aztán ... ha te magad el is érsz náluk valamit, és az embereinket be is osztják valahova, hatáskört nem biztosítanak nekik. Itt van például Péter Gábor helyettese, a szociáldemokrata Bitmann ... Rangja, címe és íróasztala van, de egyéb semmi. Ezt is látnod kellene, nemcsak engem felelőssé tenni! Ez így igazságtalanság!

– Amit elmondtál, igaz – mondom Sélignek. – De az éremnek két oldala van ám! Ezután én is soroljam fel, hogy az iparügyben, de más területeken is, mi hogyan bánunk a kommunistákkal? ...

Nem tudunk megegyezni. Sélig mondja a magáét, én meg a magamét. De azért kézfogással válunk el egymástól. Egyet biztosan tudok: Séligben oly mérhetetlen a kommunisták és a szovjet iránti gyűlölet, hogy azt képtelen legyőzni. Emiatt nem tud változni sem.

Hajnalban érek haza. Feleségem nyugtalan.

– Mi újság? – kérdi. Elmondom neki. Nem lepődik meg.

– Látod, nem lehet elmennem ... Holnap indulhatok tovább. A Politikai Bizottság azt is elhatározta, hogy végig

kell járnom a vasutasközpontokat. Az országban nyolc vagy tíz ilyen van. Mennem kell, mert félő, hogy másutt is a ceglédi meglepetés vár ránk.

Nyugtalanul alszom. Arra ébredek, hogy a feleségem Rákosival beszél. Reggel hat óra. Nem térhetek ki előle.

– Micsoda elvtárs. miféle barát maga? – tesz szemrehányást Rákosi. – Elkerül bennünket... letagadja magát... Igaz, hogy lemondott?

– Igaz.

– Maga megőrült... Hogy tehetett ilyet?

– Ne kiabáljon, Rákosi elvtárs... Nem engedtek el.

– Hogyan is lehet ilyet csinálni, mielőtt... mielőtt velünk beszélt volna. Ej, ej!... Hát maga sem bízik már bennünk? Illene több bizalommal lenni irányunkban... Nem jönne át hozzánk? Most!...

– Nem tudok, Rákosi elvtárs... Nekem vidékre kell utaznom.

– Jó... Ha visszajön, rögtön jöjjön át. Viszontlátásra... A kagylót ne tegye le! Adja át a feleségének. Maga nem törődik azzal a szegény asszonnyal... Majd én patronálni fogom...

Feleségemnek átadom a kagylót, aztán sietve készülök. Indulok Miskolcra.

A robogó kocsin ismét átgondolom a dolgokat. Kétségtelen, hogy a rivalizálás mind élesebbé válik a két párt között. Ez veszélyes helyzetet teremt. Az is kétségtelen, hogy van igazság abban, amit Sélig mond. Abban is igaza van, hogy a kommunisták használható embereket szipkáznak el tőlünk. Mindez együtt elviselhetetlen; a további élesedés helyrehozhatatlan bajt idézhet elő nemcsak a két párt viszonyában, de az ország sorsában is. A kommunisták erőszakos fellépésükkel a párt jobboldalának kezére játszanak!...

Miskolcon kellemes meglepetés ért.

Úgy látszott, hogy a Kommunista Párt is utasitást adott ki, és a vasutasgyűlések közös gyűlésekké váltak. Számomra az a furcsa helyzet állt elő, hogy inkább a kommunista vasutasok fogadtak szeretettel – hogy ebből mennyi volt az utasításokból eredő és mennyi a tisztán személyemnek szóló, nem volt időm méricskélni. Igen fájt, hogy a szociáldemokrata vasutasok kissé bizalmatlanok voltak velem szemben.

Hosszú, nehéz út és verejtékes munka eredményeként, de valamennyire sikerült tisztába tenni a magyar gazdasági életnek ezt a fontos területét. Amikor jó idő múlva hazatértem, vártak rám a belügyi problémák. Bán és Gerő ugyan már sok mindenben megegyeztek, azonban most nekem kellett Rajkkal tárgyalóasztalhoz ülni.

Előbb Séliggel tanácskoztam, aki lerakta elém – ahogy én elneveztem – a kívánságlistát, amelyben nézetem szerint sok volt a jogos, de sok a jogtalan kívánság.

Sélig nem veszi figyelembe a Bán–Gerő-megállapodásokat. Kérdezem tőle: mit csináljak ezzel a terjedelmes kívánságlistával?

– Sokat kell kérni, hogy valamit adjanak – mondja. – Rajkkal kell tárgyalnod, aki kemény és hajthatatlan.

– Valamiben mindig megegyezünk... de azért irreális követelésekkel ne lépjünk fel.

Sélig indulattal mondja:

– Miért ne?

– Mert akkor ők is fellépnek Bánnal szemben.

– Jó – mondja Sélig. – Annyit érsz el, amennyit elérsz; mind tiszta haszon lesz... Szükséges, hogy a BM-ben jobb helyet kapjunk. Nem protokolláris hely kell, hanem konkrét hatáskör.

Mielőtt Rajkhoz megyek, Bánnal átbeszélem a dolgot. Elmondom neki Sélig véleményét. Igen mérges lesz.

– Sajnos – mondja –, Sélig nem rendelkezik olyan tu-

lajdonságokkal, ami egy ilyen tárgyaláshoz szükséges. Nem lehet elkezdeni valamiféle tárgyalást, hogy már eleve semmibe veszem a tárgyaló partnert.

Bán maga elé néz. Szinte hangosan gondolkozik, alig hallom a szavát.

Neked most még jobban kell vigyáznod, mint eddig... Ha én elviselhető kapcsolatot tudtam teremteni Gerővel, neked Rajkkal kell megteremteni ugyanezt... Új miniszter, erőskezű vezető. Ha Séligetet engednénk össze Rajkkal, abból baj lenne.

Később megkérdi: – Mondd... Rajkot régről ismered?

– Rajknak csak a hírét ismertem... Személyes kapcsolatom nem volt, nem is igen lehetett vele, mert én szakszervezeti ember voltam, ő meg szigorúan pártember... Meggyőződésem, hogy a Kommunista Párt egyik legbefolyásosabb embere.

– Okos ember? – kérdi Bán.

– Nemcsak okos, művelt és... bátor is. Spanyolos volt... A legjelentősebb kommunista emberek egyike... Pesti titkár volt, és a Kommunista Párt őt adta belügyminiszternek, s arra a posztra nagyon meg szokták nézni az embereket. Ebből is gondolhatod: mindenféle szempontból jelentős ember...

– Miért kellett Nagy Imrének elmenni? – kérdezte Bán. – Miért, erre nem gondolsz?

– Az a véleményem, hogy Nagy Imre nem felelt meg. De... miért érdekel ez téged?

– Nekem tetszik Rajk – mondja Bán. – Van egy mások által behozhatatlan előnye...

Csodálkozva nézek rá.

– Miféle fórja?

– Hát az, hogy szimpatikus, és szeretik.

– Igen, ez valóban nagy előny, de azért nem hiszem,

hogy a felső vezetésben vagy a tömegekben ez különlegesen szerepet játszana. Ez nem mond semmit!

– Lehet – mondja Bán. – Lehet... Mellékesen jutott eszembe. Most az a fontos, hogy mi ketten próbáljunk valamit csinálni. Tudod... Cegléd több volt egy epizódnál – komoly figyelmeztetés volt!

Bántól hívom fel Rajkot. Titkára, Tőkés jelentkezik. Közli, hogy Rajk már keresett. Rögtön kapcsol.

– Szervusz, Gyurka! – kiált a kagylóba Rajk. – Lehetne veled sürgősen beszélni?

– Lehet...

– Ide hallgass: most értekezlet van nálam... egy órán belül befejeződik. Gyere ide.

Leteszem a kagylót. Bán megkérdi:

– Mit csinálsz addig?

– Sétálok a városban. Rám fér, alig látom Pestet.

Rajk előszobája teli van emberekkel. Alighogy belépek, Tőkés Ottó jön elém, és bevezet. Csodálkozó, gyűlölködő pillantások kísérnek végig a termen. Kellemetlen szituáció.

Rajk elém jön. Magas, nyurga alakja kiemelkedik a bútorok közül. Kellemes, meleg baritonhangján szól:

– Na, gyere, verekedjünk egy kicsit. Légy hozzám kíméletes, itt új ember vagyok. Még alig látom az erdőt a fáktól.

– Laci! – mondom. – Elhoztam a kívánságlistát. Nézd meg, és gondolkodj rajta.

Átveszi, olvassa. Az arcáról semmit se olvashatok le. Érdekes arc... Fürkészem. Amikor a listát végigolvasta, rám néz.

– Nézd – mondja –, a listán van négy dolog, amit saját hatáskörömben elintézhetek. Az első: Balassa Gyulának, akivel már beszéltem, lehetőleg hatáskört kell adni... Mégiscsak országos főkapitány! Ne legyen csupán dekoráció! Bitmann kérdése is világos. Ha a két párt Bitmannt

elfogadta Péter Gábor helyettesének, nyilvánvaló: hatáskört is kell kapnia; ezt meg fogom beszélni Farkassal... Meg kell mondanom: nekem pusztán azért nem tetszik Bitmann, mert Sélig embere, és az a hely, ahol ő van, nem válhat politikai klubbá, ahol mindenki azt csinál, amit akar. Benjamin Olivér rendőr vezérőrnagy helye elintézett – Budapesten; ahogy tudom, jól megvannak Münichhel. Én ugyan nem szeretem ezt az úriembert, de hát... ha helyette mást nem adtatok, legyen. A negyedik kérdés: az államtitkár. Itt nem értem egészen, mit akartok? Komoly beosztása van, és nézetem szerint Kiss Roland igen érti a dolgát. Én jól megférek vele, alapos közigazgatási tapasztalata van. De hát, nézd: beszélek én Kiss Rolanddal!... Két megyei kapitányság is van, politikai osztályvezető is. Ezeket mind-mind egyeztetnünk kell... szinkronba kell hozni Gerő és Bán tárgyalásával.

Néha csak úgy odavágja:

– Fura emberek vagytok... Azt hiszitek, belügyminiszternek lenni most egyszerű dolog. Itt nem lehet vagdalózni. Itt a négy párt... mindenki ide akar beépülni. Még olyan emberek is, akiknek csak egy érdemük van: hogy párttagok.

– A belügyet – mondom – a négy párt nem parcellázhatja fel. Ennyit mindenki megérthet, de az is világos, hogy ez a tárca a kommunisták kezében van.

– Remélem, téged ez nem zavar? – nevet Rajk.

– Engem nem zavar – mondom –, jobb ez most a ti kezetekben, mint a máséban; ezt a politikai bizottsági ülésen is megmondtam. Azonban az nem lesz jó, ha nekünk ide nem lesz betekintésünk és beleszólásunk. A munkásegység, a két párt együttműködése nem szabad, hogy azt eredményezze, hogy mi bizonyos területekre engedünk benneteket, ti pedig azt csináltok, amit éppen akartok.

– Ez nem így van! Ezt Sélig mondja...

– Laci! . . . Cegléd nem véletlen! Ha valaki, te ismered ezt az országot.

Rajk hallgat, és a szemembe néz. – Rajk és Révai minden alkalommal a szemembe néznek, és én is ezt teszem velük; Rákosi és Farkas Mihály azonban nem ilyenek . . .

– Ceglédre mi is komolyan felfigyeltünk – mondja Rajk.

Egy óránál több, hogy nála vagyok, érzem, fel kell állnom. Fel is állok.

– Hová rohansz?

– Várnak rád . . .

– Hadd várjanak, ez fontosabb, mint amit az odakint várakozók raknak majd elém. Ülj le!

Csenget, hívja az altisztet. – Van valami erős? . . . Konyak . .

– Lesz, Rajk elvtárs.

– Hozzon két feketét is.

Megittuk a konyakot. Rajk nem volt ivós ember, de megivott mindent, amivel megkínálták.

Rajk elkezdte mesélni, milyen volt a régi mozgalom, különösen az építőknél. És a sztrájkok . . . Rám néz. – Meg tud ám vadulni a proli . . . Meg, az szentigaz! Ne csodálkozz hát Cegléden. Sok elkeseredés halmozódott össze.

S kezdtünk belebonyolódni valamibe, amiből aztán nehezen lábaltunk ki.

Rajk hirtelen lecsap rám. – Mondd, Gyuri . . . Miért haragszol te ránk? Rákosi, Révai és Farkas meg vannak sértődve, hiába hívtak, a telefonba csak a feleséged jelentkezett; az irodád pedig letagadott. Miért bujkálsz előlünk? Ha bajban vagy, vagy nehézségeid vannak, ki segíthet neked, ha nem mi?

Közbevágok. – Laci! . . . Mindketten régen veszünk részt a mozgalomban. Ma munkásegységről beszélünk . . . Te is, én is szerveztünk és vezettünk már sztrájkot – az sem volt egyszerű. De milyen nehéz a munkásegység problémája! . . .

Megmondom: neked hiszek. Rákosiról, Révairól és Farkasról e tekintetben nem beszélek. Azt, amit Bebrits csinál például, nem tudom, de nem is akarom elfogadni. Bebrits tömören fogalmaz: a proli vagy belép a pártba, vagy elveszti állását. De az is lehet, hogy úgy kirúgják, hogy a lába se éri a földet... És mindegy Bebritsnek, hogy az illető reakciós volt-e vagy esetleg nyilas.

– Csak nem azt akarod mondani, hogy mi nyilasokat toborzunk?

– Ezt így nem mondom, de... azt állítom, hogy ha egy kisnyilas belép a Kommunista Pártba, akkor már megszűnik kisnyilas lenni.

– Sok igazság van abban, amit mondasz, de... Ezt mi nem helyeseljük. Sőt, elítéljük!

Közbe akarok vágni, de nem engedi.

– Várj, hadd fejezzem be... Oda akarod dobni a gyeplőt Szedernek és Sélignek?

Hallgatom baráti korholását; érzem, hogy fürkész, hagyom beszélni.

– Nem tartod okosabbnak azt, hogy leüljünk és megbeszéljük a dolgokat? Szakasits szerint lelki beteg vagy... Bán szerint makacs, önfejű. Vajda szerint, amit csinálsz, nem gondolod át... nem számolsz a következményekkel. Gondolkozni is kell, pajtás; és ne felejtsd el: mi nemcsak elvtársak, de barátok is vagyunk, és azok is kell hogy maradjunk. Titkaid vannak, vagy... miért nem bízol bennünk? Neked tudnod és érezned is kell, hogy Rákosi szeret téged, ez pedig nagy dolog! Révairól nem is beszélve, de... Mihály is szeret. Én azért becsüllek, mert a munkásegységért és a két párt együttműködéséért a legnehezebb helyen, a Szociáldemokrata Pártban harcolsz és állsz helyt. Azért is becsüllek, mert tisztességes embernek ismerlek.

Megszólal a telefon. Rajk felriad.

– Szabadság! . . . – szól a kagylóba. Aztán csak azt hallom tőle: – Igen . . . Igen. Itt van nálam.

Aktatáskájáért nyúl, iratokba lapoz. Kiveszem, hogy Rákosival beszél.

– Igen . . . Köszönöm. Kézbe veszem . . . Szabadság! – Rajk mosolyog. Veszi a poharat, tölt. Lehajtjuk a konyakot.

– Nézd, Laci – szólok –, nem tudom, meddig bírom én ezt szívvel, lélekkel és emberséggel. Van idő, hogy céltalannak találom ezt az örökös belső harcban élést. Ha a Szociáldemokrata Pártban vagyok, összemarakszom velük a sok értelmetlen kívánságuk és vádjaik miatt. Ha veletek vagyok, akkor pedig veletek . . . a szociáldemokraták miatt. Könnyebb ma kommunistának lenni! Páholyban vagytok. Nehezebb kommunistabarátnak lenni a Szociáldemokrata Pártban . . . De nemcsak erről van szó! A két párt marakodása engem vagy a sírba, vagy a bolondokházába visz! . . . Te velem együtt jól tudod, milyen ez az ország . . . Nyugtalan vagyok, sok veszélyt látok, még többet érzek. Ez is arra kényszerít engem, hogy elgondolkozzam: maradjak-e a helyemen? Meg kellene nyugodnom, mert . . . igen nagy sebet kaptam. Nem elég itt a tüzet oltani – ennél többet kell tenni! A gyújtogatás folyik, és közben a két munkáspárt között elmélyülnek a szakadékok . . . Félek, hogy az ellentétek egyszer ellenségeskedéssé fajulnak közöttünk. Tudod-e, hogy nem olyan régen Puskin követ, aki nemcsak jó elvtárs, de barát is, közel három órán át mosta a fejem a Szociáldemokrata Párt jobboldala miatt, de mosta az együttműködés miatt is? De azért őneki is volt mit hallgatnia a ti sokszor érthetetlen, sőt megbocsáthatatlan fellépéseitek miatt! Sok ez már . . . Ha nálatok nem tudok valamit elérni, otthon azt mondják, lefeküdtem nektek – méghozzá olcsón; mintha bizony az ember afféle olcsó politikai kurva lenne . . . Ha pedig idehozom a mi kívánságlistánkat, ti mondjátok, a jobboldal uszályába kerültem. Eb-

ben, így csak felmorzsolódni lehet... Te nem akarsz tanácskozni Séliggel – folytatom –, Sélig pedig veled. Továbbmegyek: itt van Balassa Gyula, az országos főkapitány... Szép rangja, szép kocsija van, de semmi több, holott jól együttműködik... Nagy Imre nem tudott vele boldogulni, és ő sem Nagy Imrével. Ha Balassa nem ér el nálatok semmit – aki együttműködni akar, akkor... Mondd: Balassát is meg akarjátok vadítani?

Rajk közbevág: – Hagyd Balassát. Majd én rendezem vele a dolgot!

Hol veszekszünk, hol barátságosan beszélgetünk, de egymást meg nem bántjuk. Ilyesmi eszembe se jut. Érdekes: ugyanilyen érzés tölt el Révaival szemben is. Ha kettejükkel vitázom, kevésbé berzenkedem. Szenvedélyesen védik pártjukat, én hasonlóképp nem hagyom a miénket, de ebből semmiféle baj nem lesz.

Rohan az idő. Rajk a faliórára néz. – Tudod, mit: este gyere el Révaihoz, ott folytatjuk majd a beszélgetést.

Kezet fogunk. Az ajtóig kísér. Az előszobában legalább harmincan vannak. Ha a pillantások ölni tudnának, biztos, hogy szörnyethalnék.

Rajk kocsiján jutok vissza a szociáldemokrata pártközpontba. Sélig igen elégedett.

– Látod, neked engednek ezek, én viszont mindig üres kézzel jövök el tőlük!

Késő délután Szakasitscsal és Bánnal beszélem meg a dolgokat. Beszélgetésünk kiterjed a párt belső ügyeire is. Szakasits megemlíti, hogy tudomása szerint Peyer már szervezi a frakcióját. Ezt Bán megerősíti.

A munkások közt Peyernek sok barátja van. Én azonban, ennek ellenére, főleg vidéken nem félek Peyertől. Vidéken Peyernek kevésbé vannak hívei.

Este nyolc órára érek Révai lakására. Rajk már ott van.

– Csak nem gyalog jöttél? – kérdezi Révai.

– De... Sétáltam.

Rövid idő alatt szenvedélyes vita alakul ki hármunk között. Révai a hangadó, Rajk csak kiegészíti őt.

Révai határozottan mondja, hogy a Kommunista Párt a Szociáldemokrata Párt baloldalát támogatja, és erre is támaszkodik a politikai mozgalmi életben. – A jobboldallal szemben álltunk, és szemben fogunk állni – mondja. – Ez így rendben is volna, ha a Szociáldemokrata Párt baloldala bizalommal lenne irántunk. Itt vagy te például... Úgy látjuk, hogy nem bízol bennünk!

– Nem igaz! – vágom oda.

– Nem bízol bennünk! – ordítja Révai.

– Bizonyítsd be! – mondom.

– Bebizonyítom! Te lemondtál... Előzőleg szóltál nekünk?

– Hát nem.

– Látod... hol itt a bizalom? Verd ki a fejedből azt a gyerekséget, hogy csak felállsz, lemondasz, és odadobsz mindent Szedernek és Sélignek; Peyerről nem is beszélve. Peyer már szervezi frakcióját!...

Élesedik a beszélgetés. – Te csak Peyert és Szedert látod – mondom. – Ez elhomályosítja a tisztánlátásodat... általában ezért csináltok nagy galibát.

– Nem igaz! Mi a fő veszélyt látjuk, és ez ellen lépünk fel. – Hát akkor nézzük, mi a fő veszély. – Sorolni kezdem az országban mutatkozó jelenségeket: a kommunistaellenességet, a szovjetellenességet és az antiszemitizmust. Ez személyes tapasztalatom – állítom –, nagyon veszélyes helyzetet teremt.

– Lehet – mondja Révai. – Mégis úgy látom, kissé sötéten látsz. Túlzol...

Barátságosabbá válik a hangulat. Révai felém fordul:

– Mondd meg őszintén, azért mondtál le, mert nehéz és bonyolult a helyzet, és nem tudsz eligazodni?

– Nono!... Nem egészen. Annak, amit tettem, mélyebb okai vannak Az 1930-as évektől vagyok a munkásegység híve, és akár hiszitek, akár nem, azóta kommunistabarát is. Ha valaki ebben az országban – különösen a Szociáldemokrata Pártban – sokat tett értetek, akkor én... Megmondom őszintén: képtelen vagyok úgy élni és úgy harcolni, hogy ellenetek forduljak; még akkor sem, ha ehhez az okokat ti szolgáltatjátok. Én nem vehetek részt testvérháborúban... Elviselhetetlen lenne számomra az, hogy szembekerüljek a kommunistákkal és a Szovjetunióval! Ha szembekerülnék... egész múltammal, álmaimmal és vágyaimmal kerülnék szembe. Szederék és Séligék útját emiatt nem vállalhatom.

Mindketten megdöbbenve néznek rám.

– Veletek tudok harcolni, de ellenetek... képtelen vagyok!

Révai megfogja a kezemet. – Az nem lehet, hogy mi ne érthessünk szót egymással... Ne engedd, hogy eluralkodjék rajtad valami ellenszenv vagy káros szemlélet. Te az az elvtárs vagy, aki a Szociáldemokrata Pártban a munkásegység híve és egyben kommunistabarát is, de... ezen túlmenően messzebb is látsz a többieknél... Messzebb... az egyesülés lehetőségét is látod. Mi veled és a baloldallal akarunk együttmenni... Ezt hidd el nekünk. Ha mi bírálunk titeket, akkor az nem más, mint az elvtárs és a barát bírálata...

– Aztán, Gyuri – szól közbe Rajk –, nem vagy te kisasszony, aki hiú és érzékeny...

Révai újból átveszi a szót. – Nézd, Gyurka!... A te ceglédi fellépésed nagy emberi és elvtársi cselekedet volt. Becsülünk érte. Mi, kommunisták, meg szoktuk becsülni

azokat, akik becsületesen kiállnak... Mi tudjuk, hogy ez mit jelent!

– Ha valóban tudjátok, akkor ne engedjétek, hogy elfajuljon a helyzet. Tudod, mitől félek, Jóska?... Mi lesz, ha netán Bán is arra az útra lép, amire Bebrits lépett, és végigjárja az ipari üzemeket... Akkor a munkások között olyan ellenségeskedés kezdődik, aminek csak katasztrófa lehet a vége.

Rajk szól: – Cegléd figyelmeztetés volt, s erre a figyelmeztetésre nekünk reagálnunk kell.

– Én nem félek a Peyer-frakciótól – mondom –, és Séligtől sem félek, a párt baloldala még a kezében tartja a dolgokat. Tisztában vagyok azzal, hogy a lezajlott szörnyű háború után nehez az élet, de... legalább a két párt ne nehezítse meg egymás helyzetet.

Késő éjjel változatlanul jó barátokként válunk el egymástól.

Révai szól: – Laci, vidd haza Gyurkát!

– Nem kérem! – mondom. – Gyalog megyek haza.

– Meg vagy őrülve! Leüthetnek az úton – mondja Révai.

– Mindegy...

– Vagy talán azt gondolod, hogy megfigyelnek? – kérdi Révai.

– Az is lehetséges.

– Azért jöttél gyalog?

– A szentjit, mi mindent akartok tudni!

Rajk rám néz, és azt mondja: – Mindent tudunk rólad! Azt is, ami körülötted történik.

– Hát akkor vigyél haza! Nem olyan rossz az, ha a belügyminiszter visz haza...

Ülünk a kocsi hátuljában, és hallgatunk. Rajk kezében figyelem az izzó cigarettát. A kocsi végigsuhan a Thököly

úton, a Keletinél elkanyarodik. Hajnalodik, amikor letesznek a Baross utcai ház előtt.

Míg el nem alszom, az esti beszélgetés és vita forog a fejemben. Gondolataim Révairól Rajkra, majd vissza Révaira fordulnak. Elégedettséget érzek.

Ismét Rajkra gondolok. Az jut eszembe, hogy amióta belügyminiszter lett, körülötte izgalmassá és feszültté vált a helyzet. Szélsőséges érzelmek alakulnak ki körülötte. A reakciósok mérhetetlenül gyűlölik, a kommunisták és a baloldali elemek szeretik, sőt istenítik. A reakciósok Rajkban nemcsak a kommunistát gyűlölik, de az értelmiségit is, aki a „kommunisták bérence" a szegény magyar nemzettel szemben . . .

E két szélsőség folytán Rajk az egyik legfontosabb vezető emberré magasodott a politikában. Különleges hangsúlya lett annak, hogy a belügyminisztériumi tárca került a kezére. Feladatai közé tartozott, hogy demokratikussá tegye az államigazgatást, de az is, hogy elszánt harcot folytasson az egyre komolyabban jelentkező reakcióval szemben.

Rajkot ideális belügyminiszternek tartottam, és a Kommunista Párt választását a legszerencsésebbnek: kevesebb támadási felületet adott, mintha ezt a rendkívül fontos posztot például Farkas Mihály vagy Gerő Ernő töltötte volna be . . . Rajk Nagy Imrét váltotta a belügyminiszteri poszton, aki ott – megítélésem szerint – nem felelt meg. Ami igen lényeges: Rajk a kiélesedő politikai harcok közepette került az élre.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

A vidéki útjaimon tapasztaltakat sok nyugtalansággal panaszoltam a felső vezetésnek. Úgy vettem észre, hogy különösen a parasztság és a kispolgárság körében igen komoly dolgok érlelődnek.

Kéthly Anna angliai útja előtt azzal vádolt, hogy híreim nem reálisak; sötéten festem a helyzetet, pont olyan vagyok, mint a kommunisták: nyugtalanságba kergetem a vezetést.

A Politikai Bizottságban azonban többen védelmemre keltek.

Mintha csak Kéthly rólam alkotott ítéletét akarták volna megcáfolni, a reakció az asszonyokat is mozgósította.

A diósgyőri, gyári szociáldemokrata nagygyűlésen, amelyet Rónai tartott, a központból Bánnal ketten vettünk részt. Itt vonultatták fel a vidéki asszonyokat. Már a gyűlés kezdete előtt ellenséges légkör alakult ki. Közbekiáltások közepette vonultam be a nagyterembe.

– Hozzák haza a hadifoglyokat! – kiabáltak. – Milyen keresztény magyarok maguk, hogy még ezt sem tudják elintézni?!

A gyűlés feszült légkörben kezdődik. Az elnökségben ülünk. Arra figyelek fel, hogy Bán feláll, és kifelé megy a teremből, arra, ahonnan az asszonyok kiabálása hangzott.

Utánamegyek, nem akarom, hogy Bán, aki miniszter is, botrányba keveredjen. Mögöttem Tapsonyi barátom történt.

Amint kiérek, látom, Bánt körülfogják a nők, közülük sokan részegen. Dühösen kiabálnak vele.

Bán, aki széplélek volt, és a nők iránt különös szeretettel viseltetett, próbált hatni rájuk, de a hangzavarban csak sápadozhatott. Sejtettem, hogy ezeket ki küldte ide, azt is, hogy ezek nem mernek elmenni a kommunisták vagy akár a kisgazdák gyűlésére botrányt csinálni. Itt cselekedni kell, méghozzá igen gyorsan.

Az asszonyok közé nyomakodom. Tolom őket széjjel, hogy megközelíthessem Bánt.

– Ne tolakodjon, ne lökdösődjön, mert megtépjük ám! – kiabálnak az asszonyok.

Nem hederítek rájuk. Nagy nehezen Bán mellé kerülök, megragadom a kezét, és húzom kifelé. Itt-ott az oldalamba vágnak, de az én könyököm sincs tésztából.

Észreveszem, hogy az egyik fiatal parasztnő ököllel akar Bán arcába sújtani. Elkapom a kezét. A nő felüvölt. Bánt húzom a nagyterembe, ahonnan visszafordulok a megvadult asszonyok felé. Egy cél lebeg előttem: csak botrány ne legyen! Az ország második ipari centrumában vagyunk!...

Segítség után nézek, de körülöttem bezárul a gyűrű. Ordítozás, sikítozás, de nekem is van ám torkom! Az egyik részeg nő meg akar ütni; hátrább húzódtam. A gyűrű ugyan meglazul körülöttem, de a nyomdafestéket nem tűrő jelzők vastagon röpködnek.

– Adják vissza a fiamat!... Adják vissza a férjemet! Az uramat, bitangok!... – ordítozzák.

Én is ordítok:

– Kérjék vissza őket Hitlertől, kérjék a hercegprímástól! Akkor, amikor elvitték a fiaikat meg az uraikat, miért nem volt ilyan nagy hangjuk?

Itt-ott felhangzik:

– Zsidóbérenc!... Muszkacseléd!... Pokolra való ördög!...

Parázs hangulat uralkodik. Elég egy szikra, hogy elolthatatlan tűz legyen belőle.

A gyűlésteremből néhány rendezőgárdista siet segítségemre. Vasgyári munkások, akik aztán kíméletlenül taszigálták szét a megvadult asszonyokat.

A terembe megyünk. Az asszonyok utánunk. Vannak vagy háromszázan, rohamra készen. A rendezőgárdisták segítséget kapnak. Kintről, a szabad térről és bentről, a gyűlésteremből éles sikítások hallatszanak:

– Ne verjen... ne üssön!

Hogy a sikításokban mennyi panasz és jaj fejeződött ki, talán csak évszázadokkal lehetett volna lemérni. De mit lehet itt tenni?...

A rendezőgárdisták segítségével Tapsonyi megközelít. Húznak kifelé. Tapsonyi villogó szemekkel üvölti:

– Megőrültél? Szétszednek ezek a boszorkányok!

– Kik ezek az asszonyok? – kérdem a vasgyáriaktól.

– Falusiak. A hozzátartozóik szovjet fogságban vannak. De sokak hozzátartozóját hurcolták nyugatra is.

Nehéz nap volt. Hatása ránehezült a gyűlésre.

Bánnal késő este indulunk vissza. Bán elkeseredett. Gyöngyös és Budapest között mondja nekem: – Megnőttél a szememben. Eddig is szerettelek, de ma megtanultam becsülni téged. A te munkádat semennyiért se csinálnám... Holnap mit csinálsz?

Megyek tovább. Meglátogatom a két megyémet, képviselőbeszámolót tartok. Most a falusiakon a sor!

Éjjel egy óra, mire ágyba kerülök.

Reggel hat órakor szól a vekker. Kiugrom az ágyból, rendbeszedem magam, és elbúcsúzom a feleségemtől. Meleg pillantást vetek a bölcsőben alvó kisfiamra. Erős bácsival robogunk Fejér, Veszprém, Vas és Zala megyébe.

A megye vezetői készítik a programot. Gyűlést gyűlés követ. Nagy a mozgás – és több irányú. Két erőt lehet érezni: a két munkáspárt erejét és a reakció erejét. Ezekben a megyékben ugyanis a hercegprímás is mozgósított. Körlevelek mennek, és búcsúk zajlanak. Miseruhás papok elöl, utánuk feketébe öltözött nők és férfiak, zászlókkal, panaszos, siralmas énekekkel.

Az elvtársak keserűen panaszkodnak: itt van a mezőgazdasági munka ideje, és a munka helyett a körmenet és a búcsú járja. Dühösen mondják: csak merészelt volna a paraszt és az egyház a régi világban, a nagy dologidőben körmenetet vagy búcsút rendezni!... De most mer!... Meri, mert demokrácia van!...

A körmenetekben folyik a bújtogatás. A rendőrség is tehetetlen.

Vas megye püspöke – kerülőúton üzeni nekem: katolikus vagyok, illene meglátogatnom; illene tisztelegnem nála. Az egyéb képviselők már megtették. Visszaüzenem: nincs szükségem a politikai instrukcióira! Hagyjon békén, tudom a dolgom...

Az elvtársak feleségei azonban könyörögtek: menjek... tegyem meg a kedvükért. Nagy nyomásnak vannak kitéve.

Néhány asszony elhatározta: *megtérítenek.* Én azonban ellenállok – nem felejthetem a választást és a pásztorlevelet.

Egyik délután gyűlést tartunk a járás egyik székhelyén a cukorgyári munkásoknak. A gyűlésre a két párt ezer embert toborzott össze; a megjelentek egyharmada nő. A gyűlést a nagy téren tartjuk. A községháza erkélyéről beszélünk. A nagy tér egyik oldalán magasodik a templom. Alig kezdek el beszélni, rázendít a templom harangja. Elhallgatok. Csend. Folytatom a beszédet. Újból rázendít a harang. Elhallgatok. A hallgatóság nyugtalankodik. Itt harc lesz!...

Elhallgat a harang, folytatom a beszédet.

Harmadszor is rázendített. Ekkor már mozgásban az egész tér. Hirtelen csend lett, s én éles hangon ordítom a templom felé:

– Én is katolikus vagyok!... Ministránsgyerek is voltam, ismerem a liturgiát és a harangozás idejét is. De itt másról van szó! Ha még egyszer rákezdik, a Krisztusra esküszöm, felmegyünk a toronyba, és a harangozót kidobjuk a pappal együtt!...

Óriási megdöbbenés keletkezik. Az összegyűltek felé fordulok:

– Nézzenek ezekre a Krisztust gyalázókra... Így akarják elnémítani az igazi emberi szót. Vajon Horthy rendszere alatt meg merték volna-e ezt tenni?... Akkor szolgák voltak és cselédek, lám, most demokrácia van, és nem akarják szolgálni. De vegyék tudomásul, hogyha az Isten színe elé kerülnek – és oda kerülnek, a kufárokkal és a népnyúzókkal együtt! –, csak a pokol lehet az útjuk!

Nehéz gyűlés. Berekedek és pokolian kifáradok. – Igen, igen: nekünk ilyen ellenséggel is szembe kell majd néznünk!

A járási központ telefonján a megye jelentkezik: kérik, hogy sürgősen térjek vissza a megyeszékhelyre: Pestről telefonáltak. A hívást két óra múlva megismétlik.

Kocsiba ülök, hogy időben a megyeszékhelyre érjek.

Justus Pál hívott.

– Gyurka, Szakasits és Bán azt üzeni, hogy rögtön gyere haza. Én is erre kérlek. Baj van.

– Mi a baj?

– Majd megtudod... Gyere sürgősen!

Nyolc óra van. Nekivágok az éjszakai útnak. Hajnalban érek haza. Erős bácsinak annyit mondok, menjen be a garázsba, hozza rendbe a kocsit, mert lehet, hogy tovább kell mennünk.

Feleségem sírva fogad.

– Mi van?

– Miskolcon pogrom volt... Részt vettek benne a diósgyőriek is. De Ózdon is történt egy-két dolog.

– Úristen! – kapok a fejemhez. – A munkásmozgalom fellegvárában is? Ettől féltem én... Kunmadaras, Pócspetri... De miért sírsz? – kérdem a feleségem.

– Elkeserít ez az állapot... Elapadt a tejem...

Reggel korán megyek be a pártközpontba, egyenesen Szakasitshoz. Nála találom Bánt. Levertek.

– Baj van, Gyurka! – szól Bán. – Sürgősen le kell menned Miskolcra. A két párt vezetőinek döntése: a legjobb erőket küldik le. Rajk már lenn van, és lemegy Kádár is. Ma indul...

Elindulok. Egész úton tépelődöm. A vidéki osztály vezetője, Szurdi István mellettem, akit én hoztam fel Gyöngyösről mint a munkásegység hívét. Bán egyik kedvence, és Heves megye egyik képviselője. Sápadt és izgatott.

– Emlékszel, Szurdi? – kérdem. – Emlékszel-e arra, amikor bemutattad nekem Páter Kiss Szalézt Gyöngyösön?... Azt mondottad, hogy ez egy kiváló demokratikus pap. Tudod te, hogy mit csinálnak ezek végig az egész országban?

– Igazad van... szégyellem magam – mondja Szurdi. – De mondd, Gyuri: mit fogsz csinálni Miskolcon?

– Amit Cegléden. Mi mást lehetne csinálni? Előbb azonban szét kell néznem.

A megyei pártközpontban nagy a zűrzavar. Kiderült, hogy a két párt tagjai jócskán benne vannak a pogromban. Felelősek azért, hogy idáig jutottak a dolgok, és azért is, hogy nem tudták megakadályozni a lincselést.

– Lincselés Miskolcon.

– Nem kell hozzá nagy bölcsesség, hogy felismerjük a tettes kezeket.

Délután három órára összehívták a megyei, a városi és a gyári aktívákat.

Átmegyünk a Kommunista Pártba. Itt találkozom Rajkkal, aki mindkét napon vizsgálatot folytat, és intézkedik.

Rajk nyugodt, mégis igen sápadt. Röviden szót váltunk. Látszik rajta, hogy szégyelli és fájlalja a történteket. Vele érzek. Hitler utolsó csatlósai voltunk, és utána mi csináljuk Európában az első zsidó pogromot!

– Te jöttél le? – kérdi Rajk. – Nagyszerű. Jogosan kérdezhetném: miért nem küldték ide Szedert és Séligét?

– Hagyd ezt most . . . Erről majd Pesten beszélünk.

Egyeztetjük a terveket. Rajk keményen jelenti ki:

Rendet teremtünk! Ha kell, fegyverrel is!

Szavában nem kételkedem. – Rajk erre is képes, és meg is teszi. A spanyol polgárháború egyik tisztje és a magyar zászlóalj híres és bátor katonája parancsnokol . . . Eszembe se jut megkérdezni tőle, hogy a pártja miért csak őt, miért nem Farkast vagy Gerőt is küldte?

Rajk közölte, hogy nemsokára megérkezik Kádár, aki őt felváltja. – Vissza kell mennem Pestre . . . félő, hogy az itt történtek országos jellegűekké válnak.

– Ilyen veszély, sajnos, van.

Rajk arra kér, hogy ha itt rendbe jövünk a szociáldemokratákkal, ugorjak át Ózdra is. Meg kell akadályozni, hogy a két nagy gyárat, Diósgyőrt és Ózdot elöntse a jelentkezett szennyes áradat. – A reakció jól dolgozik – mondja. – Az egész úgy kezdődött, hogy utcai tüntetésre verődtek össze az emberek. Körülbelül tizenötezer ember. Ha ennyi ember kikerül az utcára, mert hajtja őket az elkeseredés, az élelmiszerhiány miatt és a feketepiac miatt, baj lehet belőle. A dolgozók keresetéből nem futja élelemre . . .

Előttem most az lebeg, hogy itt, Miskolcon, de egész Borsodban a két párt irányítói kezéből kicsúszott a vezetés, s mások szabják meg, hogy mi történjék. Itt is erős

volt a nyilasmozgalom, amelyet a Horthy-rezsim ellenünk használt fel... Itt a nyilasok tömegbázisa lumpenproletárokból tevődött össze, valamint a vidékről elszármazott napszámosokból és segédmunkásokból.

A képet csak súlyosbítja az, hogy a rendőrség tehetetlenné vált. Ebben nagy veszély rejlik. Hogyan fordulhat elő, hogy megrohanják a rendőrséget, és onnan kihurcolnak két letartóztatottat, és az egyiket meg is lincselhetik? Politikailag ez a számunkra nagy szégyen. A reakció ezzel is azt akarta bizonyítani, hogy a kommunista rendőrség tehetetlen!

Örültem annak, hogy Rajk és Kádár jöttek le Miskolcra. Most már éreztem, hogy Szakasits Bánnal együtt miért ragaszkodott ahhoz, hogy én utazzam ide. Jelentősége van, hogy Kádár és én munkások vagyunk, míg Rajk értelmiségi.

Ha összegezni akarom a dolgokat, azt mondhatom, hogy a reakciósok a világ előtt a kommunistákat és a szociáldemokratákat együtt akarják kompromittálni.

Benézek a rendőrségre, szót váltunk a rendőrkapitánnyal, de vele nem sokra megyünk.

A városra és gyárra – de az egész környékre is – ráfekszik a bűntudat és a félelem. Mindenütt feszült várakozás. Rendőrjárőrök cirkálnak fegyveresen. Az emberek egymásra sem néznek, csak sietnek.

Délután három órakor kezdetét veszi a Szociáldemokrata Párt kibővített aktívája. Jelen vannak a miskolci és a gyári vezetők, de a megyéből is sokan. Első, leglényegesebb számomra megállapítani: milyen itt a vezetés? A pártvezetés teli sértett emberekkel, akik rejtetten örülnek is, hogy kompromittálják a kommunistákat. Ez a titkár referátumából is kiderül. De az is, hogy senki semmiért nem vállal felelősséget, annak ellenére, hogy résztvevők voltak. Inkább arról beszélnek, hogy a rendőrség nem a mi kezünkben van; oda se engednek szagolni bennünket.

Hallgatom a referátumot, a sérelmeket s a kommunisták elleni kifakadásokat. Sok igazság van abban, amit mondanak, de az mégse minden. A referátum inkább védekezés – a felelősséget a kommunistákra tolni. Nekem régóta az a nézetem, hogy ha a kommunisták rosszul dolgoznak, azért mi is felelősek vagyunk! Aminthogy ők is felelősek azért, ha valamit mi csinálunk rosszul.

A referátum után egymás után szólalnak fel az emberek. Kiderül, hogy engem akarnak először hallani.

– Azt már nem! – felelem nekik. – Én nem voltam itt... Most maguknak kell beszélniök... Amikor, nem olyan rég, figyelmeztettem magukat arra, hogy a ceglédi baj átcsaphat ide is, maguk azt mondották nekem, hogy az lehetetlen. Nos?... Előbb hát én akarom meghallgatni a párt felső vezetőit, beosztásra való tekintet nélkül! Aztán majd én szólalok fel.

A megindult vita, sajnos, a referátumhoz igazodott – védekeznek, vádolnak.

Volt olyan hozzászóló is, aki felelőtlen elemeknek mondta a kommunistákat, akik ugyan a kezükbe ragadták a hatalmat, de élni nem tudnak vele. Kommunista a főispán, kommunista a rendőrkapitány – minden hatalom a kezükben van.

Mások szidják a feketézőket, s itt már hamar kibújt a szög a zsákból. Ki feketézik?... A zsidó! Annak ellenére, hogy az egész ország batyuzott ebben az időben.

Lassan, de világossá válik előttem a kép a vezetésről: rossz a két párt együttműködése... életveszélyes ez a marakodás, ami a két vezetés között végbemegy.

Tizenöt felszólalót hallgattam végig.

Amikor átveszem a szót, minden különösebb előzmény nélkül bejelentem: a Szociáldemokrata Párt a történtekért felelőssé teszi a jelenlevőket. Nem megyünk bele abba, hogy azért, ami itt történt, kizárólag a kommunisták a felelő-

sek . . . Mi is felelősek vagyunk! A felelősség alól nem bújhat ki senki. Itt fasiszta pogrom zajlott le, és ezzel szemben nincs helye szembekötősdit játszani. Miféle magatartás az, hogyha a szomszéd háza ég, még öntöm rá az olajat? . . . Mit képzelnek maguk, olyan feledékenyek vagyunk, hogy a huszonöt éves ellenforradalom semmire sem tanított meg? Ismerjük mi ezt: kommunista- és szovjetellenességgel kezdődik, rajtunk folytatódik, és a zsidókon befejeződik. Hát maguk itt semmiért se volnának felelősek? Nem, elvtársak! . . . Azzal kezdjük, hogy kirúgjuk a pártból azokat, akik ezt a gyalázatot fedezni akarják.

Nagyrészt prolik ülnek velem szemben. Ki is tört a vihar. Az elnök alig tud rendet teremteni. Heves tiltakozások, közbeszólások, de én állom a sarat.

Rájuk üvöltök: – Hogyan . . . hát maguk nem akarnak engem meghallgatni? Én három órán keresztül hallgattam magukat! . . .

Régen ismerem őket. Személy szerint teszem őket felelőssé.

– Maguk nem fedezhetik a történteket, de nem is kenhetik el, mert azzal csak súlyosabb veszélynek teszik ki a párt- és az állami vezetést. Vegyék tudomásul: Nincs helye a pártban annak, aki a történtekben bűnös. De annak sincs helye a pártban, aki nem áll ki a munkásegység mellett és az antiszemitizmus ellen.

Ezután még folyt a vita, de már egész más hangon; főleg a gyáriak és a vidéki vezetők tértek magukhoz, akik féltek hazamenni, mert lázongott a falu. Életem legnehezebb beszéde és egyben legnehezebb napja volt ez.

Késő este még megbeszélést tartok a járás titkáraival. Majd felveszem a kapcsolatot Ózddal. Jelzem, hogy holnap átmegyek hozzájuk.

Az éjjel csendben telik el. Korán indulok Ózdra, ahol egész más kép fogad. Igaz: itt nem volt pogrom, a helyzet

azonban elég feszült. Prieszol a Kommunista Párt titkára, rég ismerem az építőmunkás mozgalomból. Prieszol mesél egy jellemző esetet:

– Képzeld, van itt egy utca, benne nyolc-tíz kereskedő, ebből három zsidó, de csak ezt a három üzletet verték szét, és rombolták le, rabolták ki.

– Világos . . .

– Nézd – mondja Prieszol –, a gyári munkásaink nincsenek benne, a vidékiek egy része és a helyi huligánok tevékenykedtek itt – azok, akik korábban nyilasok voltak. Néhányat elkaptunk közülük. Kádár már járt itt a központ szigorú utasításával – a tennivaló világos: az együttműködést erősebbé kell tenni, és az ellenséges fellépések ellen megfelelően fel kell készülni. Kérünk téged, Gyurka: délután tarts közös gyűlést. Az emberek szeretnek téged . . .

– Rendben van!

Délelőtt a vezetőségi tagokkal és a titkárokkal beszélek. Összehangoljuk a tennivalókat. Igen rendes prolik vannak itt a pártvezetésben. Harcos, kemény emberek, nem rejtik véka alá a véleményüket.

Délutánra a nagy moziterem zsúfolva emberekkel. A hangulat kedvező. Bízom abban, hogy a becsületes prolikat el lehet választani a huligánbandától, amellyel szemben nem lehet kímélet.

A gyűlés után visszamegyek Miskolcra. Az ózdiak Miskolc határáig kísérnek, mert féltenek.

Még az éjjel megbeszélést tartok. Ellenőrzöm a politikai munkát. Három nap múlva indulok vissza Pestre.

Fáradtan, elgyötörten érek haza. Elkeseredett feleség vár: teljesen elapadt a teje, és nem tud anyatejet szerezni. Nem tudom megnyugtatni. Panaszolja, hogy felvette a fizetésemet, és mire vásárolhatott, az egészért csupán negyed kiló almát kapott. Szép! . . . Örökös rohangálásban telik az

életem, járom az országot, küzdök és küszködök, a feleségemet pedig ilyen gondok közt találom!

Másnap reggel a Politikai Bizottság számba veszi a helyzetet. Nekirontottam a jobboldalnak. Kéthly Anna Londonban van – meghívták néhány hónapra, s így hiányzik egy erős emberük. Egy bizonyos: a két párt közös fellépése megtette a magáét.

A reakció igen veri rajtam a port, kommunista- és szovjetbérenc vagyok a szemükben. Valami undorítóan fojtó gyűlölet önti el az országot, amelyet az infláció okozta zűrzavar és a vele szembeni tehetetlenség csak fokoz. S nekem is van egy kisfiam és egy feleségem, akikért a napi emberfeletti tennivalók mellett külön is élethalálharcot folytatok.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

1946 – nehéz idők! A legszörnyűbb, hogy nem látni a holnapot ebben a káoszban. A harc napról napra élesedik, romlik a két párt szépen elképzelt munkásegység-politikája, és emellett sokan sütögetik a maguk pecsenyéjét. Az infláció szétverte a gazdasági életet, és noha az emberek dolgoznak, éheznek és zúgolódnak.

Az infláció kígyóként tekeredik rá a dolgozók életére, elszívja életerejüket, akaratukat.

A „B"-listázás és az államigazgatás tisztogatása mögött is a civakodások és széthúzások a jellemzők. Ehhez járul a svábkérdés és a kitelepítés. Az ellenség éberen várja, mikor mondunk csődöt. Mindenért a kommunistákat és a szovjeteket teszik felelőssé. Arra gondolok, hogy a két munkáspárt rivalizálása kritikus stádiumba lépett.

A Szociáldemokrata Párt engem küldött küzdelembe mindenütt, ahol a kommunistákkal kapcsolatos kérdésekről volt szó. Folyton úton vagyok. Szinte el sem tudom képzelni a valamennyire is nyugodt emberi-családi életet.

A párt baloldala eléri, hogy mi, szociáldemokraták jobban szétnézzünk a saját portánkon. Ennek következményeként került sor a pécsi tisztogatásra is, ahol a jobboldalnak egy igen tehetséges újságíró volt a vezetője – ezt az embert kell hát eltávolítani, de úgy, hogy mások is tanuljanak a példájából.

Bán kap megbízást a művelet végrehajtására. Bán engem visz magával.

Az egyik szombat délelőtt indulunk el, s déltájban érkeztünk Siófokra.

– Éhes vagyok – mondja Bán –, együnk valamit. – Ránevetek.

– Te itt sehol semmit nem fogsz kapni – mondom. – Különösen pénzért nem. Van aranyad vagy dollárod?

– Az nincs, de van viszont számban kifejezhetetlenül sok pénzem.

– Azért semmit se kapsz. De azért próbáljuk meg.

Megállunk az egyik siófoki vendéglő előtt. Fohászkodunk és belépünk. Bánt nagy csalódás éri. Ebédet kér.

– Nincs – mondja a vendéglős.

Bán kihúzza magát, és bemutatkozik: – Bán iparügyi miniszter vagyok . . . Részemre sincs?

– Kedves miniszter úr . . . adhatok a magaméból . . . adhatok egy kis szalonnát, hozzá kenyeret és bort. Egyebem nincs. Pénz nem is kell érte – a pénz nem ér semmit!

Bán dühösen néz az előtte görnyedező maszek vendéglősre, de aztán megnyugszik. – Jó . . . legyen szíves, adjon valamit; majd én küldök érte magának valami mást . . .

Előkerül húszdekányi szalonna és két nagy karéj házikenyér. Majd melléje kerül egy üveg bor.

– Üljön közénk – mondja Bán a vendéglősnek. – Igyon velünk.

Bán vonzó megjelenésű ember. A vendéglőst is megnyeri. Bán kéri, mondja el, hogyan mennek a dolgok.

– Hát úgy van az, miniszter úr, hogy a feleségem csak aranyért, ruháért, esetleg dollárért tud kapni valamit a parasztoktól. A pénzért senki semmit . . . Leginkább az arany beszél.

Azt, hogy arany, szinte csámcsogva ejti ki a száján; a

szeme csillog. Engem az lep meg leginkább, hogy Bán ezt megdöbbenve hallgatja.

Mire továbbindultunk, Bán egészen elkeseredik. Vigasztalom, majd csitítom, ne mérgelődjék. Ilyen most az egész ország. Nem nyugszik meg, levert marad. Arra gondolok, hogy Bánt talán a családi és szerelmi élete is nyugtalanítja. Úgy hírlik, hogy a feleségétől válni akar, beleszeretett Mimibe, a titkárnőjébe, aki véleményem szerint rossz hatással van rá.

Pécsre érkezünk. Itt már valamivel könnyebb. Tolnai a polgármester, nála szállunk meg. Nemcsak rendes hálóhelyünk, kitűnő kosztunk is van.

Másnap, vasárnap délelőtt, az összehívott megyei aktíván kerül sor a pécsi lapszerkesztő és hírhedt vezér leváltására. Ez az ember pártvezér akart lenni. Ismerem őt Debrecenből, ott jelentkezett nálam először, de nekem már akkor sem tetszett. Nacionalista, antiszemita, dzsentri, a legrosszabb fajta értelmiségi. Kassáról került ide, és az Imrédy-pártban is szerepelt. Egy időben németellenes, később, mindenkit túllicitálva, szovjet- és kommunistaellenes. Hatásosan tud bánni az emberekkel. A tollnak és a szónak jó mestere. Elmondotta nekem, hogy a pártban sok a zsidó, és ez nincs jó befolyással a magyar munkásszellemre; zsidótlanítani kell!

Már többször kértem az elvtársakat, hogy ide másféle embert küldjünk lapszerkesztőnek, hisz Pécs mégiscsak a klasszikus magyar munkásmozgalom egyik bölcsője, de hiába . . .

Az aktíván Bán az előadó. Okosan, logikusan azzal érvel, hogy a párt nem tűrheti meg soraiban sem a szovjet-, sem a kommunistaelleneseket; és nem engedhetjük, hogy nacionalista sárba rángassanak bennünket.

Közölte: a KEB kizárta a lapszerkesztőt, és felsorolta káros politikai ténykedéseit.

Bán után a lapszerkesztő szólalt fel. Védekezett, és aljasul támadott. Bánt is kommunistabérencnek mondta.

– Elvész a Szociáldemokrata Párt! – ordította. Fröcsögött belőle a gyűlölet.

Amikor a lapszerkesztő befejezte, én álltam fel. Én nem Bán stílusában vitáztam. Vettem a furkósbotot. Pécsett régen ismernek és szeretnek.

– Nézzétek – mondom –, nézzétek ezt az embert, akinek ti lehetővé tettétek, hogy demokrata és szocialista legyen, akinek a kezébe tettétek a párt lapját is. Ez félti tőletek a pártot, tőletek, régi szervezett munkásoktól és harcosoktól. Pedig hol a fészkes fenében volt ő akkor, amikor ti itt mindig is helytálltatok? . . . Ennek mi, úgy látszik, sem magyarok, sem demokraták, sem szocialisták nem vagyunk . . . Ki ez hát, és honnan jött? . . .

És ekkor elmondtam életének néhány darabját, majd feléje fordultam: – Ki innen! . . . Ki ebből a pártból! Menjen oda, ahova való! . . .

Kitört a taps. A lapszerkesztő, az emberek viharos tapsa közben hagyta el az aktívaülést.

Bán csak annyit mondott: – Erős voltál . . .

– Hát másként hogyan akarod megszabadítani a pártot ezektől az alakoktól?

Az aktívaülés után Tolnainál ebédelünk. Alig várom, hogy hazainduljunk, mert nekem Pesten mint politikai ügyésznek a Sztójay-kormány tárgyalásán kell részt vennem. De Bán nem akar mozdulni. Sokat iszik. Tolnaival csak nézzük. Késő este lesz, de csak tovább iszik. Egy másik Bánnal ismerkedem. Tömény alkoholt így nyelni, tiszteletre méltó képesség! Én olyan szakmában nőttem fel, ahol bőven kellett innom. De ez mégsem tetszik nekem. Ez valami változás volna Bánnál? . . . Sajnos egész éjjel kénytelen voltam vele fenn lenni, és inni.

Pihenés nélkül és alvás nélkül indulunk vissza Pestre.

Bán arca gyűrött és sárga. Tolnán megyünk keresztül. Felhőszakadás ér bennünket, és emiatt nem mehetünk a rendes úton; nagy kerülőt teszünk. Bán alszik mellettem, én pedig ideges vagyok: Pesten nélkülem zajlik le a tárgyalás!... Vállalt kötelezettségeimnek szeretek eleget tenni. Még 1945 végén, Ries István kérésére vállaltam el a Grassi–Zöldi háborús bűnösök elleni ügyben a politikai ügyészi szerepet, majd később a Sztójay-perben. Ez utóbbit külön is szívesen, mert erősen élt bennem az 1944-es német–fasiszta megszállás emléke és a Sztójay-banda hazaárulásának hatása.

Ezek a büntetőperek – Imrédy, Bárdossy, Szálasi és Sztójay – mélyen felkavarják a közvéleményt. Egyike-másika a Zeneakadémián zajlik. Az Endre László és Baky elleni büntető eljárás során átszenvedjük az utóbbi évek minden szégyenét és borzalmát. A háborús bűnösök elleni perek azt jelentik, hogy velük a huszonöt évig tartó reakciós és fasiszta rendszer felszámolása folyik. A reakció fél, hogy a felelősség kiszélesedik: emiatt csinálja a maga ellenpropagandáját.

Nem tehetnek róla... egyebet nem csinálhattak – ismétlik szakadatlan. Olyan közel van még minden borzalom, amiben részesek, hogy szavuk hatástalan marad, bár az országban politikailag igen feszült a légkör. Magyarország helyzete ebből a szempontból is szerencsétlen: Hitler utolsó csatlósaként – az ország most fizeti ennek az árát. A felelősséget azonban emiatt senki nem vállalja.

Eddigi életemben mindig csak vádlott lehettem, most mint vezető politikus, politikai ügyész is vagyok. Sorsom ajándékaként veszem, hogy részt vehetek a fő bűnösök megbélyegzésében. De – kivéve Imrédyt és Bárdossyt – nem találom őket érdekes embereknek. Kettőjükön kívül a többi rongyember a vádlottak padján!

Sokszor eszembe jut: ezektől féltünk... ezek hozták ránk a mérhetetlen szenvedést és gyalázatot?

Egy esztendeje folynak a perek, és sok tanulsággal járnak. A délvidéki mészárlások két vádlottja, Grassi–Zöldi tárgyalásánál jöttem rá, és lett előttem teljesen világos – mondhatnám, konkrét –, hogy a szálak egész Horthyig vezetnek. A huszonöt éves ellenforradalmi korszak e koronázatlan királyáról most tépődik le a mesterséges dicsfény!

Bán alszik. A sofőrt arra kérem, hogy vigyen egyenesen a bíróság elé. Tegyen ott le, Bánt pedig vigye haza.

Bán felriad, dörzsöli a szemét.

A kocsi megáll. Bán is kiszáll. Állunk egymással szemben. Kezét a vállamra teszi.

– Kérlek – mondja –, felejtsd el ezt az éjszakát...

– Én, Tóni, elfelejtem... De, mondd... nem hagynád abba az ivást?... Sehogy se jó ez így.

– Igaz – feleli –, nagy súly nehezedik rám... Nehéz most nekem.

Kezet fogunk. Ő beül a kocsiba, én pedig megfordulok, és föl a lépcsőn; besietek a Markó utcai bíróság épületébe.

TIZENHATODIK FEJEZET

Korán van még. A bíróságon arról tájékoztatnak, hogy a tárgyalást délelőtt be kell fejeznünk. A nagyteremben ugyanis, ahol a Sztójay-kormány bűnügyeit tárgyaljuk, tizenhárom órakor a Legfelsőbb Bíróság hirdet határozatot a halálra ítélt Szálasi-kormány tagjainak kegyelmi kérvénye ügyében.

Sztójay tartotta magát – katona és úriember. A legkritikusabb időben Magyarország miniszterelnöke. A magyar diplomaták közt két követ volt, akinek a karrierje önmagában is sokat mondott: Sztójayn kívül – aki berlini követ volt – még Bárdossy, aki a bukaresti követségről került a külügy élére, és innen Teleki Pál öngyilkossága után a miniszterelnöki székbe; ő az, aki a Parlamentben keresztülhajszolta a Szovjetunió elleni háborúba lépést. Bárdossyt már halálra ítélték – várja, hogy ügyére pontot tegyenek.

A Sztójay-tárgyalás hetek óta tart. Keresem-kutatom ennek az embernek a múltját, betöltött szerepét, de kutatom jellemét is. Nem szabadulhatok az emlékeimtől: 1944. március, az ország megszállása, a Hotel Astoria, a Fő utcai börtön állandóan a fejemben vannak. Akkor gyülemlett fel bennem a vele szembeni gyűlölet. De sokszor mondtam elkeseredetten: ha egyszer ennek a gazembernek kitekerhetném a nyakát... És tessék, most itt ül a vádlottak padján,

és ügyében én vagyok a politikai ügyész – én képviselem a vádat...

Sztójay igyekezett kibújni a hazaárulás, a hűtlenség vádja alól. A sok kérdésre adott válaszai közül egy megdöbbentett. Megkérdeztem: mint katona mikor esküdött fel először, és kire? Kihúzta magát:

– Őfelsége Ferenc József császárra és királyra.

– És még kire, és mikor?

– 1917-ben Őfelsége Károly császárra és királyra.

– És még?...

Zavartan nézett rám.

– Nagybányai vitéz Horthy Miklós őfőméltóságára.

– Mondja, Sztójay... Mikor szegte meg az esküjét? – kérdezem. Hallgat. Maga elé néz, majd félrefordulva feleli:

– Nem értem az ügyész úr kérdését.

– Azt kérdeztem, mikor szegte meg az esküjét?

Hirtelen zsebkendőjéhez kap, és sírva fakad. Odafordultam az elnökhöz. – A vádlott hallgatása is kielégítő válasz.

Sztójay leült, és percekig zokogott. Hitlerék akkor tették őt miniszterelnökké, 1944-ben, amikor már mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a németek elvesztették a háborút, és hogy nemzeti katasztrófánk elé megyünk. Két év telt el azóta, és Hitler utolsó előtti magyar cselédje is a vádlottak padján. Ők adták át a hatalmat Szálasinak, aki teljessé tette a nemzet katasztrófáját.

A tárgyalást délre befejeztük. A vádlottakat elvezették. Vártuk a tizenhárom órai tárgyalás kezdetét.

Nagy izgalom uralkodik a Markó utcai fogházban és kint is, a bíróság épülete körül. Legalább húszezer ember szállta meg a környéket és az épület folyosóit. Mindenki kíváncsi, milyen ítélet vár a Szálasi-kormány tagjaira. Ülve nézem, amint a Szálasi-kormány tagjait bevezetik a zsúfolt terembe. A külföldi újságírók és riporterek nyüzsögnek.

Bevonul a Legfelsőbb Bíróság. Mindenki feláll. Az elnök

monoton hangon olvassa föl a döntést. Hallom a neveket... Kötél általi halál... Kötél általi halál...

Figyelem Szálasit, aki kemény pózban hallgatja az ítéletet. Ő látszik a legnyugodtabbnak. Itt van még Vajna, Szőlősi és Beregffy, a híres hadügyminiszter, akit 1944 októberében rádión hívtak vissza Budapestre. Ringy-rongy emberek.

Az elítéltek közt van egy számomra érdekes figura, pillantásom sokáig rászegeződik: Kassai-Sallmayer Ferenc, a Szálasi-kormány propagandaminisztere, nyomdász. 1928–29-ben együtt jártunk Mónus szemináriumára. Akkor nyakig érő, fekete orosz inget viselt, és anarchista nézeteket vallott; megszállottnak hittem. Arra gondolok, hogyan kerültek össze ezek az emberek. Horthy Miklós tisztje és arisztokrata külügyminiszter ezzel a nyomdásszal?... Már nem gyűlölöm őket, csak undorodom tőlük. Elfajzott nyomdász!... Kész, nincs tovább!

Emlékszem: nemrég Kassai-Sallmayer felesége elment a régi munkásmozgalmi elvtársakhoz, hogy kikönyörögje közbelépésüket. Kész, nincs tovább!

A vádlottakat elvezetik. Egy órán belül felakasztják őket...

A tömeg kitódul a teremből. Ügyésztársamtól elbúcsúzom. El akarom hagyni az épületet. Ez azonban nem olyan egyszerű. A kapuk be vannak zárva – néhány helyen betörték –, erős kordon védi a bíróságot. Megpróbálok eljutni a mellékfolyosóra – ott sem lehet kimenni.

Hallom, hogy valaki a nevemet kiáltja: – Gyurka!...

Farkas Mihályt látom Péter Gáborral. Egy ablakhoz húznak.

– Innen minden látható – mondja Farkas. És kettőjük társaságában, egy ablakból nézem a Szálasi-kormány tagjainak akasztását.

Hihetetlen a tülekedés; külföldi újságírók, katonai riporterek és filmesek nyüzsögnek.

A zűrzavarban és a számomra érthetetlen légkörben és feszültségben nézelődöm. A folyosó megélénkül, az emberek összébb szorulnak, az elítélteket vezetik: Szálasit utoljára. Sápadt, de katonás. Nézem a bilincselten elvonuló alakot.

Mintha az utca is megérezné, hogy idebent mi történik. Üvöltés hangzik. Szálasit elvezetik. Megáll a bitó előtt. A két hóhér megragadja. Zsákot húznak a fejére. Minden szakszerűen zajlik. Már lóg is... Az ő akasztásánál volt legnagyobb az üvöltés. Utána Szőlősi. A legsiralmasabbul Beregffy hadügyminiszter festett: tartani kellett, hogy össze ne essen. Azt kiabálták feléje: „Beregffy térjen vissza Budapestre!..."

Az orvosok megállapítják a halál beálltát, de az emberek nem távoznak el. Maradnak, és ordítanak. Tapsolnak és üvöltenek.

Farkas szól: – Na, gyere, Gyuri!

Kínlódások árán kijutottunk az utcára.

– Ez is megvan – mondja Farkas.

Péter Gábor hallgat, de a szeme különösen csillog.

– Hová mész? – kérdi Farkas.

– Hazamegyek.

– Ne menj gyalog, hazaviszünk.

– Nem... Nekem most gyalogolnom kell...

1946 nyara ez...

TIZENHETEDIK FEJEZET

Az ország az infláció gyilkos szorításában él, amely különösen a munkásokat és a kistisztviselőket sújtja.

Nagy nyomor az egyik oldalon és a kevesek fényűzése a másik oldalon – ez csak aranyon és dolláron múlik. Az emberek százezrei kérdezik: a fényűzően élőknek miből telik? Kiváló tudósok és elismert közgazdászok vitatkoznak: hogyan lehetne az ország létalapját megteremteni.

Azt állítják, hogy árufedezet kell, s akkor lesz értékes pénz is. Mindenekelőtt árubőség kell!

A munkások dolgoznak, még sincs áru. Vádaskodások hangzanak el: „A Szovjetunió elvisz mindent." Arról persze alig-alig beszélnek, hogy a háború alatt az országot a fasiszták teljesen kifosztották: azért nincs semmink.

Infláció volt már a háború alatt is. A nyilas kormány tizenkét milliárdra emelte fel a békebeli, háromszáz milliós bankjegyforgalmat.

Hiába jöttünk a forradalmi vívmányokkal, a nép nyakába eddig soha meg nem élt infláció szakadt. Ilyen helyzetben tessék aztán nagy áldozatokat és helytállást várni a munkásoktól és a dolgozóktól! . . . A paraszt kapott földet és szabadságot, a munkásnak azonban csak szabadság és áldozatvállalás jutott! Nem kétséges: láthatatlan erők is dolgoznak ellenünk, és új életünket a gazdasági oldalról akarják megfojtani! Ez ellen csak a munkások, a dolgozók em-

beri helytállása segíthet! Ebben a helytállásban fognak megnőni – de győzni is! Értékes iskola ez, amelyen most keresztülmegy az ember, keresztülmegy a munkásosztály. Világnézeti harc ez – és forradalom!

Akkoriban járt hazánkban Morgan Philips, az angol munkáspárt vezetője, aki nekünk, szociáldemokratáknak figyelmünkbe ajánlta: Magyarországnak nem kell nehézipar! Angliának van nehézipara . . . fejlesszük inkább a könnyű- és az élelmiszeriparunkat – az kell a megfelelő életszínvonalhoz!

Nem értettem: Milyen szocialista állam lenne az, amelynek nem volna nehézipara?

De az ipar nemcsak azért kell, hogy életszínvonalat biztosítson, hanem azért is, hogy kialakuljon egy klasszikus értelemben vett munkásosztály, amely megvalósíthatja a szocializmust! Milliós szakszervezetünk van, s ha hozzáveszem a két munkáspártot, olyan bázisa lehet a szocialista politikának, amilyet nem is álmodtunk.

Persze a rivalizálás is ezen a területen zajlik. Ebből kevesebb jobb lenne! Ezen áll vagy bukik a két párt egysége és együttműködése. Most különösen éles a harc az üzemi bizottságokban, melyek az újjáépülő Magyarország fontos, forradalmi szervei. A rendeletet, amelyben kötelezték az üzemeket az üb-k létrehozására, még Debrecenben adták ki, 1945 februárjában. Már kezdetben úgy láttam, hogy ezzel a munkások megteszik az első komoly lépést a gazdasági élet demokratizálódása felé. Ezek lesznek majd az újjáépítés, a demokrácia és a szocializmus legfontosabb alapszervei.

A reakciósok minden kísérlete csődöt mondott, mivel ezekbe az alapvető szervezetekbe komolyan nem tudott beépülni. A két munkáspárt viszont vetekedett egymással.

Úgy gondoltuk, hogy az üb-k révén egy új munkaerkölcs alapjait is lerakjuk. Ez az új munkaerkölcs lesz a biztosí-

téka a jövendő Magyarország fejlődésének. Ezzel is vizsgázik a munkásosztály.

Csepelen a rivalizálás miatt sztrájk is volt, méghozzá veszélyes sztrájk. Rajknak és Szakasitsnak kellett ott megjelenni, hogy együttesen leszerelhessék. Rajk, a kommunista belügyminiszter kemény és határozott, és az öntudatos prolik felismerik a viszálykodásban rejlő veszélyt. Felismerik azt is, hogy ők az ország egyedüli szervezett ereje, amelyre a jobb jövő épülhet. Ennek az erőnek nem szabad meglazulnia – ez az erő ma a demokráciáért, holnap pedig a szocializmusért kell hogy helytálljon!

Az inflációs őrületben határozta el a Szociáldemokrata Párt, hogy a kommunistákhoz hasonlóan országos jellegű gyűlést rendez vidéken. Erre a célra Debrecent választottuk ki. Ide kellett 7–8 vármegyéből a dolgozókat – különösen Borsodból és Békésből – felvonultatnunk.

Mozgósításunk kiterjedt Borsod, Szolnok, Szabolcs, Hajdú, Bihar, Szatmár, Békés és Csongrád megyére. De lejönnek majd a pesti munkások is!

A párt engem bízott meg, hogy szervezzek egy vezérkart, és tegyek előkészületeket a munkára.

Vezérkarommal leutaztam Debrecenbe. Tíz napon át szinte élethalálharc folyt az együttműködés kérdéséről. Ezen sok minden múlik, és ezen a területen a kommunisták igen sok nehézséget okoztak nekünk. A gyűlésünkkel – többek között – az volt a célunk, hogy a párt erejét országosan felmérjük.

A gyűlést a debreceni Nagyerdőben, a sportpályán rendeztük. Különvonattal jöttek le a Szociáldemokrata Párt, valamint a többi pártok vezetői, a kormány és a diplomáciai testület tagjai, külföldi és magyar újságírók, válogatott művészek és a Szociáldemokrata Párt külön filmhíradója. Napokkal korábban a levegőben volt: itt botrány lesz – méghozzá kommunista- és szovjetellenes demonstráció!

Rémhírrel volt teli az ország, s én arra gondoltam: csak egy kis szikra kell . . .

A Kommunista Pártot Kádár János és Kállai Gyula képviselték.

Kétszázezer főre becsültük a tömeget. Ekkora tömeget Debrecen még sosem látott.

Reggel korán érkező vonatokról hosszú embersorok kígyóztak ki a Nagyerdőre. A gyűlés tíz órakor kezdődött, de a vonatok tovább érkeztek. Szakasits volt a fő szónok – operáció után volt, nemrég kelt fel betegágyából.

Szakasits arról beszélt, hogy mi a Szociáldemokrata Párt álláspontja az országot érintő kérdésekben. Majd arról is szólt, hogy a két párt viszonya milyen, és milyennek kellene lennie! Ezen a téren hibákat fedett fel.

A beszéd szolid hangütésű volt – próbálta meghúzni a párt politikai vonalát.

A gyűlés hangulata, nagy tömegét tekintve, mégis kommunistaellenes volt – Szeder nagy örömére. Meg kell mondani: ez Bánt és Kéthlyt idegesítette.

A gyűlést én zártam be. Megpróbáltam ellensúlyozni a tömeg hangulatát. Nagy szerencsénk volt, hogy a gyűlés botrány nélkül zajlott le.

A végén Kádár odajött hozzám, és gratulált:

– Jól sikerült gyűlés volt – mondta. – Nagy tömegek jöttek el . . . Jól szerveztétek meg, sokat is dolgoztatok, de a siker mégsem a baloldalé, hanem a jobboldalé! Amit ti elvetettetek, azt a jobboldal fogja learatni.

Lényegében igaza volt.

Másnap este politikai bizottsági ülésre hívtak meg. Az ülésen Szeder és Sélig is gratulált a szép munkáért; Szakasits, Bán és Kéthly azonban aggodalmukat fejezték ki: ez a tömeg még nem a mienk! Sajnos, nem, ezt be kell vallanunk!

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

Amióta Kéthly hazajött Angliából, meglepően kedves és barátságos hozzám. Bán nagy örömére csak ritkán csaptunk össze.

Kezdetben gyanakodva figyeltem, később azonban örültem neki, hiszen Kéthlyt szerettem, tiszteltem és becsültem – imponáló jelenség, maga iránt tiszteletet ébresztő és becsületes. Élvezet volt vele vitatkozni. Valamikor régen elég sokat verekedett értem Peyerrel szemben. Azt különösen szerettem benne, hogy a tollnak és a szónak egyaránt kitűnő mestere. Egyaránt jó előadó és jó szónok volt, ha kellett, cikket, ha kellett, tanulmányt írt. Igazi politikus alkat. Remek fellépése vonzóvá tette az emberek előtt. Azok közé tartozott, akik engem szeretettel fogadtak a pártban. Erős, színes egyéniség, a férfiakkal szemben is versenyképes. Nők és férfiak egyformán szerették.

Kéthly a Szociáldemokrata Párton belül nem volt baloldali, de jobboldali sem – mindig középen helyezkedett el –, centrista volt. Gondolom, azért, mert helyzete szerint – nő létére – ezt jobbnak tartotta.

A felszabadulás előtt, politikai szempontból soha nem volt köztünk differencia; pedig ismerte és tapasztalta is kapcsolataimat és viszonyomat a kommunistákhoz. Mindig sajnálta, hogy a kommunistáktól sok mindent átveszek, és hogy túlságosan exponálom magam értük.

1944-ben eltűnt, s a megszállás ideje alatt körülbelül egy évig nem láttam. Helyeseltem, hogy eltűnt, mert bármilyen nagy egyéniség volt, ami várt volna rá a fasiszták kezében, kibírhatatlan lett volna számára, és nem valószínű, hogy visszakerült volna.

– Maga kellemes meglepetés a számomra – mondotta többször is. – Szép magától, hogy nem hagyta cserben a Szociáldemokrata Pártot. Büszke vagyok magára.

Jólestek szavai. Azonban jó kapcsolatunk a felszabadulás után nem tartott sokáig. A Peyer-ügy miatt romlott meg. Mindenesetre: nem hittem, hogy ő emiatt sokáig fog neheztelni.

Kéthly álláspontja a Peyer-kérdésben eleinte szentimentalizmusból fakadt. Azt akarta megmutatni, hogy annyi gorombaságért, amit ő kapott Peyertől, védelmével fizet. Később összeugrottunk, sokat vitatkoztunk és veszekedtünk, sőt: martuk egymást; Szakasits és Bán igen fájlalta ezt. Mindig szerettem volna, ha Kéthly a baloldalon foglal helyet, a baloldal azonban nem tudta őt megnyerni. Azt hiszem, olyan nagy tehertétel volt számára a múlt, hogy minket már amiatt sem érthetett meg. Nem akart velünk jönni.

Amíg Angliában tartózkodott, a belpolitikai helyzet és a két párt viszonya tovább romlott. Előre is féltem, ha hazajön, újra összekülönbözünk.

Amikor Angliából hazajött, változást észleltem nála: feltűnően divatosan kezdett öltözködni. Volt idő, hogy mellettünk foglalt állást. Ez sokakat megtévesztett. Én résen voltam, de kerültem az összecsapást. Ha netán Szederrel vagy másokkal ugrottam össze, Kéthly jó ideig nem avatkozott bele.

Dr. Riesnél, baráti vacsorán találkoztunk. Bor mellett megindult a beszélgetés.

– Szeretnék magával beszélni, Marosán – mondta Kéthly. – Nem keresne fel a Parlamentben?

– Magát, Annuska, még a pokolban is!

– Ne tréfáljon . . . Komoly dologról van szó.

– Holnap meglátogatom.

A Parlament alelnöke volt. Imponáló, szép szobájában kedvesen fogadott. Beszélgetésünk kezdetén érdeklődött a vidéki mozgalomról, és tájékoztatót kért a helyzetről. Boldogan mondottam el neki mindent – nemcsak a jót, de a rosszat is. Hallgatott. Majd a feleségem után érdeklődött; ő volt az első, aki, amikor a fiamat meglátta, felkiáltott: „Akárcsak az apja! Na, Bözsike, ezt nem tagadhatjátok le!"

Megköszönte a tájékoztatót. Felállni készültem, hogy elmegyek, amikor meglepetésemre azt mondotta, hogy maradjak még. Eljött az íróasztalától, megállt előttem, és elmesélte angliai útját, mesélte, hogyan fogadták, milyen az angol párt s az angol politikai élet.

Az angol munkáspárt vendége volt. Melegen, szinte átszellemülten beszélt az angol pártról és általában az angol emberekről. Hirtelen azt mondta:

– Kérem, Marosán . . . Meghívást hoztam magának az angol munkáspárttól, tanulmányútra. Akár hosszabb időre is szívesen látnák vendégül. Ha jól tudom, maga tanult már angolul. Frissítse fel azt a tudását. Egy időt eltölthet Angliában, visszafelé jövet Franciaországban és Svájcban is szívesen látják magát.

Meglepődtem. Bár jólesett, amit mondott, nagyon zavarba hozott. Engem, a kommunista- és szovjetbarátot, az angolok, a franciák és a svájciak szívesen látnának? . . .

Percekig hallgattam. Kéthly előttem állt, és várta a válaszomat. Azt feleltem neki:

– Kedves Annuska . . . Igen hálás vagyok magának a meghívási üzenet átadásáért, de nekem innen most nem lehet elmennem – gondolom, nem is szabad! Nemsokára meglesz a békeszerződés . . . Elég zavaros a magyar bel-

politikai helyzet, úgy gondolom, nem volna hasznos elmennem . . .

Összeráncolta a homlokát. Mosolyogni próbált.

– Marosán . . . gondolja, hogy maga nélkül mindez nem megy?

– Azt nem, de . . . azt tudom, hogy itthon szükség van rám.

– Ne adjon rögtön választ . . . gondolkozzon rajta.

Napokig töprengtem. Sok mindenre gondoltam, arra is, hogy Kéthlyt azért bízták meg, hogy engem így semlegesítsenek; vagy talán, hogy később megpróbáljanak maguk mellé állítani.

Nagyon megzavart, hogy Riesnek és Bánnak az volt a véleménye, hogy a meghívást el kellene fogadnom.

Elhatároztam, hogy a hozzám közel álló Révaival és Rajkkal is beszélek.

Külön-külön beszéltem velük. Angliai utamat mindketten élesen ellenezték.

– Ide hallgass, Gyurka – mondotta Révai –, ha vállalnád . . . az életed legnagyobb baklövése lenne.

Rajk azt mondta:

– Le akarnak káderezni az angolok. Vigyázz, ezek értik a játékot!

Néhány nap múlva Rákosi üzent értem, hogy beszélni akar velem.

Napi problémákról beszélgettünk. Beszélgetésünk végén meglepetésemre azt mondotta:

– Nézze, Marosán! . . . Az angoloknak tervük van magával, s az nem lehet más, mint az, hogy elhúzzák magát a munkásegység oldaláról – tehát a Kommunista Párttól és a Szovjetunió mellől. Most ne menjen maga sehová! Magára itthon van szükség . . . igen nagy szükség. Fontos ember . . . veszteség lenne.

– Mi a közelebbi kívánsága, Rákosi elvtárs?

– Kérem, nekem nincs kívánságom . . . Én csak azt ajánlom magának, hogy ne fogadja el az angolok meghívását. Ráér maga később is tanulmányútra menni! . . . Hallgasson ide: egy forradalmár számára van-e nagyobb tanulmányút annál, mint amilyet itt kínál a munkásegységért megvívandó harc?

– Hát . . . jól van, Rákosi elvtárs, nem megyek sehová!

– Nagyszerű ember maga – mondta Rákosi.

Kéthlyt újból felkerestem, és közöltem vele, hogy sehova se utazom.

Szomorú, sőt bánatos lett.

Egy ideig aztán barátságos volt még hozzám, de lassan mind feszültebbé vált kettőnk közt a viszony.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

Hetek óta nagy várakozás és remény előzte meg az új pénz, a forint bevezetését. Különösen a dolgozók – a fizetésből és a munkabérből élők széles tömegeiben élt nagy reménység. De jelentős volt az a politikai propaganda is, amit az új pénz jelentett. Nehéz és keserves hónapok erőfeszítése árán, komoly szellemi és fizikai munka eredményeként, 1946. augusztus 1-én megjelent az új pénz! A forint mögött megvolt a siker alapja is, megvolt a fedezet: a több áru! Ezzel kezdetét vette a stabilizációs harc.

Az új demokrácia első komoly gazdasági támadása a romok, az éhség és a nyomor ellen teljes sikerrel járt! Persze nem mindenki tapsolt. A feketepiacot sikerült szétzúzni. A dolgozók nyertek, és nemcsak gazdaságilag – politikailag is!

A politikai feszültség nem csökkent ugyan, de már látható volt: a gazdasági élet területén nem fognak tudni megfojtani bennünket. A frontjaink tisztábbakká váltak, mivel a két munkáspártnak központi szerepe lett az egész újjáépítésben.

Az új pénz körül, különösen annak sikere miatt, nagy volt a rivalizálás. Természetesen a túlzásnál is több volt, amit a kommunisták mondtak, hogy a forint atyja Rákosi; de a szociáldemokratáknak az az állítása is nélkülözte a kellő tárgyi alapot, hogy a forint anyja Szakasits Árpád.

Ezek erős túlzások voltak, s nemcsak azért, mert Rákosi és Szakasits csak pártvezérek voltak, és nem a magyar gazdasági élet vezetői, hanem azért is, mert a forint, mint új pénz, igen sokrétű és bonyolult, kollektív munka és harc eredménye volt. A siker elvitathatatlanul a magyar munkásosztály sikere, annál is inkább, mivel a felszabadulás pillanatától közel két esztendőn át a munkásosztály elképesztő körülmények között élt, küzdött, vállalt minden nélkülözést, és tartott ki a siker reményében.

A munkásosztálynak ezt a sikeres harcát és helytállását a kommunisták és szociáldemokraták szakemberei kovácsolták tervből valósággá; Gerő és Bán, Vajda és Vas fogtak össze száz meg száz szakemberrel. Sok harc volt körülötte! Végül is: ezt a sikert az ellenségnek is respektálnia kellett.

Én csak egytől féltem: attól, hogy a pártrivalizálás életveszélyes útjára léptünk, s ennek a csúcsát a vezérek vetélkedése jelentette. Erről a vezérkedésről kell néhány szót ejteni.

A Szociáldemokrata Pártban komoly zavarokat idézett elő az, hogy bár Szakasits volt a párt vezére, de nem lett az, a szó valódi értelmében. Ő inkább egy kollektíva vezetője volt, s nem vezér.

A Rákosi körül kialakult kellemetlen személyi propaganda rám is hatással kezdett lenni. Emiatt mi is Szakasits mellett kezdtünk élesebben kiállni. Visszhangzott az ország az „Éljen Rákosi!", „Éljen Szakasits!" jelszavaktól. Ez uralkodott a propagandában is. Ebben engem leginkább az sértett, hogy kevésbé hangzott az, hogy „Éljen a Kommunista Párt!" vagy „Éljen a Szociáldemokrata Párt!". Kellenek a népszerű vezetők, de az nem kell, hogy az egekig magasztaljunk valakit; az ilyesmi elhomályosítja a tényleges erőt.

Előttem a két párt együttműködéséből és egységéből adódó erő lebegett. Én ebben az erőben hittem és bíztam.

A vezetők: Szakasits, Rákosi, Gerő, Bán, Vajda, Rajk és Révai, bár tudtak jól együttműködni, mégis kiderült, hogy ez milyen pokolian nehéz dolog.

A gazdasági eredmények és elért sikerek összekötődtek a politikai sikerekkel is, mivel – úgy véltük – véget lehet vetni a reakció támadásainak. Ez volt az én véleményem is, ám hamarosan szétfoszlottak a reménységek. A nemzetközi légkör ugyanis izgalmassá kezdett válni: a láthatáron megjelentek a nemzetközi méretű viharok jelei.

A bányák államosítása után a kulcsiparok és a bankok államosítása következett. Egyébként a politikai hatalom birtoklásáért tovább folyt a harc. Egyikben is, másikban is az volt a fő kérdés, melyik osztály kezében összpontosul ez a két terület. Mert biztos volt, hogy a közeljövőben ezen a két területen – az államosítások és a politikai élet frontján – fog összecsapni minden lényeges erő.

Most jobban ki tudtunk tekinteni a nagyvilágba – különösen Európába. A párt néhány vezetője: Horváth, Vajda és Schiffer előőrsként járta a külföldi országokat, és hozták a friss ismereteket. Az információk egy részét az Európában lezajlott választások jelentették. Ezek eredményei 1946-ban igen biztatók voltak. Ha valaki nem pártsovinizmusból és a pillanatnyi rivalizálás eredményéből vagy helyzetéből ítélt, hanem az objektív erőket vette számba, igen nagy bizalommal tekinthetett a jövő felé.

Az 1946 júniusi francia választások nagy örömmel töltöttek el. A Kommunista Párt 149, a Szociáldemokrata Párt 122 madátumot szerzett. Ennél még érdekesebb volt a szavazás eredménye: a kommunisták 25,83%-ot, a szociáldemokraták 20,14%-ot kaptak. Ez együtt 46 százalék – óriási erő –, ami a jövőt illetően óriási jelentőséggel bír, és nagy lehetőségeket rejt magában.

Az olaszországi választások is beszédesek voltak. A Kommunista Párt 105, a Szociáldemokrata Párt 115,

összesen tehát 220 mandátumot szereztek – két évvel a fasizmus bukása után! Ahogy akkor mondották: az olaszoknál az együttműködés jobb, mint a franciáknál. Bosszantó is volt, amikor a következő választásoknál már bizonyos eltolódás mutatkozott, amiért a szociáldemokrata vezetőkre hárítottam a felelősséget. A franciáknál a Kommunista Párt 183, a Szociáldemokrata Párt 101 mandátumot szerzett. Tízzel többet, mint az előzőnél, de a szociáldemokraták 21 mandátumot vesztettek, míg a kommunisták 34-gyel többet szereztek.

Mi van emögött? Egynél kötöttem ki: beteg az egység! Ez azért is bántott, mert a franciák 1934 óta sok értékes tapasztalattal rendelkeztek – különösen a fasizmus elleni harcban.

Ha a szomszédokat néztem, hasonlóképp tanulságos eredményt láttam. Csehszlovákiában a választás a Kommunista Pártot segítette élre. Jugoszláviában a népi demokratikus erők győztek, fő erejük a kommunisták.

A környező államok közül a szovjetek mellett a jugoszlávokat helyeztem az első helyre. Emberi és politikai okaim voltak. Ismertem harcukat a fasizmus ellen; legendásan hősi áldozatvállalásuk példamutató volt. Jugoszláv elvtársakkal együtt szenvedtünk Horthy kínzókamráiban és börtöneiben. Erről Rajk is sokat beszélhetne . . . Ebben az időben a Kommunista Párt részéről a jelszó így hangzott: Sztálin, Tito, Rákosi! E három vezér neve, mint valami ékes zászló, magasan lobogott.

Bán, velem együtt, komoly szerepet játszott abban, hogy erős lehessen a magyar–jugoszláv barátság és politikai kapcsolat. A Jugoszláv–Magyar Társaságon keresztül ezért igen sokat dolgoztunk.

De itt vannak a bolgárok is, akik a legendás hírű Dimitrovval remekül dolgoztak – választási eredményük

óriási: a hazafias közös front 70%-os szavazati eredményt ért el, amiből a kommunistáké 53%.

Ezek a sikerek csak örömmel tölthettek el.

Ebben az időben kerülök össze külföldi elvtársakkal – angolokkal, franciákkal, németekkel, olaszokkal, svájciakkal, csehszlovákokkal, szovjetekkel, románokkal, jugoszlávokkal. Széles baráti-politikai kapcsolatom alakult ki. A tanultakból megerősödtem a meggyőződésemben, hogy a szociáldemokratáknak és a kommunistáknak még szorosabban kell fogniok egymás kezét, és sose engedjenek tág teret a sérelmeiknek – ebbe ne merüljenek el sohasem! Természetesen tudtam, hogy életünkből nehéz kirekeszteni a napi, sérelmi kérdéseket, ha azonban ezen nem tudunk felülemelkedni, kiszámíthatatlan következményekkel járhat.

Nem akartam szolgai viszonyt a kommunistákkal – egyenlő jogokon és kötelezettségeken nyugvó együttműködést szerettem volna kiépíteni. Az semmi esetre sem vezet jóra, ha e téren nem vesszük figyelembe a hazai realitásokat. Mi azért élesen és kíméletlenül harcoltunk a párton belül a jobboldal ellen. Ha harcunk nem lenne eredményes, eluralkodhatna a bizalmatlanság és a féltékenykedés. Ebből pedig csak ellenségeskedés jöhet létre. S én a kommunistákkal sem itthon, sem másutt a nagyvilágban nem akartam szembekerülni! Az eredményes együttműködéshez még az elfogadható nyugati érveket is kerestem. Szerencsémre jöttek ezek az érvek!

Nagy hatással volt rám Humbert Droz svájci marxista, akinek elemzése a Szocializmus hasábjain látott napvilágot. Nekem sokat mondó dolgokról beszélt. Idézem:

„A Hitler elleni háborúban megszülető népi demokrácia vagy felszámolja a kapitalista rendet, vagy az fogja felszámolni őt."

Világos: erről van szó! Ha azt nyugaton is így látják, akkor a mi pártunkban a jobboldal ezt miért nem akarja

meglátni? Igen ám, de a helyes látáshoz és értékeléshez az is kellene, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban valamiféle hasznos egység jöjjön létre – a marxisták egysége! Annál is inkább kellene ez, mert hiszen a szakszervezetek egysége már létrejött.

De ha ezt Droz így látja, akkor továbbmenve: a francia és az olasz pártok vezetői ezt miért nem látják? . . .

Droz nagyon helyesen azt követeli: induljon meg a tisztogatás a hadseregben, az állami hivatalokban, az autonómiákban, a bíróságoknál – mindenünnen ki kell seperni a reakciót és a fasiszta elemeket! Ez viszont csak a munkásegységgel lehetséges – ezt csak a két munkáspárt viheti végbe, külön-külön nem sikerülhet.

Nem szabad hát, hogy a rivalizálás és a pártsovinizmus elsodorjon bennünket! Csak együttesen győzhetünk, vagy – enélkül – mindketten elbukhatunk! . . .

Ebben a vonatkozásban a Kommunista Párt – hiába halad az idő – alig változik. Már tömegpárt, mégis bizonytalannak érzi magát – még nem vetkezte le teljesen az illegalitásban alkalmazott módszerét, amellyel pedig nagyon sok zavart okoz.

Nagy előkészülettel folyik a Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa, amely, nem lehet vitás, igen jelentős lesz majd. Huszonhat év után ez lesz a Kommunista Párt első legális kongresszusa. Végre helyreáll majd az alkotmányos élete! Ezen a kongresszuson programot ad, amellyel hatása lesz a többi – különösen a Szociáldemokrata Pártra.

Részt veszek ezen a III. kongresszuson – mert meghívtak. Nagy figyelemmel kísérem azt, amit a kommunisták mondanak és tesznek, nem is magam, hanem mindenekelőtt a Szociáldemokrata Párt miatt.

Ülök a Kommunista Párt kongresszusán, hallgatok és figyelek, szemrevételezek. A parlamenti üléstermet, ahol a kongresszus zajlik, történelmi levegő, feszültség és felemelő

lelkesedés tölti meg. Ide összpontosít most a magyar politikai, társadalmi és szellemi élet minden jelentős egyénisége. A Szociáldemokrata Párt nevében Szakasits Árpád üdvözli a kongresszust. Utána Kéthly Anna szólal fel és Szent-Györgyi professzor.

Révai József, Rajk László megpróbáltak rábeszélni arra, hogy felszólaljak, de elhárítom: nem azért vagyok itt! Nekem nem kell igazolnom sem a kommunistabarátságot, sem együttműködési készségemet!

– Ez igaz – mondja Rajk és Révai. – De mégis . . . szép lenne.

– Ha Kéthly szólal fel, abból kevesebb baj lesz . . . Egyébként pedig: ha én csak olyasmit tudnék mondani, mint ő, nem is szólalnék fel! . . .

Hallgatom a felszólalókat – különös figyelemmel Rajkot, Révait és Farkast. Úgy találom: egységes a kommunista párt; erős és fegyelmezett; több százezerre tehető tagja van.

Utat is mutatnak:

„Csak a népi demokrácia teszi lehetővé, hogy országunk társadalmi fejlődése útján polgárháború nélkül haladjon a szocializmushoz" – mondja Rákosi.

A kongresszus jelszava, amelynek jegyében munkája zajlik, és amely a munkások számára igen jól hangzik:

„Nem a tőkéseknek, hanem a népnek építjük az országot."

„A kommunista és a szociáldemokrata egységre építünk, a baloldali erők összefogására, egy szilárd kormányzatra!"

„Ki a nép ellenségeivel a hivatalokból!"

Egységesen tőkeellenes határozatokat hoznak azzal, hogy hozzáteszik programjukat a termelés és a hitel állami irányításáról, a bankok, a hitel, a kereskedelem állami ellenőrzéséről. 1946 végén – igen hatásosan hangzanak egy régi szervezett munkás, egy marxista előtt – a demokratikus

pártok államosítási programjának végrehajtásáról beszélnek.

A kongresszus állást foglal az ország fejlődését szolgáló hároméves gazdasági terv kidolgozása mellett. Egy ilyen gazdasági tervről Bán már régóta beszél, és nógat bennünket. Íme: a Kommunista Párt kongresszusán ez már program!...

A mezőgazdasági termelés fejlesztéséről, a dolgozó parasztság helyzetének javításáról is nyíltan beszélnek, és ennek érdekében fellépnek. Kiállnak – méghozzá elég szimpatikusan – a parasztság önkéntes termelőszövetkezete mellett. Ez a program lényegében a munkás-paraszt szövetségre épül. Értékelésem szerint a Kommunista Párt ezzel a kongresszussal nemcsak a tömegekre, de a kormányzatra is tovább növeli befolyását. Ami a programját illeti, úgy ítélem, hogy a szocializmus felé tesz határozott lépéseket.

Nincs hát frakció a Kommunista Pártban, de nálunk bezzeg háromféle is van!...

HUSZADIK FEJEZET

1946 végén számba kellett vennem az elmúlt két év forradalmi fejlődését. Ebből bizonyos konzekvenciákat akartam levonni, s legfőképp: az infláció szörnyűsége az új forint bevezetésével megszűnt. A Kommunista Párt III. kongresszusával pedig lezárult egy korszak, amely óriási változásokat idézett elő életünk minden területén. 1944-től 1946 végéig, azaz a német megszállástól és Szálasi hatalomrajutásától életképességünk beszédes bizonyítékáig – akik csak a teljes megsemmisülést várták, most csodálkozva nézhették eredményeinket. Nehéz két esztendő volt, de a pálmát ebből is az 1946-os esztendő viszi el. Ebben az időben magam is többször kerültem válságba.

Válság tükröződött az egész magyar valóságban is. A földosztástól a köztársaság kikiáltásáig óriási lépés volt.

A Kommunista Párt 1946-ban vetette fel az egyesülés kérdését is, és úgy éreztem, hogy ezt most állandóan napirenden fogják tartani. Azt viszont tudtam – és ezt nekik is tudniok kellett –, hogy az egyesülés kérdése még nem válhatott napi feladattá.

Ez a kérdés nem csupán nyugtalanító, hanem erősen izgató kérdés volt. Reménységgé, majd célkitűzéssé kezdett lenni. Engem különösebben nem izgatott, mert a napi harcok gondja és a felelőssége nem homályosította el bennem

a reményt és a távoli célt, viszont tisztában voltam azzal, hogy az egyesülés feltételei még nem értek meg.

Az új év elején Révai előadást tartott a Politikai Akadémián a munkásegységről. Felkértek, szóljak majd hozzá. Részt vettem a vitában, hozzászóltam Révai előadásához. Révai előadását Vajda válasza követte. A Kommunista Párt Farkas Mihályt küldte el felszólalónak. Farkas felszólalása viharos volt, semmit sem zárt le, de a rivalizálás területén alaposan kiélezte a harcot.

Szervezett formájában ebben az évben jött létre a Szociáldemokrata Párt jobboldala. A baloldal szorította a pártvezetést a jobboldal elleni fellépésre. Nagy szerepet játszott ebben az, hogy az év elejétől rendszeressé vált a szociáldemokrata baloldaliak és a kommunistabarátok összejövetele. Kapcsolatuk állandósult. A Kommunista Párt részéről: Révai József, Rajk László, Lukács György, Farkas Mihály, Gerő Ernő, Horváth Márton, Losonczi Géza és Kádár János, a Szociáldemokrata Párt baloldala részéről: Vajda, Justus Pál, Schiffer Pál, Révész Ferenc, Horváth Zoltán és Marosán György tartozott ide. Mi rendszeresen részt vettünk a találkozókon, a kommunisták részéről azonban gyakori volt a változás. Egy idő után kimaradt: Lukács György, Losonczi Géza és Horváth Márton. Ebben politika is volt, részben azért, mert igen fontos kérdéseket tárgyaltunk meg, mielőtt döntésekre került volna a sor. Rengeteg dolgot segítettünk megoldáshoz, akár az üzemi bizottsági választásokról volt szó, akár a további államosításokról vagy a szakszervezeti élet kérdéseiről. Ez a baráti kapcsolat igen jelentős szerepet játszott – és éppen a kritikus időkben! – a két párt testvéri kapcsolatának erősítésében.

A Szociáldemokrata Párton belül ebben az évben került elő komolyabb formában Peyer frakciós tevékenysége is. Ez összefüggött a nemzetközi helyzettel. Világossá vált előttem, hogy Peyertől Szederen és Séligen át, Kéthlyig egyet-

len politikai vonal erősödött meg. Ez a felismerés a baloldalt elég erősen szorította a Kommunista Párt irányába.

Peyerék tudták, hogy a Szociáldemokrata Párt – nemzetközi párt lévén – megfelelő nyugati kapcsolattal, Nyugat felé demokrata és szocialista színben vihet reakciós politikát. Ebből folyóan is vált a munkásegység kérdése és a két munkáspárt együttműködése a magyar politikai közélet sarkpontjává. Ez vált világossá a Kommunista Párt III. kongresszusának tükrében is és az ott felszólaló külföldiek megnyilatkozásaiban – különösen a francia küldöttében, aki igen szépen beszélt Szakasitsról, és aki azt a kijelentést tette, hogy nálunk a két párt együttműködése és egymáshoz való viszonya példa lehetne egész Európában.

A külföldi kommunista pártok küldöttei – nézetem szerint – nem véletlenül nyilatkoztak meg így. Erről a kérdésről Rákosi is nyugodtan mondta:

„A munkásegység tette lehetővé, hogy elsősorban a város dolgozói minden erejüket szervezeteik kiépítésére és a termelés beindítására, az újjáépítésre tudták fordítani."

S ez így volt igaz. Farkas Mihály is kijelentette a kongresszuson:

„A magyar munkásosztály hivatott arra, hogy a menet élén járjon, és megteremtse a népi demokráciát."

Ezek után Révai szögezte le:

„Ez a legfájdalommentesebb út a szocializmushoz!"

A nyilatkozatokat az egyébként kiélesedő harc ellenére komolyan vettem, mert azokat reálisnak tartottam.

A Szociáldemokrata Párt a felmerült kérdéseket illetően nem fogalmazott ilyen világosan - ezekben nem is volt egyöntetű véleményünk!

Lehet, hogy a kelleténél szubjektívebb vagyok, de a kommunistákhoz való viszonyomban évtizedek óta kitartok. Talán azért, mert – amint egyszer ezt Kéthly Anna is megjegyezte – a közös harc, közös sors és közös szenvedés mély

gyökeret verve bennem, elhatároztató volt irányukban. Egy kétségtelen: sokszor elgondolkodtam azon, hogyha mi, a magyar munkásosztály vezetői, példa lehetünk a két munkáspárt együttműködését illetően, vajon milyen lehet az együttműködés másutt a nagyvilágban? Mert ami igaz, igaz: itt fenemód bonyolult és nehéz a helyzet!

Különösen egy magamfajta kommunistabarát szociáldemokratának a helyzete nehéz!

Sokszor aggódom, de bizakodom is. Kezd világosabban kirajzolódni a nemzetközi politikában a reakciós és demokrata – szocialista front szembenállása. A reakciós erők mindenkit fel akarnak használni a kommunista- és szovjetellenes céljaik érdekében. A magyar reakció különösen készségesen vállalkozik erre. Él 1919 emléke! A revansra készen állnak! Sokak részéről felmerült: komolyan kell számolni egy háborús veszéllyel.

A párizsi béketárgyalás semmi jót nem hozott Magyarország számára – a békeszerződést 1947 januárjában írják alá. Ez a békeszerződés nemcsak egy fasiszta háborút zárt le és számolt fel, a vele járó területi problémákkal együtt, de egyben új történelmi korszakot is nyitott. Számunkra különösen szomorúan zárult a párizsi béketárgyalás, már amiatt is, hogy ezen a tárgyaláson ismét élesen hozták ki Magyarország szerepét és felelősségét a II. világháborúval kapcsolatosan. A párizsi békeszerződés egyben ítélet is volt, éppúgy, mint 1919-ben! Akkor is stratégiai határt szabtak meg, nem számolva a következményekkel, és így országunk túlságosan keménynek és igazságtalannak érezte a rá szabott feltételeket, így továbbra is rajtunk csattant az ostor Horthyék bűneiért.

Az külön is nyomasztó volt, hogy itthon senki se akarta tudomásul venni, hogy a felelősségünk fennáll, és hogy volt uraink Hitler imádatáért és szolgálásáért nekünk nyújtották be a számlát.

A magyar párt- és állami vezetés felkészült a béketárgyalásra, Gerő és Bán vezetésével indult meg a harc, bár teljesen reménytelennek látszott. Éreztem, hogy igen komoly veszéllyel kell szembenézni. Ez lesz talán új demokráciánk igazi, nagy teherpróbája!

Járom az országot, beszélek az emberekkel, és hiába hivatkozom Horthy, Hitler, Szálasi és a huszonöt éves ellenforradalom bűneire – az emberek hallgatnak, és mogorván néznek.

Egy falusi gyűlés után egy pap meg is mondotta:

– Amit mond, mind igaz, képviselő úr. De hát most már demokrácia van és igazság... Miért nem verekedtek jobban... miért kell ezt a nemzetet kétszer büntetni?

Azt válaszoltam neki: – A maguk bűne is ez... Maguk áldották meg azokat a fegyvereket, amelyekbe hazánk majd belepusztult...

1946 igen nehéz év volt.

A reakció nemzetközi méretű fellépésének és magyarországi hatásának bázisa Mindszentytől Peyerig terjedt. Peyert veszélyesnek tartottam, mert a Szociáldemokrata Párton belül tevékenykedett. Ahogy felmértem, láttam, hogy Peyer a reakció részéről minden támogatást meg fog kapni.

Ebben az időben majdnem felborult a két munkáspárt közötti együttműködés: Peyer jelentkezett a Kommunista Pártnál. Györki révén tárgyaltak a Peyer-frakcióval.

Szalonképessé tették Peyert.

Óriási felháborodást váltott ki.

A Szociáldemokrata Párt kongresszusra készült. A kongresszus megtartásának idejét 1947 januárjára tűzték ki. A Peyer-kérdéssel hát ismét szembekerültem!

Az 1945. évi kongresszuson nálam még csak arról volt szó, hogy Peyer ne legyen KB-tag – ne jusson komoly vezetői poszthoz. Most azonban úgy ítéltem meg a helyzetet,

hogy ez már kevés – ennél tovább kell lépni. Peyer, aki nézetem szerint veszélyes frakciót szervezett, felvetette bennem a pártból való kizárásának szükségességét. Ebből nem is csináltam titkot. Baloldali barátaimnak, különösen Szakasitsnak kereken megmondottam: ha a KB-ban nem tudom dűlőre vinni az ügyet, a kongresszuson szállok síkra érte!

A jobboldal jelentkezett: Sélig egy politikai bizottsági ülés után bizalmas beszélgetésre hívott magához.

Csak ketten tárgyaltunk. Sélig barátságos volt, és szokatlanul kedves. Meg voltam győződve: ezt a beszélgetést nem a saját elhatározásából kezdeményezte, megbízták vele! Rövid bevezető után a tárgyra tért:

– Mondd, Marosán! . . . Igaz-e az, hogy te a KB-n, esetleg a kongresszuson fellépsz Peyer kizárása érdekében?

– Igaz.

– Jól meggondoltad?

– Meg.

– Mi a célod vele?

– Egyszerű és világos: a Szociáldemokrata Pártban nem lehet két ellentétes politikai vonal. De továbbmegyek: Peyer kezd veszélyes lenni a pártra és az egész magyar politikai életre . . . Itt az ideje . . . Véget kell vetni annak, hogy ő azt csinálja, amit akar. Leplezzük le! . . .

Sélig ideges lett. – Rosszul teszed . . . Igen komoly bajt idézel elő.

– Milyen bajt? Peyer egymaga nem a párt! . . .

– Ha te ezt megteszed, számolhatsz azzal, hogy pártszakadást idézel elő – szólt Sélig erélyesen.

Dühös lettem. – Ne fenyegessetek engem ezzel! Peyer és frakciója már régen dolgozik a pártszakadáson! . . . Mi nem nézhetjük tétlenül, hogy Peyer és frakciója semmit sem tanulva a pártot újból kommunista- és szovjetellenes politikába sodorja. Ennek nem lehetne más a vége, mint a reak-

cio megerősödése, esetleg egy új ellenforradalom! Ezt nem nézhetjük tétlenül. Ne fenyegessetek hát pártszakadással!

Olyan határozottan beszéltem, hogy Sélig meghátrált. Rádöbbent, hogy milyen komoly a dolog. Kezdett visszavonulni. Kérlelt, ne feszítsem túl a húrt, és ne vegyem Peyert olyan nagy súlyú embernek – hagyjam őt békében.

Kifakadtam. – Én nem értelek téged! . . . Te soha nem voltál peyerista . . . Te igen sokat szenvedtél tőle, s Kéthly talán a legtöbbet, miért állsz hát ki érte? Emlékezz csak, Peyer hogyan lépett fel, és hogyan intézte el a baloldaliakat vagy a neki nem tetsző elvtársakat egy negyedszázadon át! . . . Kíméletlen és kegyetlen volt! . . .

– Ez mind igaz. De akik Peyer ellen felléptek, azok kommunisták voltak!

– Nem igaz: nagy része baloldali szociáldemokrata volt! Peyer bűne: kidobatta őket a pártból . . . azok aztán beléptek a Kommunista Pártba.

– Sajnálom, Marosán, hogy te oda jutottál, hogy ebben a kérdésben a kommunistákkal tartasz, és csak rájuk hallgatsz . . .

Nagyon dühös lettem. – Mit gondolsz, Sélig: ha a kommunisták – tegyük fel – védenék Peyert, nem ez lenne a véleményem? . . . Peyer vagy félreáll önként, vagy bukott ember lesz, és . . . csúnyán fog távozni a mozgalomból! . . . Peyert nem kell bemutatnod – érdemeit és bűneit egyformán jól ismerem.

Sokáig vitatkoztunk. Ez volt az első eset, hogy kézfogás nélkül váltunk el egymástól.

Ettől kezdve érezhetővé vált a Sélig–Szeder vezette jobboldal nyomása. A bonyolult helyzetben igen veszélyes taktikával kísérleteztek – elsősorban Szakasitscsal és velem kapcsolatban.

A jobboldal azt mondotta: ez két rendes proli – mármint Szakasits és én –, akik azonban nem látják jól a hely-

zetet . . . Körülöttük van egy baloldali csoport, amely fogva tartja őket. Ezt a baloldali csoportot kell leválasztani róluk, és akkor ez a két rendes ember meg van mentve!

Kezdetét vette a baloldali barátok elleni hajsza. Legérzékenyebb láncszemként Schiffert és Horváthot vették célba – ők Szakasits közvetlen munkatársai voltak. Horváth vezette Szakasits irodáját, Schiffer pedig a gazdasági ügyeket intézte, és egyben a Politikai Bizottság jegyzőkönyvét vezette; ráadásul Szakasits veje volt.

Schiffer még a felszabadulás előtt baloldali volt és kommunistabarát.

A baráti kör többi tagjához nem nyúltak, különösen nem Justushoz, Vajdához és Révészhez, akik ugyancsak régi mozgalmi múlttal rendelkeztek, és igen komoly befolyásuk volt a régiek és a fiatalok között.

A jobboldali támadás célt ért, ha nem is teljesen: Horváthnak ki kellett mennie a központi irodából, és visszament a Népszavához. De Schiffer maradt. Velem még próbálkoztak. Mondogatták: neked a baráti köröd a szerencsétlenséged, befolyásolnak.

Ez sértő volt és aljas is, mert az én politikai meggyőződésem már korábban teljesen kialakult. De emellett a barátok: Vajda, Justus, Révész és Schiffer velem együtt a Szociáldemokrata Párt harcos katonái voltak. Barátságuknak örültem, s mi tagadás: igen sokat tanultam tőlük! Szerettem és becsültem őket. Régi, drága barátság volt ez! . . .

Sélignek azt válaszoltam:

– Mondd! . . . A ti felfogástok szerint hová tegyem én Mónust, és hová dr. Braun Somát, akik már nem élnek, és akiket a fasiszták lemészároltak? . . . És Justus: Borból jött vissza; Révész és Schiffer ugyancsak a halál torkából, más koncentrációs táborból, csodával határos módon maradtak életben . . Ha én csak úgy politizálhatok a Szociáldemokrata Párton belül, hogy antiszemitának kell lennem,

akkor . . . Inkább szembeköpném magam, de múltamat, egész életemet megtagadva, erkölcstelen, ringy-rongy emberré mégsem válnék! . . . Mondd, Sélig, azt akarjátok talán, hogy a Kommunista Pártot és annak vezetőit is a ti szemüvegeteken keresztül nézzem? Erre én sem itt, sem másutt nem vagyok hajlandó!

Sajnos, régebben is volt szó antiszemitizmusról – ennek a gyökerei mélyek itt –, a jobboldal vonatkozásában azonban többről is van szó, a két munkáspárt egymáshoz való viszonya és jövője húzódik meg emögött.

Nem vitás előttem, hogy ez a pártkongresszus központi kérdése lesz.

A Peyer és Sélig fellépésével megmutatódott helyzetet tükrözi egyébként az egész nemzetközi kommunista és munkásmozgalom, beleértve a nemzetközi szociáldemokrata mozgalmat is. És most már elérkezett az idő nemcsak az elvi állásfoglalásra, de a határozott kiállásra is! Nemcsak azért, mert a Kommunista Párt vezetése napirenden tartja a két munkáspárt egyesülésének kérdését – megfigyelhető ez az erre vonatkozó ideológiai és politikai vitákból is. Különösen Lukács György, Révai József és Vajda Imre vitáznak sokat és szenvedélyesen erről. Ez annál inkább érdekes, mert most aztán Bibó sem – és mások sem – mondhatják, hogy nem beszélünk szocializmusról.

1946 végén a Kommunista Párt kongresszusa által elfogadott irányelvben határozottan szögezik le mint fő tartalmat azt, hogy:

„A népi demokrácia a fájdalommentes út a szocializmushoz."

Én ebbe a tartalomba igyekszem belecágyazni a két munkáspárt 1944-ben létrejött megállapodását – ennek a szerződésnek hitelét és becsületét tisztán kell tartani. Vagy . . . nincs többé ilyen szerződés! Szocializmust akarok – mi másért harcoltam volna eddig! A munkásosztály egyik kép-

viselője vagyok, és itt, Magyarországon, biztos vagyok benne, mélyek a szocializmus gyökerei, a szocializmusért megnyilvánuló akarat pedig erős!

De hogyan is állunk mi a megvalósítandó szocializmussal? Van-e elképzelésünk . . . vagy van-e példánk, követendő utunk ehhez?

Igen! . . . Van egy ország, amely példa számunkra: a Szovjetunió!

De nálunk – velem együtt – igen keveset tudnak erről. Mi az, amit ismerünk? A szocialista forradalom győzelme és a fasizmus elleni élethalálharc. Az ott épülő szocializmusról kellene többet – méghozzá konkrétabban tudni! Igen ám, de ott proletárdiktatúra van, és itt, Magyarországon erről a politikai kategóriáról, mondhatom, tilos beszélni. Itt egy más – egy új fogalom lépett a *politikai porondra: népi demokrácia – amely fájdalommentes út a szocializmushoz* – amit a Kommunista Párt foglalt határozatba, és tett programjává.

Ezzel szemben mit hirdet a Szociáldemokrata Párt?

„Ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért!"

Ezzel is egyetértek, mert a nép, a demokrácia és a szocializmus nálam nem válhatnak el egymástól.

Ezek a töprengések vetik fel bennem a döntő kérdést: a két munkáspárt között lehetséges-e ideológiai egység? Mert enélkül ugyan lehet együttműködni, azonban csak igen rövid, átmeneti időre – hosszú távon ez lehetetlen.

Barátaimmal együtt miért vagyok én kommunistabarát? – sokszor kérdeztem magamtól. A válasz mindig az volt: mert marxisták vagyunk!

A Szociáldemokrata Pártban van marxista erő, és van bázisa, és határozottan érzem, hogy ezt a baloldal jelenti. Igen ám, de itt kezdődik a probléma és vele a baj! A szociáldemokaták *Marxról* és *Engelsről* beszélnek, a kommunisták viszont *marxizmusról* és *leninizmusról*, sőt *sztáliniz-*

musról! Hogyan állunk hát ezekkel a kérdésekkel a Szociáldemokrata Pártban?

Én azt mondhatom, hogy szerencsés helyzetben vagyok; még a felszabadulás előtt sikerült néhány Lenin-műhöz – pl. az *Állam és forradalom* c. könyvhöz – jutni. Ezenkívül évekig olyan baráti kapcsolataim voltak, ahol ezekről a témákról sok szó esett: Neufeld Ervin, Nádas Endre, Vajda Imre, Justus Pál és másokról szólhatok.

Az államról vallott felfogást elfogadtam: széjjeltörni a régi államgépezetet, és helyette újat, mást, demokratikusat, szocialistát kell létrehozni.

Még az elnevezéstől sem riadtam vissza, mint sokan mások: proletárdiktatúra! A legális mozgalomban is sokat vitatott kérdés volt ez. Nekem egyáltalán nem idegen, sőt: rokonszenves.

A második világháborúval szétverődött a régi államgépezet, s most egy új van kialakulóban, de ezt az újat megalapozni, felépíteni és megvédeni csak egy ideológiai és szervezeti egységen alapuló munkásosztály képes.

A Szociáldemokrata Pártban van már egy komoly réteg, amely Lenint olvassa – Sztálint azonban nem!... Ebben hát a baloldal sem egységes.

Magam úgy látom, hogy a Kommunista Párt úgy propagálja Sztálint, hogy Lenint háttérbe szorítja. Hogyan állok ezzel a kérdéssel?... Sztálin ram komoly hatással van, olvasom műveit – *A leninizmus alapjai*-t, *A leninizmus kérdései*-t. Egy dolog zavar: az, hogy Sztálin általában konokul és keményen támadja a szociáldemokratákat, s különös éllel és erővel annak baloldalát.

Miért támadták és támadják a baloldalt, mikor a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt között a kapcsolatot csak a baloldal hozhatja létre, és a kapcsolatot csak a baloldal jelentheti? Az ingadozás meg az opportunizmus bélyeggel inkább a baloldalt tartják pergőtűz alatt, amivel

– magától értetődik – a legtöbbször nem érthetek egyet. A jobboldal – különösen Szeder és Sélig – ezeket a méltatlan támadásokat sokszor vágja a fejünkhöz.

A sztálini tézisek ellenére én nem tudom elképzelni sem a munkásegységet, sem egy jövendő egyesülés lehetőségét a baloldali szociáldemokraták és a kommunisták szoros, testvéri barátsága és együttműködése nélkül.

A Szociáldemokrata Pártban gyakran beszéd tárgya, és igen sokakat zavar a Sztálin körül kialakult személyi kultusz is. Sokan és gyakran gúnyosan mondják:

„Isteni tulajdonságokkal felruházott ember!"

Előttem Sztálin kissé idealisztikusan lép elő. Inkább csak úgy él bennem, mint aki a népét a fasizmus elleni harcban győzelemre vezette. Én minden belső konfliktus nélkül mellé tudok állni. Egyébként is: sok mindent érhetővé tett számomra Sztálin egyszerű, világos és logikus gondolkodása – s mivel most már olvashatom, sok kérdésben befolyása alá kerülök. Istent vagy bálványt azonban sosem csinálok belőle.

A nemzetközi politika egyik legkiválóbb kommunista alakját látom Sztálinban. Egy bizonyos: a Szovjetuniót is az ő művein keresztül ítélem meg; a Kommunista Párthoz való viszonyomat is erősíti bennem.

Én csak a szovjetekkel és a kommunistákkal akarok együtt dolgozni, és ezt én nem tartom sem szentségtörésnek, sem árulásnak – ahogy Kéthlyék vagy Szederék gondolják. Van persze sok olyan dolog, amivel nem értek egyet, vagy amit egyszerűen nem értettem.

Mint a láncszemek, úgy kapcsolódnak egymásba a rendezésre váró elvi, politikai kérdések, amelyeket a kommunistabarátokkal és a baloldali szociáldemokratákkal közösen kell rendeznünk.

Itt van például a Kommunista Párt fegyelmének és gyakorlatának megítélése. Előttem úgy tűnik, hogy a Kommu-

nista Pártban .vakfegyelem uralkodik. Az is megfordul a fejemben, hogy a Kommunista Párt nem eléggé demokratikus. Változatlan a véleményem: a Kommunista Párt nem tudta levetkőzni az illegális mozgalmi életben kialakult munka- és életstílusát. Ez nem vonz, hanem taszít. Bennem régóta kialakult vélemény – és egyben gyakorlat is –, százezres tömeget – azaz mozgalmi szervezetet – vezetni demokratikus elvek és módszerek nélkül lehetetlen! Különösen egy marxista munkáspárt számára az. Szerintem az igazi tömegmozgalom csak demokratikus lehet.

A Szociáldemokrata Pártban a pártdemokrácia kielégítő volt – a fegyelem azonban nem! Liberalizmus uralkodott, és slampos munka folyt. Amiből a Kommunista Pártban sok volt, abból nálunk igen kevés.

Mindkét pártnak széles proletárbázisa van. Ha a Kommunista Párt az egyesülést napirenden tartja, a jobboldal szerint csak azért teszi ezt, hogy a mi proletárbázisunkat gyengítse. Szerintem nem egészen így áll a dolog. Úgy látom, hogy az egyesülés napirendi kérdésként kezelése azért döntő a kommunistáknál, mert ez nemcsak szétválaszt, de össze is köt. Összeköti őket a baloldallal, és szétválasztja őket a jobboldaltól. Egyesülnie kell a két munkáspártnak, előttem nem vitás, de hogyan, mi módon, ez még tisztázandó, holott: a Szociáldemokrata Párt 35. kongresszusa e körül a kérdés körül fog zajlani. A jobboldal arra fog törekedni, hogy ezt a kérdést vagy elutasítsa, vagy a még láthatatlan, irreális jövőbe kitolja, és vele alaposan meglazítsa a két párt együttműködését. Ebben rejlik a nagy veszély! Ezért kell napirendre tűzni Peyernek a pártból való kizárását.

Ezek a gondolatok gyötörnek most már heteken át, s miért ne vallanám meg: távolról sem találok a bennem dúló, lázongó, alapvető elvi, ideológiai kérdésekre megnyugtató választ.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET

Nem tisztázódott minden, folytatni kellett a harcot.
Mint országos titkár erőfeszítéseimet arra irányítottam, hogy a kongresszusi küldöttválasztás a baloldal javára billentse a mérleget.

A helyzet kedvezőnek mutatkozott.

A Peyer elleni harcot segítette az is, hogy a baloldaliakon kívül Böhm Vilmos egyetértett Peyer kizárásával. Őt a kongresszusra hívtuk haza Stockholmból.

Böhm tőlem kapta az első részletes tájékoztatást. A pártban tekintélynek örvendett, és a vezetésre hatást gyakorolt.

Böhm azt mondta:

„Peyernek mennie kell, ne rontsa a levegőt, ne akadályozza a pártot az egyedüli helyes politika vitelében! A magyar Szociáldemokrata Pártot nem szabad kommunista- és szovjetellenes kalandokba rángatni. Elég volt ebből!... Peyer egyébként is frakciózik, aki pedig frakciózik, azt ki kell zárni a pártból! Peyert ne tekintsük valamiféle komoly ellenfélnek... Lejárt ember, aki már csak ártani tud."

Örültem Böhm véleményének. Kértem tőle, különösen két emberre próbáljon hatni: Bánra és Kéthlyre. Bán – úgy láttam – kezdett elbizonytalanodni. Kéthly pedig nehéz szituációba került.

Böhm megígérte, hogy kézbe veszi a dolgot. – Te csak dolgozz nyugodtan – mondta.

Újra jártam az országot. A küldöttek névsorának összeállításán fáradoztam. Míg távol voltam, és dolgoztam, a vezetők között kiéleződött a harc.

Valahol azonban hiba csúszhatott be a kongresszus rendezésébe. Én ugyanis arra számítottam, hogy a kongresszust elméleti-ideológiai kérdések vitatása fogja jellemezni. Az ideológiai kérdéseket azonban teljesen háttérbe szorította Peyer kizárásának ügye.

Kijelentettem: ha még a kongresszus előtt nem tudom elérni Peyer kizárását, akkor a nyílt kongresszuson különvéleménnyel fogok fellépni. Úgy ítéltem meg a kongresszus összetételét és a változott politikai viszonyokat, hogy a tervem keresztülvihető, hiszen Peyer sokak szemében – régieknél és újaknál egyaránt és különösen vidéken – ellenszenves volt. Peyer ugyanis nem szeretett vidékre járni, inkább csak reprezentatív megnyilvánulásokon vett részt. Mint kiderült, ebben is taktika volt, hogy kényes politikai kérdésekre ne kelljen válaszolnia.

A Peyer-ügy mindent háttérbe szorított. Úgyszólván Peyer kontra Marosán-üggyé deformálódott. Magamhoz se térhettem, vad, kemény hajsza bontakozott ki körülöttem. A vitákat belső marakodás váltotta fel. Egyszerre csak észrevettem, hogy a Politikai Bizottságban elszigetelődtem. A pártvezetés, jobboldali nyomásra, a centrum álláspontját fogadta el. Bán, sőt Böhm is meginogtak, és megingatták Szakasitsot, Riest és Rónait is. Kisházi volt az egyetlen, aki felismerte a veszélyt. Ő a SZOT-ban verekedett, ahol a kommunistákkal való együttműködésen kívül egyéb helyzet elképzelhetetlen volt.

Sélig, Szeder, Kéthly és köztem elviselhetetlenné vált a feszültség. Alig tudtunk valamennyire is nyugodtan tárgyalni. Éreztem, baj van, igen nagy baj, de engem már nem lehetett letéríteni az útról, és megakadályozni abban, hogy harcomat végigverekedjem.

Úgy ítéltem meg a helyzetet, hogy csak négy emberre támaszkodhatom: Justusra, Vajdára, Révészre és Schifferre. Schiffer azonban nem volt KB-tag, s így négyen maradtunk a Peyerrel vívott csatában. Az volt a legnagyobb baj, hogy elszigetelődtünk. Már az a helyzet állt elő, hogy makacssággal, sőt politikai vaksággal vádoltak, majd azzal, hogy pártszakadást idézünk elő, ezzel pedig kiszolgáltatjuk a pártot a kommunistáknak.

Böhm és Bán viszont azt állították, hogy a jobboldal kezére juttatjuk a pártvezetést.

Ezekről a kérdésekről igen tájékozottak voltak a Kommunista Párt jelentősebb vezetői, bár ebben az időben egyre ritkábban találkoztam velük. Főleg azért, mert sokat voltam vidéken, másrészt kerültem is a találkozást. Tudtam ugyanis, hogy Séligék megfigyelés alatt tartanak.

A kommunista vezetők azonban nem hagyták annyiban a dolgot. Rajk volt az, aki egy hosszabb beszélgetés alkalmával megkérdezte tőlem:

– Gyuri . . . miért kerülsz bennünket? Miért tagadod le magad? . . .

Vártam ezt a kérdést. – Nem tagadom le magam . . . Állandóan úton vagyok . . .

– Nézd . . . nem vezet jóra, ha meglazul a kapcsolatunk. Láthatod: Szeder és társai állandóan együtt vannak a kisgazdákkal; sőt, Peyer most már nyíltan lép fel a parlamenti bizottsági üléseken.

– Mi, a baloldal, teli vagyunk erkölcsi előítéletekkel . . . Nagyon vigyázunk arra, hogy ne lehessen bennünket kikezdeni – válaszoltam.

Rajk felcsattant. – Ember, hát minek néztek ti bennünket? Nem vagyunk mi leprások, akiktől félnetek kell, félnetek szoros baráti és elvtársi kapcsolatot tartani, ami feltétele az együttműködésnek. Nézd . . . nem Peyer személye a fontos, hanem a két munkáspárt szoros együttműködése

a reakció – többet mondok: – a fasiszták ellen! A fasiszták ellen, akik igen dolgoznak, s komolyan fenyegetnek bennünket.

Elmondtam Rajknak, hogy Peyer kizárását javasolom.

– Ez nagyszerű! – mondta Rajk.

– Igen ám, de Peyer kizárásának kérdése olyan problémává dagadt, ami sok galibát okozhat.

– Aláírom: pokoli helyzetben vagy! – mondta.

– Így van. Néha nem tudom, mit csináljak... Úgy érzem, ha tovább feszítem a húrt, akkor nektek is és az együttműködésnek is ártok.

– Ez nem igaz! Mi nem így látjuk... Peyer nem érdekes... Mi a szociáldemokrata baloldallal, tehát Szakasitscsal, veled és másokkal vagyunk együtt. Emiatt... ezért nem akartál találkozni velünk?

– Igen! Már a baráti társaság sem ül össze...

– Nézd, Gyuri... Meg vagyok győződve arról, hogy nem fogunk csalódni benned. Meg kell mondanom: a többiek felől már nem vagyok ennyire biztos.

Azt feleltem: – Ha nem csinálhatok munkásegység-politikát a kommunistákkal együtt, akkor semmit sem csinálok... Veletek szembeállítani soha senki sem tudhat – legfeljebb ti magatok!...

– Hogy gondolod? – csattant fel Rajk.

– Ha ti olyan helyzetet teremtenétek, amit én már nem vállalhatok...

– Rosszul ismersz bennünket! Azt tanácsolom neked, sürgősen beszélj Rákosival vagy... Révaival.

– Elég az, hogy veled beszéltem. Tájékoztasd őket. Azt kérem tőletek, hogy ostobaságokkal ne nehezítsétek a két párt helyzetét, és ne rontsátok viszonyunkat. Ebből csak a jobboldal húzna hasznot.

Ezután kijátszottam az igazi kártyát: – Tudod, hogy legutóbb mit vágott fejemhez Kéthly?... „Ha a kommunisták

leülnek tárgyalni Peyerrel, akkor magának, Marosán, miért nem jó Peyer? . . ." – A Peyer–Györki–Farkas féle tárgyalásra céloztam. – „Egyébként is – mondotta Kéthly –, jegyezze meg magának: magával is csak addig tárgyalnak, amíg az érdekükben áll! . . . Még mindig nem ismeri őket? . . . Ahhoz mit szólna, kedves Marosán, ha a Kommunista Párt holnap szívesen venné Peyert? . . ."

– Hát így állunk, Rajk elvtárs!

Rajk igen zavarba jött. – Politikailag hibás volt az a tárgyalás . . . Hibás volt, mert Peyert erősítette. Megmondhatom neked: Peyer nekünk nem kell! Peyerrel mi azért ültünk le, hogy ezzel a baloldalt erősítsük . . .

– Elhatározott szándékom – mondottam Rajknak –, hogy én a kongresszusig közületek senkivel sem találkozom. Ha azonban te akarsz beszélni velem, szólj.

Rajk ebben az időben már feltűnő népszerűségnek örvendett. Szinte azt mondhatom, hogy a legnépszerűbb vezetővé vált.

Néhány nap múlva kétnapos ülést tartott a Központi Bizottság az Újvárosháza tanácstermében. Ezen az ülésen szerepelt a Peyer kizárására vonatkozó javaslatom. Akárhogy forgattam a dolgot, és kerestem az erősítéseket, bizonytalanná vált a helyzetem. Ahogy említettem, csak Justusra, Vajdára és Révészre számíthattam. Ha becsületből mellénk is állna Szakasits, Böhm és Rónai – bizonnyal Kisházi –, akkor is kisebbségben maradunk.

A programvitában nem vettem részt. Ott voltak Justusék. A KB-ülés kibővített volt, azon a fontosabb osztályvezetők is részt vettek. A programvitának hamar végeszakadt.

A második napon került sor a kizárási javaslat megtárgyalására.

Megindult a vita. Már nemcsak Kéthly, Szeder, Sélig, de

Böhm és Bán után mások is a javaslat ellen foglaltak állást. A szünetben mondották nekem:

– Ha nem állsz el a javaslatodtól, pártszakadást idézel elő! Először a vezetésben, de később az egész pártban . . .

Hát igen: pártszakadást idézek elő, és végzetes helyzetbe hozom a Szociáldemokrata Pártot. Ez az egyetlen érv olyan volt, amellyel szemben tehetetlenné váltam. Én idézzek elő pártszakadást? Én, aki egész életemet és munkámat a munkásosztály és a párt egységére építettem? . . . De hát hogyan is lesz akkor? . . . Tegyük fel, hogy pártszakadást idézek elő! Kinek lesz az jó? . . . Ezáltal erősebb lesz a munkásegység? . . .

Nehéz volt erre felelni. Az bizonyos, hogy a Kommunista Párt erősödne. Ha viszont bekövetkezne a pártszakadás, és lenne egy jobboldali Szociáldemokrata Párt, milyen lesz az, munkástömegek nélkül? Mert a baloldali szociáldemokraták átmennének a Kommunista Pártba! Ez eddig is történelmi tapasztalat; ez esetben a Szociáldemokrata Párt teljesen jobboldalivá válik, és egyben kommunista- és szovjetellenessé! . . . Más útja nem lehet. És ezt én idézzem elő? . . .

Tehetetlenné váltam. Bizonytalanság hatalmasodott el rajtam. Nem vállalhatom a pártszakadás veszélyét. Ez a felelősség engem agyonnyomna. De ki az, aki most megmondaná, hogy mi a helyes – különösen akkor, ha a párt egysége, mint ezt Böhm és Bán kihangsúlyozták, az én kezembe van letéve? A becsületességemre és felelősségérzetemre apellálnak . . . Azt hiszem, ez az, amit a jobboldal a pártban igen ügyesen tud kihasználni, személy szerint ellenem és a baloldal ellen is.

Szünet után megvártam még néhány felszólalást. Aztán feszült csendben felálltam én is. Justus szemét láttam csillogni a szemüvege mögött, láttam Vajda biztató mosolyát; Révész Ferenc rezignáltan, kissé kiábrándult tekintettel nézett rám.

Kéthly keze reszketett; Szeder gyűlölködő pillantást vetett rám; Szakasits lemondóan ült az elnöki helyen.

Bánra pillantottam; majd Böhmre: az én felszólalásom most csak neki szól, neki beszélek! . . . Vele van nekem most elszámolnivalóm! Vele, aki nekem azt mondotta, hogy igazam van, Peyernek mennie kell a pártból . . .

Többször ismételtem magamban: „Igen nehéz helyzetben vagyok . . . Olyan döntés előtt állok, amely súlyos következményekkel járhat . . ."

– Szeretem a pártot, akár az életemet – kezdtem –, a kettő összefügg! . . . Maguk itt körülöttem nem tudnak leszámolni a múlttal . . . Élőhalottakat cipelünk, akik belénk kapaszkodnak, és nem engednek előrehaladni. Rendben van, visszalépek . . . elállok a javaslatomtól, de vegyék tudomásul: ha egyszer Peyer ebben a pártban hatalomra juthat, nem lesz ilyen engedékeny! Peyert nem riasztaná vissza egy pártszakadás! . . . Miért cipelünk hát mi magunkkal politikai hullát? Pusztán szentimentalizmusból?

Böhm szinte összegörnyedt; Szakasits lehajtotta a fejét.

Kifulladva mondom: – Nincs itt egyetlen ember se, akibe bele ne rúgott volna . . . Ki áll Peyer mögött? Gondolják, hogy olyan nagy erő? . . . És nem gondolják, hogy egyszer ezért még igen drága árat fogunk fizetni? . . .

Senki se szól közbe. S én szenvedélyesen és keserűen is a tehetetlenségtől, beszélek, míg meg nem pattan bennem valami, és el nem sírom magam.

– Visszavonom a javaslatomat . . . – Tovább nem tudtam folytatni. Szégyenkezve elindultam a teremből kifelé.

Odakint az altisztek riadtan ugrottak fel. Feldúltan siettem a külső folyosóra, hogy valami csendes zugot keressek magamnak, ahol megnyugodhatok.

Ajtócsapódást hallok: Szalai Sándor, a külügyi osztály vezetője tűnik fel. Hozzám rohan, megölel, megcsókol.

– Gyurikám, nagy voltál – mondja. – Megmentetted a

pártot a szakadástól. Komoly döntés volt... Ne szégyelld a könnyeidet. Sokan veled érzünk...

A szünetben Justus és Vajda sietnek hozzám. Később Bán is, szomorkásan; vigasztalt: a kongresszust most már meg lehet tartani.

Bán vigasztalása az, amely nem tetszik nekem; szomorúan kérdezem magamtól: – Hol van a régi, baloldali Bán?...

Vajdának és Justusnak kijelentem: nem megyek el a kongresszusra, nem szólalok fel, és nem tartok korreferátumot. Tiltakoznak, kérik, hogy legalább az Opera előadásán vegyek részt.

Megszületett tehát a kompromisszum – megvan a pártegység, és én mérhetetlenül szomorú voltam.

Késő éjjel mentem haza. Otthon Rajk üzenete várt. Visszahívtam. Megállapodtunk, hogy átmegyek hozzájuk.

Négyen ülünk az asztalnál: Rajk, a feleségével, Júliával, az édesanyja és én. Csuszát eszünk az egyszerű lakásban.

Vacsora után Rajkkal magunkra maradunk, beszélgetünk. Rajk komor, száját keményen összezárja.

– Igen nagy hiba volt, hogy visszavontad a javaslatod – mondja Rajk. – De hát én megértelek. Ha annyira elszigetelt helyzetbe kerültél, mi mást tehettél volna?... A jobboldal a reakcióval együtt ujjongani fog! El kell készülni arra, hogy a jobboldal most támadni fog. Gondoltál erre?

– Igen – mondom.

– Az a fontos, hogy Szakasitsot ki ne üssék a vezetésből. Ha kiütnék... akkor a Kommunista Párt másképp nézne a Szociáldemokrata Pártra. Új fejezet kezdődött.

Nem egészen értem Rajkot. Én mindaddig nem hiszek valamiféle új fejezetben, amíg lényeges változás nem fog beállni. Ez, ami most van... Ezt még nem tartom katasztrófának!

HUSZONKETTEDIK FEJEZET

A kongresszus ünnepélyes keretek között nyílt meg az Operaházban. Megjelent itt a köztársaság elnöke, megjelentek a magyar politikai élet vezetői, a diplomáciai testületek tagjai és a Szociáldemokrata Párt vezetőinek jelentős része, hogy demonstrálja az egységet.

A megnyitót nekem kellett tartanom – ez is politika volt. Sokan féltek, mondhatnám, rettegtek, vajon mit fogok mondani.

A beszédet nem voltam hajlandó leírni, szabadon beszéltem, de tartottam magam a megállapodáshoz, amire vállalkoztam, sohasem szegtem meg.

Az operai előadás késő éjszakáig tartott. Másnap reggel a Parlamentben megkezdődött a 75 éves Szociáldemokrata Párt 35. kongresszusa. Sokan válságos idők kezdetét látták ebben. A vezetők zöme mosolygott, beszélgetett – én hallgatag voltam.

Szakasits referátumát meghallgattam, és utána eltávoztam a kongresszusról.

„Ma a demokráciáért, és holnap a szocializmusért!"

Ez volt Szakasits mondanivalója. Ez igaz is, csakhogy már előre látom, hogy ennek az iránynak nem a Szociáldemokrata Párt lesz a vezető ereje – ezekre vonatkozóan a Kommunista Pártnak határozottabb és következetesebb az irányvonala és a programja. Széles e nagyvilágban a de-

mokrácia és a szocializmus erői olyan frontokat képeznek, amelynek gerincét – nézetem szerint – a kommunista pártok alkotják. Látni kell, hogy a szovjetek, akik a világpolitika porondján győztesként vannak jelen, ezt az erőt világméretűvé fogják tenni.

Most ez az egyetlen reménységem. Az én szememben ez a marxizmus világméretű hódításának kezdetét jelenti.

A Szociáldemokrata Párt kongresszusa nem harcos jellegű – inkább csak szépszólamú; akárcsak Szakasits vezércikkei. Az egyesülés kérdése olyan messzire kerül, látni sem lehet. Az is biztos, hogy ez a kongresszus deffenzívába szorult, akárcsak a Szociáldemokrata Párt a magyar politikában.

A vezetés most két szélső pólus felé igazodik: a Kommunista Párt és a kisgazdák felé.

Így vált nálunk a jobboldal a párt tényleges széjjelrombolójává a reakció és a haladás ideológiai és politikai harcában! Ettől fogva az egész magyar közéletben és politikai életben mindenki tudta, hogy a Szociáldemokrata Párton belül a jobb- és baloldal között tovább mélyült a válság. Ilyen helyzetben még élesebben felszínre került a munkásegység és a két munkáspárt együttműködésének kérdése.

A kongresszuson sok a külföldi, az NDK-ból Grotewohl és Pick van jelen. Sokat beszélgetek velük. Ők nem helyeslik a látszategységet. Ahogy Grotewohl mondja nekem:

„Mi túl vagyunk ezen a belső hazugságon!... Egy tragikus korszakot lezártunk az egyesüléssel." Ez a magyarázata, hogy e két reprezentatív vezető – Grotewohl, a volt szociáldemokrata és Pick, a régi kommunista – mindig együtt látható. Ők egy tragikus korszak képviselői, de egyben a jövő reménységei is lehetnek.

A kongresszus zajlik. Séligék ravaszul gondoskodnak arról, hogy a kompromisszum érvényesüljön.

A második napon mégis kitör a *háború* Kelemenék és

Séligék–Szakasits ellen, de Bán mellett tüntetően felléphetnek.

Az, hogy ebben az akcióban mennyi a szervezettség – legfőképpen olyan értelemben, hogy fellépésükben Bánnak mi a szerepe –, pillanatnyilag nem lehet látni.

Justus telefonál, és elmondja, mi történik.

– Nagyon fontos, gyere be!

– Hát, ha így állunk, akkor bemegyek! Felvesszük a harcot!...

Besietek a Parlamentbe. Riadalom fogad. A baloldaliak tapsolnak, a jobboldaliak némán figyelnek.

Leülök, s egy cédulát küldök Tolnai Józsefnek, aki elnököl: szót kérek!

Mint politikai bizottsági tagnak, soron kívül köteles szót adni. Elszáll belőlem minden bizonytalanság, felszabadultnak érzem magam. Míg távol voltam, Vajda, Révész és Justus állták a sarat.

Tolnai váratlanul szünetet rendel el. Kéthly, Bán és Sélig valósággal pánikba esnek. Böhm sápadtan siet felém:

– Mit akarsz csinálni?

– Maga kérdezi?... Felszólalok, Böhm elvtárs. Semmiféle bitangságot nem nyelek le.

– Te meg vagy őrülve!

– Az lehet – felelem ingerülten. – Engem gyötörtek, hogy a pártegység így és úgy, ne idézzek elő pártszakadást... Vége, nem alkuszom, Böhm elvtárs! Nincs megállapodás a Peyer-ügyben! Tudja maga, Böhm elvtárs, ki a felelőtlen most! Nyilván azok, akik az elfogadott listát fel akarják forgatni.

Tudniillik: a jelölő bizottságba Justust, Vajdát, Révészt nem akarták beválasztani, bár erre vonatkozóan már megállapodtunk.

Böhm tehetetlen. Jön Bán, Séliggel. Különterembe vonu-

lunk, vitatkozunk. Beront Kéthly – ennyire hisztérikusnak még sose láttam.

Bán feleszmél; odaszól Sélignek: – Leállítani!... A jelölő bizottsággal közölni kell, hogy a megállapodást minden körülmények között be kell tartani.

A nagy vihar ezzel végződik. Ismét elhagyom a Parlamentet.

Erre a kongresszusra az is jellemző volt, hogy a kulisszák mögött – akárcsak régen – zajlottak az események. Ilyen esetben a kompromisszum uralkodik. Ez azonban nem old meg semmit abból, ami életbe vágó és – előremutató.

Elfogadjuk a határozatokat, amelyekben sok szép gondolat, elvek, tervek húzódnak meg. Megválasztják a Központi Bizottságot, amelynek Kelemen is tagja lesz. Vele az volt a cél, hogy erősítsék a jobboldalt. De Justus, Vajda és Révész is bekerült!

A kongresszus véget ér – gondolom –, a küldöttek hazamennek, és a párt tovább cipeli magával a kétértelműséget.

Alig múlik el azonban néhány óra, és nem várt esemény történik. A Központi Bizottság megválasztotta a Politikai Bizottságot: a régi maradt a helyén, de három pártvezetőt választottak: Szakasitsot főtitkárnak és két főtitkárhelyettest: Riest és Marosánt.

Bánt nem választották be!

A trojka tehát baloldali!

Szakasits úgy rendelkezik, hogy Ries a kormányban, én pedig a pártban legyek a helyettese. Ez nagy meglepetésnek számított. Rákosi, Révai és Rajk igen elégedettek.

Erre nem voltak elkészülve – ezt nem is vártam. Ma sem tudom, hogy Szakasitsot, aki nekem egy árva szót sem szólt erről, mi vezette Bán – esetleg Böhm ellen. Talán visszavágás volt ez a kongresszusért?

Egyet azonban ettől fogva világosan láttam: Bán szem-

befordult Szakasitscsal, és ettől kezdve ő lett a Szociáldemokrata Párton belüli jobboldal vezére!

De mi történt itt? . . .

Úgy értékeltem, hogy Bán lába alól kicsúszott a talaj – megrendült, s csődöt mondott a miniszter, az államférfi! Bán személyi sértődöttségét és pálfordulását politikai tragédiának tekintettem, és megváltozásában mai napig is szeretőjének – akivel akkoriban került közeli kapcsolatba – nagy szerepet tulajdonítok.

Innen aztán élesen elváltak útjaink. Fokozatosan – de azért elég gyorsan – derült ki, hogy Bán gyenge jellemű ember. Igen sajnáltam őt – pártszempontból komoly veszteségnek tartottam.

Bán helyét a pártban én foglaltam el.

HUSZONHARMADIK FEJEZET

Eddig el sem képzeltem, hogy címnek és rangnak milyen nagy jelentősége van. Amióta a párt helyettes főtitkára lettem, szinte egyik napról a másikra jelentősen megváltozott a helyzetem. A cifra nyomorúság és a rangkórság ismert magyar betegség, de engem nem tudott megfertőzni. Elég fiatal fejjel voltam már szakszervezeti főtitkár, később a Szociáldemokrata Párt titkára, országos titkár, most a Központi Bizottság tagja, a Politikai Bizottság tagja és képviselő, de akárhova kerültem: szakszervezeti munkás és pártmunkás voltam – ahogy a régi, klasszikus szóval jelölték: propagandistának, agitátornak tartottam magam. A tömegből nőttem ki, ahol a cím és a rang nem játszott szerepet. A tömeg szeretetét és ragaszkodását nem a cím és nem is a rang adja. Egyéni életem, politikai és mozgalmi tevékenységem megmaradt a nekem mindig tetsző, szerény keretek között. Nem voltak különös hobbyjaim – imádtam a színházat, szerettem a könyveket, a muzsikát, a dalt, a táncot; széles baráti köröm volt, és mindez elég volt nekem. A kispolgári szemlélet nem fertőzött meg, hogy a mozgalmat, különösen a politikai tevékenységet foglalkozásnak tekinthettem volna, amellyel magasabb életszintet, kiváltságot és hírnevet érhetek el. Az ellenség rólam mondotta, különös hangsúllyal: nyílt lap vagyok... Olyan könyv, amit

könnyű olvasni, de azért veszélyes is, mert amit mondok és teszek, abban hiszek is.

A Kommunista Párt vezetői örültek az új helyzetnek, sok gratulációt kaptam tőlük, egyformán köszöntötték bennem a barátot és a politikust.

Fogadásokra kellett járnom, ami sok zavaró körülménnyel járt. Akik eddig elnéztek felettem – különösen a diplomaták és egyik-másik politikus meg a papok –, most köszöntöttek; ebben soha nem tudtam őket megelőzni. A pártok vezetői már nem gúnyolódtak velem, partner lettem. És a vicclapnak állandó szereplője.

Volt ennek kellemetlen oldala is. Többek közt a sorrend – az ültetés a fogadásokon és az ünnepségeken. Nem mehettem oda, ahova akartam, kijelölték a helyemet, nem érintkezhettem azokkal az emberekkel, akikkel szerettem volna; olykor olyanvalakik közelségét is el kellett szenvednem, akiket szívesebben elkerültem volna; kezet kellett fognom olyanokkal, akiktől irtóztam.

A Kommunista Pártból csak két vezető nem akarta éreztetni velem a megváltozott helyzetet, és megmaradtak azoknak, akik voltak, őszinte barátoknak: Révai József és Rajk László. A többiek igazodtak rangomhoz, címemhez és szerepemhez.

A Szociáldemokrata Párton belül jó és rossz értelemben egyaránt megváltozott körülöttem a helyzet. Jó volt éreznem, hogy komolyan vesznek, és számolnak velem – Kéthly, Sélig és Szeder is. Már nem tudtak – vagy nem mertek – úgy nekem rontani, mint azelőtt. Bán pedig, aki sértődött ember lett – szerepjátszáshoz egyébként nem nagyon értett –, megpróbált kedves és barátságos lenni. Engem persze zavart, hogy a párton belül én váltottam fel, holott 1943-ban én agitáltam őt, hogy foglalja el a helyét . . .

Láttam és éreztem is, hogy mindenki figyel, mit teszek

és mit mondok. Arra nagyon vigyáztam, hogy új posztomon el ne veszítsem a munkások által belém nevelt élet- és munkastílusomat, és hátrányos fordulat ne következzék be az emberekkel kapcsolatos viszonyomban. Sok elvetendő példát ismertem a magyar és a nemzetközi mozgalomból.

Szerencsére igen hamar belejöttem az új feladatok vitelébe. Nemcsak az én érdemem volt: barátaim segítettek, és sok mindentől megóvtak. Különösen három embernek vagyok hálás: Justusnak, Révésznek és Vajdának.

Szakasits, Ries, Marosán, a „trojka" – ahogy neveztek bennünket –, hamar megegyeztünk, és összhangba kerültünk. Érdekes és izgalmas lett számomra, hogy az apparátust jobban megismertem, és – amiről eddig igen keveset tudtam – megismertem a párt anyagi forrásait és külföldi kapcsolatait is.

Követek látogattak meg; diplomáciai testület tagjai tisztelegtek nálam; bizalmas jelentéseket olvastam; megismerkedtem a kormány belső ügyeivel; mindebből éreztem: olyan idő következett el életemben, amikor szinte mindenért kezdek felelős lenni. A Parlamentben újságírók forgolódtak körülöttem – tudni akartak valami bizalmasat, politikai vagy személyes dolgomat, mivel szókimondó ember hírében álltam, remélték, hogy valami kellemetlen botrányba is belehúzhatnak. Ám ettől nemcsak az emberismeretem, tudatom, az ösztönöm is megóvott.

Még szorosabbá és még közvetlenebbé vált Puskin elvtárssal, a szovjet követtel kapcsolatom: igazi emberi és baráti tartalmat nyert ez a kapcsolat.

Sokan megváltoztak velem szemben. Akik néhány nappal korábban még fölényesen néztek el mellettem, most olyan kedvesek és készségesek lettek, hogy zavarba ejtettek. Csak a régi barátaim, a művészek, színészek, operaénekesek nem változtak meg – megmaradtak számomra azoknak, akik voltak: cimboráknak. Ezért külön is szerettem őket.

Szaktársaim – a pékek – nagyon büszkék lettek rám. Sűrűn hangoztatták:

– Nem hoztál szégyent a fejünkre... Pékmunkás még ilyen magasra nem jutott.

Közülük közvetlenebb barátaim: Gerson, Kornélly és Vas megkérdezték:

– Mondd... húsvétkor ezután is eljössz majd velünk locsolkodni?

– Persze hogy elmegyek!

– Akkor rendben van...

S amikor 1947-ben elmentem velük locsolkodni a régi barátokhoz és ismerősökhöz, Kornélly néhány fröccs után röhögve mondotta:

– Meglátjátok, ebből a fiúból még miniszter is lesz! Igaz-e, Gyurka?...

Több időt kellett Pesten töltenem, jobban kellett öltözködnöm. Erre egyébként feleségem külön is vigyázott. Életem nagy fordulója volt ez, mely nyílegyenesen vezetett a nagyobbnál nagyobb feladatok elé. A magyar és a nemzetközi politikában változások érlelődtek; nemcsak a demokratikus erők lendültek nemzetközi méretű támadásba, hanem a reakció is.

1947. február 10-én Párizsban aláírták a békeszerződést. Ettől fogva két dolog tűnt fel nekem. Egyrészt a nyugati kapitalista hatalmak Magyarországot gazdaságilag és politikailag szerették volna befolyásuk alá vonni. Ezen keresztül érvényesíthették volna kommunista- és szovjetellenes vonalukat. Másrészt: szovjetellenes háborúra számítottak, amely – esetleg – lehetővé tette volna országunkban a jobboldali fordulatot. Erre spekulálva szélesebb alapokon kezdték mozgatni a magyar jobboldali, nacionalista és reakciós rétegeket.

Peyerék mozgolódása szervezettebb lett. De fordulatot nem tudtak előidézni a Kommunista Párt és a Szociálde-

mokrata Párt viszonyában; sőt, azt eredményezték, hogy a kommunista és szociáldemokrata barátok szorosabbra fűzték kapcsolataikat. Ezt Révaiék szorgalmazták is. Az összejöveteleink gyakoriabbakká váltak, vitáink pedig tartalmasabbakká. A kommunistákhoz való kapcsolatom – fent és lent egyaránt – mind jelentősebbé vált.

Ha a kommunista pártközpontban Révainál vagy Farkasnál jártam, mindig szóltak, nézzek be az *öreghez* is.

Érdekes: Rákosinak mindig volt ideje számomra. Amikor egyszer hosszabban beszélgettem vele, azt mondotta:

– Nézze, Marosán! . . . Mi mindig is becsültük és szerettük magát, és most igen örülünk annak, hogy magából a Szociáldemokrata Párt egyik fontos vezetője lett. Mivel ezzel a maga helyzete minőségileg is megváltozott, vigyáznia kell, nehogy egyesek magára szálljanak, és elhúzzák rossz irányba. Magán most igen sok múlik . . . Kapcsolatát tegye még szorosabbá és még barátibbá velünk. Mi – mint eddig is – Szakasits mellett fontosnak tartjuk magát, aki velünk együtt dolgozva sokat tehet . . . Kérem: legyen az eddiginél is nagyobb bizalommal irántunk. Elhatározott szándékunk, hogy mi tovább erősítjük a maga helyét a Szociáldemokrata Párton belül – a nagy politika érdeke is ez, amit csak közös erőfeszítéssel valósíthatunk meg. Amint tudja, nyilvánosságra hoztuk hároméves tervünket . . . Ezt most törvényerőre kell emelni . . . Aztán . . . mi nagyobb államosítást akarunk, ami újabb politikai feszültséget fog előidézni, és számolnunk kell ellenséges megmozdulásokkal. Peyerék kezе is benne lesz.

Rákosinak mindazokra a vezetőkre, akiket fontosnak tartott, különös, személyes gondja volt. Ez időtől kezdve szinte szorosan fogta a kezem, és mindjobban igyekezett befolyása alatt tartani. Ennek örültem is, hiszen akkor még mélységesen tiszteltem.

Akinek még igen nagy szerep jutott a körülöttem ki-

alakult új helyzetben, az Böhm Vilmos volt. A szociáldemokrata pártvezetésre döntő befolyása volt. Szerepét a Peyer-ügyben sokáig nem értettem, és ezért nehezteltem rá. Érezte is. Később, többszöri beszélgetés alkalmával kifejtette véleményét.

– Nézd, Marosán – mondta –, én nem akartam részese lenni egy pártszakadásnak. Az 1919-es események óta megöregedtem, de bölcsebb is lettem. A két munkáspárt együttműködésének híve vagyok. Erre okított engem az elmúlt huszonöt esztendő. Engem talán ugyanazok az okok vezéreltek, mint téged, de én öregebb, tapasztaltabb vagyok . . . Azt látom, hogy a két párt együttműködésében neked van a legfontosabb szereped és – lehetőséged is! Téged nem nyom annyira a múlt, mint bennünket. Lehetőleg pártszakadás nélkül kell . . . Én is nagy nyomás alatt élek, és egyben a múlt terhével is . . .

– Vedd figyelembe Bánt – mondotta Böhm többször is. – Sértett emberré vált. Most már nem akarja meglátni, és főleg megérteni, hogy a két poszt együtt nem mehet – az egyiket el kell hagynia. Legyen ő csak miniszter! De ott aztán egész emberként . . . Egyébként Bánnal beszéltem: Bán szívesebben lesz miniszter – bár a szíve erősen húz a pártbeli posztjához.

– Meggyőződésem – mondottam Böhmnek –, Bán a személyi ügyei miatt van válságban . . . Előttem érthetetlen, hogy egy ilyen embert ezekben a politikailag veszélyes időkben egy nő meg tudott vadítani . . . Bán, sajnos, iszik is nyakló nélkül. Kár érte. A jövő embere lehetett volna . . . Legutóbbi beszélgetésünknél kijelentette:

„Nem lehet együttműködni a kommunistákkal!"

Ezt tudja mondani, de azt nem, akkor hát Magyarországon mit lehet csinálni? Félek, hogy Bán a jobboldal zászlajává válik a pártban. Ezért veszélyes helyzetbe jutottunk.

– Nézd, Marosán! . . . Én magam semmi se akarok lenni

a pártban – pusztán segíteni akarok. Lehet, hogy nem a legjobb dolog, de a Peyer kizárása körüli kérdésben engem megingattak. Valószínű, hogy a jövőt illetően neked lesz igazad: Peyert ki kell zárni a pártból! De hát... ma még ki lát a jövőbe?... Igyekszem vigyázni rád, de te is vigyázz magadra: ne hirtelenkedj el semmit... Annál inkább ne, mert az egész világ nagy mozgásban van. Minden befolyásodat és erődet a párt erősítésére kell felhasználni és arra, hogy a két munkáspárt kapcsolata ne lazuljon. Különben hazánkban nemcsak a demokráciának lesz vége, de messze kerülünk a szocializmustól is.

Nem kételkedtem Böhm szavaiban. Emlékeztem a háború előtt hazaküldött írásaira és arra is, hogy amikor hazaérkezett, azzal a koncepcióval állt elő, hogy a két munkáspárt együttműködése, majd később egyesülése az idő és a kor követelménye! Emellett: Magyarország nem folytathat többé szovjetellenes politikát!...

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET

Justus Pál cikket kért tőlem a Szocializmus című folyóiratba.

– Írnod kell, Gyuri, a pártszervezésről és a pártépítésről – mondta.

Így született meg első cikkem ebben a folyóiratban. Eddig csak olvasó voltam, most az a megtiszteltetés ért, hogy a Szociáldemokrata Párt tudományos folyóiratába pártpolitikai cikket írhattam. A cikk címe: „Gondolatok munka közben". Idézem néhány sorát:

„A pártszervezésnek és a pártnak magának végső fokon csak az a rendeltetése, hogy szolgálja és győzelemre vigye a munkásosztály világnézetét: a szocializmust. Amilyen szilárd és egységes lesz a Szociáldemokrata Párt, olyan közeli a szocializmus elérése és megvalósítása. Nem lehetünk választási párt – egy pillanat vagy események, személyek vagy csoportok érdekeit kiszolgálói. A szocializmusnak tökéletesebb pártra van szüksége – élesebb legyen a késnél, és harcosabb a szenvedésnél."

„Korunkat a tömegek korának szokták nevezni, és ez a kor ezer problémával viaskodik – a nagy tömegek problémáival. Tömegek akciója nem megy tömegek nélkül. A tömegeket ésszerűen kell megszervezni s mozgatni."

Ebben rejlett az a gondolat, amely számol a nagy változásokkal a párt életében, de számolt a nehézségekkel is.

Mert mi volt a helyzet 1944. augusztus 19-én. A pártnak 60–100 pártszervezete, illetve befizetőhelye volt. A szakszervezetnek 100–120 ezer tagja volt, míg a Szociáldemokrata Pártnak 40–50 ezer tagja. Így mentünk illegalitásba. A Horthy-éra alatt – különösen vidéken – nem volt könnyű a párt élete és harca, a háborús időkről nem is beszélve, amikor életveszélyes volt. A felszabadulás után rohamosan megnőtt a párt taglétszáma: 1947-ben 700 000 tagja és közel 2000 csoportja lett. Vegyük hozzá ehhez a fehér foltokat – csak néhány megyét: Vas, Zala, Tolna, Veszprém, Bihar, Heves, olyan megyéket, ahol a klerikális befolyás döntő. Hogyan lehet ezeken a helyeken egységes irányítást és vezetést kialakítani, legalább a fő kérdésekben? Hogyan lehet a párt szervezeteit mindenütt az egységes szocialista politika szolgálatába állítani, és hogyan lehet a kommunista párttal kapcsolatunkat megerősíteni? Mert mindezen sok múlik!

A Hitler-ellenes, antifasiszta harc után most minőségileg kell változtatni az együttműködésen – tartalmában és formájában egyaránt. Ha a szocializmus nemzetközi méretekben vált napirendi kérdéssé, nem mehetünk tovább úgy, ahogy eddig mentünk. A lezajlott kongresszus után nemcsak a nehézségekkel, de az életveszéllyel is szembe kell néznünk – különösen a jobboldal részéről, mert ez a jobboldal most már nemzetközi erővel is rendelkezik!

Új helyzet állt elő, ezért is gyűjtöttem a nemzetközi anyagot, főképp azokat, amelyek nyugatról jöttek, és amelyek erősítették bennem a kommunistákkal való együttműködés gondolatát. 1947 januárjában az angol munkáspárt baloldali embere, Zilliacus írja „A mai Európa" című cikkében:

„Az új kormányrendszerek, jellegükre nézve az ellenállási mozgalomban részt vett pártok koalíciói, amelyekben a kommunisták vagy a kommunisták és a szocialisták

együttesen a koalíció legerősebb, legdinamikusabb tényezői. E koalíció jobboldalát rendszerint valamilyen katolikus, paraszti vagy kispolgári középpárt képezi." Így folytatja:

„Ha az angol munkáspárt helytáll kijelentéseiért, szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy Európában nincs demokrácia, szocializmus, újjáépítés a kommunisták nélkül, akik kulcspozíciót töltenek be a koalíciós kormányban és a szakszervezetekben, amelyek a munka gyakorlati részét végzik. A kommunista pártok a munkásosztály vezetésében fontos szerepet játszanak, és a demokratikus erők és az európai haladás döntő tényezői."

Ehhez hozzáteszem a neves angol tudós marxista, Harold J. Jasely nézetét, „Marxizmus napjainkban" c. tanulmányából. Elemzi az angol munkáspárt történelmi fejlődését, ellenzéki és kormányzási politikáját. A bajokat abban látja, hogy a munkáspárt csődöt mondott, mert vezetői képtelenek akcióprogramjukat marxista alapra helyezni.

„A párt képtelen volt megérteni, hogy az államhatalom nem semleges erő, hanem fegyver a fennálló termelőviszonyok fenntartásáért vívott harcban. A párt ezután sem ismerte fel – de vezetői sem –, hogy a demokrácia több, mint olyan rendszer, amely a vitatkozást állítja az erőszak helyébe, és amely lehetővé teszi, hogy az egyik párt helyébe a másik párt lépjen."

Más helyen a következő megállapítást teszi:

„A munkáspártnak hatvan esztendőn keresztül sejtelme sem volt a marxizmus jelentőségéről. Eddig még megbocsátható volt ez, most azonban, amikor minden komolyan forog azon, sürgős pótolni a mulasztást. Nincs nagyobb veszély egy nép számára, mint kritikus pillanatban ragaszkodni régi szokásokhoz, amelyeknek alapja már megsemmisült. Fennállt a veszély, hogy ugyanabba a zsákutcába kerülünk, amelybe a revizionizmus részéről a szociáldemok-

rata pártokat vezette Bernstein. Bernstein mondja ki számunkra:

„A szocializmus végcél, a mozgalom minden."

Marx életének tanulmányozása révén vitte véghez Lenin az orosz forradalmat, és teremtette meg a hitlerizmus szétzúzásának előfeltételeit.

„Nem elég a világot magyarázni, arra kell törekednünk, hogy megváltoztassuk."

E kérdés körül Kéthlyvel éles vitát folytatok. Nem fogadja el Lasky megállapításait, pedig ő maga is értelmiségi. Az a meggyőződésem, hogy Lasky jól lát – a marxizmus és leninizmus ma már világméretekben ható tényezők.

Erről Grotewohllal is beszéltem – a német szocialista egységpárt egyik vezetőjével, aki akkor már többször járt Magyarországon. Érdekesnek találtam, hogy mindig ketten jöttek Pieckkel; és részt vettek mindkét párt kongresszusán. Pedig az ő helyzetük 1933-tól talán a legnehezebb és a legtragikusabb is volt az egész világon.

A szovjet felszabadította Kelet-Németország területén mit is tehetett a két párt? Bátran egyesültek, erőiket koncentrálták, sokkal nehezebb körülmények között, mint mi vagy mások; ők Hitler szörnyű diktatúrája alatt szervezték meg az egyesülés feltételeit. Én ebből is erőt, hitet és bátorságot merítettem. Meggyőződésem ha Pieck és Grotewohl ilyen jól kiegészítik egymást, Rákosi és Szakasits hasonlóképp kiegészítik majd egymást. Már emiatt is nagy figyelemmel fordultam a német szocialista egységpárt felé, amely 1946 áprilisában tartotta egyesülési kongresszusát. Az egyesült pártnak 53%-a szociáldemokrata, 47%-a kommunista. Egyesülésük paritásos alapon ment végbe – az első Európában! Nagy dolognak tartottam. Szurkoltam sikeréért. Gondoltam: Pieck és Grotewohl személye is garancia lesz erre a sikerre.

A német munkáspártok mellett a lengyel munkáspártok

sorsát kísértük különös figyelemmel. A lengyelek – hasonlóan a miénkhez – felszabadulásuk után a két munkáspárt együttműködését hozták létre, méghozzá nehéz, tragikus körülmények között; állandó támadás és nagy politikai nyomás alatt éltek – különösen a nyugati reakció részéről. Már korábban – 1946 novemberében – figyeltem a két lengyel munkáspárt sokatmondó közös határozatát, amelyet követendőnek találtam. Két igen érdekes ember: Gomulka a Kommunista Párt részéről és Czyrankiewicz a Szociáldemokrata Párt részéről foglalták okmányba álláspontjukat.

A szociáldemokraták azt mondták Lengyelországban:

„Nem törekszünk azok megnyerésére, akik nem azért szeretnek bennünket, mert szocialisták vagyunk, hanem azt remélik, hogy a lengyel reakció érdekében harcba szállunk a lengyel munkáspárttal. A reakciósok azt várják, hogy először mi számoljunk le a kommunistákkal, és amikor egyedül maradunk, akkor a reakció számol le velünk."

Ennél világosabban a magyar helyzetet sem lehetett volna megvilágítani.

Figyeltem a román eseményeket is, hadd idézzem Radaceanu nyilatkozatát:

„A Román Szociáldemokrata Párt politikájának *elvi alapja* a kommunistákkal való egységfront, politikánk minden fontos kérdésben közös."

Ha ehhez hozzáveszem Bulgáriát és Csehszlovákiát, ahol a kommunista pártok erősebbek, akkor a magyar párt tennivalója kézenfekvő.

Ám a jugoszlávokat nem azért hagytam utoljára, mintha a többieknél kevésbé jelentősek lettek volna. Ellenkezőleg. A Kommunista Pártra a déli szomszédnál végbement változásoknak is hatással kellett lenniük, s ezeket a tényeket mi sem hagyhattuk figyelmen kívül.

Ezzel a gondolattal néztem Délkelet-Európára; de ha

Nyugatra tekintettem, különösen Franciaországra és Olaszországra, akkor is – biztató jeleket láttam. A jobboldali Blum vezette párt csak a kommunistákat erősítette, de bármennyire is mérlegelem választási eredményeiket, a két munkáspártnak mégiscsak 50%-os ereje van a francia parlamentben! A kommunisták és a szocialisták egysége nélkül a francia munkás sem léphet előre.

Olaszországban az 1946. évi választáson a szocialisták 20%-ot, a kommunisták 18,9%-ot értek el; ez a 40%-os eredmény a 20 évig tartó fasiszta uralom után született meg. Az olasz reakció ettől az erőtől akart megszabadulni; és az a Saragat, aki aláírta a kommunisták és szocialisták akcióegységéről szóló egyezményt, kommunistaellenessé vált, holott a köztársaságot és a haladó szellemű alkotmányt nem lehetett volna megvalósítani e két párt egységes ereje nélkül! Most Blum és Saragat állt a haladás útjába, Magyarországon pedig Peyer.

Justus Pállal – akinek igen sok külföldi anyag volt a birtokában – igen sokat beszélgettem erről. Sokszor elemeztük Churchill fultoni fellépését is. Világosan akartuk látni a helyzetet.

Mit is mondott Churchill?

„Görögország az utolsó bástyája a demokráciának Kelet-Európában."

Igen, a munkásegység, a két munkáspárt együttműködése az alap, és most látható lett, hogy ezellen nemzetközi *világerők* léptek fel. A nemzetközi reakciónak nagy érdeke fűződött ahhoz, hogy a két munkáspárt egysége ne jöjjön létre; de ha mégis létrejönne, akkor mindent meg kell tennie, hogy szétverje. Ezért nekem – és mindenki számára, aki marxista demokrata és szocialista – a munkásegység több, mint egyszerű akcióegység! A munkásegység szükségszerű és törvényszerű. Barát, aki mellette van, és ellenség, aki ellene lép fel! A Szociáldemokrata Pártban most már

kétségtelenül világossá kell hogy váljék, mi a szerepe, milyen fontos tett küzdeni az egységért.

A kongresszus után közvetlenül a határozatokat le kellett vinni a megyei és kerületi aktívákhoz. Jelentős feladat volt, mert hiszen a határozatok innen kerültek a tömegekhez; ezen az úton vált lehetségessé a határozatok valóra váltása, az ennek érdekében történő irányítás, de a vezetés erősítése is.

Elhatároztam, hogy különösen Pest-környéket – a vörösövezetet – látogatom. Újpestet, ahol szociáldemokrata színekben Kelemen volt a vezér, Csepelt, ahol Ivanics, Kispestet, ahol Sélig vezérkedett.

Mivel nemcsak politikai bizottsági tag voltam, hanem a párt helyettes főtitkára is, és mivel Pest-környékre nem szívesen hívtak, magamtól mentem el.

Amikor Kispesten először jelentem meg az aktíván, el voltam készülve arra, hogy éles csatára kerül majd sor. Sélig nem jött el.

Pavlovszky tartotta a beszámolót. A kommunistákat vette ugyan célba, de egyébként úgy beszélt róluk, mint nem jelentős tényezőkről. A két párt együttműködéséről nem ejtett szót. Ez megszabta az aktíva menetét. Nem siettem, engedtem felszólalni az embereket.

Tizenöt felszólalót hallgattam végig. Ezek közül egy sem beszélt a kongresszus fő kérdéseiről. Közben ebédszünet lett. A fehér asztalnál ugratni kezdtek:

– Marosán elvtárs: maga itt lehet szép, de okos nem! . . .

Egy másik elvtárs kijelentette:

– Magát itt le fogják égetni. Nem fél?

– Nem! Voltam már nehezebb helyzetben is.

Azt már megállapítottam, hogy az elnök tendenciózusan sorolja a felszólalókat.

Szóhoz jutva azzal kezdtem, hogy a világban – Magyarországon is – forradalmi változások érlelődnek, mégis, itt,

a kispesti szociáldemokrata aktíván úgy beszélnek, mintha a legeldugottabb faluban élnének; beszédes tényeket sem akarnak tudomásul venni; arról nem is szólva, hogy a tényekkel szembenézni se akarnak! Elmondottam aztán, hogy azok, akik a munkásegységet nem tekintik szükségszerűnek, és a kommunistákat ellenségként kezelik, azok a Szociáldemokrata Párt történelmi katasztrófáját készítik elő. És itt annál bántóbb dolog ez, mert döntő többségben munkások élnek...

Miben marxisták azok, akik még a *Kommunista Kiáltvány*-t sem vállalják?

Felszólalásom a résztvevők egy részénél sikert aratott. Ennek ellenére éreztem, hogy ezen a területen igen nehéz lesz a harc.

Be kell vallanom, a közbeeső helyek bármily sok gondot is okoztak, Újpest és Csepel lett számomra a legeslegnehezebb hely! Szembeszegültek. Alaposan megdolgoztattak.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET

Kirobbant az összeesküvés, sokakat meglepett, engem nem ért váratlanul. Örültem, hogy az akció nem tudott kiteljesedni, és életveszélyessé válni. A Pálffy György vezette Katonapolitikai Osztály idejében közbelépett.

Már a kezdetén sok jel mutatott arra, hogy sokan érdekeltek benne. A szervezkedés Magyar Közösség néven indult. Többek között ez az a szervezet, amelynek hazánkban rossz emlékű, ismert múltja van. Az 1919-es ellenforradalmi eseményeket is ilyen és hasonló elnevezések alatt szervezték; ezek a szervezetek megmaradtak a Horthy-ellenforradalom évei alatt. A két háború között egyik-másik vezetője eldicsekedett, megírta például, hogy a Tanácsköztársaság alatt – és az ellen – hogyan szervezkedtek.

Ebben a kérdésben Böhmmel és barátaimmal teljes egyetértésben voltunk. Tudtuk – ezzel számolnunk kell –, hogy 1945 után az összeesküvők valamilyen formában jelentkezni fognak. De miért most, és nem előbb? . . .

Mert az ilyen nagyobb szabású akcióhoz nem elég csak a belső front – döntő a külső, amelyre támaszkodni kénytelenek.

Amikor megtudtam, hogy a Parasztszövetség alaposan benne van a dologban, világos lett előttem: ebben szerepe van Nagy Ferencnek, aki annak idején még Keresztes-Fischer révén kapott engedélyt a Parasztszövetség megszer-

vezésére – nem lehet itt vitás, hogy a szociáldemokraták és a kommunisták ellen!

A Magyar Közösség szervezkedése érintette a Szociáldemokrata Pártot is. Először azáltal, hogy a győri Népszava főszerkesztőjét letartóztatták. Ez meglepett. Az illető nyomdász volt – művelt, okos, csendes és barátságos ember. Hogyan kerülhetett ebbe a bandába?

Ez is kiderült. A győriek felkerestek, és kértek, hogy harcoljak érte – engedtessem szabadon.

Beszéltem Farkas Mihállyal, aki kitért a kérés elől; azt ajánlotta, beszéljek Rajkkal.

Rajk kiengedte az illetőt. Ez a nyomdász tagja volt a Magyar Közösségnek, és ezt nem tudtuk róla.

A győrieknél nehezen ment az együttműködés, sok baj volt velük, többször is oda kellett utaznom. Elhatároztam, hogy utánajárok ennek a nyomdász-munkás Magyar Közösség tagjának, s felderítem kapcsolatait.

Ügyeim elintézése után felkerestem őt baráti beszélgetésre. Érdekes dolgot mondott el. 1944-ben papi oldalról németellenesnek, később nyilasok és Szálasi ellen szervezték be. Kiterjedt értelmiségi és papi ismeretsége, de szakmája révén is egész közeli kapcsolatba került a papokkal, s mint jó keresztény magyar embert, beszervezték. A háborúnak vége lett, a Magyar Közösség azonban fennmaradt, és élni, mozogni, majd hatni kezdett.

A nyomdászból lett szerkesztővel fél napon át beszélgettem, s mivel tudta, hogy az én közbenjárásomra engedték szabadon, őszintén tárta fel a helyzetet.

– Hogyan került maga ezekhez? – volt az első kérdésem.

– Amikor a német megszállás, majd Szálasi alatt beszerveztek, közölték velem, hogy a magyar nép nemzeti érdekeit és mindenekfelett függetlenségét tartják fontosnak, s amit a Magyar Közösségen belül szolgálhatnak sikerrel.

– De hát miért maradt köztük a háború után is?

– Mert közölték velem, hogy további feladatok várnak ránk . . . Rávettek arra, hogy úgy rendezzem a dolgot, hogy mint munkás, én kerüljek a Szociáldemokrata Párt lapjának élére. A lap főszerkesztője lettem . . . Marosán elvtárs . . . tisztességes magyar emberek ezek! Semmi rosszat nem akartak . . . Igen sok jó tanácsot és segítséget kaptam tőlük . . .

– Abban is, hogy a párt lapja kommunista- és szovjetellenes legyen?

Elpirult. Hallgatott. Később elismerte, hogy *abban is* . . .

Leváltattam. Benjámin László, a költő került a helyére, aki akkor még a Szociáldemokrata Párt tagja volt, később átlépett a Kommunista Pártba.

Amikor az összeesküvésről elgondolkoztam, eszembe jutott báró Kruchina Viktor ezredes, a Katona Politikai Osztály helyettes vezetője, aki a Szociáldemokrata Párt tagja volt, és kiderült róla, hogy angol kém. Elfogni nem tudták – megszökött. Később tudtam meg, hogy főnökei Angliába menekítették. Az összeesküvésben csupa tekintélyes ember szerepelt – főispán, képviselő, pap, katonatiszt, sokatmondó, hogy a Kommunista Párt kivételével valamennyi párt érdekelt benne, de baloldali szociáldemokrata egy sem volt az összeesküvők között.

Szeder – igen vastagon érdekelt volt az ügyben – idegesen, sőt hisztérikusan tört ki az üléseken, és az egész összeesküvést kommunista mesterkedésnek nyilvánította.

Kéthly volt a legveszélyesebb: átcsúszott Szederhez, holott, ha valakinek, hát őneki, tisztes múltjánál fogva jól kellett volna ismernie ezeket a dolgokat.

Kemény harcok folytak a Politikai Bizottságban. Itt sokszor Kéthly fejéhez vágtam: az ellenforradalmi összeesküvéseket, Orgoványt és Siófokot és a háború alatti DEF-et is, sok ember agyonverését.

Három ember riadalma látható volt: Báné, Szakasitsé és Böhmé. Nehéz napok jöttek ránk. Különösen Rajkkal volt sok dolgom. Rajk keményen védte a Kommunista Pártot, de lelkiismeretes híve volt a munkásegységnek.

Ebben az időben Rajk még inkább megnőtt a szememben. Türelmes volt hozzánk, pedig sokat vitatkoztam vele. Tudtam, hogy ismeri azt a réteget, amelyet az összeesküvés magával ragadott. Én hittem és bíztam Rajkban, és ő is bízott bennem. Éppen ezért bátran állhattam ki emberekért, ha indokoltnak láttam. Csak Szederért nem álltam ki.

Szakasitscsal részt vettem a koalíciós tárgyalásokon is, és tanúja voltam Nagy Ferenc és a kisgazda vezetés szabotálási manővereinek.

Mivel az összeesküvésben több képviselő is részt vett, viharos dolgoknak néztünk elébe. Én a mentelmi bizottság szociáldemokrata tagja voltam, és ügyek sorának előadója. Farkas Mihály volt a mentelmi bizottság elnöke.

Sélig is tagja volt a mentelmi bizottságnak, de ő ritkán szólalt meg. Látnom kellett, hogy az összeesküvés – a Magyar Közösség – szálai Szederig és Peyerig terjedtek.

Az események gyakoribbá tették a baloldali szociáldemokraták és a kommunistabarátok találkozóit. Ha árnyalatnyi különbségekkel is, de egyetértés alakult ki köztünk abban, hogy az illegális katonai, politikai és társadalmi összeesküvés több, mint reális veszély Magyarországon, valóság, amellyel számolni kell! Abban is egyetértettünk, hogy az összeesküvésben részesek valamennyien politikai pártokba és társadalmi szervezetekbe igyekeztek – és nem kis sikerrel be is épültek. A közvetlen, napi politikai céljuk az volt, hogy a két munkáspártot összeugrassák. Mozgalmuk fő bázisa a Kisgazda Párt volt, és maradt is, a Parasztszövetséggel együtt! A Kisgazda Párt propagandáját az összeesküvők dolgozták ki, kezükbe kaparintották a pártok

fontosabb helyeit, többek közt a véderőt és a külügyi bizottságot.

Az összeesküvés résztvevőinek szociális összetétele igen széles volt: a Horthy-tisztektől kezdve szinte az egész középosztály és az értelmiség is jócskán érdekelt volt benne. Tömegbázisát azonban a parasztságban tételezték fel. A demokratáknak álcázott értelmiségiek voltak a fő hangadók.

Közös ideológiájuk és eszmei gyakorlatuk volt: „Két pogány között egy magyar hazáért." Korábbi németellenességük nem antifasiszta és demokratikus elvekből táplálkozott – nacionalisták, antiszemiták és klerikális érzelműek voltak.

Érdemes megnézni, mit rögzítettek többek között az összeesküvés kiskátéjába:

„A magyar társadalom három részből áll. 1. mély magyarokból, 2. híg magyarokból, 3. középen állókból."

Hogy ki a mély, ki a híg magyar, és kik állnak középen, azt ők állapítják meg. Előttem bizonyos: nem a magyar dolgozó osztályokról van szó!

Ezek a nacionalista meghatározások egyébként régről ismerősek előttem Szabó Dezső és más írók gondolataiból.

A Rajkkal összefűző munka és baráti kapcsolataim révén is hamarosan tájékozódtam és megismerkedtem a dolgokkal. Hogy személy szerint én hol álltam ebben a kérdésben, azt a mentelmi bizottsági, valamint a Parlament nyílt ülésén tanúsított szerepem is bizonyította. A kiállás a fontos – védtem azt, amit kellett, és úgy, hogy ebből a kommunisták és a szociáldemokraták összefogása erősödjék.

Rajk felelősségvállalása mintaszerű. Ez csak növelte a széles dolgozó tömegek előtti népszerűségét, de növelte a reakció vele szembeni vad gyűlöletét is.

Bár Kéthly az összeesküvésben nem kételkedett, mégis támadta Rajk Lászlót, a belügyminisztert, mert kibújt belőle az antikommunista.

A viharos parlamenti ülések mögött – bármilyen kérdést is tárgyaltunk – az idegesség és a hisztéria húzódott meg. Sok volt a kapkodás. A Szociáldemokrata Párt számára a veszély abban jelentkezett, hogy Szedernek komoly kapcsolata volt az antidemokratikus erőkkel. A mentelmi bizottság tárgyalásánál a kiadott képviselők ügyében is világosan láttam.

Az összeesküvés első felvonása hamar lezajlott. Nagy Ferenc cserbenhagyta az egész bandát, megszökött. Őt aztán később Kovács Béla ügye emelte megint a felszínre, és – lelepleződött egész vezérkara.

Az első felvonást tehát megnyertük. A harc azonban tovább folyt, és az újabb összecsapás elkerülhetetlennek látszott.

HUSZONHATODIK FEJEZET

Az országot 1932 óta nem hagytam el. Érdeklődésem a nemzetközi munkásmozgalom ügyei iránt a második világháború alatt is változatlanul megmaradt. A Szociáldemokrata Párt, amint lehetett, megbízható, arra alkalmas személyei révén hozzálátott nemzetközi kapcsolatainak kiépítéséhez. Horváth Zoltán, Kéthly Anna, Justus Pál, Vajda Imre indultak először Angliába, Franciaországba és Ausztriába. Később Schiffer Pál Olaszországba. Ennek nyomán indulhattak meg tárgyalásaink a testvérpártokkal.

Az első komoly szocialista értekezlet 1946-ban volt Clarctonban. Ezen az értekezleten tizenkilenc ország képviselői vettek részt. Az értekezlet többek között azért nevezetes, mert a második világháború után ezzel valósulhatott meg az információcsere, és a testvérpártok először itt tettek jelentést helyzetükről, szóltak kapcsolataikról és fejlődésük új szakaszáról. Ezen az értekezleten kapott először hangot a kommunista párthoz és a szovjetekhez való új, megváltozott viszony és együttműködés kérdése is.

Nagyon reménykedtem az értekezlet sikerében, jobban, mint kellett volna. Illúziókat tápláltak bennem a hagyományok is, annak ellenére, hogy számomra később érthetetlen és megmagyarázhatatlan kérdések is jelentkeztek. Nézzünk néhányat:

„Vajon az együttműködő pártok politikája szociáldemok-

rata politika-e, vajon a magukat szociáldemokratáknak tartó pártok valójában azok-e, vagy csak egyszerűen uszályszervezetei a Kommunista Pártnak? Vajon nem veszítik-e el kormányzati felelősségük közepette a másik munkáspárttal való rivalizálás során forradalmi, marxista proletár jellegüket?"

Ezek a kérdések számomra nem voltak idegenek. Régóta ismertem őket. S mivel elég széles ismeretem volt az első világháború előtt és után kialakult helyzetről – ismertem az I., a II. és a III. Internacionálé tendenciáit –, könnyen eligazodtam. Legfeljebb egyet tartottam szomorúnak; azt, hogy sem az I., sem a II. Internacionálé nem tudta megakadályozni általában a háborúkat, így a második világháború kitörését sem.

A második világháború alatt a nemzetközi munkásmozgalom meglehetősen szétesett. Amikor eljutott hozzám annak a híre, hogy a Szakszervezeti Világszövetség megalakult, új reménység sarjadt bennem. De a kérdések is szaporodtak. Ha a szakszervezet megteremti a maga világszervezetét, vajon politikai téren lehetséges-e egy egységes Internacionálé? Erre a kérdésre azzal feleltem: legyen! Szükséges! Egységes legyen!

Ezt a gondolatot erősítette bennem az, hogy mivel a II. Internacionálé, majd a II. és feles és a III. is feloszlott, úgy gondoltam, hogy ezután könnyebb lesz majd újabbat, egységeset létrehozni.

A párt helyettes főtitkára voltam, ismernem kellett a helyzetet, hogy állást foglalhassak, és a párttagságot befolyásolni tudjam a helyes irányba.

A Szociáldemokrata Párt nemzetközi kapcsolata a párt önállóságára épült. A távlatokat feltérképezni azonban nagyon nehéz volt.

1947-ben – a Szociáldemokrata Párt kezdeményezésére – a dunai államok szociáldemokrata konferenciájának gon-

dolatát vetettük fel, és vállaltuk is ennek megrendezését. Ez a konferencia az európai munkásmozgalom jelentős akciójává vált. Nekem személy szerint a rendezés, a fogadások szervezése és általában a nemzetközi események politikai lebonyolítása volt a feladatom. A konferenciára meghívtuk az osztrákokat, csehszlovákokat, románokat, bolgárokat, lengyeleket, angolokat, olaszokat, hollandokat. Az angolok különösen nagy súlyt helyeztek arra, hogy a konferencián részt vegyenek. Az itt sorra kerülő kérdésekről Rákosival, Révaival, valamint Puskinnal sokszor vitáztunk. Mindhárman azt bizonygatták, hogy az akció szovjetellenes.

– Látja – mondotta nekem Rákosi –, a jugoszlávok nem jöttek el, de az angolok itt vannak!

Rákosi arra is figyelmeztetett, hogy ezen a konferencián azt akarják kifejezésre juttatni, hogy a Szociáldemokrata Párt demonstrálja „különállását".

El kellett ismerjem: ebben lényegében igaza volt. Ilyen törekvések bizony akadályozták a két párt együttműködését és az esetleges későbbi egyesülést.

Végül is arra a meggyőződésre jutottunk, hogy ideológiailag tiszta helyzetet kell teremteni.

Idegesített az a gondolat, hogy ez a konferencia gyengítheti a Kommunista Párthoz és a Szovjetunióhoz fűződő viszonyunkat. Ugyanakkor egyes európai szociáldemokrata pártban, velünk szemben, kezdte felütni fejét a gyanúsítgatás és a bizalmatlanság is. Szidalmazták a lengyel és a román pártot is. Ez időben született a *kriptokommunista* bélyeg, vele az a vád jutott kifejezésre, hogy az említett pártok kommunista ágensekként beépültek a szocialista Internacionáléba.

Bosszantott a bizalmatlanság, és sértett a vád. Így gondolkodtam: Én szociáldemokrata vagyok, és nem kommunista! Ha kommunista lennék, már rég beléptem volna a Kommunista Pártba! Viszont: internacionalista vagyok, és

nézetem szerint nemzetközi síkon is elengedhetetlenül fontos a szoros együttműködésünk. Talán még mindig nem volt elég a súlyos tapasztalatokból, nem volt elég a fasizmus győzelméből és szörnyű pusztításaiból? . . . Csak az erős és egységes internacionalista összefogás lehet garancia arra, hogy mindez még egyszer ne ismétlődhessék!

Érkeztek a küldöttek. A pártközpontban ügyeletet tartottam. A párt valamennyi fontos vezetője jelen akart lenni a tanácskozáson.

A tanácskozás első napján, a pártban felkeresett Gedeon Pál, aki az angol D. Heally tolmácsa volt. Azzal az üzenettel jött, hogy Heally szeretne velem beszélni. Ez a szemre igen szimpatikus angol férfiú az angol Munkáspárt külügyi osztályának a vezetője volt. Közelebbit nem tudtam róla.

Délután bementem az ülésre, és a szünetben találkoztam vele.

Heally azt mondotta: – Ne itt . . .

– Kérem . . . bemehetünk az irodámba. De ha magának kellemesebb volna . . . szívesen látom a lakásomon.

Felderült az arca. Azt mondta: – Az utóbbi jobb lesz.

Szóltam Gedeonnak, hogy holnap délelőtt tizenegy órára kísérjék fel hozzám Heallyt.

Gedeon közölte velem, hogy Heally ma este találkozik Bánnal.

Gedeonnal arra következtettünk, hogy Heally többek között azért jött Magyarországra, hogy két szociáldemokrata vezetőt: Bánt és engem szemrevételezzen.

Heallyvel és Gedeonnal dolgozószobámban ültünk le. Hamarosan aziránt érdeklődött, hogy mióta veszek részt a munkásmozgalomban. Elmondottam neki.

– Mióta pártvezető? – kérdezte. Erre is válaszoltam.

– De hát maga igen fiatal!

– Igen . . . Háborús titkár voltam . . .

Heally első komoly kérdése így hangzott:

– Miért áll a Szociáldemokrata Párt olyan szorosan a szovjetek mellett?... Átmenet-e ez a párt életében, vagy hosszabb program?

A másik komolyabb kérdéssor:

Kell-e, szükséges-e szoros kapcsolat tartása a kommunistákkal, és ha igen, ez is hosszú távra szól-e? Van-e a Szociáldemokrata Pártnak a kommunistáktól független elképzelése és – politikája? Elképzelhető-e a pártfúzió a kommunistákkal?

Arra kért, amennyire lehet, ne csak a magam véleményét mondjam el.

– Kedves Heally elvtárs!... Először is: a szovjetek velünk határosak – tehát szomszédok vagyunk. Már ebből is következik: szabad-e a Szociáldemokrata Pártnak nélkülük vagy különösen ellenük politikát csinálnia? A magyar nép számára – nézetem szerint – csak a szovjettel való együttműködés lehet a reális politika alapja. Vegye számításba azt is, hogy a Szociáldemokrata Párt marxista párt, és semmiképp sem folytatunk szovjetellenes politikát: Magyarországon, nézetem szerint, a Szociáldemokrata Párt nem is lesz szovjetellenes. Aztán: ami a Kommunista Párttal kapcsolatos kérdését illeti, válaszolhatok, mi köt velük össze bennünket. A demokrácia és a szocializmus megteremtésének közös óhaja. Ezt én reálisnak és a nemzeti lét szempontjából elsőrendű és elengedhetetlen fontosságú célkitűzésnek tartom. A két munkáspárt megítéléséhez vegye figyelembe azt is, hogy huszonöt évig szemben álltunk egymással... kegyetlen, kemény és megalázó harcot vívtunk egymással. A fasizmus győzelmének kellett eljönni, hogy rádöbbenjünk: ez katasztrófához vezet! A második világháború alatt kezdődött a szoros együttműködés. Én személy szerint a szakszervezeti vonalon fiatal korom óta együttműködöm a kommunistákkal.

Szerencse, hogy Gedeon Pál ragyogóan fordított, így a beszélgetés nyílt és világos volt.

Heally sokáig hallgatott. Utolsó kérdése így hangzott:

– Ezek szerint maga reálisnak és elképzelhetőnek tartja a két párt egyesülését is?

– Igen!

– Akkor megszűnik a Szociáldemokrata Párt Magyarországon!

– Viszont lesz majd egy egységes, marxista párt, amely a szocializmust megvalósítja Magyarországon.

– Ebben én nem hiszek. Nem is helyeslem a fúziót. A magyar Szociáldemokrata Pártnak régi, nyugati orientációja volt és van – ezt kellene folytatni! Magának és Bánnak most nagy a befolyása . . . Maguk a jövő emberei, nehogy rossz útra vigyék a pártot!

A beszélgetés világossá tette, hogy a szocinform milyen talajon áll. Tisztában voltam azzal, hogy egyértelműen és nyíltan kell beszélnem. Vigyáztam, ne hagyjak kétséget Heallyben, hogy személy szerint én, aki marxista vagyok, nem tudom, de nem is akarom másképp képviselni a Szociáldemokrata Párt ügyét.

Felhasználtam az alkalmat, és megemlítettem neki: az angol diplomácia Magyarországon olyan erőkre támaszkodik, amelyek a Horthy-világ kritikátlan kiszolgálói voltak, és akik most az angol Munkáspártot is szeretnék felhasználni egy reakciós politika számára. Megkérdeztem: miért kérik tőlünk, hogy szálljunk szembe a kommunistákkal, és bontsuk meg a baráti együttműködést a Szovjetunióval? . . . Ez az, amire nem vállalkozunk!

Mielőtt elváltunk, szóvá tette, hogy engem Kéthlyn keresztül meghívtak Angliába. Miért nem mentem el?

– Azért, Heally elvtárs – feleltem –, mert énrám most itthon van szükség . . .

Máig sem tudom, hogy Heally kívülem és Bánon kívül

tárgyalt-e másvalakivel is. A beszélgetésről Szakasitsnak, Bánnak, Riesnek, később pedig Rákosinak, Révainak is beszámoltam.

A konferencia két nap múlva tömeggyűléssel zárult. A Sportcsarnok zsúfolásig megtelt; emberek ezrei szorultak ki a szabadba. Felvonultak a pártok, megjelent a kormány és a politikai testületek képviselői is. A megérkezett külföldi vendégeket egymás után vezettem be, én nem maradtam bent a gyűlésteremben, a külső rendre vigyáztam. Azonban Radascano felesége késve érkezett. Már a megnyitónál tartottak, amikor karonfogva felvezettem a díszemelvényre. Amint Radascanonéval felléptem, engem is és a külföldieket is megdöbbentette a fergeteges taps és hangorkán.

– Gyurka! Gyurka! . . .

A gyűlés félbeszakadt, az emberek felálltak. Zavarba jöttem. Erre nem voltam elkészülve.

Heally, Bán egymás mellett ültek. Rákosi és Révai egymásra néztek. Kéthly és Szeder idegesek lettek. Amikor észbe kaptam, és intettem az embereknek, hogy nem én vagyok itt a fontos, még nagyobb lett a lelkesedés és a kiáltozás:

– Gyurka, Gyurka, Gyurka! . . .

Horváth Zoltán hangosan megjegyezte:

– Most látszik, ki a legnépszerűbb ember a pártban!

A baloldal örült. A jobboldal dühöngött.

A gyűlés után vacsora volt a Gundelnél. Heallyval egymás mellé kerültünk. Heally mellett Somogyi Béla lánya: Hatvanyné ült. Ő vállalta a tolmács szerepét. Hatvany Lajos is jelen volt. Heally többször megjegyezte:

– Maga valóban népszerű politikus, de tudja-e, milyen nagy felelősséget jelent ez? . . . Jöjjön hát el Angliába, és nézzen szét nálunk. A politikusnak világot is kell látnia . . .

– Majd egyszer elmegyek.

– Minél hamarabb, annál jobb!

A vacsora után Heally Bánnal ment el. Én a feleségemmel és Hatvanyékkal indultam el. Hatvanyné a feleségemnek mondta: – Nem szeretnék a Gyurka helyében lenni.

– Miért? – kérdezte feleségem.

– A népszerűség nagyon veszélyes dolog Magyarországon. Maga nem fél tőle? – Feleségem azt felelte, hogy nem.

Hatvanyékat régóta ismertem és szerettem – különösen Hatvanynét. Somogyi Béla lánya, jó neve van a mozgalomban. Velem mindig barátságos volt. Hatvany Lajos mondogatta a feleségemnek:

– Nézze csak Lolit meg Gyurkát! Két cinkos . . .

Másnap Rákosival találkoztam. Így üdvözölt:

– Na, Gyurka, hová, merre visz a Szociáldemokrata Párt útja?

– A Duna-konferencia ellenére is az egység felé! – mondtam.

– Na, ezt majd meglátjuk! De . . . maga igen vigyázzon!

Beláttam, igaza van. Ettől az időtől fogva még jobban vigyáztam cselekedeteimre és minden szavamra.

Napok múlva a Politikai Bizottság úgy döntött, hogy Ries, Böhm és én tegyünk eleget a csehszlovák párt meghívásának, és utazzunk Prágába.

Autón mentünk. Legnagyobb meglepetésemre Böhm elmesélte Heally politikai pályafutását: az angol kommunista pártban kezdte, innen lépett át a munkáspártba; már nem baloldali ember, okos, művelt és igen ravasz.

Én is elmondtam a Heallyvel való találkozásomat. Ismét nyilvánvalóvá vált, hogy Heally lényegében Bánt és engem akart közelebbről megismerni.

Ettől az időtől nemcsak a politikai súlyom és befolyásom növekedett, hanem – egyre jobban éreztem – több felelősség is nehezedett rám. Ezt tükrözte Bán magatartása; éreztem Kéthly óvatoskodását is, aki jó ideig békében hagyott.

HUSZONHETEDIK FEJEZET

1947. május elsejét Pesten töltöttem. Közös ünnepünk ez a nap. Felvonulás. Magával ragadó, hatalmas tömeg – ilyet Magyarországon még nem láttam. A díszemelvény egyik oldalán Révai és Rajk a partnerem. Együtt gyönyörködünk, együtt lelkesedünk az impozáns erő láttán.

Rákosi és Szakasits elégedetten integetnek.

– Vajon milyen lesz itt az élet tíz év múlva? – kérdem Rajkot. Révai felel:

– 1957-ben?... Rá sem fogsz ismerni erre az országra meg az emberekre.

De jó lenne tíz évvel előre látni! – gondolom. Nyugtalanság van bennem, az az érzésem, hogy a tavasz, de még inkább a nyár izgalmas eseményeket hoz majd, és feszült légkört teremt.

A nemzetközi politikai élet a változás állapotában van. Komoly kihatásai lehetnek ennek a mi belső életünkre. Minden jel arra mutat, hogy vége az antifasiszta koalíciónak, és valami egészen új előtt állunk...

Mintha a világ két hatalmas táborra szakadna, megjelent a Truman-doktrína és a Marshall-terv. Minden tendencia együtt van hát, amelyből egy marxistának tudni kell következtetni. Ennek tudatában újra elemezem a Heallyvel való beszélgetésemet; újra elemezem a pártokhoz és a pártvezetőkhöz való viszonyomat is. Őszinte és nyílt

voltam világéletemben – bizalmat és becsületet adó a magánéletben éppúgy, mint a politikai és a munkásmozgalmi tevékenységemben. Tanultam, és bőséges tapasztalatokkal rendelkezem; tudom, hogy valamely kollektívát tartós bizalom és becsületesség nélkül nem lehet összetartani – nem lehet vezetni!

*

Helyeseltem a szovjet–angolszász koalíciót a fasizmus ellen, és örültem is neki, igaz, többet vártam ettől a háború utáni időben. A világban kialakuló változásokra nekünk is készülnünk kell – különösen belpolitikánkban.

Három dolog intenzíven foglalkoztatott:

A Kommunista Párt megerősödött, és igen aktív; mögöttük mi sem maradhatunk el.

A Szociáldemokrata Pártban megerősödött a különállásra törekvés; ez egyben lazítást is jelent a két párt között. Ennek a törekvésnek most Bán a vezetője.

A pártok országos választás előtt állnak.

E három összefüggő kérdés lényeges befolyást gyakorolhat, és ezzel változást idézhet elő a magyar politikai életben. Mindenki láthatta, a reakció ugrásra készen áll.

Az összeesküvés leleplezése és az összeesküvésben szereplő személyek – különösen a képviselők –, akiket egymás után ad ki a mentelmi bizottság, és az a körülmény, hogy a mentelmi bizottság kisgazda tagjai sem tudják kétségbevonni a rideg tényeket – mindent világossá tesznek.

Sélig magatartása érdekes volt. Viaskodott, olykor dühöngött, de a tényekkel szemben tehetetlen maradt.

Sok mentelmi ügyben előadó voltam, és ez Séliget zavarta. Megkérdeztem tőle, miért hallgat, hiszen az ügyek eléggé világosak – valóban összeesküdtek! Képviselők és főispánok, maga Kovács Béla is, a Kisgazda Párt főtitkára kompromittálódtak. Kovács Béla és mások vallomása meg-

világította Nagy Ferenc szerepét, egyúttal megpecsételte sorsát.

Akkoriban Rajkkal naponta együtt voltam. Mérhetetlenül sokat dolgozott, és a támadások pergőtüzében állt. Amilyen mélyrehatóan és radikálisan kezdtük rendbe hozni a magyar gazdasági életet, a kezdeti sikerekre támaszkodva – különösen az államosításokkal –, a reakció ellenállása minden irányból növekedett, és kiszélesedett az összeesküvésben résztvevők frontja, gyarapodott létszáma.

A két munkáspárt helyzetében is rohamos romlás állt be. Rivalizálásuk különösen az üb-választások után élesedett ki. Az eddigi szociáldemokrata többség – ha minimális mértékben is – a kommunisták kezébe csúszott. Nekünk különösen fájt Csepel elvesztése.

A Kommunista Párt ebben az időben tűzte napirendre a bankok államosítását. A vita igen sokáig húzódott, mert a két munkáspárt vezetői nem tudtak megegyezni. Ebben a kérdésben is a baráti társaságnak kellett összhangba kerülni, majd határozottan fellépni, hogy megegyezés jöhessen létre.

Így voltunk a legjellemzőbb kérdéssel: a hároméves tervvel is. Az volt a központi probléma, hogy kizárólag saját erőre építsünk, vagy külföldi – értsd, nyugati – tőke segítségét vegyük igénybe? Nyugati kölcsön vagy az USA-tól, vagy az USA-val szorosan együttműködő angoloktól elképzelhető volt. Ők azonban – különösen az USA – államosításra nem adtak kölcsönt, hiszen tudták, ezzel a szocializmust segítik.

A hároméves terv végleges kidolgozásánál látványosan mutatkozott a két munkáspárt ellentéte. A Kommunista Párt ehhez a munkához a neves közgazdászt, Vargát hívta haza a Szovjetunióból, mi pedig Káldor Miklóst Angliából.

Bán ekkor már egyértelműen külön úton járt. Feltűnt,

hogy napról napra távolodott Szakasitstól, bár nem Séllhez kapcsolódott szorosan, hanem Kéthlyhez.

Történelmi igazság: a Kommunista Párt által elkészített hároméves terv reális volt; ez az egyeztetéseknél is kiderült. 1950. augusztus 1-ig a magyar gazdaság – különösen az ipar – az 1938–39-es szintet 26–27%-kal haladta meg. A terv a nehézipart állította előtérbe. Angol barátaink nekünk nem ezt javasolták. Gazdasági kérdéseknek, ezen belül a terv készítésének fő ismerője és szakértője nálunk két ember volt: Vajda és Bán.

Magyarországon kezdetét vette a tervgazdálkodás. A gondolat nem volt idegen előttem. A legális magyar munkásmozgalomban, a szakszervezetben és a Szociáldemokrata Pártban a két háború között – különösen a nagy világválság idején – már igen sokat beszéltek erről.

A tervgazdálkodásban szomszédaink közül elöl jártak a csehszlovákok, akik már 1946. október 28-án törvényerőre emelték kétéves tervüket. Elöl jártak a jugoszlávok is, akik ötéves tervet készítettek.

Amint a magyar gazdasági életet mozgásba hoztuk, a reakció hallatlanul felélénkült. A nemzetközi életben pedig óriási sajtó és propaganda visszhangja támadt a Marshall USA külügyminiszter által tartott június 5-i előadásnak. Marshall koncepcióját Bevin angol külügyminiszter nevezte el Marshall-tervnek.

Nem érdektelen megnézni, mit mondott Marshall Howardban?

„Európa gazdaságilag leomlott. Ez mindenki számára nyilvánvaló, és ezért logikus, hogy az USA-nak mindent meg kell tennie a világgazdaság normalizálásáért. Ez a politika nem valamely kormány ellen irányul, hanem segítség az elkeseredettség ellen."

Nem szabadulhattam attól a gondolattól, hogy 1947. március 2-án Truman azzal az indoklással adott 350 millió

dollár segélyt Görögország számára, hogy ott megvédhessék az amerikai típusú polgári demokráciát, s lám most ezzel a segítséggel vívják a polgárháborút a nép ellen. Ezt fel nem ismerni, több mint hiba!... Elképzelhető-e az, hogy mi „feltételek" nélkül kapjunk az USA-tól segítséget? Ez lehetetlen!...

Ezzel szemben kézenfekvő, hogy az USA törekvése: adósává tenni a háborúban nagy veszteséget szenvedett európai országokat, aztán megvetni alapját egy későbbi, kommunista- és szovjetellenes politikának – akárcsak az első világháború után.

Bármely oldalról néztem is a világ eseményeit, egyet láttam: minden területen, nemzetközi méretekben indult meg a támadás a kommunisták és a szovjetek ellen. Ezt is szem előtt tartva, kétségtelen: az összeesküvés nálunk egyre élesebbé váló jobbratolódást idézett elő, amely kihathat a baloldali pártokra, különösen a Szociáldemokrata Pártra, melynek jobbszárnya megerősödött.

A Szociáldemokrata Párt jobboldala abból indult ki, hogy ha a reakció a világban szélesebb fronton lendült támadásba, ez Magyarországon is jobboldali fordulatot fog előidézni. Ezt a helyzetet tehát először a baloldali blokk szétverésére kell felhasználni, később pedig a kommunistákkal alkotott egységfront megbontását lehet szorgalmazni.

A párt sajtójában – a Népszavában – fellépett a *harmadik utas* irányzat. Majd Peyerék zászlóbontása következett, azzal a követeléssel, hogy felül kell vizsgálni a Szociáldemokrata Párt egész politikáját. Ez a helyzet a baloldalt arra kényszerítette, hogy félreérthetetlenül elhatárolja magát a párt jobbszárnyától. Mindenkivel szemben meg kellett védeni a kommunistákkal való egységet, és le kellett leplezni a reakciós kísérletezést, amely nagyobb távlatban az ellenforradalom szervezésének lehetőségét is tartalmazta.

Csak a munkásegység erősítésével lehetett ilyen veszélyes perspektívával szemben felvenni a harcot.

Ekkor került sor egy lényeges jelszónak és programnak meghirdetésére:

„A Szociáldemokrata Párt ellensége nem balra, hanem jobbra van! Tehát jobbra kell ütni, jobb ellen kell harcolni! A mi számunkra csak egy út van, és ez az osztályharc útja!" „Ma a demokráciáért és holnap a szocializmusért!" – útja. Ez a fő kérdés.

Izzásig feszült a belpolitikai helyzet. A kommunista vezérek eddig soha nem észlelt aktivitásba lendültek, aminek rövidesen eredménye mutatkozott. Nagy Ferenc miniszterelnök nem jött haza Svájcból. Új kormány alakult. A kormány elnöke Dinnyés Lajos lett. Ezt az embert nem szerettem, nem is tartottam elég komoly politikusnak, de – akkor más nem volt! Ez az új kormány, a baloldali front nyomására, július 11-én törvényerőre emelte a hároméves tervet.

Ettől az időtől kezdve a Szociáldemokrata Párt lett a magyar politikai élet nagy kérdőjele. A kisgazdák lelepleződése és csúfos veresége után a reakció – bevált taktika ez, európai tapasztalat is illusztrálta – a Szociáldemokrata Párt felé fordult.

Beálltak a kritikus pillanatok. Azzal kezdődött, hogy Peyer, frakciójával együtt, kilépett a pártból. Tehát önként szakított a szociáldemokráciával! A mocsárba süllyedt. Sokak szerint megtagadta egész múltját – szerintem következetes volt hozzá –, átment Zsolt Béla pártjába. Peyer Károly, a két háború közötti legális munkásmozgalom vezéréből kibújt a polgári politikus. Ezzel pedig sorsa is megpecsételődött.

A front világossá vált.

Peyer kilépése után befolyásom egyre nőtt a pártban. Teljes igazolást nyertem Séliggel és – főleg Kéthlyvel szemben.

Sélig sokáig fáradozott, hogy helyrehozza közöttünk a normális kapcsolatot. Kéthly azonban sértődött maradt.

Ebben a kérdésben Böhm és Bán mutatkoztak a legtisztességesebbeknek. Azt mondták:

– Rendben van, neked volt igazad!

Az új körülmények megnövelték a párt baloldalának morális súlyát is. A két munkáspárt úgy döntött, hogy a Nagy Ferenc-ügyet nyilvánosság elé kell vinni. Nagygyűléseket kell tartani. Rajkkal utaztam Makóra, ahol a két munkáspárt közös gyűlést tartott.

Az egyik vasárnap reggel értem jött. Rajk olyan benyomást tett rám, mint valami versenyparipa, rohanásra és küzdésre készen, pedig nagyon keveset alhatott.

Makóra érkezve, a Szociáldemokrata Pártba mentem, Rajk pedig a Kommunista Pártot kereste fel. A gyűlésen találkoztunk. Rajk megkérdezte tőlem, mikor akarok beszélni.

– Nézd – mondtam –, az lesz a legjobb, ha te beszélsz először. Add elő a tényeket, ismertesd a helyzetet... a Nagy Ferenc ügyét. Én majd mindenben alátámasztalak. Egyet kérek: hagyj időt számomra!

Ezt azért tettem szóvá, mert Rajkot néha annyira elragadta lendülete, hogy megfeledkezett mindenről. Jó szónok volt.

Visszaemlékeztem az autóban lezajlott beszélgetésünkre. Rajk azt is mondta nekem:

– Gyurka... nagyon döntő változások felé megyünk. Most kell csapást mérnünk a reakcióra! Az 1945 óta elért történelmi eredményeket most kell megerősítenünk. Mi ketten a választási harcot készítjük elő!...

A makóiak lelkesedéssel fogadtak bennünket. 15 000 ember volt jelen; a hallgatóság nagy része parasztember volt.

Élveztem Rajk egyszerű, világos, a tényekre tanári pontossággal rávilágító, mégis színes és politikai hevületű beszédét. Nehéz feladat volt utána beszélni.

Késő este indultunk vissza. A kocsi a csongrádi tanyavilágon keresztül robogott velünk; a távolban itt-ott pislogott egy-egy villanyfény. Azon töprengtem, vajon a két munkáspártnak lehet-e majd úgy együvé tartoznia és úgy együtt harcolnia, mint ahogy azt mi ketten Rajkkal már megtesszük?

Ebben nem voltam biztos; a kérdés nyugtalanított.

HUSZONNYOLCADIK FEJEZET

Rákosi a szokásos összekötő bizottsági megbeszélések helyett pártvezetői tanácskozást javasolt a választással kapcsolatos kérdések megtárgyalására. Ahogy mondotta: a fontos kérdésekről baráti eszmecserét kell folytatni. Ezért meghívta lakására a Szociáldemokrata Párt vezetőit.

Rákosi megnyerő házigazda volt: kellemes modorban sziporkázott, és igen baráti volt. Kéthlynek valósággal udvarolt. Lerítt róla: úszik a boldogságban, mert együtt láthatja a két párt vezetőit: a munkásegység politikai és szellemi, valamint a demokráciáért és a szocializmusért folyó harc vezérkarát. Valóban reprezentatív tanácskozás volt.

A Kommunista Párt megbízásából Rákosi, Révai, Rajk, Gerő, Farkas és Kádár vett részt a tanácskozáson. A mi részünkről Szakasits, Kéthly, Böhm, Sélig, Bán és Marosán volt jelen.

A tanácskozás témája kényes, izgalmas és nehéz volt. Meglepő gyorsasággal megegyeztünk valamennyi kérdésben.

Legelőször is leszögeztük: külön-külön listán indulunk, és senki sem veti fel a közös listát!

Ez meglepett. Éreztem, hogy ezen a témán nem lehet átsiklani; mivel külön listát jelölünk, szorosabban kell majd együttműködnünk. A reakció támadása ellen egyesíteni kell erőinket.

A választás politikai programja és agitációs mondani-

valója a parlament által elfogadott hároméves terv. Ebben a pártok egyetértettek.

Az 1945-ös választási eredmények után nemcsak a politikai helyzet változott meg, de ennek nyomán megváltoztak az erőviszonyok is. A kisgazdák annyira legyengültek, hogy ennek következményével számolni kellett. A baloldalnak most az volt a feladata, hogy a reakció ellen többséget hozzon létre, amelynek vezető ereje a két munkáspárt s együtt: a munkásosztály.

Új választójogi törvényt kellett készíteni, új névjegyzéket összeállítani, olyat, amely nekünk a legjobban megfelel. A választásból ki kell zárni a reakciósokat és a fasisztákat.

A Kommunista Párt javasolta: vezessük be a *kék cédulát*, hogy egyetlen szavazat se veszhessen el. Most minden szavazat számítani fog.

A vitában nem vettem részt, az anyagot azonban Rákositól és Szakasitstól már ismertem; ők viszont tudták véleményemet. Mindennel egyetértettem, és csak azt fájlaltam, hogy nem közös listán indulunk.

Módomban állt megfigyelni Kéthlyt és Séliget, és igen meglepett lelkes egyetértésük. Valami nagy változásnak kellett itt történnie! ... Talán az összeesküvés döbbentette meg őket?

A jelenlevők között csak egyetlen olyan személy volt, aki huszonkét évig képviselősködött, és ismerte az ellenforradalmi Magyarország összes választásait. Ez pedig Kéthly Anna volt, aki ezenkívül ismerte az összes buktatót is, amelyeket el lehet kerülni.

A Szociáldemokrata Párt 1922 óta rendelkezett parlamenti képviselettel; évtizedes tapasztalata volt tehát, megismerhette a reakciósok választási módszereit. Nemzetközi tapasztalatai is voltak. A német fasizmus például szervezetileg szélesítette ki a demokráciaellenes frontját. Most lehetetlen volt nem gondolni erre; különösen annak tudatá-

ban, hogy az 1945. évi választásnál jóformán semmit sem tettünk az ellenséges erő semlegesítésére.

Bán nem szólalt fel. Rákosi azonban megkérdezte tőle: egyetért-e velünk, mire ő csak annyit felelt:

– Természetesen! – később hozzátette: az elvtársak jól tudják, hogy mit kell csinálni... nálam jobban ismerik a magyar helyzetet... Én elég sokáig nem éltem itthon.

Ha Bán bajban volt, mindig az volt az érve, hogy sokáig nem élt itthon.

A tanácskozás végén kijelölték a felelősöket: Rákosi, Szakasits valamennyi kérdésért, Rajk és Ries a törvény kidolgozásáért, valamint a névjegyzék és a *kék cédula* összeállításáért. Pártvonalon Farkast és engem tettek felelőssé.

Örültem a tanácskozásnak, és még inkább a tanácskozás eredményének. Valami mégis nyugtalanított: ezt a választást lehet-e majd megvívnunk a rivalizálás veszélye nélkül? Gyakorlati politikus és pártmunkás voltam, s tudtam, hogy ennél jóval kisebb kérdésekben is harc dúlt a két munkáspárt között.

– Ettől nem kell félni – mondotta Farkas Mihály. – Vigyázunk majd, hogy minden rendben menjen!...

Késő éjszakába nyúlt a tanácskozás. Gyalog indultam haza. Azon gondolkoztam, hogy a választások alatt nekem két emberrel majd sok dolgom lesz: Farkassal és Rajkkal. Hármónkon majd sok minden múlik. Minthogy ismertem a konkrét helyzetet, sejtettem, hogy ebből a mostani választásból a Kommunista Párt valamivel erősebben kerülhet ki, mint a Szociáldemokrata Párt. Ennek konkrét oka is volt:

A Kommunista Párt a Szociáldemokrata Pártnál minden tekintetben egységesebb – semmiféle irányzat vagy frakció nem gyengíti; ez erkölcsileg igen komoly előny. Továbbá helyesen jelölte ki és viszi a maga politikai vonalát és agitációját; különösen a munkások és a nincstelen parasztok felé. Emellett: 1947 nyarára a Kommunista Pártnak volt

a legnagyobb és egyben legdöntőbb befolyása a magyar intellektuális rétegekre.

Már ezért is úgy ítéltem meg, hogy a Kommunista Párt a baloldali erőket jobban össze tudja fogni. Hadd tegyem hozzá: a belügyminiszteri tárca is a kezükben volt, és ezáltal befolyásuk az államigazgatási és a közigazgatási területen erős volt.

Erről Szakasitsnak és Böhmnek eleget beszéltem, de mindig csak az volt rá a feleletük, hogy 1945 óta a Szociáldemokrata Párt is megerősödött, és emellett van már demokratikus közvéleményünk is.

Változatlanul aggályaim voltak, de egy fő szempont vezetett engem is: a Szociáldemokrata Párt erős párt legyen, és ennek érdekében mindent megteszek. Azt, hogy a választás visszaélésre is lehetőséget ad, a tanácskozáson mindenki elismerte. Az elmúlt évtizedek magyar valóságából sok-sok tanulság maradt ránk ilyesmiről is.

De nézzük meg a felszabadulás utáni első, igen jellemző példát: Mindszenty pásztorlevelét, 1945-ben. Ez a pásztorlevél 1945-ben egységessé tette a reakciót, a Kisgazda Pártba tömörítve a legkülönfélébb elemeket.

A választás következtében leginkább pártjaink rivalizálásának kiélesedésétől féltem.

A pártok hiába voltak koalícióban, mégis úgy harcoltak, hogy külön-külön erősebbek legyenek. Egy terület eddig is fokozott mértékben volt a támadás célpontja: a belügyminisztérium s vele a rendőrség, az államigazgatásra gyakorolt befolyásával. Nemcsak a választójogi törvény kimunkálása folyt ezen a területen, de a névjegyzék összeállítása is. Ennélfogva is, a *kék cédula* jelentősége megnőtt. Meg voltam győződve, hogy Rajk is, Farkas is mindent elkövet majd – különösen Rajk, akinek államhatalmi funkció van a kezében –, hogy a Kommunista Párt megerősödve

kerüljön ki a választásból! Keménykezű, erős ember, és hihetetlenül népszerű.

Amit a Kommunista Párt egységéről tudtunk, azt mi, szociáldemokraták nem mondhatjuk el magunkról. Tudtuk azt is, hogy a maradék Kisgazda Pártot széjjelrobbantja a reakció, hiszen a tőlük kiszorult jobboldali erők a Pfeifferés a Barankovics-pártba tömörültek.

Ám a Kisgazda Párt után a Szociáldemokrata Párt is veszélyes helyzetbe került. Ezt a választás előtt mindenkinek látni kellett. És számolni kellett azzal, hogy ez lényeges fordulatot idézhet elő nemcsak a Szociáldemokrata Párt sorsában, hanem a magyar politikai életben is! A két munkáspárt együttműködését emiatt is még fontosabbnak – sőt életbe vágónak tartottam.

A pártban, Peyer kilépése után, Szeder csendes lett. Sélig és Kéthly passzivitásba húzódott, ezért Bán került előtérbe.

Vajon a Szociáldemokrata Párt jobboldala miért egyezett bele a megállapodásba? Talán azt remélte, hogy a Kisgazda Párt szétesése után bizonyos erők felénk igazodnak majd? Valószínűtlennek tartottam. Peyer ugyan kaphat támogatást a klérustól, Kéthlynek azonban nem lehetett reális reménye: sem ő, sem a párt nem nyerhette meg Mindszenty tetszését és támogatását!

Baráti köröm úgy vélekedett, hogyha a Szociáldemokrata Párt nem erősödhet, akkor a reakcióval szemben inkább a Kommunista Párt erősödjék.

Rákosival az emberi és politikai kapcsolatom, érintkezésem eddig is gyakori volt, most azonban a napomat meg sem kezdhettem anélkül, hogy ő már korán reggel ne hívott volna telefonon. Ha netalán még aludtam, nem engedett felkelteni. Rákosi korán kelő ember volt, és a napi munkáját is korán kezdte. Mellette egyedül Rajkot ismertem ilyennek.

Rákosi sokat beszélgetett a feleségemmel; úgy látszott,

megszerette, s mivel Rákosi feleségével is szimpatizáló emberi kapcsolatunk alakult ki, barátilag is igen közel kerültünk egymáshoz.

Feleségem a szociáldemokrata nőmozgalomban dolgozott; társadalmi munkát végzett. Mivel híve volt az egységes nőmozgalomnak, őt is kommunistabarátnak tekintették. Révainéhoz és Rajkinéhoz meleg barátság fűzte.

Feleségem családjának tagjai egyébként munkások, vasasok; többségük a Kommunista Párt tagja volt, csak Árpád és Andor sógorom maradtak a Szociáldemokrata Pártban – ahogy ők mondták: „Mi Gyurkával megyünk! . . ."

Andor sógorom ezen a nyáron jött haza a Szovjetunióból. A hírhedt 402-es büntető halászázaddal került ki a keleti frontra. A századba leginkább régi munkásmozgalmi embereket, elvtársakat kényszerítettek. Kossa Istvántól hallottam a hírt, hogy Andor életben maradt, öt évig volt távol.

1945 februárjától Rákosival szinte minden lényeges kérdést megbeszéltem. Velem szemben – ezekben az időkben még – korrekt volt. Rajkról és Révairól ugyancsak így vélekedtem. Farkas Mihályról már nem mondhattam ugyanezt. Bosszúságára azonban hamar átláttam rajta.

A két párt vezérkarának megegyezését a KB elé vittük, amely azt jóváhagyta.

Peyer kilépése után elég nagy volt a zavar a Központi Bizottságban. De mivel a képviselők névjegyzékének összeállítása és a listavezetők kijelölése sürgős volt, sietni kellett. A KB különösebben nem vitatta a Peyer-ügyet, nem volt rá idő.

Kéthly újból Csongrádba ment, Szeder Békésbe, Sélig Pest megyébe, Ries Hajdúba, Bán Győrbe, Szakasits a budapesti és az országos listán szerepelt. Lényegében hát mindenki megtartotta a listavezetői helyét. Én változatlanul kitartottam Vas és Zala megye mellett, ezért a két he-

lyért most sem törte magát senki. Rákosi helytelenítette magatartásomat; az volt a véleménye, hogy a Szociáldemokrata Párt helyettes főtitkárát biztos helyen kellene jelölni, azonkívül az országos listán is indítani. Hajthatatlan maradtam: erőmet ott kell megmutatnom, ahol a legnehezebb! Rákosi tréfásan mondta:

– Na, kisöreg, újból partnerek leszünk Zalában! De ugye, ha mi ketten nem férünk meg egymással, akkor ki férhetne meg? . . .

A választási harc indulásánál úgy éreztem, hogy Kéthly megenyhült velem szemben. Egy érdekes epizód is közbejátszott.

A pesti szociáldemokrata nők hatalmas gyűlést rendeztek; közel ötezer nő gyűlt össze a Sportcsarnokban; üdvözlésükre a párt engem küldött ki. Ezen a nőgyűlésen, ahol szintén félreérthetetlenül a kommunistákkal való együttműködés mellett álltam ki, igen nagy sikerem volt; melegen megtapsoltak.

Utánam Kéthly következett szólásra. Óriási sikere volt. Akkoriban Kéthlyt még Európa egyik legértékesebb szociáldemokrata politikusának tarottam.

A gyűlés után együtt indultunk vissza a városba. Kéthly örült a jól sikerült nőgyűlésnek. Amikor elbúcsúztam tőle, azt mondotta:

– Adja a sors, hogy azt a népszerűséget, amit az asszonyoknál is élvez, mindig csak jó ügy szolgálatában használja fel . . .

A szemébe nézve, csendesen szóltam: – Annuska . . . valaha is képviseltem én a pártban és a munkásmozgalomban rossz ügyet? . . . Ilyesmire én sose lennék képes!

Néhány pillanatig tartó gondolkodás után azt felelte:

– Hát . . . ezt bízzuk a jövőre!

– Kedves Annuska! 1947 nyarát tapossuk! Hol tartunk

majd mondjuk 1957 nyarán, tíz év múlva? Megváltozott ország, megváltozott emberek . . .

– A jövőbe senki se lát. Tíz év . . . Ne ábrándozzon!

– Annuska! Tudja, miből indulok ki? . . . Hol voltunk mi 1927-ben vagy 1937-ben?

– Igaz, nagy változáson esett át ez az ország, de . . . kérdés, hogy a továbbiakban jó irányban haladunk-e?

Ezzel váltunk el.

A beszélgetés nyomot hagyott bennem; Kéthly Anna egyébként sem volt az az egyéniség, akit az ember elfelejthet. Valahányszor eszembe jut, megállapítom: nem mindennapi ember! Szerettem, sosem volt közömbös számomra. De alapvető kérdésekben nem érthettük meg egymást. Bennem főleg a kommunista- és a szovjetbarátságomat kifogásolta, minden mással megbarátkozott volna. Sokszor és sokaknak mondotta: „Marosán azért veszélyes ember, mert amit csinál, őszinte szívvel, becsülettel és meggyőződésből teszi!"

Mint helyettes főtitkár, a pesti pártapparátus aktíváját is én irányítottam. A Városháza dísztermében zajlott le az aktívaülés. Kijelentettem: a Szociáldemokrata Párt nem fog kommunistaellenes szavazatokat hajhászni. A reakciósok ne jöjjenek hozzánk panaszra, mert bennünket nem lehet elszakítani a kommunistáktól!

Beszédem nagy részét a Szabad Nép lehozta, a Népszava viszont elhallgatta.

Rengeteg gyűlést kellett tartanom. Az ország minden pontján megfordultam.

Az egyik szombat délben vidékre készültem, és hazasiettem ebédelni. Alig ettem valamit, szólt a telefon. Rákosi jelentkezett.

– Jó, hogy elértem! – mondta. – Most váltam el Szakasitstól, nem tudta magát elérni a pártban; üzeni, hogy délután Tildynél, a balatoni villájában, pártvezetői megbeszé-

lés lesz; lényegében a választással kapcsolatos törvény egyeztetése miatt. A Szociáldemokrata Pártból maguk ketten lennének Szakasitscsal.

Szívesebben mennék most Vas és Zala megyébe – gondoltam. Ezt szóvá is tettem Rákosinak.

– Hagyja azt! – mondta. – Ez most fontosabb. Javasolom magának: jöjjön velünk! . . . Találkozzunk délután három órakor a 30-as kilométerkőnél, a fehérvári úton. Rajkkal leszek . . .

Mivel nekem kis kocsim volt, rögtön el is indultam.

Erős bácsinak szóltam: ha netalán átszállnék Rákosiék kocsijába, jöjjön utánam. Erős bácsi dörmögött:

– Megint illegális találkozás! . . . Ha Séligék megtudják, balhézni fognak.

– Nem, kisöreg! . . . Ezt a találkozást holnap ország-világ tudni fogja.

A jelzett kilométerkőnél el sem szívtam a cigarettát, Rákosi hatalmas Buick kocsija állt meg mellettünk.

– Szálljon be hozzánk! – mondta Rákosi. Ő elöl ült, Rajk pedig hátul.

Rajk mellé ültem. A kocsi százkilométeres sebességgel rohant velünk Balatonlellére.

A tanácskozáson a pártvezetők voltak jelen: Rákosi, Rajk, Tildy, Dinnyés, Veres, Erdei, Szakasits – és én.

Több óráig tanácskoztunk, végül megegyeztünk a választási törvény szövegében. Késő este a szomszédos BM-üdülőben vacsoráztunk. Itt nem maradtam sokáig. Elindultam Keszthelyre.

Rákosi Aligára ment. Rajk és Szakasits visszatértek Pestre. Feleségem Keszthelyen volt, oda mentem, ottani barátainknál szálltam meg egy éjszakára.

Vasárnap aztán a választási vezérkarral mind a két megyében egyeztettem a programot, és kívánságuknak megfelelően vállaltam a gyűlések tartását.

A széles fronton megindult választási harc mélységesen felkavarta az amúgy is feszült politikai helyzetet. Ebben a nagy mozgásban, nyüzsgésben a pártok minél nagyobb teret akartak nyerni. A Szociáldemokrata Párt választási gépezete és anyagi erőforrása igen gyenge volt. A hiányt megfelelő képességű emberekkel kellett pótolni. A legnagyobb hiányunk persze papírban volt – a plakát és röpirat számára szükséges papírban. Pedig a harchoz ez bőségesen kellett volna!

A harc nyílttá vált elvekben, módszerekben, politikai és emberi magatartásban. Talán semmi nem tudja úgy felgyújtani az emberi szellemet és energiát, mint a politikai háborúskodás. Emésztő tűz . . . Az emberi szenvedélyek itt magasra csapnak.

Szerencse, hogy egészséges fizikumú voltam, és az élet sosem kényeztetett el; és ha szenvedtem – mert sokat szenvedtem –, az elvek és a morál, a szó és a tett nálam sosem került ellentétbe!

A Szociáldemokrata Párt propagandafőnöke Justus volt. A választás vezetője Schiffer. Mindketten a központban székeltek. Dolgaikat igyekeztek összehangolni. Justus ajánlotta, hogy a párt egyes vezetőinek a párt csináltasson plakátokat, és fokozottabb mértékben népszerűsítsük őket.

Ezen a téren elég nagy volt az érzékenykedés. Én minden plakátreklámot el akartam hárítani, de Szakasits nem engedte. Amikor rólam az első ilyen plakát megjelent, elszomorodtam; úgy láttam, hogy egy gyerekember mélabús arca pillant rám a plakátról. Természetesen érzékelni kezdtem a hírnév és a népszerűség jelentőségét.

Érdekes esetem adódott Kéthlyvel. Kettőnknek tizenöt perces beszédet kellett hanglemezre mondanunk. Én ilyet még sosem csináltam, és – sajnos – a beszédet le kellett írnom! Együtt mentünk Kéthlyvel. Amikor végeztünk, is-

mét együtt indultunk vissza a pártközpontba. Kéthly így búcsúzott tőlem:

– Nos, kedves Marosán, én a csongrádi tanyára megyek harcolni, maga pedig a Dunántúlra... Vigyázzon magára!...

– Köszönöm a figyelmességét, Annuska... Magának sok-sok sikert kívánok!

– A magam részéről mindent megteszek... Kettőnknek kemény ellenfél jutott: magának Rákosi Zala megyében, nekem Révai Csongrádban... Mondja, Marosán, maga nem fél Rákosi népszerűségétől, és Rákosi... elfogadja magát partnernek?

– Nekem nincs okom panaszkodni Rákosi emberi és politikai magatartása miatt!

Megindult a választási küzdelem. A kellemetlen meglepetést Rákosi veszprémi gyűlése jelentette. Rákosi ugyanis kijelentette:

– Sor fog kerülni a két párt fúziójára!...

Óriási volt a felháborodás – a vezetők között különösen. Pedig megegyeztünk abban, hogy ez nem lesz választási téma. Rákosi beszéde váltotta ki Szakasits válaszát, amely még nagyobb zavart idézett elő:

– Széles az út, elférünk rajta! Nem egyesülünk!

A kommunista tömegek fújják Rákosi jelszavát a fúzióról, a szociáldemokraták tiltakoznak ellene. Rajtam kívül senki nem tartja a megállapodást.

A mi helyzetünk válságossá vált. A kommunisták soha még ennyit nem ártottak a szociáldemokrata baloldalnak, mint ennél a választásnál. A jobboldalt szakadatlanul támadták, miközben a baloldalt arra kényszerítették, hogy azt ismételje, amit Szakasits mondott.

Amikor elolvastam Szakasits nagy betűkkel szedett beszédét, hogy „Széles az út, elférünk rajta", és hogy fúzió soha nem lesz – elkeseredtem. A kommunisták nagy örö-

mére s a jobboldal dühére én válaszoltam: „Aki azt mondja, hogy fúzió soha nem lesz, az nem marxista és nem szocialista!"

Tompítani szerettem volna a két párt között kiélesedett harcot, mert ha elszabadulnak a szenvedélyek, sértegetéssé fajul a helyzet, akkor pedig a jövőt tesszük kockára.

Az egyik reggel Szakasitscsal beszélgetek; fáradt és dühös. Nekem tesz szemrehányást, amiért Rákosi nem tartja be a megállapodást. „Rákosi sötét machiavellista! Nem mond igazat, és csak a Szociáldemokrata Pártot támadja. Nem lehet leülni vele tárgyalni . . . megbízhatatlan!"

Böhm ideges. Felkeresi Rákosit. Hosszú vitát folytat vele, de eredménytelenül.

– A Kommunista Pártnak joga van fúzióról beszélni – mondja Rákosi, és még tovább rontja a helyzetet.

Kéthly valóságos gyújtogatóvá vedlett. Valahányszor Pesten volt, kemény harcot vívtam vele. —

– Maga hisz ezeknek? – dörögte felém. – Hisz Rákosinak, hisz Rajknak? Én is ott voltam a megbeszélésen, megállapodtunk, hogy a fúzióról nem beszélünk . . . Látja, mit csinálnak? . . . Rákosi felrúgta a megállapodást!

Sajnos, ez igaz volt.

Egyedül Bán mutatott nyugalmat, mint az olyan ember, aki réges-rég igazolva látja magát. Nem is segített. Kijelentette: ő miniszter, és kizárólag olyan gyűléseket vállal – és ott, ahol érdekelt.

Viaskodtam magamban, és őrlődtem. Közben járom az országot. Beszélek. Rekedtre ordítom magam, és csak akkor nyugszom meg, ha valahol ágyba esem, és elalszom.

Beszélni és lelkesíteni az embereket, de belül félni – ez mindennél nehezebb!

Az én gyűléseimre eljöttek a kommunisták is; ők tapsoltak, mert a két munkáspárt szoros kapcsolatáról beszéltem.

A békéscsabai gyűlés volt a legérdekesebb. Itt Szeder a listavezető. A gyűlésre nem jött el. Itt, Viharsarokban különösen vigyáznom kellett. Sok ember gyűlt össze. Vasárnap, szép idő, a nagymisének vége, a fiatalság karonfogva sétál a korzón – oda se köptek a gyűlésre! Az idősebbek vannak jelen.

A gyűlés kellős közepén, a korzón sétáló fiatalokra mutattam.

– Nézzétek ezeket a gyerekeket! . . . Mi harcolunk, küzdünk az ő jövőjükért, de ez őket nem érdekli. Milyenekké lesznek ezek tíz év múlva? . . .

Olyan elkeseredetten mondtam ezt, hogy a korzózók egy része rögtön másfelé vette az irányt. A gyűlés után elmondták nekem, hogy amikor a fiatalok a mellékutcákba húzódtak, és más fiatalokkal találkoztak, azt mondották nekik:

– Ne menj arra . . . Ott egy dühös kommunista kiabál!

A békéscsabai vezetők egyike-másika is kesergőn állapította meg, hogy úgy beszélek, mint valami kommunista.

Képtelen vagyok a kommunisták ellen fellépni, mert tudom: abból aztán csak a reakció kerülhet ki győztesen. Ez régi, ismert szabály is, de nálam a történelmi ismeretek mellett az elvi és politikai okok is döntő szerepet játszottak.

Először Pesten, majd vidéken is végigfutott a koholt hír: Marosán átlépett a Kommunista Pártba! Átlépett, mert úgyis egyesülés lesz! . . .

Vad, kíméletlen hajsza ez, kimerülten érkezem vissza Pestre. Feleségem Keszthelyen tartózkodik. Késő éjjel, holtfáradtan dőlök az ágyba. Néhány órai alvás után azonban zörög a vekker: tovább kell mennem!

Arra ébredek, hogy nagyon melegem van, és szédülök, a torkom kiszáradt. Kívánszorgok a fürdőszobába. A fogmosópohárba vizet engedek. Hirtelen megtántorodom, és elesem.

Meddig feküdtem a földön? Nem tudom. Amikor magamhoz térek, nagyon fázom. Visszavonszolódom a szobába. Verejtékben úszom. Bensőmet görcs szorítja össze. Összehúzódva várom, hogy meghalok. Sötétség borul rám.

Délelőtt tíz órakor tértem magamhoz. Mindarra, ami velem történt, úgy emlékeztem, mintha álmodtam volna.

Felkeresem Gottsegen doktort.

– Mi lelt, Gyurka, hogy eljöttél?

Sokáig kérdezgetett, majd megvizsgált.

– Pihenned kell! – mondta. – Túl vagy hajszolva . . . Jó fizikumod van, de amit te csinálsz . . . őrültség. Egy rövid időre legalább kapcsolódj ki. A rosszullét komoly figyelmeztetés volt. Lassíts, mert baj lehet!

Szeretnék rohanni, de nem enged. – Ne siess! Ajánlom, sétálj be az irodába.

Gyalog indultam el. A pártközpontban senkit sem találtam a helyén. A vezetők szerteszét voltak az országban. Délfelé járt, amikor Böhm előkerült – fáradt és ideges; szedte a tablettákat; csordultig volt panasszal.

– Tudod-e, kisöreg – szólt Böhm –, Szakasits összeveszett Rákosival? Kijelentette, hogy többé nem áll szóba vele!

Nagy ég, még csak ez hiányzott!

– Szeretném, ha gondolkoznál rajta, és rájönnél, mit kellene csinálni, hogy ne mérgesedjen el a helyzet.

Az irodámat Justus felesége vezeti. Azzal fogad, hogy Révai már többször is keresett telefonon. Kér, hívjam fel.

Érdekesek ezek a kommunista vezetők – gondolom –, ők is járják az országot, de mégis a legtöbbször a helyükön vannak. Tárcsázom Révai számát.

– Szervusz, Gyurka! – szól Révai. – Hogy vagy?

– Megvagyok . . .

– Szeretném, ha estére feljönnél hozzám egy kis beszélgetésre.

A hangulatom igen rossz, azt felelem: – Mi a fenét érnek itt a beszélgetések, ha azoknak nincs foganatjuk. Itt már mindenki megbolondult . . .

– Na . . . te is megbolondultál, akárcsak Szakasits? Ő már szóba se akar állni velünk.

Ez kirobbantja a vitát. Észre se vesszük, s mindketten ordítunk. Nagy baj lehet, érzem, Révainál, akivel ilyen vad beszélgetésem sosem volt. Ennek ellenére csak kér, hogy estére menjek fel hozzá.

Mit akar Révai? – ez a kérdés gyötört egész délután.

Amikor este nyolc órakor belépek Révaihoz, ott találom Kádár Jánost is.

Révai konyakot önt. Az italt egy hajtásra kiiszom, s rágyújtok, pedig Gottsegen doktor a dohányzás csökkentését írta elő. Mi baj megint? . . . Csak nem a régi panasz, hogy az *álbaloldal* nem csinál semmit, és hogy a jobboldal rombolja a két munkáspárt együttműködését, és ez ellen mi semmit sem teszünk? . . .

Révai lecsap rám: – Igaz, hogy te le akarsz mondani . . . ott akarod hagyni a helyedet?

Hát ezt honnan tudhatja, ki mondhatta neki? – gondolom. – Rajk, Farkas? . . . Határozott hangon felelem: – Igen!

Révai felcsattan:

– Meg vagy őrülve?

– Az lehet – felelem. – Nem tudok mást tenni . . . Nem vagyok felelőtlen, és velem nem lehet akármit végigcsináltatni . . .

– Ki tud erről? – kérdi Révai.

– Még csak Rajknak és Farkasnak mondtam.

– De hát . . . adj magyarázatot!

– Nézzétek: ha ti felrúgjátok a megállapodásokat, és napirenden tartjátok az egyesülés kérdését, nem lehet becsületesen harcolni a reakció ellen, sem pedig a munkás-

egységért. Rákosi Veszprémben elindította, és ti azóta fújjátok... Pedig Szakasits részéről a válasz félreérthetetlen. Nekem is állást kell foglalnom, és nagyon jól tudjátok, hogy a fúzió mellett vagyok! Tudjátok, hogy ebben az egész helyzetben mi a szörnyű? Az, hogy Rákosi javaslata volt: erről ne beszéljünk a választási kampány idején, s ezzel mi egyetértettünk. Szörnyű... Képtelenség az is, hogy ti kikiáltjátok: Marosán átlépett a Kommunista Pártba!

– Nem igaz! – csattan fel Révai. – Ezt a reakció hirdeti!

– A kommunisták soha nem szajkózták a reakció jelszavait...

Kádár közbeszól: – Te oktalanul vádolsz bennünket.

– Hohó!... próbáljuk felrajzolni a dolgokat: Rákosi elkezdte a fúziót Veszprémben, és ti ezt a vonalat végigviszitek az országban. Erre Szakasits válaszol: „Széles az út, elférünk rajta", de ti folytatjátok, és tovább élezitek a helyzetet azzal, hogy Marosán átlépett a Kommunista Pártba! Szakasits válaszol: fúzió soha! Erőszakkal nem egyesülünk. Erre nekem nyílt gyűlésen kell kiállnom. Mit mondok? Azt, hogy aki azt mondja, hogy fúzió soha, az nem marxista! Hát ez így nem megy! Lehetetlenné teszitek Szakasitsot – hogy magamról ne is beszéljek! Pedig jól tudjátok, hogy Szakasits is és mások is állják a megállapodást. Hová vezet az, ha Szakasitsot lehetetlenné teszitek a pártban? Könnyen a jobboldal kezébe kerülhet a vezetés – méghozzá Bán kezébe! De menjünk tovább: mondjuk, hogy átlépek hozzátok – ha ez segít... A helyzetem csak megkönnyebbedne. Azonban ez az én részemről nem lenne tisztességes dolog, hiszen én szociáldemokrata vagyok! Arról nem is szólva, hogy ez a lépés mit sem oldana meg. Az én átlépésem legfeljebb növelheti a zűrzavart...

Hármónk közül Kádár a legnyugodtabb. Állandóan csendesíti és tompítja a vitát.

Velem szemben egy érvük van: a jobboldal kommunistaellenes vonalat visz. Ez igaz, de hogyan harcolhatok én a jobboldal ellen, ha már ott tartunk, hogy Szakasits és Rákosi között is megszakad a kapcsolat? . . . Rákosi hazudott Szakasitsnak, és ez megbocsáthatatlan! Én meg a kommunisták ellen nem harcolok – inkább félreállok!

Érzem, hogy igazam van, és hogy erre a beszélgetésre nem véletlenül került sor. Itt nagy bajnak kell lenni.

Kádár nagyon nyugodt hangon figyelmeztet, eszembe ne jusson ilyen lépést tenni, mert ennek a munkásegység nagy kárát vallaná.

– Nézd, Kádár elvtárs . . . hogy itt ki árt, azt könnyű megállapítani!

A hosszúra nyúló vitának annyi az eredménye, hogy ha az általuk kifogásolt lépést megtenném, előzőleg beszélek velük.

Révai hajtogatja: nem tehetsz ilyen lépést . . . nem hagyhatod ott a pártot . . . Ha otthagynád, a baloldal vezér nélkül maradna.

Most mondják ki először: én a baloldal vezére vagyok – noha én nem tartom magam annak. Van a pártnak vezére – és a baloldalnak is: Szakasits Árpád! Én nem akarok vezér lenni . . . munkás vagyok és munkáspolitikus. A párt baloldali erőinek van nálam jóval felkészültebb és műveltebb embere . . . Szakasits mellett tudok dolgozni . . . Szakasits sosem korlátozott, és a maga módján szeretett is; én annak idején Bánt is elfogadtam, és sajnáltam, hogy nála törés következett be. A munkásmozgalomban régóta ismerem a vezérkedést és rivalizálást, nem kérek belőle! Én egyhez ragaszkodtam, és ezt akartam elősegíteni: a párt baloldala marxista legyen, és maradjon is az; akkor megvalósíthatjuk a munkásosztály egységét! . . .

Soha eddigi életemben nem kerestem vezető posztokat – még mindig mások találtak alkalmasnak a vezetésre... Engem nyugtalanított leginkább, hogy a párt több irányzatra bomlott, s az különösen, hogy a párt rivalizálása válságos helyzetet teremtett.

Kádárnak még egy megjegyzése volt, amelyet jól emlékezetembe vésték:

– Ne légy önfejű és érzékeny!... Harc ez...

– De ezt én így elvtelennek tartom!

Kádárt kértem meg, hogy kocsiján vigyen haza. Késő éjjel volt már. A kocsiban néhány szót váltottunk, majd azzal váltam el tőle:

– Már nincs messze a szavazás ideje... Hogy mit hoz, nehéz megjósolni. Egyet tartok nagyon fontosnak: válság ne üsse fel a fejét!...

Másnap reggel Justusszal és Szakasitscsal beszéljük át a dolgokat. Szakasits sokáig hallgat. Fáradt, kedvetlen. Végre kitör:

– Mondjátok meg a kommunistabarátoknak: ne veszélyeztessék a két párt együttműködését! Ne feszítsék túl a húrt!...

– Árpád – mondja Justus Szakasitsnak –, érthető, hogy a pesti gyűléseink után a kommunisták idegesek. Nem lehet megállni... Nem hiszem, hogy a kommunisták abbahagyják a baloldal elleni nyomást, mert ők ezáltal tőlünk értékes szavazatokat akarnak szerezni.

Ez még inkább idegesíti Szakasitsot.

A választási küzdelem utolsó két hete valóságos versenyfutás lett. Ahogy láttam és érzékeltem is, a kommunista nyomás a pártra nem csökkent, hanem erősödött. Ezzel egyenlő arányban erősödött a jobboldal nyomása ellenem.

Kéthly és Sélig nemcsak suttogni, nyíltan mondani is kezdték, hogy a kommunistabérencek beépültek a párt felső

vezetésébe. Ha neveket mondottak, Schiffer és Horváth nevét említették.

A párt baloldala igen nehéz helyzetbe került: a kommunisták és a jobboldali szociáldemokraták nyomása nehezedett rájuk; ezzel a felelősségük is megnövekedett.

Gondoltam én arra, ha baj lesz, rajtunk verik el a port. Ha a választás sikertelen lesz, mindent a baloldal nyakába varrnak majd. Mi, baloldaliak, joggal féltünk, hogy nemcsak a Szociáldemokrata Pártban, de az egész országban jobboldali változás történhet.

A választási harc utolsó hetében minden vezető a *platzon* van. Én is, nappal vidékre futok ki, éjjel pedig rohanok haza. A gyárakból, üzemekből állandóan keresnek. Szőnyi barátom, üb-alelnök csap le rám az Athenaeum Nyomdából, ahol az igazgató kommunista. Szőnyi is a munkásegység híve, és elég nehéz helyzetben kell ezt képviselnie.

– Pajtás... átjöttem hozzád, mert a nyomdaipar tele van a hírrel: te átléptél a Kommunista Pártba! Az elvtársak felkértek, jöjjek át hozzád, és kérdezzem meg, a hír igaz-e? És ha igaz, miért tetted?...

– Az isten áldjon meg – mondom Sanyinak –, ez a hír nem igaz!

– Miért nem cáfolod meg nyíltan?...

– Rendben van, gyűlésen vágok vissza!... Egyebet nem tehetek.

– Mondd, Gyuri: a kommunistáknak mi céljuk van ezzel?

– Te kérded ezt tőlem?... Hát kézenfekvő: a Szociáldemokrata Párt baloldalának szavazatait akarják megszerezni...

– De hát ezzel... ezzel gyengítik a párt baloldalának erejét!

– Ők ezzel most nem törődnek!

Most nehéz szociáldemokratának lenni – megállapítjuk

mind a ketten. – Különösen akkor nehéz az embernek, ha baloldali! . . .

– Szerinted meddig tart ez a kínos-keserves állapot? – kérdi Szőnyi.

– Szerintem addig, ameddig két munkáspárt van Magyarországon. Az egyesülés ezt megoldaná . . .

Késő estig beszélgetünk. Ezután már nem fogadok látogatót.

Napjaim eszeveszett hajszában telnek.

Augusztus 30-án délben kimerülten leálltam; fáradtan mentem haza, s pihenni akartam. Ledőltem aludni; szendergésemből vert fel a feleségem – Böhm keresett telefonon.

– Mi történt? – veszem fel a kagylót. Alig nyitom ki a számat, Böhm ideges hangon szól:

– Gyere be gyorsan a pártközpontba!

– Miért?

– Ne kérdezd! Gyere be . . .

Nyugtalanul öltözöm. Rohanok.

Szakasits nincs sehol. Böhm, Bán, Kéthly, Sélig, Ries és Rónai vannak együtt. Bán a szóvivő.

– Ide hallgass, Gyurka! A kommunisták napok óta végigviszik az országban, és ezen a szombati napon különösen, hogy te átléptél a Kommunista Pártba . . . A Politikai Bizottság emiatt úgy döntött, hogy a választási küzdelemben az utolsó beszédet nem Szakasits, hanem te olvasod fel a Rádióban. Csak ezzel lehet ellensúlyozni a kommunistákat. Egy órád van . . . Olvasd el a szöveget . . . Készülj fel . . .

Böhm izgatottan topog mellettem.

– De hát hol van Szakasits?

– Elküldtük.

– Mi az, hogy elküldtük? . . .

– Most ne vitatkozzunk! Ő egyetértett velünk . . .

A szobában feltűnik Justus; hozzám siet. – Gyere, Gyurka, nézzük át a beszédet.

– Jól van . . . – Mégiscsak ő a propagandafőnök.

Justus figyelmesen hallgatja a beszéd szövegét, itt-ott megjegyzéseket tesz. Arról tájékoztat, hogy a pártvezérek egymást követően beszélnek – Rákosi beszél utoljára, előtte beszélt volna Szakasits. A beszédet öt órakor kell felolvasnom.

Justus bekísér a Rádióba. Tíz perc van még hátra. Végre értem jönnek, bevezetnek egy kis fülkébe. Asztalhoz ülök. A rendező magyaráz: Ha a piros lámpa kigyullad, kezdhetem . . . És csak nyugodtan. A rendező magamra hagy, egyedül vagyok a fülkében. A hátralevő perc arra késztet, hogy felmérjem magamban a felelősséget.

Arra riadok fel, hogy kigyullad a piros lámpa. A bemondó megnevez, és elmondja, hogy a Szociáldemokrata Párt utolsó választási beszédét Marosán György főtitkárhelyettes mondja el. Elkezdtem olvasni a szöveget, lélek nélkül. Elfeledkeztem mindenről, csak a betűkre pillantottam. Annyira belejövök, hogy nem veszem észre, a végén járok. Amint elhangzik az utolsó szó, a bemondó mellettem terem, és közli, rövid szünet után Rákosi Mátyás, a Kommunista Párt főtitkára következik.

Justusszal távozom a Rádióból; a főbejáratnál belebotlunk Rákosiba. Megütközve néz rám.

– Marosán . . . maga mit keres itt?

Elmondom neki, hogy mi történt. Hunyorogva kérdi: Muszáj volt vállalnia?

– Igen! ez elől nem lehetett kitérni.

– Mindegy – mondja Rákosi –, már ez sem változtat a dolgon.

A központban nagyon meg vannak velem elégedve. Különösen Kéthly és Bán. Böhm látja izgalmamat.

– Ezt neked a párt sosem fogja elfelejteni. Menj haza, és feküdj le . . . Te már mindent megtettél.

Feleségem újságolja, hogy a szomszéd rádióján végighallgatott. – Sokat vállaltál . . . Ugye, nehéz volt?

– Hát . . . nem volt könnyű.

– Vegyél be altatót, hogy aludni tudj.

Az altatóval s a csendben mély álomba merültem.

HUSZONKILENCEDIK FEJEZET

Szeptember 1-én, vasárnap, kora reggel, zsongó fejjel, fáradtan ébredtem.

Hirtelen 1930. szeptember 1. jutott eszembe. Miért gondoltam erre a híres dátumra? . . . Tizenhét év múlt el azóta. Pékség, szaktársak, forradalmi utca . . . a csendőrök, égő autók, rendőrattak – emlékek cikáztak a fejemben.

Reggeli után feleségemmel együtt mentem el a szomszéd házban levő körzeti szavazóhelyiségbe, hogy eleget tegyünk állampolgári kötelezettségünknek.

Hamar leszavaztunk. Feleségem hazament, én pedig gyalog indultam a pártközpontba.

Az utcán már sokan járnak, ünnepi öltözetben, főképp férfiak – a VIII. kerület igen jól mozgósított! Sokan ismernek, rám köszönnek, rám nevetnek. A friss levegő segít rajtam – a fejem kitisztul.

A pártközpontban az első ember, akibe belebotlok, Tapsonyi Károly, az örökké lobbanékony ember. Lecsap rám.

– Mi lesz, főnök?

Nézem vigyorgó arcát.

– Estére már jóval okosabbak leszünk, pajtás. – Ezzel ott is hagyom. Bemegyek az irodába. Átnézem a lapokat, de semmi kedvem az olvasásra. Később szól a telefon, Szakasits is korán jött be, kér, menjek fel hozzá, szeretne be-

szélni velem. Mire felérek, Bán és Kéthly van nála. Zavartnak látszanak.

Szakasits szomorú tekintetű . . . Odasúgja nekem:

– Nem tudunk beszélni . . . ezek örökké a nyakamon vannak. Talán később . . .

Lemegyek az irodába. Később találkozom Justusszal, Révésszel és Schifferrel. Révész is ideges. Beindult a választási apparátus, a mozgás megélénkül . . . Most látszik meg igazán, mennyire felkavartuk az országot!

A délelőtt elszalad. Feleségem ebédet hoz. Ebéd közben lép be hozzám Böhm.

– Egyél csak nyugodtan! . . . Rákosinál jártam: jókedvű és optimista.

– Nálunk nem ilyen a kép

Leül mellém. Gondterhelt. – Tudod-e, Marosán, mi nyugtalanít engem? . . . A kék cédula!

– Miért? . . .

– A legelképesztőbb hírekkel van teli az ország.

– Nézze, Böhm elvtárs: az akciót közösen indítottuk el – benne volt mindenki, Kéthly is, Sélig is . . .

– Igaz. De . . . mi kevesebbet kaptunk belőle.

– Ez is igaz. De nem az az érdekes, hogy a kék cédulából kevesebbet kaptunk; inkább az, hogyan fog kikerülni a reakció a választásból. – Böhm nyugtalansága nem tetszik nekem. Egy darabig nálam ül még, majd felmegy Szakasitshoz.

A botrány délután két óra tájban kitör: Münnich Ferenc, pesti rendőrkapitány Ries embereit nem engedi be a rendőrségre, hogy bizonyos kék cédula miatti letartóztatásokat felülvizsgáljanak.

Ries fenyegetőzik.

Böhm telefonál Rákosinak.

Rákosi csak annyit mond, hogy Ries lépjen értinkezésbe Rajkkal.

Ries makacskodik, sejtem, hogy Bán és Kéthly van mögötte. Kérik, hogy Szakasits beszéljen Rákosival. Szakasits kategorikusan kijelenti: nem beszél! Ekkor hívnak engem, és kérnek, menjek el Rákosihoz, és beszéljek vele.

Mivel nem vagyok a kormány embere, és Rákosi partnere sem vagyok, nem vállalkozom rá.

Órák alatt elképesztővé vált a helyzet. Az ország minden területéről a legvadabb hírek futottak be.

Késő délután Rajk hívott fel.

– Gyuri!... Gyere fel hozzám Riesszel együtt... Beszéljük át a dolgot...

Ám mire erre sor került volna, nálunk kitört a *minisztersztrájk*. Szakasitsnál ültünk. A Politikai Bizottság tagjai pánikba estek. Éles vita kerekedett. Szakasits sikertelenül próbált rendet teremteni.

„A kommunisták előretörtek... a kisgazdák megbuktak! Pfeiffer és Barankovics pártja előretört" – szállott a hír.

– Hiszen még alig tudunk valamit – szólok közbe. Vitatkozunk. Aztán Szakasits azzal bocsát el bennünket, hogy kora reggel politikai bizottsági ülést tartunk. Érzem: jobb, ha hazamegyek!...

Este kilenc óra, mire kilépek az irodából. Összebotlom Bánnal.

– Ne menj még haza – szól. – Gyere fel hozzám, beszélgessünk.

Nehezen állok rá. Bán italt vesz elő. Erős pálinkával koccintunk.

– Mit szólsz az eddigi eredményekhez?...

– Várni kell még – felelem.

– Nem gondolod, hogy baj lesz? Ha a párt annyi szavazatot sem kap, mint 1945-ben...

– Ez könnyen megeshet.

– Mivel magyarázod?

– Nézd, Bán! Elvtelenül nem lehet... Elvtelenül, egy-

mással marakodni... Figyeld az európai választásokat... A franciák kitűnő példa... Ha ott a Kommunista Párt előretört, holnap ugyanaz itt is megtörténhet! Vezető szerepük vitathatatlanná válik. De kinek rossz ez? Mondd... nekünk-e vagy a reakciósoknak?

Bán járkálni kezd, majd megáll előttem, és azt mondja:

– Sajnállak téged... Ha a Szociáldemokrata Párt vereséget szenved, amiatt elsősorban téged tesznek felelőssé.

– Az lehet... Én már annyi mindent kaptam, és annyi felelősséget vállaltam a Szociáldemokrata Pártért, hogy... ezt is kibírom.

– Arra nem gondolsz, hogy belebukhatsz?

– Bán!... Mivel nekem a mozgalom s a párt nem karrier, mint másoknak, sosem bukhatom meg. Eddig dolgoztam és harcoltam – ezután sem vár rám más sors. Ilyesmivel engem nem lehet sarokba szorítani.

Bán iszik, és ferdén néz rám. – Nézd – mondja –, Szakasits nem valami erőskezű vezető... Az ő ingadozásai veszélyes helyzetbe sodortak bennünket...

Félbeszakítom: – Ebbe nem megyek bele!... Ilyen beszélgetést nem folytatok... Engem felelőssé lehet tenni, de... Szakasitsot hagyjátok – őt ne bántsátok!

Bán azt mondja: – A holnapra is gondolnunk kell!

– Eddig nem a holnapra gondoltunk?... Én 1926 óta élek ebben az országban, és sok mindent láttam, de... énelőttem az 1941., 1942. és 1944. évi Szakasits áll. Ide hallgass, Bán: a Szociáldemokrata Pártnak egyedül Szakasits a vezetője! Engem pedig, ha úgy akarjátok, le is írhattok. Ebben a pártban láttam már feláldozni embereket – engem is feláldozhattok!...

Bán önti a pálinkát. – Igyál!

– Köszönöm, nem iszom. Vár a feleségem.

– Jó, megyek én is... Azt szeretném elérni, hogy egy kicsit elgondolkodj...

Az utcán Kéthly Anna a feleségemmel beszélget. Kéthlyt Bán hazaviszi, mi pedig feleségemmel gyalog vágunk neki a mellékutcáknak.

Kéthly búcsúszavaira: – Jó álmokat, Marosán – azt felelem:

– Én mindig jól alszom: még Horthy börtönében is jól aludtam . . . – Eközben is Bánra gondolok – szeretnék a szívébe és az agyába látni.

Otthon Révai, Rajk és Farkas telefonja vár: hívjam vissza őket. Most azonban nem hívok vissza senkit se! Hiába van mellettem a feleségem és Rózsi sógornőm, egyedül érzem magam.

Altatót vettem be, és a fal felé fordultam. Most minden fájt – a választás is, Bán is, a kommunisták is, baloldali barátaim is . . .

HARMINCADIK FEJEZET

Mind gyakrabban gondolok 1930. szeptember elsejére. Nem is tudom, miért. Képtelen vagyok kiverni a fejemből. Előttem lebeg a Népszava 1930. szeptember 2-i vezércikkének címe: „Halott bajtársaink felett üdvözöljük a feltámadt magyar proletariátust! . . ."

1947. szeptember 2-án tisztultabb fejjel és nyugodtabb idegekkel elemeztem a helyzetet. Most már mindenki okosabb – ismertek a választási eredmények, ismertek a döntő számok, amelyek robbanást idéztek elő a Szociáldemokrata Párt vezetésében – vereséget szenvedtünk! . . . Még annyi szavazatot sem kaptunk, mint 1945-ben. Ki a felelős ezért? Meg kell keresni a felelős személyt!

S tudom, hogy az első felelős személy én leszek; utánam pedig a barátaim, és csak harmadsorban a kommunisták . . .

A Szociáldemokrata Párt vezetői évtizedeken keresztül sok mindent rosszul csináltak, és most úgy látom, hogy azok a leghangosabbak, akik a legnagyobb mértékben felelősek voltak. Talán azért kiabálnak most, hogy ezzel a saját felelősségüket kendőzzék?

A pártközpont levegőjében és az emberek magatartásában felismerhető volt egy palotaforradalomra készülődés. Alig néhány óra múlva kirobbant. Nem emlékszem már, akkor ki nevezte palotaforradalomnak, de én inkább palota-ellenforradalomnak neveztem volna.

Most éreztem igazán, mennyire a gyűlölet és a szeretet, a harag és a megvetés és a szánalom együttes, tömény légkörébe kerültem. Sokan elfordultak tőlem. Annak ellenére, hogy a két munkáspárt együtt több szavazatot kapott, mint 1945-ben; nem is beszélve arról, hogy a reakciós erők darabokra széthullottak, még a hercegprímás palástja és pásztorlevele sem tarthatta őket össze.

Peyer – pedig őt támogatták a reakciósok – éppen hogy bejött képviselőnek. Nem sok hasznot hajtott Zsolt Béla pártjának. Peyer tulajdonképpen most bukott meg igazán.

A választás eredménye óriási riadalmat váltott ki mindenütt – de nálunk robbant. A Kommunista Párt lett a Parlament legerősebb pártja. Az összes szavazatok 22%-át megkapták, és 40%-kal több szavazatot kapott, mint 1945-ben. A Szociáldemokrata Párt 15%-ot kapott – 2%-os veszteséggel vívta meg a választási küzdelmet. A 2%-ot minden jel szerint a Kommunista Párt hódította el tőlünk. Én nem tartottam veszteségnek és oknak sem egy palotaellenforradalom számára.

A kisgazdák 15%-ot kaptak. Az ő szétesésük óriási méretű. A kisgazdákkal a reakció legerősebb támaszát verték szét.

A Parasztpárt 9%-ot ért el. Ha a számokat összeadom, kiderül, hogy a baloldali erő – a kormánykoalíció ereje 60%. A reakciót most Pfeiffer 14%-kal és Barankovics 16%-kal képviseli. Ez még jelentős erő, de döntő nem lehet. Aki a magyar valóságot valamennyire ismeri, ezt a választási eredményt nem tekintheti vereségnek! Még a Szociáldemokrata Párt sem! . . .

A forrongó helyzetben számba veszek mindent – a helyzetemet is. A Bánnal való tegnapi beszélgetésből arra következtetek, hogy mint a párt helyettes főtitkára, leváltásra kerülök. Lehet, hogy a politikai bizottsági tagságomnak is vége! . . .

Ez nem izgat; legfeljebb nem leszek pártalkalmazott. Sosem tekintettem funkciómat holmi állásnak. Baloldali barátaim is hasonlóképp gondolkoznak, elsősorban Justus, Révész és Schiffer, akik kiváló képességekkel rendelkeznek, ha kimennek a pártapparátusból, anyagilag csak jobb helyzetbe kerülnek. Én visszamegyek a szakszervezetbe, ahová engem mindig is visszavárnak. A harc elől ezután sem térek ki. A nagy kérdés előttem változatlanul az, hogy merre veszi útját a párt, s hogy Szakasits ura maradhat-e a helyzetnek? Itt a munkásegység-politika forog kockán, és vele a párt jövője is!... Az egyéni sors itt mit sem számít!...

Reggel korán, bent a központban, Justusszal, Révésszel, Schifferrel átbeszéljük a dolgokat, és abban egyezünk meg, hogy bátran és tisztességesen verekedve megkíséreljük megakadályozni, hogy a pártot tévútra sodorják az események; marxista alapjaiban lehetőleg ne szenvedjen kárt.

Délelőtt tíz óra. A Politikai Bizottság feszült légkörben ül össze. Szakasits fáradt és nyugtalan. Rám senki sem néz, mintha leprás lennék. A hangadók: Bán és Böhm. Úgy érzékelem, hogy Szakasits kezéből kicsúszott a vezetés!

– A választási eredmény vereség! – hangsúlyozzák, s ennek konzekvenciája lesz: a párt nem vesz részt a koalícióban. Egy lépéssel tehát tovább mennek, mint előző nap, mikor kimondták a minisztersztrájkot. Így a 60%-os baloldali erőből 15% kilép!

Vajon lehet-e 45%-kal koalíciót alkotni? És mi lehet a Szociáldemokrata Párt útja?... Ha elszakad a demokratikus és forradalmi koalíciótól, csak jobbra csúszhat, és erősíti a reakciót, amelynek a Szociáldemokrata Párttal együtt 55%-os többsége lenne a Parlamentben! Pfeifferrel és Barankoviccsal kerülnénk közös frontba – ez több, mint szégyen!

Heves vita indul. Én a minisztersztrájkot sem helyesel-

tem, de hogy a koalícióban ne vegyünk részt, elképzelhetetlennek tartom!

Egyedül maradok felfogásommal.

Bán felszólalása és vonalvezetése lett az irányadó. Kijelentette: ellenzéki párt leszünk! Jobb így . . . Meg fogunk erősödni . . . Megmutatjuk a kommunistáknak: velünk nem lehet packázni! . . .

Délután három órára össze kell hívni a Központi Bizottságot – a javaslat felett dönteni kell. Feltűnt, hogy Sélig és Kéthly nem volt harcos! Olykor Kisházi nézett rám, és a szeme csak annyit mondott: „Érted te ezt?" Én értettem az ő nyugtalanságát: a SZOT helyettes főtitkára, és a Szociáldemokrata Pártot képviseli a szakszervezetben! Hogy ott mit fogunk majd csinálni – erre senki se gondolt e pillanatban.

Határozat született: különbizottság alakul, amely majd tárgyal a Kommunista Párttal. Ezzel végződött az ülés.

A pártközpont felbolygatott méhkas volt, félelemmel teli és elkeseredett emberek nyüzsögtek.

A frissen alakult bizottság elment tárgyalni a Kommunista Pártba. Míg ők tárgyaltak, Justusszal és Révésszel megbeszélést tartottam. Központi Bizottsági tagok vagyunk – hárman képviseljük a baloldal erejét. Hát, ha kell, harcolni fogunk! . . .

Míg tárgyaltunk, az izgalom egyre növekszik a házban. Tapsonyi beugrott hozzám, és újságolta: delegációk jönnek a gyárakból, az üzemekből és a hivatalokból.

– Főnök, mi lesz? – kérdi. – Ezek itt felizgatott, megvadult embereket vonultatnak fel . . . Nem lenne jobb, ha te elmennél innen valahova?

– Maradok, pajtás! – felelem Tapsonyinak. – A KB-ülésen nekem jelen kell lennem! . . .

A déli órákban olyan nagyszámú delegáció érkezett és várakozott a házban, hogy sem a folyosókon, sem a tanács-

kozóteremben nem lehetett mozogni tőlük. Ezt bizony megszervezték; ebben nem kételkedtem.

Feleségem ebédet hoz, sápadt, ideges. Gyorsan eszem, és elküldöm.

– Engedd, hogy itt maradjak . . .

– Nem, anyám, neked innen el kell menned!

– Akkor te is gyere . . .

– Én innen nem megyek el . . . Nekem itt a helyem. Talán majd később, de akkor aztán véglegesen.

Három óra előtt néhány perccel elindulok az V. emeleti tanácsterembe.

A tanácsteremben együtt van az egész KB. Justus és Révész külön ülnek. Melléjük ülök.

Sélig, Szeder és Kéthly ugyancsak külön ülnek.

Nem nézünk egymásra. Itt aztán világosan kirajzolódik a párt jobb- és baloldala.

Az asztalfőn hárman ülnek: Szakasits, Bán és Böhm.

Az ülést Szakasits nyitja meg. Böhm beszámolót tart. Először arról beszél, hogy sok itt a delegáció, és ide készül a magyar szakszervezetek delegációja is – az egész szociáldemokrata frakció . . . Feszült a helyzet, a párt válságban van, és a KB-nak nehézségekkel kell szembenéznie.

A folyosókon percről percre nő a lárma, hangzik a kiabálás. Böhm folytatja:

– A Kommunista Párttal két lényeges pontot illetően tárgyaltunk . . . Az egyik: bejelentettük, hogy nem veszünk részt a kormánykoalícióban és – ellenzékbe vonulunk; a Szociáldemokrata Párt a kék céduláért nem vállalja a felelősséget.

Néhány KB-tag közbeszól:

– Ki tudott róla? . . . Felelősségre kell vonni őket!

– Farkas meg Gerő – szól közbe Bán. – Marosán is tudott róla . . . Marosánnal együtt csinálták.

Csend lett. Bán aljassága most nyilvánvalóvá lett!

A vitában egymás után szólalnak fel – különösen azok a KB-tagok, akik általában csendesek szoktak lenni. Hangsúlyozzák: visszaéltek a párt nevével és bizalmával... Botrányba taszították a pártot!...

Justus közbeszól, de leintem.

– Várj, Pali!...

Révész dühösen markolássza a széket, és mormog.

Figyelem Kéthlyt, Bánt, Séligetet és Böhmöt. Vajon ők miért hallgatnak?

A felszólalások a mind erősebb kinti lárma közben folytatódnak. A tömeg felszakítja az ajtót; a delegációk betörnek a KB ülésére.

– Ki az árulókkal! Ki a kriptokommunistákkal – bömbölik. – Ez a párt a szociáldemokratáké! A bűnösöket felelősségre kell vonni!

A KB-n résztvevők felugrálnak helyükről. Székemet mindenre készen, magam elé emelem. Justus és Révész is fogják a széket. Ordítás hallatszik:

– Kidobni!... Ledobni az árulókat! Hol vannak a kékcédulás vitézek?

Ismerős arcok tűnnek fel Csepelről, Kispestről, a Lánggyárból, Újpestről; de sok a gyanús elem is, sokan részegek.

– Követeljük, hogy a Központi Bizottság teremtsen rendet! A felelősöket rúgja ki a pártból!

Az asztalfőn dermedten néz össze Bán, Szakasits és Böhm.

A terem végében Kelemen, Sélig és Szeder hallgatnak. Arcukon kárörröm. Fogom a széket – olcsón nem adom!... Aki hozzám mer nyúlni, annak vége... Justus, Révész összeszevissza kiabálnak. Én hallgatok.

Először Böhm tér magához. Rekedt hangon szólal meg:

– Elvtársak!... Hol itt a fegyelem? Hol itt a rend? Így

nem tudunk tárgyalni. Ez, értsék meg, központi bizottsági ülés! Menjenek ki . . . Hagyják el a termet!

Senki sem mozdul. Bán előrelép. Fölényes, nyegle hangon beszél:

– Kérem, elvtársak! Azért ülünk itt együtt, hogy határozzunk a párt jövőbeni politikájáról . . . Hagyjanak magunkra bennünket . . . Ilyen helyzetben nem tudunk tárgyalni! . . .

A delegációk kivonulnak a teremből, a folyosón azonban nem csitul el a lárma.

A KB-tagok leülnek. Nagy a feszültség és a bizonytalanság. A vita folytatódik. A felszólalók a kommunisták miatti jogos és jogtalan sérelmeiket sorolják. Vádak és rágalmak hangzanak.

Justus és Révész kap szót, keményen visszavágnak.

Sélig áll fel. Kijelenti, hogy a párt vereséget szenvedett. A vereség okául pedig a pártban és a vezetésben levő kommunistabarátokat jelöli meg, akik nem a Szociáldemokrata Pártnak, hanem a Kommunista Pártnak segítettek, és akik a pártot belezavarták a kék cédula-botrányba. Ezzel kompromittáltak bennünket! . . .

Sélig felszólalását Kéthly hisztérikus közbeszólása kíséri. Ez az asszony most valósággal kivetkezik régi önmagából; kipirult arccal, lobogó, fehér hajjal hadonászik.

– Felelősségre kell vonni mindenkit – kiáltja –, mindenkit, funkciójára való tekintet nélkül! . . .

Az emberek egymásra néznek. Itt nem gyerekek ülnek. Fiatalabbak hárman vagyunk, mi is közel a negyvenedik életévhez. Sok vihar és harc van mögöttünk. Sok mindenkivel szemben, rengeteg mindenért lehetne felvetni itt a felelősség kérdését, de most jól tudom, csak az én felelősségemről van szó; és ezzel szembe kell néznem.

Amikor Sélig leül, és beáll a nagy csend, kétségtelenné

válik, hogy én következem. Engem akarnak itt hallani. Felállok, és szót kérek. Hallom, amint Révész felém mormolja:

– Gyurka!... Csak nyugodtan!...

Pillantásom az elnöki asztalra siklik: Szakasits lehajtott fejjel ül; valósággal megöregedett. Böhm reszkető kezét helyezi az asztalra. Bán rágja a cigarettát, és kinéz az ablakon. A széket magam előtt tartva pillantok Séligre, Kelemenre és Kéthlyre. Annuska zavartan pislog – nagy politikus, igen sokat tud, és a kritikus pillanatot megérzi...

Pillantásom Szederen áll meg – szeméből gyűlölet sugárzik. Izgalomtól fűtve, rekedt hangon kezdek beszélni:

– Ha fel kell áldozni valakit, akit oda kell dobni a felbőszített és megvadult embereknek, ám legyen... Az önök gyakorlatában nem én leszek az első... És nem is az utolsó...

Kéthly és Sélig felé fordulva mondom: – De a becsületem nem hagyom... az nem kapcarongy, az nem lehet alku tárgya!...

Fojtott csend van.

– A munkásmozgalomban megtanultam a felelősségvállalást... Soha nem bújtam el... Én őszintén és becsületesen sokat tettem ezért a pártért... Gyáva nem voltam, de kalandor se vagyok!...

Ott folytatom, ahol Justus és Révész abbahagyták. Beszélek a párt kettős vonaláról, a reakciós szavazatok megnyergeléséről, az igények felelőtlen felcsigázásáról és Peyerről, aki áruló lett, és akit egyesek, velem szemben megvédenek, de amiről most egy szó sem esik!... Beszéljünk hát a kék céduláról – ez most a legizgatóbb...

– Kik fogadták el a kék cédulát, és kik hagyták jóvá?... Mit kellett nekem végrehajtanom? Nos – nézek Kéthlyre –, csupán ennyiből áll az önök felelőssége?... Beszéljünk nyíltan! Kik vettek részt ebben?

Megdöbbentő hatással kezdtem felsorolni a neveket: Szakasits, Böhm, Ries, Bán, Kéthly, Sélig és Marosán . . .

– Mélyen tisztelt Központi Bizottság! Igaz az állítás, engem bíztak meg a Politikai Bizottságban azzal, hogy Farkas Mihállyal és Rajk Lászlóval hajtsuk végre a határozatot . . .

Sélig felé fordulok, aki riadtan néz.

– Ki vagy te, Sélig Imre, hogy engem vádolni és felelősségre vonni merészelsz? . . . Amikor a Politikai Bizottság minden tagja tudott a megbízatásomról, amit a Politikai Bizottság hagyott jóvá . . .

Justus hangját hallom:

– Könnyű most fejeket követelni . . . akárcsak régen.

Révész kiált:

– Peyerről bezzeg nem beszélnek! . . .

– Mi az, hogy kommunistabérenc és áruló? – kérdem. – Kik mondják ezt nekem . . . azok, akik huszonöt évig páholyban ülve nézték a harcot és az áldozatvállalást, aztán a nyugalmasabb időben előbújtak? Nincs maguk között senki olyan, aki engem szemrehányással illethetne . . . vagy kioktathatna politikai morálra! Sosem tagadtam meg . . . soha, hogy szociáldemokrata voltam, és hogy az is vagyok! De az igaz: nem voltam hajlandó arra, hogy a pártot kommunista- és szovjetellenes vonalra vigyem . . . A munkásegység . . . a két párt együttműködése az én számomra nem lehet piszkos taktikai kérdés! Önök 1944-ben valamennyien egyetértettek a két párt megállapodásával. A szörnyű ellenforradalmi negyedszázad után nem lehetett más utunk. Ha valakinek oka és joga van panaszkodni a kommunistákra, akkor az egyedül én vagyok, és nem te, Sélig! A párt engem dobott harcba . . . Mindig én verekedtem velük . . . akkor is, amikor itt sokan lapultak, és kivárták a jobb időket . . . Önök kimondhatják: nem vagyok vezetőképes ember! Azt is kimondhatják, hogy nem értek a nagy politikához, hogy

naiv vagyok . . . De azt, hogy becstelen áruló vagyok, senki se mondhatja rám! . . . Az én becsületem nehéz és kemény élet harcának és helytállásának eredménye – ne merjen hozzányúlni senki se! . . .

Kéthly közbeszól: – De érzékeny a becsületére! – Felé fordulok:

– Legalább annyira, mint maga, Kéthly elvtársnő, a sajátjára . . . Maga, aki szintén helyeselte a kék cédulát, és ahhoz hozzájárult, s most váratlanul nem akarja vállalni érte a felelősséget . . . Ha felelős vagyok – és az vagyok! –, vállalom ezt a felelősséget. De ugyanígy felelős Sélig, Kéthly, Bán, Böhm és mások is! . . .

Szeretném abbahagyni a beszédet, keresem a megfelelő befejezést . . . olyat szeretnék még mondani, amit sose felejtenek el. Ahogy ezekre az emberekre nézek, a torkom elszorul. Évtizedek óta ismerem őket, és íme . . . Könnyeimet nem tudom visszatartani, fojtogatnak. Tetté érik bennem a gondolat: lemondani! . . . Elmenni! . . .

– Fej kell önöknek? . . . Tessék, itt a fejem, de a becsületem nem hagyom . . . Tessék, Sélig, szabad az út egy katasztrofális politika számára . . . És Szeder, magának is, ott a vidéki osztály: mehet az országba gyújtogatni! Ezzel talán megkönnyítem a helyzetüket . . . Más politikát én nem tudok, de nem is akarok folytatni – ezennel lemondok minden funkciómról! . . . Magam megyek el! . . . Engem nem kell levakarni a Szociáldemokrata Pártról! . . .

Félrelököm a széket; megindulok az ajtó irányába. Senki se tart vissza.

Kilépek a folyosóra, a mindenre elszánt emberek közé, és nem térek ki előlük, tépjenek szét, dobjanak le az emeletről . . . Hiszen így is be lehet fejezni egy életet. Voltam a kémelhárítón és az SS-ek karmai között – miért félnék hát most?

Kóválygó fejjel megyek le a lépcsőn. Tapsonyi jön utá-

nam, majd az embereket félrelökdösve, elém vág. Fegyver van nála. Ismerem őt – ilyen helyzetben mindenre képes.

Pillantást vetek az emberekre; eszembe jutnak a 40-es évek péksztrájkjai, a vasárnapi munkaszünetért. Akkor bicskák sorfala közt hagytam el a bizalmi testület ülését... Senki se nyúlt hozzám...

Irodámba lépve, kitört rajtam a zokogás. Tapsonyi sürög mellettem; nyúlok a vizespohárért.

– Miért vizet iszol? – kérdezi Tapsonyi. – Szeszt igyál most.

Ránézek. – Menj most, pajtás... Egyedül szeretnék maradni...

Nyílik az ajtó. Tapsonyi jön vissza Szőnyi Sándorral. Valahogy fellélegzek. Most különösen jó, hogy bejött hozzám ez a nyugodt, megfontoltan gondolkodó barát.

– Mi van, pajtás? – kérdi. – Hallom, hogy lemondtál!...

– Igen...

– Nagyon nagy hiba!... Meggondolatlanság! Te innen csak úgy, veszem a kalapom alapon, nem masírozhatsz ki!...

– Nem tehettem mást.

– Végiggondoltad-e, hogy ennek mi lesz a következménye?... Összeugrás a Kommunista Párttal... Testvérháború!

Hiába érvelek, Szőnyi nem enged.

– Te vagy az egyetlen, akit a Kommunista Pártban tárgyalópartnerként komolyan vesznek.

– Nem vállalom.

– De hát... innen hová akarsz menni?

– Elmegyek a szakszervezetbe... Onnan jöttem... Itt nem vagyok jó vezető... hitet, eszmét, meggyőződést nem tudok úgy változtatni, mint mások... Elvek nélkül, morál nélkül nem tudok politizálni... Képtelen vagyok arra,

hogy embereken átlépjek ... Képtelen arra is, hogy a kommunisták ellen harcoljak. Egy szörnyű múlt után ... nem tudok hazudni, nem tudok a meggyőződésem ellenére cselekedni.

– De hát ... hogyan jutottál ilyen helyzetbe?

Hallgatok. Gondolkodom. Nem olyan egyszerű erre felelni; pedig kell, mert Szőnyi sürget – neki ezt tudnia kell, hiszen az üzemben válaszolnia kell a nyomdászok kérdéseire, akik értelmes, művelt emberek, és mindent nem vesznek be ...

– Nézd, Sanyi ... előttem nem volt vitás a két munkáspárt egységének és együttműködésének szükségessége ... Szerintem ez törvényszerű – elkerülhetetlen! A helyzet már elég régóta válságos ... A mindkét munkáspárt részéről fennálló bizalmatlanság most ebben robbant ki ... Nézetem szerint komoly baj az, ha mi is a választási eredményből ítéljük meg a Szociáldemokrata Párt helyzetét. A választási eredményt egyébként nem lehet vereségnek tartani, és nem lehet elvonatkoztatni a nemzetközi helyzettől, a Peyerügytől és a magyar reakciótól! Erőszakosak a kommunisták, igen, azok, de hát a jobboldaliak nem erőszakosak?

– Most aztán mi lesz? – kérdi Sanyi.

– Egyelőre az lesz, hogy a jobboldal a baloldal nyakába varr mindent ... Láthatod: a KB is elsodródott ... A szociáldemokrata miniszterek sztrájkolnak – azt hiszik, hogy nélkülük nincs kormány! Lesz! ... De akkor oda a munkásegység, és oda a párt becsületes jövője.

Sanyi hallgat egy ideig, majd megkérdi:

– Szerinted a közeljövőben lehetséges a két párt egyesülése?

– Hiszek benne! – mondom. – Ma egy proli mi másban higgyen? De nemcsak hiszek benne ... Azt is tudom: meg kell csinálni! Hogyan és mikor? Azt nem tudom ... Legyen vége ennek az áldatlan harcnak.

Beszélgetésünk közben nyílik az ajtó. Böhm és Bán lépnek az irodámba. Bán már ismeri Szőnyit, Böhm még nem. Bemutatom őket egymásnak.

Sanyi arcán látom, menne.

– Menj, Sanyikám . . . Majd felhívlak.

Böhm letört. Reszkető kézzel szedi a tablettákat. Ők most Bánnal fontos emberek – Szakasits és én kompromittáltak vagyunk. Leül az íróasztalomhoz. Nehezen lélegzik.

– Nem mehetsz el innen, fiam! – mondja. Néha-néha, ha komoly dolgot akart tőlem, így szólított. – Ha lemondasz vagy átlépnél, szétrobbantod a pártot . . . A baloldali prolik követni fognak, és akkor a Szociáldemokrata Párt megszűnik munkáspárt lenni. Vond vissza, fiam . . . Menj el, pihenj néhány napig, hisz eleget hajtottad magad . . . Megnyugszol, és . . .

Bánra néz, és azt mondja:

– Kezdjünk el végre higgadtan gondolkozni . . . Ne kapkodjunk el semmit.

Hogy mi történt még az ülésen, nem tudom, de azt érzem, hogy Böhmék nemcsak a Kommunista Párttól félnek, hanem egy szovjetellenes vonal felé sodródástól is – tehát kellek én, a baloldali, hogy ne szakadjanak meg a kapcsolatok . . .

– Böhm elvtárs . . . nem vonom vissza a lemondásomat! Elmegyek, és mint szabad ember, eldöntöm majd, mit tegyek. Magára és Bánra sokáig hallgattam – ezt mindketten tudják –, amit eddig csináltunk, együtt csináltuk, de . . . maguknak egy jó szavuk sem volt mellettem. Ezt erkölcstelennek tartom. Még megérteném, ha azt mondanák: nézd, most menj el, mert útban vagy . . . Jól tudom, valamely vezetőnek nemcsak leülnie, de felállnia és elmennie is tudni kell. Megtanultam. Az áruló meg a kommunistabérenc, szovjetügynök-vádakból azonban elegem van. Idézzem a maga 1943-as levelét, Böhm elvtárs, amit a párthoz írt

Stockholmból? „A párt vizsgálja felül egész politikáját, számolja fel a kommunista- és szovjetellenes vonalát . . ." Engedje meg, hogy hozzátegyem ehhez: az 1944. évi októberi tragikus események alatt még találkoztam Mónussal is, aki az ön felfogásában kijelentette:

„Nem lehet és nem szabad mást csinálni! Lépjenek előtérbe azok a szociáldemokrata vezetők, akiknek szavuk és becsületük lehet a kommunisták és a szovjetek szemében. Ez történelmi szükségszerűség!"

Már mind a hárman állunk, egymással szemben. Rám a döntés súlya és felelőssége nehezedik.

– Hallgass rám, fiam – szól Böhm; hangja kétségbeesett. – Legalább várj holnapig!

– Jó, holnapig lehet várnom.

Bán az utcát nézi, ideges. Megszólal a telefon. Felveszem a kagylót: Rákosi elvtárs Böhm elvtársat keresi.

Hallom, amint Böhm mondja:

– Értse meg, hogy nem lehet! Most nem . . . A Szociáldemokrata Párt néhány vezetője a szovjet elvtársakkal fog tárgyalni, oda készülünk.

Csend. Majd ezt hallom:

– Később lehet . . . Úgy tíz óra körül. Ott leszek. – Leteszi a kagylót, Bán felé fordul. Gondterhelt. Bán szólal meg:

– Vond vissza lemondásodat . . . ne vigyél bennünket az őrületbe.

– Nézd, Bán – mondom –, azt a katasztrofális politikát, ami itt folyik, csináljátok nélkülem – én nem veszek részt ilyen szégyen-gyalázatban. Félrevezettétek a Központi Bizottságot – amit egyébként a Politikai Bizottság minden tagja tudott –, és te aztán olyan fordulatot csináltál, amit én nem követek!

Böhm ideges. Mennie kell. Hozzám lép.

– Nézd, Marosán . . . Aludj rá egyet. Tedd ezt meg ne-

kem, az öreg prolinak, amellett hogy joggal el is várhatja tőled a párt. Nekünk a szovjet elvtársakkal kell tárgyalnunk. Nem szabad, hogy elveszítsük a fejünket.

Justus Pál jön. Kijelenti: ha kitartok a lemondásom mellett, ők is lemondanak. A fontosabb osztályvezetők szolidárisak velem . . .

Nagyon fáradt voltam már, elbúcsúztam Palitól. Tapsonyi kísér haza, aki, mint egy testőr, most állandóan mellettem van.

Feleségem azzal fogad, hogy Rákosi, Révai és Rajk telefonált. Sürgősen beszélni akarnak velem.

– Nem hívok ma senkit! . . . Azért jöttem haza, hogy lefeküdjek. – Elmondom neki az eseményeket. Hallgat, majd nagyot sóhajt, és azt mondja:

– Neked jobban kell tudnod, mit teszel! Talán jobb is így. Eddig is megvoltunk. Legyen végre nyugalom a családban.

Megöleljük egymást. Bennünket senki sem szakíthat el egymástól.

Csengetésre riadunk fel. Feleségem nyit ajtót. Dobossal, Szakasits titkárával jön vissza a szobába. Dobos izgatottan beszél:

– Kérem, Marosán elvtárs . . . Puskin követ elvtárs kéri, hogy a lehető legsürgősebben keresse fel.

Mit tehetnék egyebet – őt mégsem bánthatom meg –, kiugrom az ágyból. – Hát akkor gyerünk!

Késő este van. Puskin szovjet követ kedves és nagyon szívélyes. Kérlel, ne haragudjak, hogy üzent értem, de sürgősen beszélnünk kell.

– Nem haragszom . . .

Rögtön a tárgyra tér – már tud a lemondásomról! Hát rólam mindjárt mindent tudnak? . . .

– Helytelen volt a lemondása – politikailag is! Arról nem is beszélve, hogy egy marxista vezető nem akkor áll

fel vagy megy el, amikor akar. Mi nem a magunk urai vagyunk! Nem helyeslem a lépését. Maga a baloldal vezetője, és lemondása folytán a szociáldemokrata baloldal vezető nélkül marad. Gondoljon arra: magának igaza van, helyes úton jár, és a két munkáspárt közötti kapcsolat erősítésében az egyik legfontosabb ember. Kulcshelyzete és szerepe van; különösen abban, hogy az új kormány minél hamarabb megalakulhasson. Eleget szenvedett már ez az ország. Kérem, vonja vissza lemondását, és maradjon a helyén! Maga őszintén kommunista- és szovjetbarát, és ezt senki sem tudja úgy értékelni, mint mi, szovjet emberek. Magát a jövő igazolni fogja.

Hallgatok. Szeretem ezt az embert. Az első perctől kezdve mély, emberi barátságát élveztem. Sok dologban nem értettünk egyet, rengeteget vitatkoztunk, de meleg barátságunk és egymás iránti kölcsönös szimpátiánk megmaradt.

Dobos tolmácsol; az árnyalatokat is vissza tudja adni. Elmondom Puskinnak lemondásom történetét, a kommunisták tevékenységét is a választási harcban. A helyzetemet nemcsak azáltal tették lehetetlenné, hogy kiadták a jelszót: Marosán átlépett a Kommunista Pártba, de ráadásul Farkas Mihály is az én nyakamba akarja varrni a kék cédulát! Felelőtlenség ez, és végül is a jobboldalnak kedvez.

– Kérem, Marosán, mindezt én nem vonom kétségbe, minden bizonnyal így van, de gondolkozzék: ebben a kritikus időben a két párt kezében van az ország sorsa. Kormányt kell alakítani, és úgy, hogy abban a szociáldemokraták is részt vegyenek. Lehetne nélkülük is, azonban ez senkinek sem lenne jó! Ajánlom hát magának: menjen vissza dolgozni, és segítsen minden erővel ilyen irányba terelni az ügyeket. Nemrég tárgyaltunk Böhmmel, Bánnal, Riesszel és Szakasitscsal. Nekik is ugyanezt mondottuk. Magára nagy szükség van, és éppen ezért: ne érezze magát megvertnek és gyengének. Gondolkodjék és cselekedjék!

Érzem, hogy Puskin szándékai és érvei tisztességesek; az igazság és a logika erejével hatnak rám.

Dobos azt mondja az utcán:

– Ne menjen el! Ne hagyja el Szakasitsot, mert baj lesz!

Feleségem azzal fogad, hogy Rákosi és Rajk kerestek. Majd visszahívnak.

Rajk jelentkezik:

– Küldök érted kocsit, Révainál találkozunk; sürgősen beszélnünk kell!

Annyi minden történt velem, azt sem tudom, hol a fejem. – Rendben van . . . Megyek . . .

Révainé fogad. Bevezet a szobába; ott ül Rajk is.

Révai a maga lerohanó stílusában kezdi:

– Marosán, te meg vagy bolondulva! Hát hogyan lehet lemondani? – És a szemrehányások özönét zúdítja rám. – Disznóság, játszod a sértődöttet, és mész a saját fejed után . . .

Nem hagyom magam, ugyanilyen stílusban válaszolok. Majd összeugrunk; Rajk szól közbe, lecsendesít bennünket. Most már nem tartom magam az udvariassági szabályokhoz – verem az asztalt.

– Rákosi megszegte a megállapodást, napirendre tűzte az egyesülést. Kiadtátok a jelszót, hogy átlépni a Kommunista Pártba.

Révai közbeordít:

– Nem igaz!

– De igaz – mondom határozottan.

Rajk szól: – Ne ordítsatok! Így nem lehet tárgyalni.

– Én meg így nem tudok dolgozni. Lehetetlenné tettetek, arról nem is beszélve, hogy Farkas odadobott engem a jobboldalnak, mintha én lennék felelős a kék céduláért! Kinek használ ez? Elviselhetetlenül erőszakosak vagytok. Lehetetlenné tettétek az egész szociáldemokrata baloldalt – Szakasitsot is!

Révai átveszi a szót, szenvedélyesen követeli tőlem, hogy vonjam vissza a lemondást, és dolgozzam tovább. Rajk Révaira néz, és nevetve mondja:

– Mit kötekedsz ezzel a makacs erdélyivel?

– Ide hallgass, földi! – szól hozzám Rajk. – Ő is erdélyi. – Neked nem szabad elmenned. Érted, nem szabad! Ha nem vonod vissza a lemondásodat, soha senki se mossa le rólad, hogy a legnehezebb időben dezertáltál! Mi – és az egész Kommunista Párt – bízunk benned, és ezt neked méltányolnod kell. Te egyébként megsértetted Rákosi elvtársat, aki pedig szeret téged. Hiába hív fel, csak a feleségeddel beszélhet. Amit velem és Jóskával szemben megtehetsz, az más . . . Rákosit tisztelned kell. Ne légy makacs, ne légy érzékeny. Én tudom, mi zajlik benned, mert azzal vádolnak, hogy eladtad a Szociáldemokrata Pártot a Kommunista Pártnak! Tudod-e, rólam mit mondanak? . . . Azt, hogy hazaáruló! Ez az ellenség hangja.

Révai nem bírja a hallgatást, izeg-mozog; nincs ínyére Rajk nyugodt hangja. Többször izgatottan szól közbe:

– Legalább azt ígérd meg, Gyurka, hogy gondolkodsz . . .

– Jó – ígérem –, majd gondolkodom rajta

Éjjel két óra. Rajk visz haza. A kapunkban még sokáig beszélgetünk. – Te vaddisznó szociáldemokrata, ígérd meg nekem, hogy visszavonod a lemondást . . .

Kezet fogunk, és elválunk.

A lakásomban a lámpa ég. Feleségem vár. Altatót tukmál belém.

HARMINCEGYEDIK FEJEZET

Kora reggel Rákosi telefonál a lakásomra.

– Hogy van?

– Megvagyok, Rákosi elvtárs.

– Az kevés... Most több kell. Ide hallgasson: nekünk beszélnünk kell. Hallom, haragszik Farkas Mihályra. Ne haragudjék rá!

Amíg Rákosit hallgatom, eszembe jut: hiába, a kommunista vezetők között jó az összhang! Úgy látszik, nem is alszanak, csak folyton dolgoznak. És mindenről tudnak.

– Vonja vissza a lemondását!...

– A gondolattal már megbékültem, Rákosi elvtárs.

– Nagyszerű! Látja, ez bölcs dolog... Kérem, bízzon bennünk! Mi sosem hagyjuk el magát, és maga nélkül nem is tárgyalunk. Tartsa össze a baloldalt. Tudnia kell: ezekben a napokban sok baloldali szociáldemokrata jelentkezik nálunk felvételre, de mi azt mondjuk nekik, maradjanak a helyükön, és magával együtt harcoljanak. Nézze, Marosán, velem együtt megélt maga ennél nehezebb időt is. Tudom én, hogy a baloldal helyzete és különösen a magáé nem könnyű, de gondoljon arra, hogy a jövőről van szó! Ne engedje magát elvadítani. Az a fontos, hogy az utak világosak és az emberek nyíltak legyenek. A magam részéről gondoskodni fogok arról, hogy a kapcsolatunk tovább erősöd-

jék. Sürgősen beszéljen Szakasitscsal – tegnap kibékültünk. Ellentámadásba kell átmenni a jobboldal ellen.

Rákosi kifogyhatatlan a szóból. Végül azt mondja: – Gondoljon arra, hogy a prolik hallgatni fognak magára. Ez a döntő dolog. Azt se felejtse persze, hogy nagy és erős párt lettünk. A befolyásunk igen megnő. Nélkülünk ebben az országban nem lesz politika. De nekünk olyan szövetségesre és barátra, mint maga, szükségünk van.

Amíg öltözünk, Szakasits telefonál.

– Szervusz, Gyurka, sürgősen gyere be. Itt van Ries is, beszélnünk kell. A Központi Bizottság és a Politikai Bizottság nem fogadta el a lemondásodat. Az a kívánságunk, hogy ehhez tartsd magad!

Szakasits szobájában hárman ülünk. Szakasits éppen megemlíti a Kommunista Párttal és a szovjet elvtársakkal folytatott tárgyalását, amikor Böhm lép be. Szakasits arcán látszik, nem örül neki. Ezután négyesben beszélgetünk. Tíz órára összehívták a Politikai Bizottságot, be kell számolnia a tárgyalásairól. A levegő teli van feszültséggel, az emberek fáradtak, és döntést várnak. Rajtunk a sor!

A politikai bizottsági ülésen mindenki jelen van. Kisházi mellé ülök – most ő az egyetlen ember, akit el tudok viselni. Súgva mondja:

– Jól van, Gyurka!... Örülök, hogy itt vagy. Ilyet ne csinálj többet!

A kormánytárgyalás kérdése van napirenden. A vitában én is részt veszek, meghallgatnak, senki nem szól közbe. A vita nem tart sokáig. Továbbra is Szakasitsot, Bánt és Böhmöt, valamint Riest bízzuk meg a tárgyalások folytatására. Nekem a pártközpontban kell maradnom.

A tanácskozás végén szóba kerül személyem. Kéthly felém fordulva mondja:

– Maga, Marosán, pártalkalmazott! S mint ilyen, a

párt határozatát köteles végrehajtani. Lemondását nem fogadjuk el!

Higgadtan felelem:

– Nem, Kéthly elvtársnő!... Én, mától kezdve, megszűnök pártalkalmazott lenni; nem fogom felvenni a fizetésemet. Társadalmi munkában fogom ellátni feladataimat. Független leszek, és szabadon mondom el a véleményemet, éppúgy, mint maga!

Ettől a naptól kezdve a párttól nem vettem fel fizetést. Feleségem a képviselői tiszteletdíjból gazdálkodott.

A pártközpontban lecsendesedett az élet, delegációk már nem érkeztek, de estére nagy meglepetés ért bennünket: hatalmas tömeg vonult fel a Szociáldemokrata Párt székháza elé. A Rákóczi úton és a Körút egy részén leállt a forgalom. Tüntettek a párt jobboldala ellen. Szakasitsot és Marosánt éltették.

Ki kellett mennünk az erkélyre, és meg kellett mutatnunk magunkat.

SZIT-fiatalok voltak. Szakasitsot az erkélyen hagytam. Bementem a szobámba. Sejtettem, hogy ebben a tüntetésben a Kommunista Párt keze benne van. A tüntetés alaposan lehűtötte a jobboldalt.

*

Révai találkozóra hívott. A tüntetés után odaindultam. Tőlünk Vajda, Justus, Horváth, Schiffer, Révész és én, a kommunistáktól Révai, Farkas, Rajk és Gerő vett részt ezen a tanácskozáson.

A vita feszült légkörben indult. Révai kezdte: a szociáldemokratáknál a baloldal háttérbe szorult a vezetésben, s a jobboldal kerekedett felül! A baloldal gyenge és gyáva – átengedte a teret a jobboldalnak.

Révai nekirontott Horváthnak; majd Farkas és Révész csaptak össze.

Vajda szót kért, de alig kezdett beszélni, Farkas ingerülten közbevágott. Gerő azonban leintette. Vajda a maga nyugodt modorában, szenvedélymentesen mondta:

– Ezért kár volt összejönnünk, azért marakodjunk, veszekedjünk, hogy ki kinek mennyire ártott? Minek? Tény, hogy a szociáldemokrata baloldal harcát az elvtársak nem tették könnyűvé. Most azonban nem is erről van szó, ezt később is megbeszélhetjük. Arról beszéljünk inkább, hogyan tudunk befolyást gyakorolni, hogy minél hamarabb megalakulhasson a kormány, és hogy a két párt felelős vezetői elvszerű, elvtársi szellemben felszámolhassák ezt az áldatlan helyzetet. De mindenekelőtt legalább mi, itt, barátok között teremtsünk bizalommal teli légkört. Hosszú ideje nem találkoztunk – ez hiba volt. Ne csak akkor találkozzunk, amikor már a part szakad.

Vajda után Gerő szólalt fel. Szavaiban igazodott Vajdához. Két dologban megegyeztünk.

A kormánynak meg kell alakulnia, és ebben a kormányban a Szociáldemokrata Pártnak is benn kell lennie; valamint a reakció és a jobboldal támadását vissza kell verni; a jobboldali szociáldemokraták kezéből ki kell ragadni a kezdeményezést.

Izgalmas napok következtek.

A válságból kimozdított, és helyes irányba lendített a Kommunista Párt szeptember 6-i, a Hősök terén megrendezett, hatalmas nagygyűlése, amelyen a baloldali szociáldemokrata tömegek is részt vettek. Ezzel a tömegmegmozdulással a baloldal általános támadását indította el, és az akciót tömegméretűvé tette.

Vajdának és Justusnak sikerült Bánt ideiglenesen semlegesíteni.

A kisgazdáknál is a baloldaliak kerekedtek felül.

A Szociáldemokrata Párt – a Szervezeti Szabályzatának megfelelően – összehívta a párt választmányát; a választ-

mánynak mindig nagy szerepe volt a párt életében – lényegében a KB felett állt.

Szakasits referált. Előterjesztette a Politikai Bizottság és a Központi Bizottság közös javaslatát: részt venni a kormánykoalícióban; fenntartani a két párt együttműködését.

A pártválasztmány széles plénum volt, közel kétszázötvenen voltak jelen.

Szakasits referátumát csendben hallgatták végig, a vitában azonban a jobboldal valóságos pergőtüzet zúdított Szakasitsra.

A támadást Séligék vezették – a Pest környékiek –, Bán és Kéthly fedezte őket.

Kitört a vihar.

Justus volt a baloldal vezérszónoka. Felszólalása viharos körülmények között zajlott le. Justus jól állta a vihart. Én nem akartam felszólalni, mivel biztosra vettem, hogy a pártválasztmány elfogadja az előterjesztést. Az egyik felszólaló azonban Szakasitsot személyében megsértette, és megtörtént az, amire nem voltunk felkészülve: Szakasits felállt, drámai hangon visszautasította a sértést, és lemondott.

Dermedt csend lett. Mindenki ámulva nézte Szakasitsot, a párt főtitkárát, amint feláll, és elindul az emelvényről a kijárat felé. Amikor kilépett a teremből, óriási vihar tört ki. Bán eredménytelenül próbált rendet teremteni. Böhm hasonlóképp járt.

Az ülést csak félórai felfüggesztés után lehetett folytatni. A jobb- és baloldal farkasszemet nézett egymással. Amikor az ülést újból megnyitották, elsőként jelentkeztem felszólalásra. Az elnök meglátva jelentkezésemet, bejelentette felszólalásomat, és megindultam a széksorok között az elnöki emelvény felé. Az volt az elhatározásom, hogy vagy megegyezés lesz, vagy szakadás . . . A jobboldal nem várta meg, amíg felszólalok, alighogy felértem az emelvényre, a közbeszólások pergőtüze szállt felém.

– Beszéljen a kék céduláról . . . Arról beszéljen, hogyan csapták be a kommunisták! . . .

Határozott hangon mondtam:

– Mindenről beszélni fogok . . . Engem nem zavar a közbeszólás, üvölthetnek, akkor is beszélni fogok. De magukra vessenek, ha pártszakadást idéznek elő! Felelős vagyok a kék céduláért? . . . Igen! . . .

Kitört a vihar.

– De felelős Sélig is! – ordítottam. – Felelős Kéthly is. És mások is felelősek. Itt most azonban nem erről van szó . . . Engem és Szakasitsot nem lehet felelőssé tenni akkor, amikor a többiek itt lapulnak. Ki az, aki ketté akarja szakítani ezt a pártot, és kik vonszolják egyik válságból a másikba? Maguk Szakasitsot támadják, az ellenállás egyik vezetőjét! Hát ki tett annyit a pártért, mint Szakasits? És maguk még a becsületébe is képesek belegázolni. Hát van-e ma a pártnak olyan vezetője, aki Szakasits helyébe léphet? Ki állhat helyére? Talán csak nem te, Sélig, csak nem te, Kelemen?

– Maguk panaszkodnak a kommunistákra, maguk, akik ki sem állnak a pártért, hanem csak lapulnak? Vegyék már végre tudomásul, hogy lehetséges kormány nélkülünk is, de akkor magukat el fogják hagyni a prolik. A párt jövőjéről és sorsáról van itt szó; hagyják abba a felelőtlen játékot!

– Javasolom: a pártválasztmány szavazzon két kérdésben: Szakasitsot rögtön vissza kell hozni! – Kitört a taps. – Fogadják el az előterjesztést, és kezdődjék meg a munka! Ezt elvárja tőlünk a dolgozó magyar nép.

Az elnök szavaztat: Szakasitsot vissza kell hozni! Böhmöt és engem jelölnek ki, hogy menjünk Szakasitsért.

Autó robog velünk Szakasits lakása felé. Amikor belépünk hozzá, egy öreg, megtört embert találunk.

Szakasits megmakacsolja magát. Böhm a lelkére beszél. Én követelem, hogy induljon velünk.

Jó órai harc után mégis indulunk vissza a pártközpontba. Szakasits Böhmmel megy fel az elnökségbe.

A jobboldal már kiadta a mérgét – döntésre került sor.

Ezt követőleg alakult meg a kormány, amelyben a Szociáldemokrata Párt is részt vett.

Ezek a belső harcok egyre következetesebben hajtottak az egyesülés felé.

*

Orvosi tanácsra szanatóriumba vonultam. Karlovy Varyt ajánlották. Böhmmel utaztam, aki viszont Prágán keresztül állomáshelyére, Stockholmba utazott vissza.

Később tudtam meg, hogy Böhm nem egyenesen Stockholmba, hanem előbb Londonba ment. Akkor nem közölte velem. Csodálkoztam is az öregen, hiszen elég bizalmas viszonyban voltam vele, s különösen a felszabadulás után nem voltak titkaim előtte, és neki sem volt oka, hogy ne bízzék bennem. Mint a párt nagy öregjét, tiszteltem, és azért is, hogy régóta úgy láttam, a kommunisták és a Szovjetunió felé orientálódott.

Vajon Böhm miért ment Londonba, és ezt az útját miért titkolta? Tájékoztatni akarja az angol Munkáspártot? Még mindig jobb, ha ő teszi, mintha Kéthly, esetleg más... Nem értem! Prágában elváltunk egymástól, s kért: maradjak vele szoros kapcsolatban; igen fontos, hogy mi kölcsönösen tájékoztassuk egymást.

Prágából másnap reggel akartam továbbindulni Karlovy Varyba. A tervem azonban kútbaesett, mert a csehszlovák párt néhány vezetőjével kellett találkoznom, és a párt kocsiján csak délután utazhattam tovább. Későn este, amint megérkeztem, lefeküdtem. Holtfáradtan aludtam el.

Délelőtt tíz óra tájban ébredtem. Az első pillanatban nem tudtam, hol vagyok. Kábult voltam, s a környezet is szokatlan volt.

A portásnál üzenet várt: tizenegy órakor orvosi vizitre kell mennem!

Fiatal, kedves orvos elé kerültem. Mutattam neki Gottsegen leletét.

– Ki van merülve – mondta. – Itt jó lesz magának. – Elrendelte az ivókúrát, a napi fürdést és a masszírozást, sok sétát és sok alvást.

Néhány nap alatt nemcsak megnyugodtam, és kialudtam magam, de a kedélyem is a régi lett.

Végtelenül örültem a nagy sétáknak. Bőven volt időm a gondolkodásra. Sokat gondoltam a Szociáldemokrata Párt harcaira, belső életére és kapcsolatára a kommunistákkal. Olyan kérdést is vizsgáltam, hogy van-e még külön szerepe és feladata a Szociáldemokrata Pártnak, és milyen lehet az útja. Meghirdettük: „Ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért." Ez így általánosságban rendben is van, de a napi munkában közvetlenül mi lehet a szociáldemokrata baloldal feladata? Azt feleltem: legfontosabb, hogy ne engedje megismétlődni a múltban érvényesült elvtelen opportunizmust s a kompromisszumokat! Ez végzetes lehetne a pártra!

Eddig helyrehozhatatlan hiba nem történt. Amit eddig tettünk – nézetem szerint –, ki fogja bírni a történelem kritikáját. Nem lesz miért szégyenkezni!

Pártjaink viszonyát illetően – minden hiba ellenére – az egymásrautaltság és a reakció elleni közös harc a jellemző. Mögöttünk már két választás tapasztalata volt.

A nagy veszély ideje 1947 végével jött el. A világban döntő események érlelődnek, és a jövő még nagyobb feladatok elé fogja állítani a Szociáldemokrata Pártot – és a két irányzatát is! Egyszer talán döntésre kerül majd a sor a két irányzat között, és ennek az eredménye nem lehet majd elvtelen kompromisszum! A baloldalnak elvi, politikai egységben, ingadozás nélkül vállalnia kell a kommunistákkal való szoros együttműködést. A baloldal – nézetem szerint – és ezt a tények is alátámasztották – ideológiai fel-

készültség szempontjából rendelkezett olyan vezető garnitúrával, amellyel jóval felülmúlta a Szociáldemokrata Párt jobboldalát! Ez igen nagy és fontos érték! Annál is inkább, mert a baloldal csak nyílt harcban győzhet! El kell határolnia magát a jobboldaltól, amelynek eszköze – és útja – az elvtelen kompromisszum.

A baloldal nem zavartathatja magát, ha a jobboldalról kommunista-szovjetbarátnak, netán kripto-kommunistának tartják. A régi, formális egység ideje – amely jellemezte a Szociáldemokrata Pártot – lejárt a két munkáspárt jelenléte miatt, de az alapvető marxista elvek miatt is. Ez egyébként nemcsak magyar, hanem nemzetközi kérdés is.

Abban reménykedtem, hogy Peyer nélkül a párt jobboldala most már csak egy vezéregyéniséggel rendelkezik – Bánnal. Kéthlyt nem fogadták el vezérnek, már azért sem, mert nő – bár nézetem szerint képesség és felkészültség dolgában felette állt a többieknek. A jobboldal e téren hát sebezhető volt. Kéthly, felkészültsége ellenére sem tudta magával ragadni a jobboldali erőket – ő csak része a jobboldalnak.

Nem kétséges, csak egy szilárd marxista vezető réteg viheti a pártot az egyesülés és a szocializmus felé. A párt munkásbázisa is csak egy ilyen politikát támogathat. Ha a párt ezt a bázist elveszti, csak polgári rétegek kerülnek a pártba. A munkásoknak most már van hová menniök, és mennek is, a Kommunista Pártba!

Ezt végiggondolva, a jövőt kizárólag a két munkáspárt egyesülésében lehet és kell is elképzelni.

Igen, egyesülés a kommunistákkal, nem pusztán azért, mert a két párt jelen van, de döntően azért is, mert marxisták más álláspontra nem helyezkedhetnek! De ennek érdekében most már tisztább helyzetet kell teremteni, és szakítani kell a kétértelműséggel, a taktikázással – őszintének, nyíltnak kell lenni!

Érdekes viszont, hogy a Kommunista Párt vezetői, akik jól látják és tudják mindazt, nem teszik nekünk könnyűvé a munkánkat! Állandóan bennünket támadnak, amikor pedig a baloldal nélkül a munkásegységet a Kommunista Párt képtelen létrehozni. Az egyesülést természetesen sem erőltetni nem lehet, sem erőszakkal létrehozni – ez hiba lenne! Ehhez bizonyos feltételeknek meg kell érniök. Eljött már az ideje ennek? A világhelyzet erre mutat.

Volt még egy kérdés, amit vizsgáltam: vajon a két munkáspártnak vannak-e külön végrehajtandó feladatai? A jelek arra mutatnak, hogy csak közös feladataink vannak.

Bán és Kéthly sokszor vágták a fejemhez, hogy a Kommunista Párt nem is akar egyesülni velünk; a kérdést csak azért tartják napirenden, hogy bennünket széjjelzüllesszenek, és hogy elveszítsük a munkásbázisunkat. Ezt a nézetet nem fogadtam el. Én bizalommal vagyok a kommunisták irányában, és mindent elutasítok, ami oktalanul bántja és sérti őket. Bár mi lennénk képesek a saját pártunkat úgy vezetni és összetartani, mint a kommunisták teszik a saját pártjukkal. Nekem velük együtt kell küzdenem a demokrácia és a szocializmus megvalósításáért Magyarországon.

A szép őszi séták ideje alatt napok óta így töprengek, Csehszlovákiában, ahol senki nem ismer, és nem is zaklat. Csak az orvossal van dolgom, aki gondoskodik arról, hogy az egészségem és a lelki egyensúlyom helyreálljon. A séták után úgy fekszem le, mint aki mérleget készített, és a mérleg pozitív eredményt mutatott.

*

Az egyik délelőtti séta után, gondtalanul lépek a portáshoz a szobakulcsomért. Közli, hogy táviratom van Pestről. A táviratban ez áll: „Sürgősen gyere haza, repülővel. A román pártkongresszusra kell utaznod! Szakasits."

Miért én, hát nincs otthon senki? Eddig engem soha nem küldtek sehova, és mások szinte verekedtek az ilyesmiért, de hát . . . Mit lehet tenni?

Tátra autóval robogok Prága felé. A Szociáldemokrata Pártban várnak – ott a repülőjegyem is. A repülőgép egy óra múlva indul.

*

Hazaérkezésem után rögtön a pártközpontba siettem Szakasitshoz, aki közölte, hogy a Politikai Bizottság döntése: Schifferrel utazom a román kongresszusra – a delegáció vezetője én leszek.

– Ki javasolt?

– Kéthly.

Érdekes . . . mi lehet a dolog mögött? – Mi történik a kongresszuson . . . milyen híreitek vannak? – kérdem Szakasitsot.

– Nézd, a román párt ezen a kongresszuson dönteni akar a kommunistákkal való egyesülésről.

– Értem . . . Van-e a Politikai Bizottságnak valami külön utasítása az álláspontunkat illetően?

– Nincs, fiam . . . Híreink sincsenek onnan. Majd Schifferrel látni fogjátok, mi van, és kialakítjátok a szükséges álláspontot.

– Mit akar Kéthly azzal, hogy két prominens baloldalit javasolt? Mi foglaljunk állást olyasmiben, amit itthon esetleg nem vállalnak majd?

– Ne töprengj ezen – mondta Szakasits.

– Hát jó . . . Elmegyünk, és nem hagyjuk cserben a román elvtársakat.

A repülőgép reggel hét órakor indul. Kétórás út. Schiffer kitűnő partner – okos és figyelmes. Schiffernek is van némi ismerete Romániáról. Latolgatunk.

Bukarestben nagy örömömre Bruder elvtárs fogad ben-

nünket: a Szociáldemokrata Párt kolozsvári vezetője, a KB tagja. Ám nincs idő beszélgetésre. Bruder bekísér bennünket a külföldi delegációkhoz. Annyit tudunk meg tőle, hogy a kongresszus már együtt ül, zárt ülésen vitatja meg az egyesülési előterjesztést. A kongresszust következő nap – vasárnap nyitják meg; a külföldiek ott már megjelennek.

Schifferrel megállapítottuk: itt már kész helyzet vár bennünket, a legokosabb lesz, ha tájékozódunk.

A szállodában találkoztunk a külföldiekkel, akikkel a délelőtt folyamán konferencián vettünk részt; angolok, franciák, hollandok, belgák, lengyelek, csehszlovákok, osztrákok, bolgárok voltak jelen. A román párt külügyi osztályának vezetője volt velünk és több jelentős nemzetközi személyiség, mint Grumbach, a régi internacionalista, a francia párt delegátusa, és Isabelle Blum, a belga, illetőleg az európai szocialista mozgalom egyik neves vezetője. Az osztrák delegációt Scharf vezette.

A délelőtti konferenciát azért kellett összehívni, mert a holland és az osztrák delegátusok azzal fenyegetőztek, hogy elutaznak. A holland és az osztrák delegáció két tagja magából kikelve pörlekedett:

– Velünk nem közölték, miről van szó! Ha közölték volna, el sem jöttünk volna! Nem veszünk részt olyan kongresszuson, amely a kommunistákkal való egyesülést akarja kimondani.

Nagy volt a zűrzavar. Valamennyire Isabelle Blum fellépése teremtett rendet. Most láttam, milyen nagy tekintélye van. Ő javasolta, hogy üljünk össze, és közösen döntsünk. Őt választottuk meg elnöknek.

Kezdetét vette egy több óráig tartó tanácskozás valamiféle közös álláspont kialakítása érdekében. Két javaslat volt. A holland és az osztrák, valamint a lengyel és a magyar. Az előbbiek ellenezték a kongresszuson való rész-

vételt, és az elutazás mellett kardoskodtak. Mi, a lengyelekkel, a részvétel mellett voltunk.

– Elutaznunk nem szabad! – rögzítettük le. – Ha elutaznánk, azt jelentené, hogy cserbenhagyunk egy szocialista pártot, ez az álláspont nem felelne meg az internacionalista elveknek és morálnak. Ahogy a lengyel delegátus kifejezte magát:

– Mi nem temetésre jöttünk ide!... Minden pártnak joga és kötelessége is, hogy ilyen kérdésben saját maga döntsön, de lehetőleg jusson közös nevezőre! A lengyel delegátus vezetője aztán érdekes érvvel knockoutolta a hollandokat:

– Ha a holland párt egyesülhet egy polgári párttal, miért nem lehetséges ez a kommunista párttal?

Isabelle Blum művészien vezette a tárgyalást. Sok vitája volt Grumbachhal. Végre döntöttünk: maradunk! Részt veszünk a kongresszuson. Ez volt a többség álláspontja.

Késő este végeztünk. A vacsora befejeztekor hozták a hírt: a zárt kongresszus az egyesülés mellett határozott!

Schifferrel még az éjjel megegyeztünk abban, hogy mit fogunk mondani a kongresszuson: elvileg az egyesülés mellett állunk ki. Elhatároztuk, hogy külön tájékoztatást kérünk Radascano főtitkártól, mert nekünk többet kell tudnunk a dolgokról.

Engem a nemzetközi munkásmozgalom történelmi fejlődése és a jelenlegi helyzete tartott izgalomban. Képtelen voltam gondolatban elszakadni az első világháborút megelőző és az azt követő eseményektől – az 1912. évi baseli kongresszustól a II. Internacionálé összeomlásáig; képtelennek bizonyultunk arra, hogy döntően beleszóljunk az események menetébe. Elsodort bennünket a nacionalizmus; és sokan a háborús érdekek szószólóivá lettek. A négy évig tartó első világháború öldöklése után a felelősséget senki

sem vállalta. Ennek következtében különböző irányzatok uralkodtak el a nemzetközi munkásmozgalomban, s ezek mind-mind a marxizmusra hivatkoztak. A második, a két és feles, a harmadik, majd később a negyedik Internacionáléval fokozódott a zűrzavar – végül is képtelenek voltak megakadályozni a fasizmus hatalomra jutását és a második világháború kirobbantását. Az előzmények tudatában kell állást foglalni és dönteni.

Úgy éreztem, Schifferrel helyesen döntöttünk: nem szabad félni! Szembe kell néznünk a tényekkel.

Vasárnap reggel, a külföldi delegációk együtt mentek a kongresszusra. Ott kaptuk Radascano értesítését, hogy délben velünk akar ebédelni. A teremben ováció fogad bennünket. Bevonul az elnökség is, és kezdetét veszi egy történelmi kongresszus; hiszem, hogy a világ idefigyel, és tanul belőle! Szeretnék valamennyi delegátus szívébe-lelkébe látni. Érzésem szerint sokan vannak olyanok, akik ezt a kongresszust nem helyeslik.

Mivel nem vettünk részt a zárt kongresszuson, itt már csak szentesítésre kerülhet sor.

A jelen levő román és magyar elvtársakra gondolok, akikkel a háború alatt együtt dolgoztam a mozgalomban, és együtt is ültem velük a DEF-en és a börtönben. Vajon a szerzett tanulságok mennyire járulnak hozzá döntésünkhöz?

Úgy ítélem meg a helyzetet, hogy itt az egyesülés fontos és szükséges, mert a két párt csak együtt képes szembenézni a megoldandó romániai problémákkal.

Elhangzott Radascano referátuma, amely egyszerű és világos volt. Elemzése a világhelyzetről, a román munkásmozgalomban végbement fejlődésről és a két párt előtt álló forradalmi feladatokról szinte kézenfekvővé tette a javaslatot: egyesülni! Egyesülni, mert csak így lehet előremenni.

A külföldi delegációk közül a felszólalást az angolok kezdték. A delegátus az angol Munkáspárt KB-tagja, képviselő, szövetkezeti ember. A jól szituált, megnyerő külsejű, angol munkáspárti képviselő mindenről beszél itt – gazdasági helyzetről, kölcsönös gazdasági, kereskedelmi együttműködésről és kapcsolatokról, amelyek mindkét kormány és a nép érdekében valók. Mintha nem is pártkongresszuson beszélne. Egy szót sem szólt az egyesülésről.

Utána Grumbach, francia delegátus következett, aki maga körül izzó légkört teremtett, és mivel megpróbálta Leon Blumot védeni, komoly vihart váltott ki. A közbeszólások pergőtüzébe került. Ám ez az öreg harcos állta a sarat. Sokat megélt és látott már.

Lausmann, cseh delegátus átadta pártja üdvözletét, de egyöntetű véleményt nem nyilvánított.

Csak a lengyel párt az, amely aztán világosan foglalt állást.

Időközben félbeszakították a kongresszust. Felvonulást szerveztek, azt kellett végignéznünk. A tömegek a kongresszus épülete előtt vonultak el. Itt ismerkedtem meg a Kommunista Párt néhány vezetőjével, többek közt Ana Paukerrel és Lukával. A felvonulás színes és lelkes volt; a felvonulók zömében munkások voltak, és igen szegényesen néztek ki.

A felvonulás után Radascano lépett hozzám, akivel aztán vendéglőben ebédeltünk. Radascano azzal kezdte, hogy a román pártnak nagy érdeke fűződik ahhoz, hogy a magyar párt helyeslően szólaljon fel. A magyar pártnak támogatnia kell őket. Romániában most veszélyes a helyzet; a reakció a fegyveres összeesküvés eszközeihez is nyúlt, amit határokon túlról támogattak. Ez ellen csak egységes erővel, azaz egységes párttal szállhatnak szembe.

Rám néz és folytatja: – Maga, Marosán, ismer bennün-

ket. Nálunk nőtt fel, itt tanult, jól ismeri a vasgárdista Romániát és a román munkásmozgalmat.

Schiffer felé fordulva mondja: – Ámikor tavasszal Pesten jártam, és részt vettem a Duna-konferencián, Szakasitsnak elmondottam, mi a helyzet Romániában; azt is, hogy mi a fő kérdésben egyetértünk a Kommunista Párttal. Nem akarunk többé részt venni abban a harcban, amelyet a nyugati jobboldali szociáldemokraták ránk akarnak kényszeríteni. Kommunista- és szovjetellenesek nem leszünk! . . .

Radascanót figyelemmel hallgatjuk. A végén megkérdezi:

– Mi az álláspontjuk? . . .

A beszélgetés németül folyt, Schiffer tolmácsolt. Közölte, hogy egyetértünk a román párt határozatával, és felszólalásainkban majd támogatjuk azt.

Radascano örült. Ezután került sor felszólalásomra, azt követőleg pedig találkoztunk az erdélyi magyar elvtársakkal. Elkeseredetten panaszkodtak, és nem helyeselték az egyesülést.

– Elnyelnek bennünket a kommunisták! Ez az egyesülés a magyar nemzetiségnek nem jó!

Schifferrel próbáltuk megnyugtatni őket, de eredménytelenül. Találkoztunk még Bruderrel is, elmondtuk neki a tapasztalatainkat.

– Nézzétek – mondja –, az emberek félnek . . . Az utóbbi évtizedben annyi mindent éltek át, hogy félnek a változásoktól.

A kongresszus befejezése után a politikai bizottság fogadást adott a külföldiek tiszteletére, de csak kevesen vettünk részt. Itt éles vita zajlott a csehek és a románok között. Lausmann kijelentette:

– Mi ilyen egyesülést nem fogunk csinálni!

Én Grumbachhal vitatkoztam – ő sem helyeselte az egyesülést.

Másnap hazautaztunk Budapestre, és utunkról számot adtunk a Politikai Bizottságnak. Kéthly megjegyezte:

– A román párt sosem volt komoly párt! . . .

Bántott Kéthly lebecsülő megjegyzése.

Itthon elég nagy volt a nyugtalanság, mivel Varsóban ebben az időben zajlott le a kommunisták által létrehozott tájékoztató iroda első tanácskozása, melynek határozatával kapcsolatosan állást kellett foglalni. Mi helyeseltünk.

A román kongresszusról hazatérve Révai keresett először. Kért, hogy keressem fel. Mivel Farkas Mihállyal viszonyom megromlott, örültem, hogy Révaival kell beszélnem.

Néhány mondat után Rákosi lépett be, mintha Révaival szeretett volna valamit megbeszélni. Rögtön tudtam, miről van szó.

– Nagyszerű, hogy látom magát – mondta Rákosi. – Maga kerül engem az utóbbi időben . . . Mesélje hát, mi volt Bukarestben!

Őszintén elmondottam, amit tudtam – elmondtam a véleményemet is. Rákosi figyelmesen hallgatott, majd megjegyezte:

– Maga milyen jól ismeri a román munkásmozgalmat . . .

Révai kissé bosszankodva szólt:

– Mátyás, hiszen te tudod, hogy Marosán elvtárs onnan jött vissza Magyarországra!

Révaival együtt úgy értékelték, hogy helyes volt az a magatartás, amit tanúsítottam.

– Én eddig úgy gondoltam, hogy a románok kissé siettek – mondotta Rákosi. – De azért . . . Ők túl vannak rajta! Mi még igen messze vagyunk egy ilyen lépéstől!

Néhány nap múlva jóval érdekesebb beszélgetést folytattam Rajkkal. Őt is izgatta a román pártok egyesülése; sokáig vitatkoztunk.

Később cikket írtam az Adat és anyagba; a Rádió is felszólított: tartsak tájékoztatót. Sejtettem, hogy Révai igazítja így a dolgokat.

*

Az őszi, nagy politikai vihar a szociáldemokrata jobboldalt arra kényszerítette, hogy létrehozza szervezett frakcióját; a Bástya utcai pártszervezet helyiségét használták fel erre. Különböző hírekből megtudtuk, hogy a frakció elhatározta, lassítani fogja az egyesülés folyamatát.

Megindult a személyek elleni támadás – főleg Horváth és Schiffer ellen, az intrika Szakasits ellen. Éket akartak verni közénk.

– Marosán jól fekszik a kommunistáknál – híresztelték. – Jobban, mint Szakasits . . . Marosán veszélyes ember lehet . . .

Velem azzal kísérleteztek, hogy szembeállítsanak Justusszal, Révésszel és Vajdával. Ahogy mondották: – Ki kell vonni Marosánt a befolyásuk alól!

Az intrikák tovább mérgezték a politikai légkört. Hatott az is, hogy a román párt egyesülése miatt ellentétek támadtak a francia és olasz munkáspártok között. Nálunk a jobboldal elérkezettnek látta az időt, hogy nagyobb zavart keltsen. Ingerelte őket, hogy sorainkat eddig nem sikerült megbontaniok. Felléptek az egyesülés új, gúnyosan tendenciózus jelszavával:

„Ha egyesülni kell, akkor mire várunk, gyerünk!"

Mivel a baloldalnak nem volt még kialakult álláspontja, némi zavart keltettek; az a furcsa helyzet állt elő, hogy most mi utasítottuk vissza a jobboldal egyesülési akcióját. Ezután azzal az igénnyel léptek fel, hogy a párt vonuljon ellenzékbe. Úgyis kis párt lettünk – mondták –, adjuk át a helyet a kommunistáknak, aztán kezdjünk önálló, ellenzéki politikát!

Ezt is visszautasítottuk. A jobboldal előlépett egy veszélyes és aljas javaslattal: a párt önként oszlassa fel magát, mivel ma már semmi indokoltsága sincs egy szociáldemokrata mozgalomnak.

Ezzel a párt baloldala igen veszélyes helyzetbe került. De amennyi kár és veszély, ugyanannyi haszon is származott ebből. Először is most már szervezett formában létrehoztuk a baloldal vezérkarát. Velem együtt tagjai lettek: Vajda Imre, Justus Pál, Révész Ferenc, Schiffer Pál, Horváth Zoltán. Tudott erről: Szakasits. Ries és Rónai. Magunk között megegyeztünk: az egyesülés kérdésében nem engedjük magunkat a jobboldal által provokálni.

A csehszlovák és lengyel párt összehívta kongresszusát. Mi a várakozás álláspontjára helyezkedtünk – lássuk előbb, ők miként fognak dönteni. Az eddigi fejlődés azt bizonyította, hogy megyünk az egyesülés felé!

A Kommunista Párt azonban a nagy nyilvánosság előtt erről a kérdésről most hirtelen elhallgatott. Az volt a benyomásom, hogy ők maguk sem tisztázták egymás közt, mi legyen a következő lépés. Ebben az időben akárkivel beszéltem – Rákosival, Révaival, Rajkkal –, az egyesülésről nem esett szó közöttünk. A Kommunista Párt most a varsói tájékoztatási iroda politikai határozatával és annak köztudatba vitelével volt elfoglalva.

*

Október végére, Brünnbe, összehívták a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt kongresszusát. Jelentős kongresszusnak ígérkezett. Várható volt, hogy ide Európa valamennyi szociáldemokrata pártjának képviselője el fog menni.

A magyar párt nagy és erős delegációval indult el: Szakasits, Ries, Kéthly, Sélig, Marosán voltak a delegáció tagjai. Kísérő tolmács: Horváth Zoltán és Dobos. A delegáció

összetétele jelezte, a kongresszusra együtt ment a jobboldal a baloldallal, mégpedig azzal a szándékkal, hogy tanulmányozza a nemzetközi munkásmozgalom jelenlegi helyzetét.

Ezen a kongresszuson nem esett szó egyesülésről. Az volt inkább a szenzáció, ahogy itt mi felvonultunk. Az úton végig Szakasitscsal utaztam, de Brünnben Séliggel kerültem egy szobába. Azonban hiába voltunk egy szobában, egymás iránt nem tudtunk felmelegedni.

Már megérkezésünk napján este nagy vitába keveredtünk Heallyvel, az angol Munkáspárt küldöttével. A vitában részt vettek a svájciak, a bolgárok, az olaszok és a lengyelek.

Heally nem csinált titkot abból, hogy a lengyeleket és a magyarokat kripto-kommunistáknak tartja. A vitának marakodás jellege lett. A lengyelek és az olaszok csúnyán nekimentek Heallynek, ő viszont többször hangsúlyozta: nem vagyunk Budapesten!... Itt nem lesz egyesülés! A magyar párt is jobban tenné, ha nem a kommunistákkal menne együtt, hanem inkább Mindszentyvel fogna össze! Ezzel aztán végképp felháborított bennünket.

Heally igen nyüzsgött, és vitte a maga kommunista- és szovjetellenes vonalát. Én hamarosan otthagytam a vitázókat, nekem elég volt meghallani Mindszenty nevét, és tudtam, semmi vitatnivalóm nem lehet Heallyvel. Inkább kerestem az alkalmat arra, hogy összejöjjek Erban elvtárssal, aki a Politikai Bizottság tagja és a csehszlovák szakszervezet elnöke volt, baloldali, kommunistákkal egységfrontra törekvő szocialista. Ismertette a kongresszusi helyzetet és az erőviszonyokat. Egyelőre itt most csak arról lesz szó, hogy Firlingert, a párt baloldali elnökét ne buktassák ki, és helyére ne kerülhessen Lausmann.

Lausmann szerepe itt hasonló volt, mint Báné minálunk. Erban közölte velem, hogy a baloldal nem tér ki a harc

elől, és annál inkább kötelező a küzdelem, mert ezek a harcok már nemzetközi jelentőséget nyertek.

– Mi a baloldal koncepciója? – kérdeztem tőle.

– Változatlanul: a munkásegység, de ha kell, akkor az egyesülés! Mi csak együtt győzhetünk – vagy a reakció diadalmaskodik. Nem fogjuk elfelejteni az 1938-as müncheni paktumot! Szovjetbarátok vagyunk – egyedül ők álltak mellettünk! Nekünk Heally hiába prédikál.

Amikor elváltam tőle, arra gondoltam: a sok különbség ellenére, milyen sok azonosság van a két ország és pártjaink állapota között. A kérdések itt is ugyanazok, mint nálunk.

Másnap megnyílt a kongresszus. Firlinger referátuma baloldali volt; a kongresszusi küldötteké azonban kevésbé.

Mi, magyarok, eléggé elszigetelt helyzetbe kerültünk. Hála Dobosnak, aki csehül is ragyogóan beszélt, a kongresszust sikerült végighallgatnunk. Úgy ítéltem meg, hogy a harc fej-fej mellett megy, s az irányzatokat két személy testesíti meg – Firlinger és Lausmann; két politika, két koncepció.

Szakasits felszólalása hosszúra nyúlt, és unalomba fulladt. Heallynek azonban nagy sikere volt. Úszott a boldogságban. Valahányszor összebotlottam vele, azt mondta: – Ez nem Budapest! . . .

Eljött a választás ideje. Titkos volt, és Lausmann győzött Firlingerrel szemben, 60–40%-os arányban.

A kongresszust elhagyva, az előcsarnokban Horváth Zoltánnal Heallyba botlottunk. Kéthlyvel és Séliggel beszélgetett. Ahogy közeledtünk feléjük, Kéthly és Sélig eltávozott. Heally pökhendin mondta:

– Látja, Marosán, így kell ezt csinálni! Most magukon a sor!

– De nálunk – mondtam – nem fog győzni a jobboldal, arra mérget vehet.

– A viszontlátásra Pesten. – mondta Heally.

– Jöjjön csak, várjuk! – mondtam.

A szálláson mindenki útrakészen állt. Horváthtal megkérdezzük: nem lenne jobb holnapig várni?

– Nem – mondotta Szakasits. – Este Pozsonyban alszunk, reggel pedig tovább, Pestre. Gyere, Gyurka velem!

Szakasits egész úton hallgatott. Igen komor volt. Este későn érkeztünk Pozsonyba. Szállodában megszálltunk, aztán Horváthtal elindultam felkeresni Simai barátomat, aki a csehszlovák kommunista párt tagja, régi 19-es, a magyar Tanácsköztársaság egyik vezetője volt, az 500-as bizottság tagja.

Simai családja körében ülünk, és beszélgetünk a kongresszusi eseményekről. Simai régóta beteg, de még dolgozik. Okos, művelt ember, nagy humanista; kitűnő elvtárs és barát. Tőle későn érünk vissza a szállásra. A portásnál Szakasits üzenete vár: kér, menjek fel hozzá.

Amikor benyitok hozzá, asztalnál ül, olvas. Ez azt is jelenti, hogy Szakasits nem tud elaludni – ismerem ezt az állapotát. Bejön Horváth is. Hármasban kezdünk beszélgetni. Szakasits fejtegeti a kongresszus tanulságait. Várom, hogy rátérjen arra, mi lesz majd otthon.

– Mondd, Szaki – kérdeztem –, van valami elképzelésed?...

Nem reagált rá. Amikor befejezte elmélkedését, én is elmondottam a véleményemet. Lényege az volt, hogy mi azt a brünni játékot nem engedjük végigcsinálni. A kérdés nem úgy van feltéve, hogy Szakasits vagy Bán. Nálunk a párt vezetője Szakasits – és ebben nincs alku! Másrészt: a jobboldalt nem szabad felülkerekedni engedni. Ha megengednénk, az a párt számára a marxista vonaltól való eltérést jelentené. Tanulságos volt látni, hogy a Kommunista Párt Csehszlovákiában, a munkáskörökben olyan erős, és a Szociáldemokrata Párt inkább kispolgári jellegű. Ha hazamegyünk, véget kell vetnünk a kettősségnek. Határozott politikai vonal kell, és ez nem lehet más, mint együtt

menni a kommunistákkal. Heally téved, ha azt hiszi, hogy mi semmit nem tanultunk az ellenforradalmi és fasiszta időkből. Ha azt hiszi, letérünk az egyedüli helyes útról. Ha letérnénk . . . megérdemeljük, hogy a prolik elforduljanak a párttól!

Ezzel feküdtem le. Másnap reggel az étteremben Kéthly mellett ülök. Kedvesen csevegünk, de egymásba nem látunk.

Amikor átlépjük a magyar határt, fellélegzem. Igen – határozom el –, harcolni fogunk! . . .

HARMINCKETTEDIK FEJEZET

Az 1947-es ősz bővelkedett eseményekben. A Szabadság Párt feloszlatása, és mandátumainak megsemmisítése, Peyer szökése az országból, a román és a csehszlovák párt kongresszusa; egyik csapás a másik után érte a jobboldalt. Mindezek azonban nem csökkentették a Kommunista Párt támadását a szociáldemokrata baloldal ellen, hiába reménykedtem. Később felismertem céljukat: minél több baloldalit, főképp munkást elhódítani tőlünk! Ez viszont akadályozta, hogy szélesebb fronton indíthassunk támadást a saját jobboldalunk ellen.

A kommunisták fellépésének az lett az eredménye, hogy a jobboldal már nemcsak taktikai okból szorgalmazta a párt önfeloszlatásának politikáját. De ha ez bekövetkezne, kellemetlen szituációt eredményezne; akkor vajon milyen egyesülés jöhetne létre a kommunistákkal?

A Kommunista Párt nyomása egy bizonyos ponton túl azzal a következménnyel fenyegetett, hogy elkeseredett helyzetben, egy rossz taktikai lépés folytán a párt jobb- és baloldala egységfrontra kényszerül.

Kritikussá vált a helyzet.

Különösen november elején éleződött ki, amikor a párt egyik gazdasági emberét letartóztatták, és le akarták tartóztatni Gombosi Zoltánt is – az Iparügyi minisztériumban az olajügyek intézőjét –, a párt egyik pénzügyi vezetőjét.

Hogy ezt megakadályozhassam, Gombosit a lakásomra vittem. Pánik keletkezett. Előfordult, amitől tartottam; egy frontba került Szakasits Bánnal és Kéthlyvel. Lakásomat körülzárta az államvédelem. Mint képviselő, mentelmi jogot élveztem, de ez csak növelte a helyzet fonákságát.

Szakasits megint nem állt szóba Rákosival, Ries Rajkkal. A felső pártvezetők között a kapcsolat megszakadt. Nehogy minden felboruljon, összefogtunk Vajdával. Ő érintkezésbe lépett Gerőékkel, én pedig Puskin követhez fordultam. Nekem egyébként a novemberi fogadás után Rajkkal Pécsre kellett volna mennem, és ott az októberi szocialista forradalom évfordulóján közös gyűlésen beszélni. Megüzentem, hogy nem megyek el.

Lakásom körülzárva; a pártban felfordulás. Ebben a feszült helyzetben mentem Puskin követ fogadására – államvédelmi kísérettel: ahogy a lakásomból kiléptem, és autóba ültem, az államvédelmisták nyomomba szegődtek. Elkísértek a fogadás színhelyéig. Mielőtt bementem volna a fogadásra, odamentem hozzájuk. Azt mondtam nekik:

– Tűnjenek el, mert olyan botrányt csapok, amilyet még nem látott a világ! . . .

A fogadáson Vajda, Ries és Rónai a Kommunista Párt vezetőivel próbáltak valami megállapodást létesíteni. Nem sikerült. A fogadáson érezni lehetett, hogy valamiféle botrány lóg a levegőben.

Puskin félrehívott, különszobába vezetett, s kért, hogy tájékoztassam.

– Puskin elvtárs! . . . ha a Kommunista Párt vezetői megengedik maguknak azt, hogy így támadjanak bennünket, akkor itt felesleges minden szó. Most már az a helyzet, hogy a Szociáldemokrata Párt két irányzatát, a jobboldalt és a baloldalt éppen ők összehangolták. A jobboldal nevet a markába. Nem lehet ezt tovább tűrni.

Puskin gondterhelten vitatkozik: – Mit akarnak maguk

Gombositól? Korrupt ember... Nincs más módja a pártnak pénzt szerezni?

– Nézze, Puskin elvtárs... Hogy a pártok hogyan és honnan szerzik a pénzt, arról jobb nem beszélni! Én vagyok a pártapparátus felelőse. Néhány ezer ember fizetését kell előteremtenünk, nem beszélve a mozgalom egyéb szükségleteiről. Ezen a téren mi vagyunk a leggyengébbek. Én a pártot nem hagyom cserben! Nem akarom, hogy továbbra is ilyen módon kezeljenek bennünket. Most aztán nincs szakadás veszélye a pártban – egység van, összekovácsolódtak az erők, amelyek holnap a kommunisták és önök ellen fognak fordulni. Ha ezt akarják, csinálják tovább – de nem énvelem, hanem nélkülem! Vagy... kérem, avatkozzék bele, mert a legkomolyabb szakadás áll be a két párt vezetői között. És még valamit, Puskin elvtárs! Ma már odáig fajulnak a dolgok, hogy államvédelmi felügyelet alatt élek! Az ön fogadására is ők kísértek, és kint várnak rám!

Puskin dühös lett. Az nem lehet, hogy magával így bánjanak!

Dobos, a tolmács bizonyítja, hogy így van.

– Akkor cselekszünk! Maga, Marosán elvtárs, mit akar tenni?

– Én, magam mögött érezve a pártot, nem engedek! A Kommunista Párt hagyjon fel ezekkel a módszerekkel, és ne hozzon bennünket lehetetlen helyzetbe!

– Próbálok intézkedni.

Puskin követtől elválva, keresztülnyomakodok a tömegen. Valaki megfogja a karom.

– Gyurka!... Állj meg!

Rajk volt.

– Meg kellene beszélnünk a pécsi gyűlést...

Ránézek. – Nem megyek veled! Nem lépek fel veled...

Rajk erősen fogja a karom. Felém sziszegi:

– Te megőrültél!

– Az lehet! De még akkor sem megyek! – Kirántom kezéből a karom. Utánam kap.

– Ne veszítsd el a fejed!

– Tudod, mit? Küldd a pribékjeidet a lakásomra, és tartóztassanak le engem is! Gombosi nálam van, és nálam is fog maradni!

Rajk látja rajtam, hogy kész vagyok mindenre. Elmosolyodik. Azt mondja:

– Menj, menj, te vaddisznó!

Rajktól ellépek. Szakasits, Bán és Ries közrefog.

– Mi van? – kérdezik. Tájékoztatásukat azzal fejezem be, hogy hazamegyek, és a lábam addig nem teszem ki a lakásból, amíg ez a helyzet tart.

Bán a legnyugodtabb. Sokat ivott. Sápadt. – Jól van, Gyuri – mondja –, nem csalódtam benned. Bátor fiú vagy...

Nekem már elég volt ezekből a kenetteljes szavakból. Intek a feleségemnek. Megindulunk a kijárat felé, de feltűnik Révai, és szól, hogy várjam meg őt.

– Mi a fészkes fenét akarsz tőlem? Lehet még veletek szót váltani? Mert, hogy titeket mi vezet, és ez mire jó, józan ésszel nem tudom felfogni.

El akarok menni, de nem enged. – Ne fuss el!

– Nem érdekeltek!...

Révai szól a feleségemnek:

– Bözsike, beszéljen ezzel a bolonddal!

Böske majdnem sírva mondja: – Hát gondolja, hogy hallgatni fog rám?

Erélyesen szólok a feleségemnek. Kilépünk a kapun, s beülünk az autóba. Indulunk, de utánunk jönnek az államvédelmisták is.

A lakásomban nagy az izgalom. Gombosi sápadtan s idegesen járkál. Elém áll: – Gyuri!... elmegyek innen! So-

kat vállalsz értem. Tegyétek lehetővé, hogy elhagyjam az országot.

– Menj a fenébe aludni! – mondom neki. – Vagy együtt megyünk a sittre, vagy szabad ember leszel. Puskin kezében vannak a dolgok. Vajdának is vannak személyes kapcsolatai – ő ott maradt a fogadáson. Gyerünk aludni.

Korán reggel ébredek. Kinézek az ablakon: az államvédelmisek itt vannak!

Szól a telefon. Rajk kíván velem beszélni.

– Tessék! Mit akarsz?

Rajk dühösen mondja:

– Talán visszaköszönnél, te vaddisznó.

– Jó reggelt! Mit akarsz mondani?

– Gyere fel hozzám.

– Nem megyek. Semmi értelme.

– Ne makacskodj! Felhatalmazást kaptam Rákosi elvtárstól, hogy az egész ügyet megbeszéljük. Úgy tudom, neked is van felhatalmazásod. Legalább mi ketten tudjunk beszélni, ha mások játsszák is a sértődöttet.

Érzem, hogy valaminek történnie kellett; a hang ezt mutatja. – Jó, küldj értem kocsit.

Indulni akarok, amikor Szakasits hív a telefonhoz. – Mi újság, Gyuri? . . .

Elmondom neki.

– Jól van, rád bízom. Cselekedj saját belátásod szerint. Nem jó az, ami történik – mondja Szakasits fájdalmasan. – Legszívesebben a Népszavához mennék, szerkesztőnek . . .

Szakasits kérésére beszélek Bánnal is. Közlöm vele a helyzetet.

– Kezedben a dolog – mondja.

Lesietek az utcára, beugrom a kocsiba. Az ávós tisztek követik a belügyminiszter kocsiját. Magamban mondom: Ezek hülyék, nem látják, hogy milyen kocsiban ülök? A BM épülete előtt kilépek az autóból; az ávósok arcán meglepe-

tés. Az egyik utánam jön, benn vagyok a liftben, ő pedig felrohan a lépcsőn. Nem tudja, hogy kihez megyek – Ries is ebben az épületben van. Belépek a belügyminiszter előszobájába. Tőkés titkár bevezet Rajkhoz.

Rajk feláll az íróasztala mellől, felém jön. Barátságos.

– Laci – mondom –, mielőtt bármit is beszélnél, szeretnék neked mutatni valamit. – Az ablakhoz vezetem. – Látod azt a kocsit a túlsó oldalon?

– Igen . . .

– Péter Gábor embereinek a kocsija. Két nap óta állok felügyelet alatt. Mondd meg Péter Gábornak: ha meg akarok szökni, vagy Gombosit akarom megszöktetni, nincs neki olyan vagány hekusa, aki ezt meg tudná akadályozni. De ez mégiscsak szégyen és gyalázat! Így állunk! Hívattál . . . Miről van szó?

– Gyurka . . . csak ne ilyen tónusban.

– Laci . . . ti mit szólnátok, ha én járnék el így veletek szemben?

Rajk hallgat. A légkör feszült.

– Gyurka . . . Mi be akarjuk neked bizonyítani, hogy Gombosi korrupt ember!

– Nekem nem kell bemutatni Gombosit. Most nem is Gombosiról van szó, hanem az olajról, amit ti szeretnétek kézbe kaparintani. El akarjátok vágni a pártnak az anyagi forrását is, amelyből az apparátust fenn tudja tartani. Ezt nem engedhetjük!

– Hát nem lehet másképp pénzt keresni, csak a Gombosi-fajták módszerével?

– Ne beszéljünk arról, ki hogyan szerzi a pénzt. Nem megyek bele abba, hogy megfosszátok a pártot életlehetőségétől. Elmondottam már Rákosinak és Révainak, elmondtam neked is, hogy a baloldal mire határozta el magát. Kialakult nézetünk van . . . Bukarest és Brünn után miért kell a mi baloldalunkat lehetetlenné tenni?

Rajk azt hajtogatja, hogy rossz ügyet szolgálok.

– Ez igen gyenge érv! Nem Gombosit védem – neki itt alárendelt szerepe van –, én Szakasitsot, Bánt és sajnos, a ti jóvoltotokból rajtuk keresztül a jobboldalt is védem. Nézzük csak: a jobboldal felveti a párt önkéntes feloszlatásának gondolatát, és ti most olyasmit pordukáltok, amellyel összehozzátok a jobboldalt a baloldallal. Mit tehet a pártvezetés, ha innen úgy megyek el, hogy ti továbbra is kitartotok a helytelen, káros és veszélyes módszerek mellett? Összeül a Politikai Bizottság, a Központi Bizottság, és kimondja a párt feloszlatását! Mit tehetne ez ellen Szakasits, és mit a baloldal? És kinek hasznos ez?

Rajk döbbenten hallgat. Néha felugrik, járkál.

Végre átveszi tőlem a szót. Rekedt hangon mondja: – Légy szíves, tételezd fel, hogy mi is jó ügyet szolgálunk.

– De rosszul! – csapok le rá.

– Ne kiabálj!... A két párt között ne szítsuk a tüzet!

– Ti szítjátok!... Te azt hiszed, hogy egy baloldali vezetésű Szociáldemokrata Pártnak nincs szüksége pénzre?

Rajk azt mondja: – Hát jó!... Egyezzünk meg: fütni hagyjuk Gombosit. De el kell mennie az iparügytől, el az olaj éléről! Más embert, becsületeset adjatok helyette, olyat, aki együtt tud dolgozni velünk. Ezt az ügyet ad acta teszszük. Aki bent van – mármint Meszlényi –, kiengedjük. Gombosit pedig helyezzétek máshová.

– Elfogadom! De engedd meg, hogy felhívjam Szakasitsot.

Szakasitsnak elmondom a dolgot.

– Jól van, fiam. De azért mondd meg nekik a véleményedet! Ha végeztél, gyere be hozzám, várok rád!

Amikor leteszem a kagylót, Rajk azt mondja: – Nem irigylem a helyzetedet.

– Én pedig a tiédet... Semmi pénzért nem lennék belügyminiszter!

– Talán azt hiszed, én szívesen lettem belügyminiszter? A párt idetett, és teljesítem a kötelességemet. Te vaddisznó . . . Mondd hát, mikor indulunk Pécsre?

– Neked jó kocsid van, te mondj időpontot.

– Délben jó lesz?

– Rendben . . .

– Érted megyek.

– Nem kell! Idejövök, a belügybe.

Mielőtt kilépek a helyiségből, szólok Rajknak:

– Szakítsátok le rólam ezeket a szépfiúkat. Nem szeretem az ilyen díszkíséretet.

– Meglesz . . .

A „díszkíséret" még követ a Szociáldemokrata Pártig, de aztán elmarad tőlem.

Szakasits szobájában találom Bánt és Riest. Beszámolok a történtekről. Bán meg van elégedve.

– Fontos ember vagy – mondja. – Fontos ebben a kritikus időben.

Abban egyezünk meg, hogy Gombosi bejön a pártba, s helyét Bán majd betölti valakivel.

Hazarohantam. Gombosit a lakására kísértem, aztán siettem a belügyminisztériumba. Indultunk Pécsre.

Pécsett Rajkkal együtt jól sikerült gyűlést tartottunk a munkásegység jegyében. Éjszaka lett, mire visszaindultunk.

Viharos események követték egymást.

Ebben az időben közölte velem Szakasits, hogy Prágából meghívás érkezett egy baloldali szociáldemokrata találkozóra.

Ellenemtem. – Ne menjünk sehová . . . Ne ugráljunk összevissza. Annál inkább, mert hiszen készülődünk az antwerpeni Szocinform konferenciájára.

Szakasits elfogadta álláspontomat.

Másnap Rákosi találkozásra hívott. Arról beszélgettünk, hogy a Kommunista Pártot és vezetését nyugtalanította a

Szociáldemokrata Párt jobboldalának széles körben terjesztett „pártönfeloszlatási" agitációja.

A beszélgetés közben megemlítettem a baloldali szociáldemokraták prágai meghívását és azt is, hogy oda nem megyünk el.

Rákosi meglepődött. – Micsoda badarság ez? Oda el kell mennie! – mondta. – Lehetőleg úgy rendezze, hogy maga is ott legyen! Tyűha, hát ilyen rossz politikus maga? . . .

– Miért mennék én oda?

– El kell mennie! Tudnia kell, hogy mit akarnak, hogy mi a céljuk?

Ezután elég nehéz volt rávennem Szakasitsot a prágai utazásra. Szakasits a témát Politikai Bizottság elé vitte, ahol aztán úgy döntöttek, hogy Prágába Ries István, Schiffer Pál és én menjünk.

Kiderült azonban, hogy ezt a baloldali szociáldemokrata találkozót a csehszlovák kormány tájékoztatásügyi minisztériuma rendezi – ország-világ szeme előtt. Zilliacusék itt egy baloldali összefogást hirdettek meg.

Zilliacusékkal Prága egyik híres hegyi vendéglőjében találkoztunk. Erban elvtárs, a csehszlovák Szociáldemokrata Párt baloldali vezetője külön is közölte velem, hogy sor kerül egy bizalmas jellegű megbeszélésre, és szeretné, ha azon részt vennék. Miután ebben megállapodtunk, Ries és Schiffer hazautaztak, én pedig Prágában maradtam.

Hétfő reggel volt. Erban értem jött, és magával vitt egy Prága környéki kastélyba. Itt zajlott le tanácskozásunk Zilliacussal és néhány angol szakszervezeti vezetővel. Zilliacus javasolta: bármi is következzék be a nemzetközi helyzetben, tartsunk össze, és kapcsolatainkat ne engedjük szétesni; a kapcsolatok megtartására legalkalmasabbak a gazdasági és a kulturális élet területei.

Nem értettem, hogy miért kell ezt a megbeszélést bizalmasan kezelni. Mert a megbeszélés lényege ennyi volt, és

nem több. Néhány órás tanácskozás után visszaindultam Pestre.

Első dolgom az volt, hogy beszámoltam Szakasitsnak; majd később Rákosinak.

Szakasits komolytalan dolognak tartotta az egész ügyet. De nem úgy Rákosi, aki a kérdések zuhatagával árasztott el, és jegyzeteket készített. Aztán érdeklődött az antwerpeni konferencia felől. Elmondottam, hogy ide Szakasits, Bán és Justus mennek. Érdeklődésén nem csodálkoztam, mivel e nemzetközi politikai élet területén éles fordulat jelei mutatkoztak, nyilvánvalóan kommunista- és szovjetellenes irányban, és ez kifejezésre fog jutni az antwerpeni konferencián is.

– Meglátja, Marosán – mondta Rákosi –, a Bán-vonal erősödni fog.

Nem hittem.

Ekkor újra említettem Rákosinak: nem értem a Kommunista Párt állandó támadását baloldalunk ellen. Ez nem erősíti, hanem gyengíti harcunkat.

*

Összehívtuk az országos pártválasztmányt, és bekövetkezett az a fordulat, amelyre Rákosi utalt Bánnal kapcsolatban. Bán itt lépett fel sikerrel az „önálló arculatú" szociáldemokrata politika mellett. Fellépésével némileg sikerült megosztania a baloldalt is.

Bánt ezen a pártválasztmányi ülésen újból megválasztották – méghozzá érdekes címen: ügyvezető főtitkárnak.

Bán hosszasan érvelt amellett, hogy a Szociáldemokrata Pártnak van önálló szerepe. Önálló tevékenységre van lehetősége, amelyet más párt nem csinálhat helyette. Az új helyzet miatt a kommunista támadás ismét megindult a baloldal ellen. Pszichikai nyomás alá kerültünk. Bán, mint

valami győző, tevékenykedett a pártban. Kezdetét vette az értelmi és az érzelmi zűrzavar, a helyzetet súlyosbította, hogy Bán Szakasitscsal szemben sértőn kezdett fellépni.

A Politikai Bizottságban meglehetősen veszélyes helyzet alakult ki. Bán mellett voltak: Szeder, Kéthly, Sélig és Száva is, a Népszava szerkesztője.

Szakasits mellett kitartottunk Riesszel, Rónaival együtt. A helyzet elemzésében kénytelen voltam elfogadni a Rajk, Rákosi és Révai értékelését. Révainak azonban különvéleménye is volt, Gerő is csatlakozott hozzá.

– Ne dobjuk el Bánt... Ne engedjük, hogy teljesen jobbra menjen. Bán bonyolult jellem, munkásból lett értelmiségi. A baloldal próbálja megmenteni.

Bán vacsorára hívott, és azzal, hogy négyszemközt szeretne velem beszélni. Étteremben találkoztunk. Tudtam, Bánnak céljai vannak velem – fel akar használni –, a beszélgetésből ez ki is derült.

Hamar rátért a tárgyra. – Nézd – mondta –, Szakasits öreg már, nem tudja kézben tartani a pártot. Ide-oda ingadozik. Erős, határozott vezetésre van szükség. Te, úgy is mint helyettes főtitkár, alkalmas vagy fontos feladatok elvégzésére. Neved és súlyod van a munkások előtt. A Kommunista Párt szívesen tárgyal veled. Most erősen ki kell domborítanunk a munkásvezetés jellegét – félre a nyafogó értelmiségiekkel, akiknek sem befolyásuk, sem politikai súlyuk nincs!

Végül azt mondottam neki: – Jól van, beszéljünk nyíltan! Koncepciódat sem jónak, sem reálisnak nem tartom – sem magyar, sem nemzetközi értelemben. Ha azt hiszed, hogy ezt a pártot meg lehet tartani valami külön, speciális vezető szerepben, akkor tévedsz. Séliggel erről már sokat vitatkoztam. Két dologgal számolni kell:

A Kommunista Párt vezető erejével és szerepével Magyarországon, és az országban végbemenő változások-

kal, amelyek megmutatták, hogy tovább élesedik a harc, ennek megfelelően a marxista erőket kötelességünk koncentrálni.

Sokáig beszélgettünk, de megegyezni nem tudtunk. Sértettek Bánnak a barátaimmal – különösen Vajdával, Justusszal, Révésszel és Schifferrel – szemben támasztott kifogásai. Hiszen ők voltak a „nyafogó értelmiségiek".

*

A már említett személyek elutaztak az antwerpeni konferenciára. Az ottani tanácskozás nemcsak számomra, de főleg a magyar belpolitika számára is döntő kihatással volt. Kiderült ugyanis, hogy nincs egység a Szocinform pártjai között, sőt, igen elmélyült köztük a szakadék. Különösen három párttal szemben éles megnyilatkozások voltak: a lengyel, az olasz (Nenni) és a magyar párttal szemben. És semmi jele nem látszott annak, hogy a közeljövőben változás lenne lehetséges. Az angolok és a franciák lehetetlenné tették az egységes állásfoglalást, és a helyzetet bonyolította Schummacherék fellépése is.

Ezután úgy vélekedtem, hogy Nyugaton véget ért az antifasiszta szövetség, és az európai szociáldemokrata pártok nem fognak forradalmi irányba lendülni, hanem visszaesnek a régi politikai vonalukba. Magyar érdekességnek számított, hogy Peyer, aki már disszidált – bár útlevele volt, miért kellett disszidálnia? –, Londonban tartózkodott, de nem az angolok embere, hanem az amerikaiaké volt.

Ez a politikai helyzet kihatott a nehezen létrejött Szakszervezeti Világszövetségre is, amiben különösen az amerikai vonalnak – Peyeréknek – lett komoly szerepe. Nenniék és Saragat között bekövetkezett a szakadás. Ilyen körülmények között új értékelésre volt szükség.

Amikor a delegáció hazajött, látható volt: Bánt letörték

az események. Ettől fogva jóval többet ivott. Majd az a Bán, aki győztesként jött vissza a pártba, egyik napról a másikra fogta magát, és barátnője társaságában – gyógykezeltetés címén – elutazott. A sok ivás megtette a magáét: májbetegségbe esett. A jobboldal vezér nélkül maradt!

Erre az időre esett a lengyel Szociáldemokrata Párt kongresszusának összehívása. Távollétemben jelölték ki a küldöttséget – méghozzá Kéthly vezetésével. Alig egy hét elteltével Kéthly kijelentette: nem megy! Pedig a határozat meghozatalában részt vett. Ahogy mondotta:

– Nem statisztálok egy kripto-kommunista pártnak!

Emiatt engem jelöltek a delegáció vezetésére. A delegáció tagjai: Tolnai József és Horváth Zoltán lettek – Horváth egyben tudósítói szerepben is.

Prágán keresztül utaztunk. Itt ért engem a meglepetés. A prágai állomáson sétáltunk, amikor megjelent Bán. Bejött Karlovy Varyból. Üdvözölt bennünket, és kijelentette, hogy négyszemközt szeretne velem beszélni. Felre is vonultunk. A következőket mondta:

– Szeretnélek figyelmeztetni: nehogy elkötelezd magad a lengyel párt mellett! Ezek nemcsak baloldaliak, de egyben a Kommunista Párttal legszorosabban együttműködők. Antwerpenben is ők játszották a legbaloldalibb szerepét. Ők hajlandók tovább is menni – nemcsak együttműködni! Lehetséges, hogy mire megérkeztek, ki is mondják az egyesülést! Megkérlek: tartsd szem előtt, hogy mi egyelőre *nem egyesülünk a Kommunista Párttal!*

– Korai erről beszélni . . .

– Vigyázz Horváth Zoltánra, nehogy befolyása alá kerülj. Szakasits mit mondott neked?

Elmondottam neki, hogy Szakasits üzenetét viszem Czyrankiewicznek, s hogy azt javasolja: a két párt, a lengyel és a magyar kezdeményezzen közös politikát.

Bán ideges lett. Majd ingerült. – Szakasits velem nem beszélt erről.

– Nézd, beszélt, nem beszélt, ez az üzenete, és én ezt továbbítom.

Így váltunk el. Gyötört a gondolat, hogy a párt két vezetője, Szakasits és Bán között éleződött a helyzet. Az sem nyugtatott meg, hogy ilyen zűrzavar mutatkozott az egész nemzetközi szociáldemokrata munkásmozgalomban.

Horváth Zoltánnal megvitattuk Bán kijelentéseit. Úgy döntöttünk, hogy előre semmit se határozunk; majd meglátjuk, mi lesz odakint, s aszerint cselekszünk, ahogy a helyzet megkívánja.

A vonaton meglepetés ért bennünket; összetalálkoztunk Heallyvel, neves angol barátunkkal. Horváth Zoltánnal hosszan társalgott. Én nem beszéltem vele.

A lengyel párt kongresszusát Vroclavban rendezték – ide érkeztünk későn este.

Reggel ünnepélyesen megnyitották a kongresszust, majd program szerint a lengyel politikai pártok képviselői és a külföldiek szólhattak. Erre egy teljes napot áldoztak. A következő napon kezdődött az érdemleges kongresszusi munka.

Megérkezésünk estéjén megbeszéltük Horváthtal, hogy beszédet szövegezünk, amelyben két lényeges mondanivalót rögzítünk: a munkásosztály egysége, valamint a világbéke gondolatát.

Ez a két gondolatkör összekapcsolódik – egyik erősíti a másikat.

Közölték velünk, hogy a magyar delegáció igen hamar, harmadikként szólalhat fel.

A helyi színház termében elsőnek Gomulka, a lengyel kommunista párt vezetője üdvözölt bennünket. S az első külföldi felszólaló Lausmann volt, akit közbeszólásokkal zavartak.

– Miért nem hozta el Firlingert? . . .

Lausmann beszéde jobboldali volt, és zavart keltett.

Őutána a francia Gumbach emelkedett szólásra. Alapos vihart kavart. Blumot próbálta megvédeni. A közbekiáltásokból és a tapsokból azt éreztem, hogy a kongresszus összetételében baloldali.

Harmadikként én szólaltam fel. Meleg fogadtatásban részesítettek. A már említett két kérdésben elfoglalt álláspontunk pedig teljes egyetértésre talált.

A szünetben bemutattak Gomulkának, aki elismeréssel nyilatkozott arról, hogy a magyaroknál jó az együttműködés.

– Nagyon bonyolult a helyzet – mondtam Gomulkának.

– Nálunk sem egyszerű – válaszolta.

Heally, az angol delegáció vezetője következett felszólalásra. A résztvevők nem üdvözölték lelkesen.

A vacsorán összebotlottam Heallyvel, aki azt mondta:

– Nem csoda, hogy maguknak, magyaroknak itt sikerük van. Maguk a lengyelekkel egyformán kommunista- és szovjetbarátok. Régóta mondom: maguk és a lengyelek a kommunisták beépítettjei a Szocinformba!

Provokációját visszautasítottam. Igaz – mondam –, sok a hasonlóság a lengyel és a magyar párt vonalában, de a szörnyű háború, a közös szenvedés és az azonos érdekek okozzák ezt.

Az ünnepélyes megnyitás után kezdetét vette a tényleges kongresszusi munka, amely során a fontos kérdések eldöntésére felhatalmazta a megválasztandó központi bizottságot és Czyrankiewiczet.

Jó hangulatú kongresszus volt. A lengyel szociáldemokrácia baloldali vezetés alatt állt, és nem lehetett megingatni. Jó hangulatban és bázissal telítetten indultunk hazafelé.

Itthon azzal fogadtak, hogy utaznom kell párt- és kormányküldöttséggel Romániába. A Szociáldemokrata Pártot

én képviselem, míg a kormányt Ries. Bosszantott, hogy megint engem küldenek – a sok utazás távol tart a párt belső életétől; azonban ezen már nem lehetett változtatni. A Kommunista Párt részéről Révai lesz a partnerem.

Az utat arra használtuk fel, hogy átbeszéltük a román, a csehszlovák és a lengyel Szociáldemokrata Párt kongresszusát. A mi állásfoglalásainkat Révai megelégedéssel fogadta. Ajánlotta: tájékozódjunk majd, hogy a román pártok hol tartanak az egyesülés kérdésében.

A magyar delegációt nagy ünnepélyességgel fogadták. A román királyságban ilyen magas szintű magyar delegáció még soha nem járt. Másnap délután Riesszel együtt sikerült Radascanóval megbeszélést folytatnunk. Közölte velünk, hogy hamarosan megtörténik az egyesülés a kommunistákkal. Előbb külön-külön tartanak kongresszust, és azután tartják majd az egyesülési kongresszust.

– Nem likvidáljuk a pártot, hanem egyesülünk! Mi marxista párt vagyunk, és elvi alapul elfogadjuk a marxizmus–leninizmust.

Radascano látta Ries arcán a kétkedést. Felajánlotta, menjünk el a pártközpontba, a Politikai Bizottságból néhány elvtárssal beszélgethetünk.

Így került sor egy szélesebb körű találkozáson több órás megbeszélésre, amelyen mindenről tájékoztatott bennünket.

Értettem őket, és helyeseltem azt, amit csinálnak. Az egyesült párt megóvhatja Romániát a szélsőjobboldali politikai vonalra való csúszástól.

Az esti fogadás után Révainak elmondottam benyomásaimat. Visszafelé utazásunk alatt Révai Riesszel is tárgyalt.

Hazaérkezve tapasztalnunk kellett: változatlanul nyomott a hangulat és feszült a légkör. Ries referált a Politikai Bizottságnak, amit elég közönnyel ugyan, de a jobboldal is tudomásul vett.

Kongresszusunk előkészítésével voltunk elfoglalva, a baloldal és a jobboldal minden figyelmét oda koncentrálta.

Ezt a munkát rövid ideig háttérbe szorította a jugoszláv kormánydelegáció érkezése, Titóval az élen. Ilyen magas rangú delegáció még nem járt Magyarországon. A Belügyminisztérium napokkal korábban intézkedéseket léptetett életbe, amelyek eltúlzottak voltak, és ezért visszatetszést szültek.

Titóval a parlamenti fogadáson ismerkedtem meg. Rákosi a parlamenti fogadáson üzent értem, hogy sürgősen keressem fel az elnöki szobában.

Az elnöki szobában már együtt voltak: Tildy, Rákosi, Szakasits, Rajk, Dinnyés. Rákosi elém jött, megfogta kezem, és odavezetett Titóhoz.

– Tito elvtárs, hadd mutatom be Marosán elvtársat... Szociáldemokrata, régi mozgalmi ember, szovjetbarát és így természetesen Tito-barát is!

Állunk egymással szemben, mosolyogva. Kezet fogunk. Tito pohár után nyúl. Koccintunk. Premier planban vagyunk. Tito kér, foglaljak helyet mellette.

Tito azzal kezdi a beszélgetést, hogy nagyon jól ismernek. Köszöni, hogy szívemen viselem a Jugoszláv–Magyar Baráti Társaság ügyét.

A dicséreteket elhárítom magamtól. – Kedves Tito elvtárs, amit csinálok, együtt csinálom a kommunista elvtársakkal.

– Tudom, tudom... De maga egymaga is sokat tesz, s mi ezt nem fogjuk elfelejteni.

Érdeklődik a Társaság dolgai iránt. Figyelmesen hallgat. Igen jó benyomást tesz rám. Eszembe jut: munkás volt, és most a jugoszláv Kommunista Párt vezére – legendás hírű partizánvezér!

Sokan legyeskednek körülötte. Felállok, hogy továbbmenjek. Tito feláll, pohár után nyúl, koccintunk. – Egész-

ségére, Marosán elvtárs. Kérem, dolgozzon továbbra is a két nép barátságáért!

Tito másnap este utazott el a Keleti Pályaudvarról. Újból találkoztunk. Amikor a búcsúkézfogás megtörtént, a protokolláris formaságokon túl is melegen szorította kezem. – Viszontlátásra! . . . Jöjjön el hozzánk! . . .

Felszállt a vonatra. A vonat kiindult a pályaudvarról. Irigyeltem Rajkot és Révait, akik elkísérték. Azóta nem találkoztunk, de ezután is sokat gondoltam rá. Erre – különösen később – meg is volt minden okom! . . .

HARMINCHARMADIK FEJEZET

1947 végén szinte elviselhetetlen feszültség közepette éltem. A világban sorsdöntő kérdések érlelődtek, és így még inkább megszűnt a magánéletem. A világnézeti és a politikai harc uralta gondolataimat és érzéseimet. Úgy vélekedtem, hogy a népek egész sorának életében napirendi kérdéssé vált a szocializmus – ezt a tendenciát semmiféle mesterkedéssel sem lehet visszaszorítani –, diadalmaskodni fog, hacsak mi, marxisták, ostobaságból, viszályok miatt cserben nem hagyjuk ezeket a népeket. Törvényszerű a fejlődés, marxista vagyok, tudnom kell. Tapasztalatok tárháza, egyúttal erőnk fő forrása a Szovjetunió világhatalmi szerepe és befolyása a nemzetközi helyzetre – így hazánkra is. Látva ezt, kétségtelen, hogy nekünk előbbre kell lépnünk. A folyamatot meggyorsítja majd az a körülmény – és felismerés –, hogy az USA rányomja a maga uralmi bélyegét és befolyását az egész nyugati világra. Európát – mindenekelőtt Németország nyugati részét – szemelte ki egy kommunista- és szovjetellenes ellenforradalom bázisává. Először természetesen gazdaságilag vonta érdekkörébe, hogy később politikai és katonai hatalmát érvényesíthesse. Erre a célra állt készen a Marshall-terv. Amint mondták: az amerikai gazdasági hatalom az „összeomló" „polgári" demokrácia utolsó védelmi vonala.

A kettészakított Németország felett folyt a marakodás. A franciaországi események – a szocialisták jóvoltából – a harmadik út jegyében zajlottak. Megkezdték a kommunista és más baloldali erők kiszorítását a kormányból. Megbomlott a munkásegység, ezért alakult válságossá a helyzet Franciaországban. Így alakult Olaszországban is, ahol Saragat követelte:

„A szocialisták bontsák fel a kommunistákkal létrehozott szövetséget, s akkor beléphetnek a kormányba."

Nenniék ezt a követelést elutasították.

Görögországban polgárháború dúlt. Távol-Keleten – Kínában – Csang-Kai-Sek veresége már közelinek látszott. A felszabadító harcok vezető ereje a világon mindenütt a kommunisták és szövetségeseik. Ha az ember marxista, hová fordulhatott hát? Talán Angliához? Hiába van Labour-kormánya, mégis függvénye az USA-imperializmusnak. Ebben a helyzetben mi lehetett a helyes út?

Mindinkább meggyőződésemmé vált, hogy a marxista erők összefogását kell megvalósítani. Régi jelszó élt bennem: balra menni!... A baloldali út vezethet csak a szocializmushoz! Egyesülni – ez most már égető kérdés!

De hogyan? Erre még nincs kialakult válasz.

Új fogalom látott napvilágot: népi demokrácia. Sokat gondolkodtam azon, hogy marxista fogalom-e? Egy kétségtelen: tetszetős.

Nem tudtam dönteni e fogalom-kérdésben, mert előttem – régi tanulmányaim alapján – a nép nem egységes; eddig én osztálykategóriákban gondolkoztam: így tanultam meg gondolkozni.

Révaival és Rajkkal sokat vitáztam erről. Többen a dolgozók széles bázisát értették alatta. A baloldali körök, sőt a Szociáldemokrata Párton belüli baloldali vezérkar kénytelen volt állást foglalni. Annál inkább, mert tétlenség uralkodott a Szociáldemokrata Pártban, amit fel kellett oldani.

A passzivitás a párt szempontjából katasztrófát jelenthetett.

A jobboldal egyébként újabb vádat emelt ellenünk, s nyíltan hangoztatták: karrieristák vagyunk! A váddal eleinte csak engem illettek, de most már a többi baloldali vezetőket: Vajdát, Justust, Révészt, Horváthot és Schiffert is ezzel vádolták.

Rágalom ez, és nagyon sértő? Magától értetődik, hogy durván sértő, különösen azokkal szemben, akik egész életüket áldozták a munkásmozgalomért.

Ismét meglehetősen feszült a hangulat. Bán tanácskozásra hívott a minisztériumba. Két kérése volt hozzám: az egyik: hassak Justusra és Révészre, akik Séligékkel akkoriban tárgyaltak. Azt szeretné, ha megegyezésre jutnának. Fontos ez a közelgő kongresszus miatt is.

Közöltem Bánnal, hogy nem avatkozom bele. Séligék kérték a megbeszéléseket, és én előre is tudom, hogy Séligékkel nem lehet megállapodni. Azt is tudom, hogy bajban vannak, és mentőövül megint a baloldalt akarják felhasználni.

Bán kapacitál, majd hosszan néz rám. – Nézd, Marosán elvtárs – mondja –, üzenetet kaptam Böhm Vilmostól... Megkért, látogassam meg karácsonykor Stockholmban, és vigyelek magammal. Az újévet ott tölthetnénk.

Mellbe vágott ez a meghívás. Sokáig nem válaszoltam. Mi van emögött? Majd azt mondottam: – Nem megyek sehová!

Bán ezután elutazott. A Böhm meghívásáról beszéltem Szakasitscsal. Ő sem értette, mi van mögötte.

Bán távollétében – az év végén – megjelent a Szociáldemokrata Párt fővárosi végrehajtó bizottságának éles támadása a jobboldal ellen, és nemcsak elvi és politikai vonatkozásban, de személyek ellen szólóan is. Elsősorban Sélig ellen ment a harc. A határozat robbant, mint a bomba.

Sélig elkeseredetten üzent értem. Beszélgetésünk alatt sírva fakadt. – Miért vagyok én jobboldali? – kérdezte. – Nem látod, Marosán, hogy szétverik a Szociáldemokrata Pártot?

Nem hittem Sélignek, de másoknak sem. Nem voltam hajlandó tompítani a megindult harcot.

Elmúlt karácsony, majd újév. Bán hazajött, és komoly meglepetést okozott. Bántól ugyanis sokat várt a jobboldal, de ő napokig hallgatott. Majd kívánságára kis idő múlva összehívtuk a Politikai Bizottságot. Beszámolt Böhmmel való tanácskozásáról. Az volt az érzésem, hogy amit ismertetett, azt nem egyeztette a jobboldallal. Bán elmondta: értékelték a párt jelenlegi és a jövőbeni nehéz és igen bonyolult helyzetét, s Böhm új politikai koncepciót javasolt a pártvezetésnek. Böhm javaslata az, hogy a magyar párt igazodjék a lengyel szociáldemokrata párthoz. Kövesse ugyanazt a politikát, amit a lengyel párt követ, s amellyel nemcsak meg tudják tartani önállóságukat, de reálisan együtt is tudnak működni a kommunistákkal. Az új koncepció tehát: *önállóság és együttműködés!*

Böhm és Bán szerint a magyar és a nemzetközi munkásmozgalomban vannak olyan feladatok, amelyet csak a Szociáldemokrata Párt tud megoldani. De ehhez meg kell maradni baloldalinak, amint ezt a lengyelek csinálják – méghozzá önállóan.

Ez a koncepció meglepett. Ha ezt nem Bán közli velem, Bán, aki óvott a lengyel párttól, talán még abba is beleringatom magamat, hogy ezt Kéthly, Sélig, sőt még Szeder is helyesli. Á, nem lehet ez őszinte és becsületes szó! Az alig néhány hét leforgása alatt az ilyen változás csak gyanús lehet!

A Politikai Bizottság minden különösebb vita nélkül tudomásul vette Bán és Böhm javaslatát.

Az ülés után Bán meghívott dolgozószobájába. Szomorkásan kérdezte, hogy miért nem szólaltam fel.

– Nem akartalak bajba sodorni téged... Böhmöt se. De kérdem tőled: mi lesz akkor, ha a lengyel párt mégis kimondja az egyesülést a kommunistákkal?

Bán maga elé néz, és azt feleli: – Azt majd akkor vizsgáljuk meg... Nem hiszek benne...

Bán nem ért el sikert, és mivel a kongresszus előkészítése folyt, a jobboldaliak pánikba estek. Félelmüket fokozta, hogy a BM fellépett Kelemen Gyula, az Iparügyi minisztérium szoc. dem. államtitkára, a párt KB-tagja ellen, és letartóztatását követelte. Egy vezető minisztériumi munkatársa megszökött, és értékes dokumentumokat vitt magával. Legalábbis kétes volt Kelemen szerepe ebben az ügyben. Sajnos, Kelemen kommunista- és szovjetellenes beállítottsága miatt ilyen típusú embereket megtűrt maga mellett.

Bán nem merte, Ries pedig nem tudta megvédeni Kelement. Bánra, jellemzőnek találtam: ő dolgozott Kelemennel, tudta, hogy milyen ember, fel is használta a kommunisták ellen, és íme, simán cserbenhagyta!

Kelemen ügye összefüggött a két párt közötti kiélesedett helyzettel. De Kelement védeni lehetetlenné vált!

A Kelemen elleni akció a jobboldalt félelemben tartotta. Szakasits is nyugtalanná vált, annak ellenére, hogy Kelemenék őt támadták, és Bánt Szakasits ellen játszották ki. Szakasits nem helyeselte, amit Kelemen tesz, de azt sem, amit Kelemennel akarnak tenni.

Az így adódott belső bizonytalanságot a Kommunista Párt által összehívott két országos pártértekezlet még világosabbá tette. A döntő kezdeményezés a Kommunista Párt kezében volt, ezt mindenki láthatta. Azt is, hogy mindenki hozzájuk igazodik. Mindenki, ellenség és barát egyaránt!

Míg mi magunkkal voltunk elfoglalva, a Kommunista Párt cselekvésre serkentő és vonzó megállapításokat, majd kezdeményező lépéseket tett a gazdasági élet területén és a

hatalom gyakorlása terén. Szocialista túlsúlyt akartak biztosítani maguknak. Így született meg a hihetetlen gyorsan népszerűvé vált jelszó; egyben programmá is lett:

„Tiéd az ország, magadnak építed!"

Volt egyéb is, ami ezzel egyidőben napirendre került: az 1944-es kommunista és szociáldemokrata megállapodás realizálása – azaz, az egyesülés kérdése. Elkerülhetetlenné, sőt, lehetetlenné vált az egyesülésről nem beszélni, a nemzetközi feltételek is erre szorítottak bennünket. A Kommunista Párt ezt eddig taktikati szempontból tartotta napirenden, de most napi kérdéssé tette – illetve, a magyar politikai élet központi kérdésévé.

Ebben a helyzetben érkezett hozzám Böhm kérdése: Jöjjön-e haza, részt venni a kongresszuson? Ha a hazajövetele nem volna kívánatos, akkor ejtsem módját, hogy sürgősen kimenjek hozzá Stockholmba.

Első dolgom volt: kikértem a baloldal vezérkarának véleményét. Abban állapodtunk meg, hogy Böhm ne jöjjön haza, és én se menjek ki hozzá.

Rákosival erről még nem beszéltem, ő hívott, és a Böhm kérdést ő vetette fel – tehát már tudott róla! Abban egyetértett, hogy Böhm ne jöjjön haza, de véleménye szerint helytelen magatartás lenne nem beszélni vele.

Rákosi félt Böhm hazajövetelétől! Azt mondta, hogy Böhm csak galibát csinálna. Viszont ismerni kellene a véleményét. Nyíltan fordul hozzám:

– Mondja, Marosán, elég szilárdan áll maga a lábán? Böhm nem fogja magát befolyásolni más irányba?

Nevetve válaszolok:

– Rákosi elvtárs! Engem erről az útról már senki sem tud letéríteni!

Keressük a megoldást, amit végül is Bán talál meg: Böhm jöjjön Prágába, és ott találkozzam vele! Szakasits félt

engem, de Bán szorgalmazza ezt a találkozást. Bán azt is kéri tőlem, hogy Böhmmel beszéljem meg Kelemen ügyét is.

Mivel útlevélre is szükségem volt, tájékoztatnom kellett Rákosit és Rajkot.

Böhm fiával, Böhm Istvánnal indultam el aztán erre a jelentős találkozóra. Elhatároztam, hogy Böhmmel a két pártot érintő minden kérdést megbeszélem – az egyesülés kérdését is.

HARMINCNEGYEDIK FEJEZET

1948 január közepén Prága egyik ódon szállodájában találkoztunk.

Ültünk egymással szemben. Böhm régi harcos, az első kommunista és szociáldemokrata egyesülés vezető alakja volt. Népbiztos a Tanácsköztársaság idején, majd bécsi követ és huszonöt évig emigráns – a magyar és nemzetközi fasizmus üldözöttje. Sok vihart megélt, közel hetvenéves, tapasztalt ember. Művelt, világos fő; szerintem becsületes szándékú – minden gyengesége és hibája ellenére is. Én a két háborús munkásnemzedék neveltje vagyok – szerencsésen életben maradt, baloldali szociáldemokrata, nehéz évek tapasztalataival. Egyszer már Böhm is állt az egyesülés kérdése előtt – éppúgy, mint most én. Neki is volt szerepe akkor, éppen úgy, mint most nekem. Neki is döntenie kellett: egyesülés vagy szakadás. Mind a ketten a forradalmi szocialista mozgalom neveltjei vagyunk, a történelmi döntésekért felelős vezetők. Mindketten átéreztük a szavak súlyát s döntéseink esetleges következményeit.

Először őszintén és nyíltan tájékoztattam Böhmöt, hogy kik tudnak a találkozásunkról: Szakasits, Bán, Kéthly, Sélig és a szociáldemokrata baloldal vezérkara. A Kommunista Párt vezetői közül pedig Rákosi, Rajk, Révai, Farkas. Tehát nem titok a találkozásunk, tudnak róla azok. akiknek ezt tudniok kell. Azért vállalkoztam erre az útra, mert

személy szerint igen nagyra becsültem, a szociáldemokrácia régi harcosát láttam benne. 1928-tól személyesen ismertem – a véleményére sokat adtam.

Az a véleményem, hogy ne jöjjön haza a kongresszusra, mivel úgy a Kommunista Pártban, mint a Szociáldemokrata Pártban bizalmatlanok vele szemben a választások és az elmúlt kongresszus miatt.

– Úgy gondolom, Böhm elvtárs – szólok –, hogy nem kezdhetünk nagy történelmi változásokba anélkül, hogy magát meg ne kérdezzük... Napirendre került a két párt egyesülésének kérdése, de mivel az egyesülés nemcsak napirendi kérdés, hanem nemzetközi, világpolitikai kérdés is – akárcsak 1919-ben –, alapos megfontolással kell döntenünk. A Kommunista Párt már nem veszi le a napirendről, és addig nem is lesz nyugalom a két párt között, de a magyar politikai életben sem, amíg ez a kérdés dűlőre nem jut. A Szociáldemokrata Pártban megoszlanak a vélemények... A baloldal ugyan eléggé egységesnek látszik, de nagyon nyomnak bennünket – különösen a munkások. A jobboldal életveszélyes játékot játszik – már nemcsak kommunista- és szovjetellenes, de követeli a párt önként feloszlatását. Ezzel kompromittálni akarják a kommunistákat, és katasztrófába sorodni a Szociáldemokrata Pártot. Itt tehát már nemcsak hogy szakadásról van szó, hanem arról, hogy a párt tűnjön el – lépjen le a politikai porondról! Mi a helyzet a Szociáldemokrata Párt tagságát illetően? Nincs belépés, de annál több a kilépő! És a kilépők zöme a Kommunista Pártba megy. Ezt ugyan a demokráciára nézve nem tartom veszélyesnek, ellenben életveszélyesnek tartom, hogy Pfeifferék feloszlatása után a jobboldal és a reakció bennünket akar felhasználni céljaira mint olyan pártot, amelynek nemzetközi hitele és becsülete van. Felhasználnák a pártot mint utolsó lehetőséget egy kommunista- és szovjet-

ellenes botrányhoz. Az a reakció csinálná ezt, amely huszonöt éven át taposott rajtunk . . .

Böhm elvtárs velem együtt jól tudja, hogy a magyar politikai élet vezető ereje a Kommunista Párt lett – és távolról sem a szovjetek jelenléte miatt; döntően azért, mert elvileg, politikailag és vezetésileg egységes. A Szociáldemokrata Párt elvi és politikai állásfoglalása igen bizonytalan; és ezt a bizonytalanságot nemcsak a belső ellentétek okozzák, hanem a nemzetközi erők is szítják a széthúzást.

– De nézzük meg a probléma másik oldalát: van-e Magyarországon reakciós veszély – sőt fasiszta veszély?

Böhm halkan feleli: – Van . . .

– Akkor pedig – folytatom – kézenfekvő, ez ellen a szovjet jelenléte és a magyar munkáspártok egyesülése az egyedüli védelem. A választás eredménye nagyban segítette a Kommunista Pártot, továbbfejlődött – tömegerő támasztja alá befolyását, és ez a tömegerő döntően a munkásosztályra épül.

Böhm fürkészve figyel. Remélem, nem azt fürkészi rajtam, hogy őszinte vagyok-e.

Hirtelen lecsap rám a kérdéssel:

– Mondd, Marosán! . . . Hiszel te a Kommunista Párt vezetőinek?

Mellbe vág a kérdés. Kérdéssel felelek:

– Mondja, Böhm elvtárs . . . miért ne hinnék?

– Szóval, hiszel? – kérdi.

– Igen! – felelem határozottan.

– És ha becsapnak?

Meglepődöm. – Miért csapnának be? Szeretném, ha kifejtené, mire gondol.

Öregesen, fáradtan válaszol: – Lenyelnek bennünket. Elsöpörnek, mintha nem is lettünk volna.

– Nem értem . . . Miért nyelnének le bennünket? Hát elveszhet százezer régi, harcos proli? Hiszem, hogy ha az

egyesülés becsületesen megy végbe, mindenki megtalálja helyét és szerepét az új pártban.

– Te is? – kérdi.

– Én is. És mindenki! Nézze, Böhm elvtárs . . . Nincsenek külön, egyéni érdekeim. Mi lesz a dolgozók sorsa? Jobb lesz-e, emberibb, ez érdekel!

– És a becsvágy? – kérdi Böhm.

– Becsvágy? – kérdem Böhm után. – Becsvágy, amikor csodával határos módon a pokolból épp hogy kijöttünk, és életben maradtunk? Ilyen út után szégyen-gyalázat volna egyéni becsvágyra gondolni. Mondjak egy komoly érvet? Legyen vége a két párt közt dúló, évtizedes háborúnak, mert csak az ellenségnek használ!

Böhm feláll, a fogashoz megy a kabátjáért. Gyógyszert vesz elő, bekapja, majd megáll előttem. Öreges sóhaj közepette mondja:

– Mi lesz Kéthlyvel, Bánnal, Séliggel és a többiekkel?

– Semmi . . . Annak, akit bűn nem terhel, miért kellene félni?

Böhm szinte parancsolóan mondja: – Beszélj Kelemenről!

Elmondom neki a Kelemen-ügyet: folynak a tárgyalások; Ries szeretné megvédeni, de szerinte Kelemen nem védhető. Kelemen súlyos hibát követett el: olyan embereket tűrt meg maga mellett, furcsa körülmények között, akik visszaélve a bizalommal, fontos okmányokat vittek el.

– Ha úgy van, ahogy mondod – szól Böhm –, akkor nem lehet mást tenni. Kelement ki kell adni . . . A Politikai Bizottság adja ki. Mondd, Bán sem védi meg Kelement?

Visszakérdezem: – Mondja, Böhm elvtárs, Bán megvédett-e eddig valakit? Ha nekem emberi és politikai csalódásom van, akkor az Bán!

Böhm lehajtott fejjel sétál a szobában.

– Én sok reményt fűztem Bánhoz – mondom.

– Nem annyit, mint én – feleli Böhm.

Nagyon fáradtnak, nagyon öregnek látom. – Böhm elvtárs... Ne hagyjuk abba? Pihenje ki magát; majd holnap folytatjuk.

– Nem, nem! Majd a sírban pihenek. Épp ideje volna már...

Ismét gyógyszert vesz be; leül velem szemben; kimerülten beszélni kezd: – Hát igen... ezzel számolni kellett. Már rég tudom én, hogy szembe kell néznünk azzal, amivel 1919-ben szembenéztünk.

Felveti a fejét. Határozottan mondja: – Hát csináljátok meg. Lehet, hogy egyetlen megoldás ez. De hallgass ide: neked nagy a felelősséged! Hallgatnak rád, hisznek neked, és hinni is fognak sokan. Igen vigyázz hát! A sors óvjon meg a csalódásoktól. Mondd meg a Politikai Bizottság tagjainak – külön Szakasitsnak, Bánnak és Kéthlynek, de mondd meg Rákosinak is! – Én nem ellenzem! Csináljátok meg. Hozzád külön kérésem: ebben a történelmi változásban döntő szereped lesz, s a Kommunista Párt vezetői felé hiteled és befolyásod van. Vigyázz Kéthlyre és Séligre – ne engedd bántani őket! De... Bánt is figyelmedbe ajánlom. Értékes ember lehet még belőle; és gondoljatok minden régi elvtársra – ne engedd bántani, ne engedd félredobni őket!

Tekintetünk egymásba fúródik. Csendesen felelem:

– Böhm elvtárs... ezt nemcsak megígérem... megteszek mindent, amit emberileg meg kell és meg lehet tenni.

Beszélgetésünk öt órán át tartott. Böhm pihent valamit, aztán együtt vacsoráztunk.

Másnap a vasútállomáson arra kért, hogy tartsam vele a kapcsolatot. Felszálltam a vonatra, de visszahívott. Fia rakta fel a csomagjainkat.

– Kérek tőled még valamit...

– Tessék, Böhm elvtárs.

– Vigyázz Pista fiamra és a családjára.

– Természetesen. Jó barátságban vagyunk.

A vonat ablakából sokáig néztem őt. Amikor eltűnt a prágai pályaudvar embersűrűjében, éreztem, hogy soha többé nem fogom látni. Így is történt, de emléke azért még ma sem lépett ki az életemből . . .

Hazaérve, elsőnek Szakasitsnak referáltam. Szakasits hosszan gondolkodott, majd azt mondta: – Hát akkor csináljuk!

Később Bánnal beszéltem, aki sokat kérdezett, és sokat ivott. Már nem is sápadt volt, hanem sárga. Tudtam, hogy a májával nagy baj van.

Másnap éjjel Rákosival és Révaival beszéltem. Örültek. Kérdéseket csak Rákosi tett fel. Válaszaim kielégítették.

– Jobb így – mondta Rákosi. – Nagy akadály hárult el az útból.

Rajk nem hitt Böhm őszinteségében.

A baloldal vezérkara lakásomon találkozott. Hosszan meséltem el a dolgokat. Vajda és Justus vetett fel kérdéseket. Abban egyeztünk meg, hogy jól átgondolva az egyesülés elvi, politikai és mozgalmi vonatkozásait, elkezdünk komolyan dolgozni.

Sélig beszélgetést kezdeményezett velem. A megbeszélés a pártközpontban zajlott le, s késő estétől belenyúlt az éjszakába. Ő is fáradt, beteg ember benyomását keltette bennem; már alig dolgozott. A kommunisták hallani sem akartak róla. Hallgatja a Böhmmel való tárgyalásomat. Nem kérdez. Amikor befejezem, annyit mond: – Nem tudom, elhiszed-e, hogy ezzel a Szociáldemokrata Párt sorsa megpecsételődik. A Kommmunista Párt prédájává válunk . . . azt csinálnak majd velünk, amit akarnak . . .

– Túlzás! – felelem neki. Közös megegyezéssel sokra le-

het menni. Márciusra összehívtuk a kongresszust, tisztességgel és emberségesen kell az egészet lebonyolítani.

Sélig rám mered. – Mit nevezel tisztességnek és emberségnek? . . . A győztesek sosem voltak tisztességesek, és soha nem is lesznek emberségesek. Hidd el nekem: jaj a legyőzötteknek! . . .

– Mi nem vagyunk legyőzöttek. Tisztesség alatt azt értem, hogy hiszünk egymásnak, és bízunk egymásban. Ha te nem akarsz *velük* szót érteni, akkor mi se értsünk szót velük? Itt most jelentős dolgokról van szó: mi legyen a párt sorsa, züllés vagy egy becsületes egyesülés? Mind a ketten ismerjük a Szociáldemokrata Párt múltját; a két háború közötti és a háború alatti életét. Nézz csak ki a világba, mit látsz? Minden változik, és minden a munkásegység irányában!

– Marosán . . . ebben már nekem nem lesz szerepem. A Kommunista Párt engem ezután sem fogad el – ellenségnek tartanak. Te is annak tartasz!

– Te elfogult vagy, mert mélyen él benned a gyűlölet a kommunistákkal és a Szovjetunióval szemben, de nem ennyire mély a gyűlöleted a magyar reakcióval szemben . . .

– Te jobban ismered őket, hiszen régen együttműködsz velük. Sok barátod van közöttük, természetes, hogy téged elfogadnak. De . . . jegyezd meg magadnak: mindenért, ami ezután történik a párt életében, te állsz helyt. A te felelősséged mindenkiénél nagyobb lesz. Te fogsz majd felelni élőknek és holtaknak! Te fogod viselni a következményeket.

– Eddig sem bújtam ki a felelősség alól. De mondd meg őszintén: miért nem vetetted fel a pártért való felelősséget a két háború között és különösen 1944-ben? Miért éppen most? És miért nem kérdezted meg Kéthlyt és Bánt? Őket, akik egy hónappal ezelőtt még azt kiáltották, hogy a lengyel párt nem szocialista párt, hanem a Kommunista

Párt fiókintézete. Most azonban te éppúgy, mint Bán, Kéthly és Szeder, előálltok azzal, hogy kövessük a lengyel pártot! . . . Hát . . . miféle magatartás ez?

Ettől az időtől fogva Sélig és Bán passzivitásba vonult; még a kongresszussal sem törődtek. A kongresszusi küldötteket nagyrészt már megválasztották. Kifelé mégsem esett szó az egyesülésről, annak ellenére, hogy bizonyos erők segítették ezt, mások pedig – mint a jobboldal – ettől féltették a pártot.

Egy kérdés vetődött fel utoljára: a *paritásos alap*. Valamikor a Kommunista Párt volt a szószólója annak, hogy a két párt között paritásos alapon oldjunk meg minden problémát, a jobboldal azonban elutasította ezt; most a jobboldal taktikát változtatott, és ők lettek a paritásos kibontakozás propagátorai.

Napról napra veszélyesebbé, ingadozóbbá vált a helyzet. Közben pedig párt- és kormánydelegációnak kellett utaznia a Szovjetunióba. Sok vezető passzivitásba vonult. Bán elkerülte a pártközpontot, és behúzódott a minisztériumba. Szakasits készült az útra.

Így történt, hogy a vezetés teljesen a baloldal kezébe összpontosult – különösen Justus, Vajda, Révész és az én kezembe. Kint az életben pedig élesedett a harc. A gyárakban és az üzemekben elindult a lavina.

Szakasitsot – elutazásának délutánján – felkerestem a lakásán. Elmondottam neki, hogy a tömeges átlépések alaposan megrázták a Szociáldemokrata Pártot.

– Mit csináljunk? – kérdezte.

– Csak egyet kérek: adj nekem és a nyolcasnak felhatalmazást arra, hogy ha szükséges, dönteni tudjunk.

– Rendben van . . . Tegyétek majd azt, amit legjobb belátástok szerint jónak láttok. Kérlek, vigyázz! . . . Arra is kérlek: menj el a Kommunista Párt vezetőihez, és értesd meg velük, hogy a kongresszusig három hetünk van . . .

Hagyjanak már békén bennünket! Ezt a kis időt kibírják. Látogasd meg Schiffert a kórházban – vele is beszélj!

Szakasits Rákosival utazott el.

Rákosit, távollétében Farkas helyettesítette.

A két pártvezér elutazása után telefonon hívtam Farkast. Közölték: nem tudják, hol van. Hívtam Révait, aki azt mondta, majd másnap tárgyalunk, nem kell idegeskedni.

A hihetetlen méreteket öltő átlépések miatt a következő napon tárgyaltam Justusszal, Vajdával és Révésszel. Révész azt ajánlotta, hívjuk össze a Központi Bizottságot, a pártválasztmányt – egy országos aktívát. Tájékoztassuk a párttagokat, és próbáljuk megakadályozni az átlépéseket. Azt is javasolta, lépjek érintkezésbe a Kommunista Párttal: állítsák le az átlépéseket, hiszen ez így nekik sem lesz jó.

A kórházban felkerestem Schiffert. Egyetértett velünk. – Csak az a kérdés – vetette fel –, megértik-e, miről van szó

– Meg kell próbálni . . .

– Hát menj!

Egymás után kerestem fel Farkast, Révait, Rajkot. Egyöntetűen mondották: tisztában vannak a helyzettel; ismerik annak előnyeit is.

Mit ajánlanak? . . . Először is kijelentették, nem állíthatják le az átlépéseket. Amennyiben azonban a jobboldalt eltávolítjuk a vezetésből . . .

– Kik azok? . . .

– Szeder, Sélig, Kéthly . . .

Farkas közbeszólt: – És Bán!

Szóval, erről van szó! . . .

Amikor eljövök tőlük, felkeresem Riest és Rónait. Mindketten azt mondják: legyen akármi, de legyen vége ennek az áldatlan állapotnak.

– Hát akkor legyen!

Elhatároztuk, hogy megkezdjük a jobboldali vezetők lemondatását. Először Kisházit keresem fel – nemcsak azért,

mert a Politikai Bizottság tagja és a SZOT helyettes főtitkára; a régi barátok nevében is.

Kisházi fáradt, beteg. Szolid munkáslakásban, felesége társaságában beszélgetünk. Határozottan mondja:

– Nézd . . . én szívesen lemondok . . . És segítek abban is, hogy Bán ugyanezt tegye. Kibírhatatlan helyzet – véget kell vetni ennek. Beszélj te is Bánnal . . . Készíts lemondó leveleket, írják alá, később ne legyen vita. Meg kell értetni mindenkivel, egyéb választásunk nincs!

Megbeszélésünk alapján Bánt a lakásán kerestem fel. Szívesen fogadott, barátnője is jelen volt, közöltem velük, hogy Bánnal négyszemközt szeretnék beszélni. A hölgy sértődötten elvonult.

Bán dolgozószobájában ülünk. Bán házikabátban van, az a benyomásom róla, hogy szomorú, fáradt ember. De okos ember, felismeri a helyzetét, felismeri elszigeteltségét. Ő az Iparügyi Minisztériumon keresztül is sokat tud – láthatja a tömeges átlépéseket a Kommunista Pártba, valamint azt, hogy a szakszervezet vezetésében csökken a súlyunk.

Sok tennivalónk van. Amit most én csinálok, azt tulajdonképpen neki kellene végezni. Mégis az én nyakamba zúdult. A párt legfelsőbb vezetői közül: Szakasits Moszkva felé repül, Bán pedig . . . nézetem szerint a bukás állapotában, amit maga idézett elő. Néhány év alatt nagy utat tett meg: 1941–1948 között a baloldal szépen induló vezető alakja a Szociáldemokrata Párton belül, a mi támogatásunkkal. Aztán mégis eljutott a kommunista- és szovjetellenes és természetszerűleg a Szakasits-ellenességig. Pedig igen szép, történelmi szerepet játszhatott volna . . . Utolsó koncepciója: szervezzünk lengyel mintájú pártot, még a jobboldal előtt is csődöt mondott.

Referálok neki a párt helyzetéről s a két munkáspárt viszonyáról: elébe tárom, mit kell tenni. Nehéz és fájó szív-

vel a legnehezebb dolgot teszem eléje. Határozottan mondom:

– Kedves Bán elvtárs... le kell mondanod... félre kell állnod, és segítened kell abban, hogy ugyanezt mások is megtegyék.

Elkeseredetten néz. Elcsuklik, és zokog. Előttem zokog az, akire én mindig felnéztem! Sajnálom, de nem tudok rajta segíteni.

Nyúl a pohár után, lehajtja a pálinkát. Reszkető kézzel gyújt rá. Azon a ponton vagyok, hogy a legszívesebben felugranék, és elmennék. Kegyetlen szituáció ez!

Beszélgetésünk a vége felé jár. Megnyugszik, és csendesen mondja:

– Lemondok, de... nem tudok az országban maradni. Nem akarok, és nem is tudok ezután az elvtársak szemébe nézni. De... tudnod kell, ahhoz, hogy külföldre menjek, pénzre van szükségem, és arra is, hogy garantáljátok azt, hogy elmehetek, és semmi bajom nem lesz. Kérem tőled: te kísérj el a határig majd.

Míg ezeket mondja, érzem, most omlik össze bennem egy világ, amit tápláltam magamban egy emberről. Erről van hát szó: Bán lemond, de kapjon pénzt, és garantáljuk az elmenetelét. Abban az illúzióban éltem, hogy Bán ehhez a lépéshez nem folyamodik. Hiszen a párt gondoskodott volna róla.

Bán tovább beszél: – Te gondoskodj arról is, hogy élettársam is minden gond és baj nélkül utánam jöhessen.

Világos helyzet. – Minden meglesz – mondom –, személyesen intézem el.

Legvégül azt kéri, hogy gondoskodjak az emberekről, és vigyázzak, hogy senkinek ne essék bántódása. Kelemen letartóztatása óta mindenki fél.

Erősen benne vagyunk az éjszakában. Amikor elbúcsú-

zom tőle, szorosan fogja a kezem; kér, hogy holnap is látogassam meg.

Kéthlynek üzentem: sürgősen keressen fel. Arra gondoltam, hogy talán ő lesz a legnehezebb *ügy*.

Amikor a pártközpontban letettem Bán és Kisházi lemondását, mindenki csóválta a fejét. Révész közölte, hogy két nap múlva a Központi Bizottság kibővített ülést tart. Az átlépésekről szóló hírek még aggasztóbbak lettek. Ezt vitattuk, amikor szólt a telefon: jelezték, hogy Kéthly Szakasits szobájában vár. Elindultam a legnehezebb beszélgetésre.

Kéthly az ablaknál állt, és az utcát nézte. Hirtelen fordult meg. Harcos asszonyként állt velem szemben. Kiáltva kérdezte: – Mit akar tőlem? . . .

– Foglaljon helyet, Kéthly elvtársnő . . . beszélni szeretnék magával . . .

– Nem ülök le . . . Hallgatom.

– Így is jó . . . – Állva maradunk. – Kérem, mondjon le valamennyi funkciójáról, és álljon félre! Így nem tudjuk tovább vinni a párt ügyét!

Élesen közbevág: – Maga szétveri a pártot . . . kiszolgáltatja a kommunistáknak! Vegye tudomásul: maga lesz a felelős mindenért. Figyelmeztetem: magára is sor kerül majd . . .

Hallgatok – nem akarom jobban kiélezni a helyzetet. Hiába: tisztelem őt. Ám, amikor látom, hogy hallgatásomat félreérti, és gorombáskodni kezd, határozottabb leszek.

– Azért is én leszek majd felelős – mondom –, azért is, amit maga és társai tettek a párt helyzetének nehezítéséért? Hát maga és a társai nem felelősek? . . . Maga, aki több mint harminc éve vezető ebben a pártban? . . .

Csendesebb lesz. A szeme gyűlölettől szikrázik.

– Tessék lemondani! – szólok. Kéthly csendesen mondja:

– Nem mondok le . . .

– Rendben van, akkor a kibővített KB-ülésen fogom visszahívatni. Ha kell, azt is megteszem, hogy kizáratom a pártból.

– Ezt ugyan maga nem meri megtenni!

– Megteszem én! Meg én, a pártért!

Kéthly Anna, a nagy múltú politikus hisztérikusan kitör, és sérteget. Uralkodom magamon. – Ha nem írja alá a lemondását, magára vessen!

Dühében elindul. Vissza sem néz. Becsapja az ajtót.

Felkerestem Bánt, aki közölte, máris kézhez kapta a pénzt! Most nyugodt ember benyomását keltette. Magától említette, beszélt Kéthlyvel, aki holnap reggel bejön hozzám, és aláírja a lemondását.

A dolog sürgőssé vált, mert a kibővített KB-ülés holnap, 18-án ül össze a Sportcsarnokban.

– Sokan lépnek ki a pártból? – kérdi Bán.

– Óriási mértékben.

– Nagy kár . . . Nehéz dolgotok van. Örülnél, ha vége lenne?

– Hát . . . igen . . .

Késő este érek haza. Neki kellene fognom beszédet írni, de Révai telefonál. Kér, menjek át hozzá, Farkassal együtt szeretnének velem beszélni.

Révai lakásán hárman ülünk, beszélgetünk. Farkas idegesen kérdi: – Kéthly? . . .

Holnap ő is lemond – felelem.

Révai három embert sajnál: Bánt, Kéthlyt és Kisházit. Farkas azonban senkit sem sajnál.

– Megvan már a holnapi beszéded? – kérdi Révai.

– Még meg kell csinálnom.

– Úristen, mikor? . . .

– Az éjszaka. Vagy holnap délelőtt.

Számomra most igen fontos, hogy a Bánnal kötött meg-

állapodást véglegesítsem. Azok számára, akik el akarnak menni, útlevelet kérek. Révai és Farkas egyetértenek velem.

– Meglesz minden, amit kérsz – mondják. – Hány útlevél kell?

– Azt még nem tudom.

– Tudod mit – mondja Farkas –, mindjárt felhívjuk Rajkot. – Végighallgattam Farkas és Rajk telefonbeszélgetését:

– Laci – mondja Farkas –, Marosán bemegy hozzád . . . Útleveleket kér. Kérése teljesítendő. Intézkedj.

Rajk reggel jelentkezik telefonon: – Mi van, földi, már fel sem keresel?

– Rögtön megyek hozzád . . .

Rajkot nem kell tájékoztatnom, mindenről tud.

– Hát nézzük, kikről van szó, kiknek kell útlevél?

Sorolom a neveket.

– Kéthly nem kér útlevelet?

– Eddig még nem kért. Ha kérne, jelentkezem érte nálad.

Megemlítem Rajknak, hogy Révai sajnálja Bánt, és reméli, hogy vissza fog jönni. Rajk azt mondja: nem hisz benne.

Rajktól siettem a pártközpontba. Kéthly már várt rám, Szakasits szobájában. Szomorú, a haja fehér, ezüstösen csillogó. Üdvözöljük egymást. Csendesen mondja:

– Nézze, Marosán . . . – nem mondja, hogy elvtárs. – Bánnak megígértem, hogy aláírom a lemondást.

Átnyújtom neki a levelet, mely szerint azonnal lemond a központi bizottsági és politikai bizottsági tagságáról, valamint a képviselőségéről. Amikor aláírja, azt mondja:

– Szeretném kijelenteni magának: én nem megyek el ebből az országból!

– Nem is kell! – mondom. – Én sem mennék el.

– Maga egészen más, mint én. Meg tudná-e mondani, hogy ezek után mi lesz velem?

– Kéthly elvtársnő . . . egyelőre utasítom a gazdasági hivatalt: utaljon ki magának ötvenezer forintot. Egyelőre ez elég lesz . . . Aztán majd meglátjuk . . . Magáról mindig gondoskodni fogunk – mindig! . . .

Hallgatva rám néz. Majd azt mondja: – Adja meg magának a sors, hogy cselekedeteit sose kelljen megbánnia! . . .

Nem nyújt kezet. Elindul az ajtóhoz, ott megfordul. Halkan köszön: – Isten vele, Marosán.

Igen szomorú lettem.

Délelőtt Vajda és Justus átnézték a beszédemet, amelyyel aztán Farkas és Révai is egyetértett. Farkas arra kért, hogy tartsam magam a szöveghez, mire Révai tréfásan mondja:

– Arra én befizetnék! . . . Történelmi nap – mondja Révai. – Nem érzed, Gyuri?

– Fene tudja! Egyet érzek és tudok biztosan: pokoli nehéz volt. Soha többé ilyet!

– Ne fájjon a fejed, Gyuri – mondja Farkas. – A párt és a munkásosztály hálás lesz majd neked . . .

Nézem őket. Hiszek nekik.

Tapsonyi kíséretében elindulok a Sportcsarnokba. Zsúfolt, nemcsak a KB és a pártválasztmány tagjai, de a megválasztott kongresszusi küldöttek is jelen vannak. De itt vannak a vezetők az állami és a társadalmi posztokról is.

Révész Ferenc nyitja meg a gyűlést, és röviden megindokolja, miért volt szükség az aktíva összehívására. Majd rátér a külpolitikai helyzet vázolására. Keményen bírálja különösen a francia és angol szociáldemokratákat, akik vezető szerepet játszanak a kormányukban. Figyelem a külföldi sajtóképviselőket – igen sokan vannak. A Rádió is közvetítést ad.

Azután Révész nekem adja át a szót. Fergeteges taps

tör ki. Érzem, akik velem szemben ülnek, egyek velem abban, hogy vessünk véget a testvérháborúnak!

Beszélek a párt történelmi múltjáról, a pártvezetés felelősségéről, a két háború közötti politikáról, az opportunizmusról és a jobboldal politikai tevékenységéről. Külön is beszélek Peyerről, aki már rég külföldön van, és mocskol bennünket. Élesebbé válik hangom, de arra vigyázok, hogy szenvedély ne vegyen erőt rajtam.

Amikor bejelentettem, hogy a Szociáldemokrata Párt rálépett az egységes párt megteremtésének útjára, kitört a zúgó tapsvihar. Beszédemet azzal fejeztem be, hogy nekünk állnunk kell a harcot a mai forradalmi időkben, és be kell fejeznünk történelmi küldetésünket.

Azután jobban és gyorsabban haladhatunk majd előre a szocializmus felé! Addig is tiszta helyzetet kell teremtenünk a rövidesen összeülő kongresszus számára.

Felolvastam a vezetésből eltávolított politikusok névsorát. Verejtékben úszva ültem le. Révész pedig megszavaztatta javaslatainkat és intézkedéseinket. A kezek erdeje jelezte a résztvevők egyetértését.

Az aktívaülés az Internacionálé hangjai mellett ért véget. S ezzel a Szociáldemokrata Párt életében lezárult egy döntő fejezet.

HARMINCÖTÖDIK FEJEZET

A Szociáldemokrata Párt február 18-i ülése a magyar politikai élet földrengését jelentette. Ezt a nagy politikai és társadalmi földrengést fokozta, hogy a szomszédos Csehszlovákiában, ugyanebben az időben, a mienknél nagyobb események zajlottak – a hatalom teljes átvétele. Mindez együtt az európai politika számára is óriási változás megindulását jelezte, és a Kommunista Párt vitathatatlan megerősödéséhez vezetett.

Míg azonban a Szociáldemokrata Párt jobboldala pánikba esett, a baloldalt meglepetésként érte a siker. Megindult a nagy *földcsuszamlás* – ahogy ezt mi akkor neveztük. Kora reggel megrohantak bennünket az üzemek, állami hivatalok és más intézmények képviselői – a Kommunista Pártba való átlépés hihetetlen méreteket öltött. A Szociáldemokrata Párt tagjai szinte menekültek. Százezer ember – főleg az üzemekből – lépett ki a pártból. Jellemző volt, hogy leginkább azok menekültek, akik eddig a jobboldalon álltak, és bennünket, baloldaliakat a párton belül is, ellenségként kezeltek. – Patkányok – mondtam –, menekülnek a süllyedő hajóról. – Mire Farkas Mihály dühös lett rám. Tiltakozott az ellen, hogy akik a Kommunista Pártba lépnek át, azokat menekülő patkányoknak nevezzem.

– Nézd, Mihály – mondtam neki –, aki tisztességes, az nem futamodik meg. Nincs is oka rá, különösen egyesülé-

sünk előtt nincsen. És ... Talán csak nem akarod azt mondani, hogy a peyeristák és a jobboldaliak egyik napról a másikra kommunistává váltak?

– Mondj neveket.

Felsoroltam a neveket. Azt felelte:

– Akkor sem lehet olyasmit mondani rájuk.

– Pedig ezek patkányok ... Nem használnak, csak ártanak! Mindegy! Végigvisszük ezt a harcot!

Számoltunk-e ekkora földcsuszamlással? Nem! Arra felkészültem, hogy néhány ezer ember átlép majd, de hogy ilyen méretűvé válik ez a folyamat, arra nem gondoltam. Egyébként ez mindkét párt akkori felelős vezetőit meglepte. Akik ebben az időben megmaradtak a Szociáldemokrata Pártban, azokra én mindig tisztelettel és őszinte megbecsüléssel gondoltam.

A baloldal nyolc vezetője összeült, és felmérte a helyzetet. Kimerült emberek voltunk. Különösen mélyen hatottak az események Justusra, Révészre és Vajdára, Dabronakira, Szurdira és Vágvölgyire még inkább. Az az érzés töltötte el őket, hogy harcunk értelmetlen. Megindult közöttünk a vita. A pánikhangulatot kell legyőzni – ez az, aminek nem szabad úrrá lenni rajtunk. A csüggedők kemény bírálatban részesültek.

– Átment százezer ember – mondtuk nekik. – Maradt még félmillió, azokat cserbenhagynátok? Ezek velünk együtt mennek majd az egyesült pártba. Ezekért harcolnunk kell!

– Ez a rohanás a Kommunista Pártba sem nekünk, sem a kommunistáknak nem jó – mondta Justus. – Sőt, igen veszélyes! Ellenőrzés nélkül vesznek fel ennyi embert abba a pártba, amelybe eddig csak *átvilágítással* lehetett belépni.

Javasoltam: jöjjünk össze a Kommunista Párt vezetőivel, és vigyünk eléjük javaslatot. Két javaslat került elfogadásra. Az egyik: rendeljen el a Kommunista Párt tag-

zárlatot. A második: írjunk alá megállapodást; készek vagyunk az egyesülést végrehajtani, de hagyjanak bennünket felkészülni az egyesülést kimondó kongresszusra. A nyolcas bizottság a tárgyalás lefolytatására Révészt, Vajdát és engem bízott meg. Elképzelésünkről értesítettem a kórházban fekvő Schiffert, aki ezt helyeselte.

Farkassal előzőleg összeugrottam, s így Révait és Rajkot kerestem. Ők megkérdezték, miért nem beszélek Farkassal? Elmondottam nekik, hogy összevesztünk. Révai áthívott magához azzal, hogy Rajk is ott lesz.

Kiöntöttem előttük a felgyülemlett keserűségemet. Rajk volt a nyugodtabb, úgy éreztem, hogy neki sem tetszik a tömeges átözönlés.

– Igazatok van, meg kell állítani ezt az áradatot – mondta. – Gyurka, ne idegeskedj . . . Ne veszítsd el a fejed.

– Jó, jó, de akkor segítsetek! . . .

– Segítünk, pajtás! Holnap összeülünk. Reggel várunk benneteket.

Reggel besiettem a pártközpontba, majd Vajdával és Révésszel elindultunk a Kommunista Pártba.

Justust megbíztam, hogy tartsa együtt az apparátust, és legyen gondja arra, hogy legalább ezek ne essenek pánikba.

Rákosi szobájában Révai, Gerő, Farkas és Kádár vártak bennünket. Nem kellett sokat beszélnem – a helyzet világos volt. A kommunista vezetők nyugodtak voltak. Utánam Révész és Vajda szólalt fel. Aztán Révai és Farkas is beszélt.

Elfogadták a javaslatunkat, s megszületett a megállapodás. Farkas kérte, hogy harmadik pontként vegyük fel: Séliget kizárjuk a pártból! Vita után ez lett a harmadik pont, s ezzel a két párt között megtörtént a megállapodás. S ez már a második – az elsőt 1944-ben írták alá, a mostanit Révai, Farkas, Gerő, Vajda, Révész és Marosán.

Gerő kijelenti: – Nagy jelentőségű ez a mai nap.

– Megállapodásunkkal vége szakad a testvérháborúnak

– mondja Révai. – Vajon Szakasits tudja-e, hogy mi a helyzet?

– Valószínűleg – mondom.

E naptól kezdve a két vezérkar közösen adott ki utasítást a pártszervek felé. A gyeplőt keményen kellett tartani, mert az embereken a pánik és a félelemérzet eluralkodott.

Az egyik legnehezebben lebonyolítható ügy, amivel szembetaláltam magam: a párt alkalmazottainak egzisztenciális problémája. Mi lesz velük – velük, akik állták a harcot?

Lehetőségeinkhez mérten igyekeztünk mindenkinek segíteni.

Az első jelentős személy, aki telefonon jelentkezett, Böhm Vilmos volt, Stockholmból. Tájékoztatást kért. Különös hangsúllyal érdeklődött Kéthly és Bán sorsa felől. Mindent elmondtam. Megegyeztünk, hogy mindennap felhív.

– Ne engedd bántani az elvtársakat! – kért.

Közöltem vele, hogy mindenkinek, aki el akar menni, útlevelet adunk. A kérelmezők nagy része Svédországba akar menni, kértem, segítsen nekünk ebben.

Későn este Bánt kerestem fel. A találkozást ő kezdeményezte. Mindent tudott már.

Tájékoztatom Bánt. Nem vitatkozunk. Megbeszéljük utazásának körülményeit.

– Mikor akarsz menni? – kérdem.

– Minél hamarabb, annál jobb!

– Tudod, mit: két nap múlva Győrbe megyek. Ha neked az jó, délben ott találkozhatunk. Balassa Gyula országos rendőrfőkapitánnyal ott fogunk várni téged.

Ismét kér: barátnőjét segítsem utána. Még egy pohár konyakot, s még egy feketét fogyasztunk. Ez az utolsó bensőségesebb beszélgetésem Bánnal. Szomorú és csendes. Az az érzésem, hogy mindennel leszámolt.

– Mondd, Marosán!... Így képzeltük mi ezt valamikor? – kérdezi váratlanul.

– Hát . . . nem! Az élet gyakran megcáfolja az elképzeléseinket.

– Irigyellek – mondja.

– Miért?

– Mert volt is, maradt is tartalma az életednek. De én . . . Hogyan fogok ezután élni?

Könny csillog a szemében.

– Elveszett ember vagyok! – mondja.

– Nem, Bán . . . Te nem vagy elveszett ember! Révainak, de másoknak is, az a véleménye, hogy te vissza fogsz jönni. Ha rendbe jönnek a dolgok, számodra lesz hely a vezetésben.

Csodálkozva néz rám. Úgy érzem, szeretne hinni a szavaimban.

Amikor hazaérek, feleségem közli, hogy Farkas keresett telefonon, hívjam fel.

– Szervusz, Mihály, miért kerestél?

– Elsősorban azért: nem jó az, hogy mi ketten örökösen veszekszünk.

– Ez igaz.

– Ezért jó lenne, ha leülnénk beszélgetni a dolgokról . . . Mindenért felelünk, fontos hát, hogy szót értsünk.

– Rendben van, Mihály . . . Holnap délelőtt meglátogatlak.

Reggel a pártközpontban Justus és Révész azzal fogadnak, hogy két nap múlva érkezik haza Szakasits. Jó lenne előkészíteni a fogadását.

Rónai Sándort küldjük a határra Szakasits elé. Az a feladata, hogy tájékoztassa őt. Elhatározzuk, hogy Szakasitsot a pártban fogadjuk.

Az útlevelekkel vagyok elfoglalva – Rajk akadékoskodás nélkül küldi őket. Balassával bármit is kérünk, Rajk teljesíti kérésünket.

Ebéd után átmegyek Farkas Mihályhoz. Igen barátságo-

san fogad. Már elég régen ismerem őt ahhoz, hogy megállapítsam: viselkedése nem minden ok nélkül ilyen. Azt, hogy saját magától viselkedik-e így, vagy mások figyelmeztetése folytán, nem tudhatom, de az utóbbit sejtem.

Farkas nemcsak rámenős ember, de igen hiú és érzékeny is. Sokszor dicsekedett azzal, hogy a Kommunista Ifjúsági Világszövetségnek titkára volt. Túlzott érzékenysége és hiúsága miatt – siker vagy baj esetében – gyakran elvesztette a fejét. Mostani, elviselhető magatartása mögött Révait és Gerőt sejtem.

Farkas első kérdése az volt: – Mondd meg, Gyurka, őszintén, miért vagy ideges, dühös és veszekedős, ha felteszek neked egy kérdést, vagy akkor, ha valamit másként akarok csinálni, mint ahogy te elgondoltad? Nem értem a magatartásodat. Hiszen a dolgok jól mennek.

Szó nélkül hallgattam. Farkas szavaiban volt valami panaszszerű is. Szóhoz jutva, azt mondtam:

– Farkas... Neked ezen nem kellene csodálkoznod. Az én szerepem és főleg felelősségem ebben a bonyolult harcban sokkal nagyobb, mint a tiéd. Ma már vádak és rágalmak pergőtüzében élek. Azt üvöltik – különösen a szociáldemokrata jobboldal és a reakció, természetesen külföldön is –, hogy szétverem a pártot, és kiszolgáltatom a kommunistáknak, akik most azt csinálnak velünk, amit akarnak. És hogy nem védem meg a becsületes párttagokat; hagyom, hogy ti ok nélkül tiporjatok rajtuk. Kinn honnan tudnák, hogy én minden emberért verekszem? Meg kell állapítanom, hogy én tőled ebben a harcban segítséget nem kapok. Ellenkezőleg: gátolsz!

Közbe akart vágni, de nem hagytam.

– Várj, hadd fejezzem be!... Te azt akarod mondani, hogy én *mindenkit* megvédek. Azt mondom, aki becsületes, azt meg fogom védeni. Ide figyelj, te, Révai, de mások is, azt kérték, hogy vigyázzunk pl. Kisházira, ne engedjük bán-

tani, mert becsületes proli; azt is hangsúlyoztátok, hogy minél kevesebb sértett ember legyen. Nem lenne jó, ha egyszer majd a sértett emberekből politikai ügy lenne. Ez így igaz! Viszont itt van Kossa, aki azt követeli, hogy Kisházit zárjuk ki a pártból; ő egyébként az az ember, aki Halász Alfréddal nem is akar egy asztalhoz ülni. Kérdezem tőled: miért képvisel Kossa külön vonalat? A szakszervezetben Kossa se politizáljon saját szakállára. Vagy mutassam be neked Köbölt, aki Budapesten Kossához hasonlóan csinálja a dolgokat? Hová vezet az, ha minden kommunista vezető, ahol teljhatalmú, ott csak a neki tetsző embereket válogatja magához, vagy megbélyegez embereket, minden ok nélkül? Arról most nem is beszélek, hogy ez ellentétben áll a közöttünk kialakult megegyezéssel. Ilyen helyzetben mi mást tehetnék? Verekszem, és nem hagyom az embereinket! Tudod, hogy milyen pánik lett úrrá az embereken? Menekülnek külföldre. Mi jó származik ebből az ügyre és ránk is, ha ezt valahogyan nem állítjuk meg? Én mindenkivel tudok dolgozni, veled is; nem restellek tanácsot, esetleg segítséget kérni tőletek, de eddig csak Révai és Rajk támogatását éreztem. Itt az ideje: intsétek le az önkényeskedőket. Tömérdek a karrierista, helyezkedő alak, aki tülekszik a jó posztért, és közben a becsületes baloldali szociáldemokratákat, akik velem együtt helytálltak, fölzabálják.

Farkas figyelmesen hallgat, és jegyzetet készít. Titkárnője beszól, hogy Péter Gábor és Szűcs ezredes az ÁVO-tól megérkeztek. Farkas ingerülten szól: – Hagyjanak most! . . .

Tisztában vagyok azzal, hogy Farkas Mihály Rákosi helyettese a pártban; annak megfelelően beszélek vele.

– Mi van Bánnal és Kéthlyvel? – kérdi.

– Bánt holnap kikísérem a határra . . .

– Szóval, mégis elmegy?

– Igen, elmegy. Az volt a kívánsága, kísérjem el a határig.

– Meg kell tenned – mondja Farkas határozottan. – Hát Kéthly Anna? . . .

– Ő marad . . .

– Érdekes nő . . . Kár érte! – Majd azt mondja: – Vigyázz magadra . . . Ne aprózd el magad.

– Mihály – mondom –, most nehéz eldönteni, hogy mi az apró és mi a nagy ügy. Egy biztos: nekem fáj, és sért, hogy aki tegnap még peyerista volt, és engem kommunista- és szovjetbérencnek nevezett, az ma átlép hozzátok, és kioktathat engem becsületből; és ehhez tőletek még védelmet is kap! Veszélyes játék ez – valahol még visszavághat!

Farkas elkomorodik. – Igazad van – mondja. – Erről is beszéltünk már egymás között. Majd jobban belenyúlunk a dolgokba, és rendet teremtünk. Mit gondolsz, Szakasits hogyan reagál majd a történtekre?

Szakasitstól, elutazása előtt, felhatalmazást kaptam. Míg ő távol volt, ezzel a felhatalmazással éltem. Szerintem Szakasits tudomásul fogja venni a történteket, és megérti a kialakult helyzetet.

A hosszas beszélgetés végén Farkas megkérdi: holnap a határtól vissza tudok-e érni a szovjet fogadásra, amelyet a Vörös Hadsereg megalakulásának évfordulójára rendeznek.

– Most fontos, hogy ott legyél! – mondja.

Megígérem, hogy minden körülmények között visszajövök, és megállapodunk, hogy a szaporodó munka miatt ezentúl naponta találkozunk.

Feleségemet nem találom otthon – ő is dolgozik: a pesti szociáldemokrata szervezet nőtitkára, és Török Júliával együtt a két nőszervezet egyesítésén dolgoznak.

Balassa Gyula reggel korán értem jött; elindultunk Győrbe. Útközben megbeszéltük a Belügyminisztérium és a rendőrség szociáldemokrata frakciójának ügyeit és egyesü-

lését a kommunista frakcióval. Nálunk ennek a területnek Balassa a vezetője.

Balassa a munkásegység híve. Külön érdeme az is, hogy az utóbbi időben nagy önfegyelemmel viselt el minden megaláztatást és sértegetést a nagy ügyért, az igen veszélyes területen – a Belügyminisztériumban. Rajkot szerette, és Rajk is kedvelte őt. Balassa emellett jó barátom is. Ebben a zűrzavaros, bonyolult időben kevés ember került olyan közel hozzám, mint ő. Kértem most: jöjjön velem: bizonyítsuk Bánnak, hogy nincs oka félni!

Győrbe egyébként azért is utaztam, hogy a nagy földcsuszamlás után áttekinthessem a Dunántúlt. Mivel a harc Győrben volt a legélesebb, látni akartam, hogyan készülnek fel a kongresszusra. Győrre ránehezedett a szomszéd Csehszlovákiában végbement nagy változás is.

Megbeszélést tartottam mindkét párt vezetőségével. Udvaros polgármester személye komoly problémát okozott. A kommunisták hallani sem akartak róla.

Találkoztam Udvarossal, azt kérte, küldjük nyugdíjba. Már számításba vettünk néhány idősebb elvtársat, akinek becsületes nyugdíjat kell adnunk, így Udvaros is erre a listára került. Peyer embere volt ugyan, és az is maradt, de mégis, több mint negyedszázadon át a Szociáldemokrata Párt Győr megyei, észak-dunántúli titkára volt.

Bánnal délután két órakor találkoztam. Együtt ebédeltünk. Nyugodt, de sápadt. Állami kocsija alaposan fel volt pakolva. Ő hátul ült, én a sofőr mellett. A határig alig váltottunk néhány szót. Balassa BM-kocsival jött utánunk.

A határnál minden gyorsan ment. Balassa intézte az útlevelet, mi Bánnal vártunk, és néhány szót váltottunk.

Balassa néhány perc alatt hozta az útlevelet, tisztelgett, és átnyújtotta Bánnak. Kezet fogtak. Balassa hátralépett, és én ottmaradtam Bánnal, aki elváltozott hangon mondta:

– Gyuri . . . igen hálás vagyok neked . . . Hálás mind-

azért, amit értem és másokért is tettél. Köszönöm . . . – Amit eddig sosem tett, megölelt. Beült a kocsiba. Megvártam, amíg a kocsi átér a csehszlovák oldalra, s csak akkor fordítottam hátat a határnak, amikor Bán a csehszlovák határőrökkel elindult . . .

Soha többé nem láttam – teljesen kilépett az életemből.

Balassával robogtunk Pest felé. Hét órakor érkeztem meg. Este nyolc órakor, elegánsan felöltözve, beléptem a fogadási nagyterembe. Itt csak Rajk érdeklődött:

– Elment?

– El.

– Meglátod, nem fog visszajönni . . .

HARMINCHATODIK FEJEZET

Úgy tanultam, hogy a nagy és válságos történelmi események idején az egyéb érdeket és magánéletet háttérbe kell szorítani. Látnom kellett, ez nem olyan egyszerű!

Gondok gyötörtek. Szakasitsot, a párt tényleges vezérét vártuk haza. Vajon hogyan fog szembenézni a dolgokkal?

Révész aggodalmaskodott – szerinte Szakasits meg fog sértődni, mert nélküle csináltuk végig a dolgot. Jócskán vannak már, akik abban reménykednek, hogy Szakasits nem fog helyeselni, és egykönnyen nem veszi tudomásul a helyzetet. Kiszámíthatatlan ember... Ebben, azt hiszem, Révész aggodalma jogos volt.

Kimentem az állomásra, a delegáció fogadására. A várócsarnokban mindenki engem mustrált – ki cinikusan, ki szánakozva. Nagy erőfeszítésembe került, hogy nem hagytam ott mindent.

A vonat befutott. Egymás után szálltak ki: Tildy, Rákosi, Szakasits. Úgy láttam, a két vezér nem valami barátságos viszonyban van egymással. A figyelem Szakasits felé fordul. A fogadás rövid ideig tart. Kocsiba szállunk. Szakasitsot bekísérem a pártközpontba, ahol külön fogadást rendezünk számára.

Egész úton egy szót sem váltottunk. Szakasits méltóságteljesen szállt ki a kocsiból; lassú léptekkel bement a házba.

Révész elébe állt, keresetlen szavakkal üdvözölte, s né-

hány szóban utalt az elmúlt napok eseményeire. Szakasits válaszolt. Egy mondatára felfigyeltem: „Erőszakkal nem egyesülünk!" Világos: Szakasits nem helyesli . . .

A fogadás után Szakasits szobájába megyünk. Szakasits új titkára, Nyers Rezső is jelen van. Szakasits le sem veszi a kabátját, úgy beszél Nyershez:

– Kérem, Nyers elvtárs, senkit se engedjenek be hozzám. Senkit se akarok látni!

Nyers kimegy, együtt maradunk. Szakasits ledobja a kabátját, íróasztalához ül. Fáradtan rám néz : a foga között szűri a szót:

– Na, Marosán . . . ugyan mit hozol fel mentségül?

Nem mondja, hogy üljek le, így hát állva maradok. Határozottan mondom:

– Mit? . . . A tényeket . . . a valóságos helyzetet, amit te is jól ismertél, mielőtt elutaztál.

Hallgat. Forr benne valami. Mintha ki akarna törni. Maga elé mormogja: – Arra nem gondoltál, hogy kiszolgáltatod a pártot a kommunistáknak? Azok most azt tehetik velünk, amit akarnak. Nem gondoltál arra, hogy irtózatos nagy felelősséget veszel magadra?

Keserűen beszél. Uralkodok magamon. Kitör: – Egyébként is elhatároztam, hogy visszamegyek a Népszavához főszerkesztőnek, ti pedig csináljatok, amit akartok!

Mintha korbáccsal vágott volna végig rajtam. Szakasits ordít:

– Mi lesz velünk?

Kétségbeesett ember szavai. Ahogy nézem őt és hallgatom, eszembe jut az öngyilkos péktitkár, Szladek Kálmán, és a nagy nyomorban éhen halt Kardics Kálmán, a pékszakszervezet főtitkára.

Szakasits szó nélkül feláll, és a kabátjáért megy, felveszi. Az ajtóban megáll, visszanéz.

– Csináld tovább, amit elkezdtél – mondja. – Bemegyek Schifferhez a kórházba, onnan pedig hazamegyek.

Néztem utána, Kéthly, Bán és Böhm jutott eszembe. – Mi az istent csináljak? . . .

Justusszal és Révésszel megbeszéljük a helyzetet. Tájékoztatom őket. Révész dühös. Justus csitítja. Abban mindhárman megegyezünk, hogy Szakasits fél. Szakasits is ember . . . Mindegy, nekünk tovább kell dolgoznunk!

– Miben reménykedsz? – kérdi Révész.

– Ha Szakasits Schifferhez ment, akkor nincs probléma. Schiffer egyetért velünk.

– Akkor dolgozzunk! – mondja Révész.

Szurdi a vidékeket, Vágvölgyi a pestieket, Dabronaki az üzemi pártszervezeteket próbálja kézben tartani Révész vezetésével.

Rám sokan várnak – most sok embernek van személyes ügye nálam. Ezen a délelőttön jött el hozzám búcsúzni a Svédországba menekülők – csoportja, a „B-betűsök", ahogy Sélig embereit hívtuk: Bede, Baron, Bölcsföldi, Bartusz – akik Antal Gyulával, közigazgatási osztályunk volt vezetőjével együtt nemsokára elrepülnek. Bede a szószóló köztük; régi mozgalmi ember.

– Marosán elvtárs, mindannyian hálásan köszönjük . . . Soha nem feledjük el, amit értünk tettél . . . Becsületbeli dolog volt, hogy tőled búcsút vegyünk . . . Mások bennünket nem érdekelnek.

Hallgatom őket, és arra gondolok: istenem, milyen könnyen mennek el! Kézfogás, jókívánságok, és kilépnek az életemből, de azt hiszem, a mozgalomból is. Jó szakmunkások, meg fognak élni!

Délben behozták a Világosság című déli lapunkat, amely teljes terjedelmében közölte Szakasits nyilatkozatát: Ebben az is benne van, hogy „Erőszakkal nem egyesülünk!" Keserű lett tőle a szám.

Justus, Révész és Vajda társaságában töltöttem az estét. Tanácskoztunk. Szakasitscsal reggel óta nem beszéltünk – neki kell jelentkeznie.

Későn fekszem, s mivel a feleségem is igen el van foglalva, reggel ő sürgeti a felkelést. Szól a telefon. Durva férfihang a kagylóba:

– Marosán úr? . . .

– Én vagyok . . .

– Piszkos áruló! . . . Olvassa el a Szabad Népet!

Mi ez? . . . Újság nincs nálam. Besietek a pártközpontba. Az első dolgom, kézbeveszem a Szabad Népet. A Szabad Nép glosszában ront neki Szakasitsnak. – Hát ilyen segítséget kapok én? . . .

Felhívom Rákosit. Meghallja a hangom, kérdi: – Mi van, kisöreg? . . . Ha kedves akart lenni, így szólított. – Szakasits volt neki az öreg, én lettem neki a kisöreg. Rákosi beszélt, beszélt, s alig tudtam szóhoz jutni. – Szép munka volt – mondta –, Farkas már referált . . . Kettőnknek is le kellene ülni . . . Magát is meg akarom hallgatni.

– Én is azért keresem magát – méghozzá igen sürgősen kell leülnünk . . .

– Kérem, akár rögtön is . . .

Kocsiba ugrok, és rohanok a Kommunista Párt központjába. Belépek Rákosi szobájába. Rákosi derűsen, kedélyeskedve jön felém.

– Üljön le . . . Beszéljen!

– Mielőtt beszélnék, mondja meg, mit jelent ez a cikk a Szabad Népben.

Elkomorodik. – Hát . . . nem a legszerencsésebb visszavágás, de hát . . . nem mi kezdtük! Mi nem hallgathatunk . . . azzal vádolnak bennünket, hogy magukkal szemben erőszakot alkalmazunk.

– Rákosi elvtárs! . . . Hogy az utóbbi hetekben volt-e itt erőszak, vagy nem, azt én jól tudom. De most nem erről

van szó! Szakasits dühös volt, valamit mondott, és erre maguk valósággal letaglózzák. Mi az istent csináljunk most?

– Nézze, Marosán ... Mi sok hibát követtünk el, sokat, ez nem vitás, de azért ne sértegessenek bennünket.

– Rendben van, Rákosi elvtárs, de ... én ennél sokkal több sértést nyeltem már le, és azért a közérdekű dolgainkat nem veszélyeztettem.

Rákosi megáll velem szemben, s megfogja a két vállam.

– De hát mit csináljunk, mondja meg?

– Először is, Rákosi elvtárs: üljön le beszélni, és szót érteni Szakasitscsal ... Legalább annyira, mint amennyire én szót értek a többi elvtárssal.

– Gondolja, hogy ez segít?

– Csak ez segít, Rákosi elvtárs!

– Rendben van! ... Gondolja, hogy hatni tudok Szakasitsra?

– Szent meggyőződésem.

Ezután még beszélgettünk.

– Nagy dolog az, ami nálunk végbemegy – mondta Rákosi. – Legyen meggyőződve, Marosán, amit maga tett, azt a Kommunista Párt és a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom soha nem felejti el. A maga szerepe és kiállása a munkásegység mellett, az egységes pártért, egyedülálló! Ezt én különösen sokra értékelem. Ígérem magának: soha nem lesz megbánnivalója, és mindig csak büszke lesz munkájára. Azt kérem, hogy Farkassal üljön össze, és legyen szoros kapcsolatuk egymással. Állapodjanak meg egy felsőszintű kommunista és szociáldemokrata tanácskozás időpontjában. Néhány dolgot még el kell döntenünk ...

Ezután Rákosi melegen érdeklődik Bán, Kéthly és Kisháziról.

– Kisháziról gondoskodni kell – mondja Rákosi. – Meglátja, gondoskodni is fogunk róla. Kéthly ... hm ... buta

nő, nem hallgatott rám! Bán viszont jól tette, hogy elment; ott, távol, majd rendbe jön idegileg.

Közöltem vele, hogy sajnos, Kisházi agyvérzést kapott, és kórházba szállították.

– Jó, hogy szólt. Gondoskodni fogunk arról, hogy az orvosok becsületesen kezeljék. Mondja, sokan mentek külföldre?

Felsorolom a neveket.

– Nem baj! Jobb így!

Megszólal a telefon. Rákosi felveszi. Felkiált: – Szervusz, Szaki!... Hogyne, már én is hívni akartalak. Rendben... Tudod, mit: ebédelj velem! Igen... Beszélnünk kell nekünk, két öregnek. Látod, látod... amíg odavoltunk, ránk borították a házat! Hej, ezek a fiatalok! De mi majd rendbe szedjük.

Nagy kő esik le a szívemről.

Amikor leteszi a kagylót, elgondolkozik. – Látja, csak rendbe jönnek a dolgok!

Tőle átmegyek Farkashoz, majd visszarohanok a pártközpontba. Justus, Révész, Vajda társaságában összegezem a történteket. Jó, hogy körülöttem vannak – egyensúlyban tartanak, és felelősségteljesen támogatnak.

Másnap reggel arra ébredtem, hogy feleségem Rákosival beszél telefonon. Átvettem a kagylót. Rákosi azt mondja:

– Magának volt igaza. Hiába, tapasztalt ember, s jó emberismerő. Szakasits, szíve szerint, akarja az egyesülést. Csak attól fél, hogy a személyi áldozatok nagyok és feleslegesek lesznek. Egyetértünk. Ide hallgasson, Marosán: abba kell hagyni az emberek molesztálását! Mi majd teszünk róla. Ha valami problémája van, szóljon nekem vagy Farkasnak.

Megkönnyebbülten indultam neki a napnak. Délelőtt Szakasits besétált a pártközpontba, és feljött hozzám. Nyugodtan beszélgettünk – mintha tegnap nem is történt volna

semmi, referáltam neki. Semmit se szóit a Rákosival való beszélgetéséről.

Mivel Bán helyett Szakasitsot jelölték ki iparügyi miniszternek, nagyon elfoglalttá vált – Szakasits Budapest főpolgármestere, iparügyi miniszter, miniszterelnökhelyettes – kicsit sok, s emellett készülünk a kongresszusra! A referátumot is neki kell tartani.

– Marosán – mondta nyugodt hangon –, csináljátok úgy, ahogy eddig . . . Csak arra vigyázzatok, hogy minél kevesebb legyen a baj, és minél kisebb a személyi sértődés. Legyen már vége a testvérháborúnak!

HARMINCHETEDIK FEJEZET

A február 18-án lezajlott kibővített összvezetőségi üléstől a március 6-án megnyíló kongresszusig három hét állt rendelkezésünkre. Ezalatt a három hét alatt felmérhetetlen utat tettünk meg. Nem hangozhat fráziskent, ha azt mondom: ami akkoriban zajlott, igazi történelemformáló változás; mi pedig ennek felelős irányítói és szereplői voltunk.

Az ország 1848 centenáriumának megünneplésére készült. Egyúttal a Kommunista Kiáltvány megjelentetésének is százéves évfordulója volt.

A Szociáldemokrata Párt 75 esztendős történelmi múltjának tanulságai mindennapi aktualitássá váltak. Aki akkoriban nem érezte a történelmi időt, az nem értékelhette kellően az 1948 márciusára összehívott szociáldemokrata kongresszus jelentőségét sem.

A gyűlölet és a szeretet, a dicséret és a megvetés, a hűség és az árulás légkörében éltünk. Közvetlen barátaim, akik régen ismernek, szörnyűlködve hallják a személy szerint nekem címzett itthoni és külföldi vádakat. Ezek a vádak azonban nem befolyásolnak, és nem tántorítanak meg. Voltam én már ebben a hazában hazaáruló – szovjet, angol és amerikai ügynök –, szabotálója a dicsőséges német–magyar barátságnak és őszinte szövetségnek. Emiatt álltam hadbíróság előtt. A Szociáldemokrata Párton belül – és a munkásmozgalomban – voltam már kommunista és szovjet

ügynök. Legfőképp Peyerék szemében. De ezek a vádak elhalványulnak a mostaniakhoz képest. Ki változott meg – én vagy az emberek? Az a meggyőződésem, hogy maradtam, aki voltam, és csinálom azt, amit mindig is meggyőződéssel akartam cselekedni.

Hetek óta a Szociáldemokrata Párt teljhatalmú vezetője vagyok. Szavaim, intézkedéseim, döntéseim sorsdöntően változtatják meg a párt és ezen keresztül a hazai munkásmozgalom fejlődését. De nem vagyok egyedül. Többen vagyunk, akik a munkát csináljuk. Egy ember egymaga ilyen jelentős változást nem tud előidézni. A munkásmozgalom nem egy ember ügye! Ami a Szociáldemokrata Párton belül történik, azt a párt következetesen marxista szárnya viszi véghez.

A gyűlölet hullámai ellenem akkor korbácsolódtak viharossá, amikor a Szabad Nép február 21-i, vasárnapi számában megjelent Révai József „Szociáldemokrata önbírálat" című vezércikke. Lényegében azt összegezte, amit én elmondottam, s amivel teljes mértékben egyetértettek közvetlen politikai munkatársaim és barátaim: Justus Pál, Vajda Imre, Révész Ferenc és Schiffer Pál. Felelősségük azért az időért és a történtekért azonos. Révai cikke azonban a történelemkutatók előtt – Révai felfogásában – mégis úgy fog szerepelni, mint csupán az én önbírálatom, ami akkor jelentős eseménye volt a magyar munkásmozgalomnak és az egész magyar demokratikus politikai életnek. Hiszen a Szociáldemokrata Párt kormányzó párt! S amit Révai írt, az nem Révai egyéni véleménye – Révai cikke a Kommunista Párt véleményét fejezte ki.

Révai cikke beszédemet és az elfogadott határozatot pozitív lépésként értékelte:

„Nemcsak a személyi és a szervezeti rendszabályokra, gondokra gondolok, amelyekkel a szociáldemokrata elvtársak a jobboldal ellen felléptek; ennél nem kevésbé fontos

az az ideológiai támadás, amelyet Marosán György a szociáldemokrata jobboldal egész politikája ellen intézett! Üdvözöljük és helyeseljük azt az önkritikát, amelyet Marosán elvtárs testvérpártunk politikájával szemben alkalmazott, s amelynél szókimondóbb, következetesebb önkritika szociáldemokrata részről a Szociáldemokrata Párttal szemben eddig még nem hangzott el. Az önkritika előfeltétele az ideológiai tisztázódásnak és a jobboldali befolyás okozta ingadozás leküzdésének. Annál nagyobb örömmel állapítjuk meg azt a komoly lépést előre, amelyet Marosán elvtárs önkritikája jelent, mert a szociáldemokrata elvtársak eddig éppen erre a lépésre tudták a legnehezebben elszánni magukat, pártjuk múltjával és egyes vezetőivel való helytelen szolidaritásból vagy hamis presztízs-szempontokból. A jég ebben a tekintetben megtört. Marosán elvtárs kimondta, hogy a felszabadulás után testvérpártunknak alapos revíziót kellett volna végrehajtania a huszonöt éves ideológiával szemben. Közelíteni kellett volna ahhoz az ideológiához és gyakorlathoz, amelyet Lenin neve és műve jelez. Megtörtént ez? 1945-ben, a szociáldemokrata kongresszuson ugyan már nemcsak Marxról beszéltek, hanem Leninről is, de a kongresszus után, mint Marosán mondotta, cipelünk magunkkal kétértelműséget."

Révai értékelése felvetette az egyesülés leglényegesebb kérdését: az ideológiai kérdést, amelyről ugyan már sokat vitatkoztunk, de megegyezés nem született. Ezután csak szembe kellett néznünk vele, s válaszolni kellett az eddig feltett kérdésekre. De lehetséges ez alig három hét alatt, amikor az idő úgy rohant, és napok alatt szinte több történt, mint eddig évek alatt?

Válaszolni kellett – ezt az idő parancsolóan megkövetelte. De nem én voltam a párt ideológusa. Kifejezésre juttattam, amit a helyzet megkövetelt, de azt törvénybe foglalni, arra felkészültebb emberek feladata volt.

A baloldal legjobbjai eljutottak Leninig – nem kényszerből, hanem felkészültségük folytán. Számomra jelentős könnyebbséget jelentett, hogy régi barátaim is ebbe az irányba segítették fejlődésemet. Már emiatt is lehetetlen elfelednem: Vajda Imrét, Neufeld Andort, Nádas Endrét, Justus Pált és még sok más, felszabadulás előtti barátomat.

Azt is meg kell mondanom világosan és érthetően, hogy megmaradtam szociáldemokratának, megmaradtam baloldali marxistának, aki a kommunista- és szovjetbarátságon keresztül a Kommunista Párt ideológiai és politikai vonalának elfogadásáig jutott el. Ettől persze még, egyik napról a másikra, nem váltam kommunistává.

Van ebben valami ellentmondás? Csak azok számára lehet, akik távol éltek a magyar munkásmozgalomtól, és akiket sosem fűtött a munkásegység gondolata.

Amikor 1948. március 6-án reggel kilenc órakor a Parlament üléstermében megnyitottam a Szociáldemokrata Párt XXXVI. kongresszusát, tiszta helyzetben és teljes belső meggyőződéssel állhattam a kongresszus elé, amelynek egyszemélyben rendezője, irányítója és határozatának végrehajtója lettem.

A terem ünnepélyes, történelmi elhatározások levegőjével telített. Kongresszus, amely lehetővé teszi, hogy a Szociáldemokrata Párt becsülettel töltse be történelmi hivatását.

A kongresszus menetét két jelentős esemény határozta meg: Szakasits jelentése és határozati javaslat a két párt egyesülésének kimondására; majd az én kiegészítő referátumom az elmúlt hetek forradalmi eseményeiről. Ezt követőleg pedig: a vezető személyek pártból való kizárásának a kongresszus által történő jóváhagyása.

A párt belső helyzete most már mindenki előtt tisztázott. A kongresszuson azonban a külföldi testvérpártok reagálásának is lényeges szerepe jutott. Erre a kongresszusra nem sok ország küldte el megbízottait. Kevesebben voltak, mint

a román szociáldemokrata párt kongresszusán. Nyugatról az olasz, a belga és a holland, a népi demokratikus országokból a csehszlovák, a román és a lengyel szociáldemokrata párt képviseltette magát. A lengyelek megjelenése a kongresszus nagy eseménye és jelentős segítség volt.

Hogy a szociáldemokrata pártok internacionalizmusa hogyan jutott kifejezésre, azt három jelentős táviratmutatta meg. A kongresszus hasonlóképp válaszolt ezekre.

Az angol párt a következőket írta: „A legutóbbi hetek folyamán hozzánk érkezett hírek világossá teszik, hogy a magyar szociáldemokrata párt apparátusát vezető személyek nyílt ellentétben cselekszenek a magyarországi szociáldemokrata párt tömegeinek ismert kívánságaival. Különösen a legnagyobb nemzetközi hírnévvel bíró személyeknek a párt vezetőségéből való eltávolítása teszi világossá, hogy a március 6-a és 8-a között tartandó kongresszus összehívása a befejezett tények kényszerű tudomásulvétele céljából történik. Ilyen körülmények között a Labour Párt úgy határozott, hogy a pártülésre nem küld delegátust. Morgan Philips."

A kongresszusi küldöttek viharos közbekiáltásokkal válaszoltak:

„Nem is hiányoznak!"

A távirat, nem vitás, ellenkező hatást ért el, mint amit elvártak – a *bomba* nem robbant!

A francia párt már politikusabb volt. Guy Mollett írta alá. A távirat szövege a kongresszusi küldöttek részéről megértésre talált.

„Belső viszonyainkra való tekintettel, sajnos, nem tudunk delegátust küldeni a kongresszusra. Nagyon sajnáljuk. Jókívánságainkat és szocialista üdvözletünket küldjük."

A táviratot a kongresszus melegen megtapsolta.

Egy másik távirat:

„A centenáris március 15-e következtében adódott el-

foglaltságom megakadályoz abban, hogy a kongresszuson részt vehessek. A sorsdöntő kongresszusnak történelmi feladatot kell megoldalnia, sziklafalat kell emelnie az ellenforradalmi összeesküvők és a reakció megakadályozására. A világbékét fenyegető kapitalista és imperialista támadás elleni védelemre. A sziklafal legerősebb biztosítéka, megingathatatlan alapja a Szovjetunióval való őszinte barátság (nagy taps), s ennek a szövetségnek a lelkekbe edzése és a munkásosztály egységes harca. Ezt építik, ehhez a munkához, a kongresszus tanácskozásához sok sikert kíván sikerekben, áldozatokban, tragikus sorsfordulatokban gazdag pártunk XXXVI. pártgyűlésének: Böhm Vilmos. (Nagy taps.)

A táviratnak külön története van, s azt kevesen ismerték. Naponta telefonösszeköttetésben voltam Böhmmel, megkérdezte tőlem, küldjön-e táviratot, ha már nem lehet jelen a kongresszuson. Azt feleltem neki, hogy azt őrá bízom, de véleményem szerint mindannyian örülnének a táviratának.

Böhm távirata jelentős tett volt – több mint állásfoglalás. Ezzel a távirattal Böhm Vilmos nemcsak mellénk állt, de sok mindent jóvá is tett. Egyedül csak én tudtam, hogy a nagy öreget mi vezette. Ezután nemsokára lemondott. Súlyos beteg lett – aztán ő is kilépett az életemből. Ezt nagyon sajnáltam. István fiát feleségestől indítottam Stockholmba.

Ez volt a kongresszus nyitánya. Az elnök ezután átadta a szót Szakasitsnak.

Szakasitsot forró ünneplésben részesítették. Mint a Szociáldemokrata Párt nagy vezetője, ekkor utolsó jelentős beszédét mondotta el. Egyszemélyben volt a múlt és a jelen. Igen kényes és fontos szerep jutott neki a párt történetében.

Szakasits beszélt a pártról, amely hetvenöt évvel ezelőtt lerakta alapját a szocialista mozgalomnak Magyarországon. Ez a mozgalom generációkat nevelt és szólított harcba.

Nagyszerű és büszke mozgalom volt – ahogy Szakasits mondotta –, nélküle Magyarországon szürkébb lett volna az élet, lassúbb a fejlődés, csenevészebb a kultúra, gyengébb az ipar és szegényebb az ember. A párt érdemeit az utókorra alig lehet szebb fogalmazásban hagyni, mint e költőhöz méltó szavakkal.

Beszélt a forradalmakról és ellenforradalmak elleni hősi harcokról. Izzón idézte fel a múltat, amelynek nemcsak személyes résztvevője, de egyben vezetője is volt. Patetikus szavakkal mondotta:

– Elhaltak a párt legjobbjai . . . s belső harcok tépázták a pártot, de e belső harcok ellenére is, a proletariátus pártja maradt . . . Nem tágított eszméitől és a célkitűzéseitől . . . A szocialista forradalom zászlaját sosem ejtette sárba. A szociáldemokrata mozgalmat sem belülről, sem kívülről nem tudták széjjelverni . . . Ezt a mozgalmat nem sikerült tartósan sem a kompromisszumok, sem az árulás útján vezetni és – a hatalom sem bírt vele! A Peyer–Bethlen-féle gyalázatos paktum is nyilvánosságra került . . . A szervezett munkásságra hiába akarták ráerőszakolni az értelmetlen kompromisszumok bilincseit – ezeket a bilincseket a szervezett munkásság mindig széttörte. Munkásaink kiáradtak az utcára, tüntettek és sztrájkoltak – szembefordultak a hatalommal, és újra szembefordultak a jobboldal vezetőivel, akik már akkor sem ismerték a történelmi helyzet követelményeit . . . nem értették meg: megmaradásukért nem kell akkora árat fizetni, mint amekkorát fizetni akarnak, hiszen az ellenforradalom urai akkor sem mertek volna hozzányúlni a párthoz és a szakszervezetekhez, ha azok határozottabb és meg nem alkuvóbb politikát folytattak volna!

Ez történelmi tény. De Szakasits ennél még fontosabbat is kimondott, amelyet a nemzetközi mozgalomnak is ismernie kellett:

– De akkor már, elvtársaim, tulajdonképpen két párt

volt az egy pártban, és így maradt az egész ellenforradalmi korszak alatt; sőt, azt is mondhatnánk: tulajdonképpen három párt lakott a szociáldemokrata pártszervezetekben és a szakszervezetekben:

a Peyer-féle opportunisták;

a forradalmi baloldali szociáldemokraták (élénk taps) és az illegális kommunisták (élénk taps).

Ez utóbbiak tekintélyes része a pártban dolgozott, és az opportunizmus szelleme már emiatt sem tudott soha úrrá lenni a mozgalomban. A mozgalomban valami sajátságos kettősség élt az ellenforradalmi idők alatt, és talán éppen ezért jelentkezett annyiszor ellentét a tömegek és a vezetők között... és éppen ezért lobbant lángra annyiszor a forradalom tüze...

– A kommunista elvtársak – folytatta Szakasits – illegális harca, mondjuk meg nyíltan és őszintén, nem maradt hatástalanul a szociáldemokrata mozgalomban. A pártban hatékonyan érvényesült a kommunisták ösztönző ereje. Ebben van 1930. szeptember 1-nek jelentősége is. És az is, hogy hiába dörgi el Gömbös a fenyegetést, hogy csomagoljunk!... Visszaüzentünk, hogy nem csomagolunk!... Hiába jöttek a nyilasok, hiába jött Imrédy, aki meg akart fojtani bennünket, és az árulás mérgét bevitte a pártba, de az egészséges test kivetette magából ezt a mérget. Ezek a harcok visznek el az 1939–40–41-es évek egészségesebb mozgalmáig. A szociáldemokrata baloldal és a kommunisták együtt védelmezték azt a politikát – azt az irányvonalat –, amely a szovjet győzelmet vette számításba, és amely a munkásegységet tűzte ki célul... Így éri a mozgalmat a német megszállás, és ez teszi lehetővé a földalatti tevékenység legfontosabb eseményét, azt a megegyezést, amelyet a kommunista párt földalatti vezetőségével kötöttünk a két párt együttműködése és majdani egyesülése érdekében...

– Ez lett a pillanata az egész magyar politikai és gazda-

sági élet új alapokon való elkezdésének. Az aláírt történelmi okmány szabta meg politikánkat a felszabadulás utáni időkre is. Helyes politika volt? . . . A válasz csak az lehet, hogy helyes volt! Nem véletlen műve volt, hogy ezt a koncepciót alakítottuk ki. Ebből is következett a munkásegység számunkra elvitathatatlan szükségszerűsége.

Ha a felszabadulás után úgy alakult is a helyzet, hogy a dolgozó tömegek mégis két hadoszlopban vonultak fel, hogy a munkásosztály két nagy pártja külön-külön lásson hozzá feladatai elvégzéséhez, nem érinthette az alapvető princípiumot. Mindenki tisztában volt azzal, hogy ami lett, csak átmeneti állapot – előbb vagy utóbb a két nagy munkáspártnak egyesülnie kell!

Szakasits önkritikusan folytatta:

– A baloldali szociáldemokraták áldozatai lettek a pártegység illúziójának. Erről őszintén kell beszélni . . . Fel kell tárnunk a baloldal tévedését – a magam tévedését is –, mert csak így jutunk tisztázáshoz . . . és csak így jutunk megnyugtató elhatározásokhoz. Mi, akik most azt javasoljuk a pártgyűlésnek, hogy a megválasztandó új pártvezetőség kapjon felhatalmazást arra, hogy azonnal vegye fel a Kommunista Párt vezetőségével a tárgyalásokat a két munkáspárt egyesülése érdekében . . . – fergeteges taps. – Azt hiszem, az elvtársak ezzel a tapssal üzenni akartak az angol Munkáspártnak. (Nagy taps.)

– Mi, akik most javaslatot teszünk a kongresszusnak, őszintén megmondjuk, hogy korábban, néhány hónappal ezelőtt még nem láttuk befejezettnek pártunk történelmi hivatását.

– A nemzetközi helyzet, a belső helyzet, az előttünk álló óriási feladatok mind azt követelik tőlünk, hogy minél hamarabb lássunk neki a két párt egyesítése előkészítő munkájának. A két párt haladék nélkül vegye fel a tárgyalásokat, és késedelem nélkül fejezze be azokat. Nincs értelme a

huzavonának, annál kevésbé, mert hiszen a kérdés megoldásra teljesen megérett. Mi akarjuk, a tömegek akarják... legyen meg minél hamarabb, és legyen meg úgy, hogy ebből az egyesülésből igazi testvériség szülessen! Legyen meg úgy, hogy általa a magyar demokrácia megerősödjék, s hogy az egyesülés igazi békét vigyen az üzemekbe, a hivatalokba, a falvakba, a városokba, az épületállványokra és a bányák mélyére... Legyen ez az egyesülés emberi és szocialista!

– Menjen végbe a munkásszolidaritás erkölcsi törvényeinek megfelelően, és menjen végbe úgy, hogy a szociáldemokrata tömegek büszkén, öntudatosan, zárt és megbonthatatlan sorokban vonuljanak az egyesülés útján, és az öröm és a boldogság érzésével érkezzenek a Kommunista Párt tagjaival együtt az egységes pártba... Ha így történik, roppant nagymérvű gyarapodáshoz jut a munkásmozgalom, és az egyesülés ténye történelmi magaslatra emelkedik...

– Javasoljuk: a XXXVI. kongresszus tudomásul veszi és jóváhagyja az intézkedéseket, amelyeket a főtitkárság január 1-től a kongresszus összeüléséig a párt megtisztítása érdekében cselekedett. A XXXVI. pártgyűlés a történelmi helyzet felismerése alapján megállapítja, hogy azok a feltételek, amelyeket a két munkáspárt földalatti vezetősége 1944-ben körvonalazott, mint az egységes munkáspárt megteremtésének előfeltételeit, nagyrészt bekövetkeztek... A XXXVI. pártgyűlés tehát annak felismerésével és attól a vágytól vezettetve, hogy a három évtizedes kettészakadás után az egy és oszthatatlan munkásosztály politikai és szervezeti egysége helyreálljon, felhatalmazza az új pártvezetőséget arra, hogy haladéktalanul kezdjen tárgyalásokat a Kommunista Párt vezetőségével az egységes munkáspárt megalakításához még szükséges ideológiai, politikai és szervezeti feltételek megteremtése céljából... E tárgyalások

eredményeképpen gondoskodjék az új pártvezetőség arról, hogy mielőbb rendkívüli kongresszus hívassék össze a munkásosztály egységes pártjának megalakítására . . .

Amikor Szakasits befejezte beszédét, és felolvasta a határozati javaslatot, a kongresszus felállt. Percekig zúgott a taps és az éljenzés.

Szünetet nem rendeltünk el. Szakasits után Rákosi Mátyás – óriási lelkesedés közben – a Magyar Kommunista Párt üdvözletét tolmácsolta. Majd felolvasta beszédét. Idézek beszédéből:

„Mindannyian tudatában vagyunk a kongresszus történelmi jelentőségének. Ez a pártgyűlés valóban új korszakot nyit nemcsak a magyar demokrácia, de az egész magyar nemzet fejlődésében is. Új helyzet állt elő: a magyar dolgozó nép, a munkásegység teljes szervezése, megvalósítása került napirendre . . ."

„. . . Hogy az egységfront a két munkáspárt között nem szakadt meg, és hogy ez az egységfront a jobboldali árulók dacára a magyar demokrácia hajtóereje maradhatott, ez felmérhetetlen értéket teremtett. Ebben elévülhetetlen érdemei vannak a baloldali szociáldemokrata elvtársaknak . . . különösen elévülhetetlen érdemei vannak Szakasits és Marosán elvtársaknak."

Rákosi Mátyás tehát a kongresszust történelmi jelentőségűnek tartja, az egységes munkáspárt megteremtését pedig a baloldali szociáldemokraták érdeméül tudja be: az egységfront nemcsak létrejött, de hatékony erőt is jelent.

Ennek jelentősége volt. A kongresszuson az alaphangulatot ugyan Szakasitsnak kellett megadni, azonban Rákosi, felszólalásában Szakasits mondanivalójához kapcsolódva, a küldöttek egységes megnyilatkozását váltotta ki.

A kongresszus élénk és lelkes volt. Vitája pezsdítőn eleven, a levegője harcos. Az első nap végén is felmérhető volt, hogy ez a kongresszus az összes fő kérdésekben egy-

séges. Ezt az egységet erősítette két alapvetően fontos felszólalás is: Vajda Imréé és Justus Pálé. Vajda a tervgazdálkodásról, a jövendő ötéves tervről s általában a magyar élet fejlődéséről és jövőjéről beszélt, logikusan jelezve, hogy minden, aminek történni kell, a szocializmusért kell hogy történjék. Bánnal szemben kritikája alapos és konkrét volt – a lényeget érintette. Idézem:

„Azokat az elvi jelentőségű döntéseket, amelyeket a tervgazdálkodásra való áttérés önmagában rejteget, Bán Antal fel sem tudta fogni, nemhogy képes lett volna a XXXV. kongresszust abba az irányba vezetni, és még kevésbé volt képes a maga helyén ennek megfelelően eljárni. Elsikkadt a tervgazdálkodás elvi jelentősége a kongresszus előtti referátumban, elsikkadt az azt követő politikai magatartásban, de ott, ahol Bán egyedüli felelőssége állott, ahol ezt a felelősséget senkivel sem osztotta meg, az Iparügyi Minisztériumban tűrte, hogy a tervgazdálkodással aktívan szembeszálljanak, szabotálják a tervet, s mialatt az osztályharc mérete mindjobban kibővült, a küzdelem élesebbé vált, a visszahúzódó tőkések az Iparügyi Minisztériumban találták meg egyik mentsvárukat. A XXXV. kongresszus így nem ismerte fel, milyen döntő harc megindulásához adta hozzájárulását. A párt nem készült fel erre a harcra, és amikor annak kezéből a vezetés a mindinkább harcrakész, harcra képes Kommunista Párt kezébe csúszott át, sértődötten próbált ez ellen hadakozni. Így, ahelyett hogy a fejlődést a szocialista programnak megfelelően siettette volna, annak számos esetben kerékkötőjévé vált."

Vajdánál jobban senki sem felelhetett meg a Bán elleni bírálatra, és nálánál jobban Bán személyi felelősségét sem rajzolhatta volna fel senki. Vajda Imre ezzel a felszólalásával a kongresszus figyelmét talán a legdöntőbben elvi és gazdaságpolitikai kérdésekre terelte.

Vajdát Justus Pál követte. Ő a Szociáldemokrata Párt

és a politikai élet fő, döntő, elvi kérdéseit elemezte, és tett le megcáfolhatatlan tényeket a kongresszus asztalára. Idézem:

„Amikor mi azt mondottuk, hogy a két munkáspárt szoros szövetsége a párt elvi és politikai alaptételéhez tartozik, és ráütünk a kezére annak, aki ehhez hozzá próbál nyúlni, akkor ők, a jobboldal, nagyon helyeseltek, és azt mondották, persze, együtt kell működni, csak közben minden lehetőt és lehetetlent megtettek az együttműködés felrobbantása céljából. Amikor mi azt mondtuk, hogy forradalmi, baloldali párt vagyunk, akkor ők, a jobboldal, kerestek nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szövetségest az ellenforradalmi Magyarország maradványaival. Nos, elvtársak, elméletnek és gyakorlatnak ez a teljes kettészakítása minden reformizmust, minden revizionizmust, minden opportunizmust a tévedésektől elvitt, el kellett vinnie a tudatos, szándékos osztályárulásig. Mi volt ennek a híres jobboldali ellenforradalmi kísérletnek a célja? Az, hogy menjünk ki a kormányból, menjünk ellenzékbe a magyar demokráciával szemben, hogy szakítsa meg a Szociáldemokrata Párt az együttműködést a Kommunista Párttal, és hogy kiverjék, kiseperjék a baloldali szocialista vezetőket a pártból . . ."

Később Justus így folytatta:

„De beszéljünk egy szót arról is, elvtársak, hogy sokan közöttünk beszéltek erről, és szavakban akarták az egységes munkáspárt megalakítását, csak éppen valami nagyon ködös, nagyon távoli jövőbe akarták kitolni, valahogy úgy, ahogy a reformista, opportunista szociáldemokraták beszéltek a szocializmusról mint távoli végcélról, amelyhez a napi politikának semmi köze."

„A szocializmusnak nem távoli, de ismétlem, a mi életünkben történő megvalósítását akarjuk. (Élénk taps.) És végül, tisztelt elvtársak, ebben a harcban, a revizionizmus elleni könyörtelen és végig következetes harcban fog meg-

születni az az ideológiai egysége a munkáspártnak, a magyar munkásosztály egységes pártjának, mely egység érdemessé teszi ezt az egységes munkáspártot arra, hogy a marxi teóriát – a leninizmus teóriájának nevét valóban zászlajára írja, és hogy ennek az elméletnek a segítségével a legszebben ünnepelje meg a Kommunista Kiáltványnak, a munkásmozgalom ez alapokmányának centenáriumát. Komoly, nagy, erőteljes és talán a legfontosabb lépést tegye Marx és Engels szocializmusának megvalósítása felé." (Hosszan tartó taps.)

A második nap e két jelentős felszólalása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy pontot tegyek a lényegi mondanivalók után. Amikor rám került a sor, nyugodtan léptem a kongresszus elé. De igen meglepődtem: amikor helyemről felállva, elindultam az emelvény felé, a kongresszus minden tagja felállt, és olyan ünneplésben részesített, hogy percekig nem juthattam szóhoz. Az ilyesmit Szakasitsnál és Rákosinál természetesnek véltem, de túlzásnak tartottam, hogy a kongresszus engem hasonlóképp fogadjon.

Körülnéztem a csillogó és szemet káprázta parlamenti teremben. Előttem ültek a magyar munkásmozgalom és a politikai, szellemi élet jelentős vezetői. Kissé reszkető hangon, de belső biztonságtól vezetve beszélni kezdtem:

„Azzal kell kezdenem felszólalásomat, hogy azt a valamennyiünk számára nagyon nehéz megbízatást, amelyet vállaltunk és véghezvittünk, a kongresszusnak, mint legfelsőbb fórumnak, visszaadjuk.

– Szakasits elvtárstól négy héttel ezelőtt, mielőtt Moszkvába utazott, felhatalmazást kaptunk, hogy a párt és a magyar munkásosztály érdekeinek megfelelően éljünk és dolgozzunk. Ezt a felhatalmazást most a kongresszusnak azzal adjuk át, hogy mától fogva megszűnik a személyes szerepünk és felelősségünk – mindezt a kongresszus veszi át tőlünk –, az egyéni szerepet és felelősséget a kollektíva, az

egész kongresszus hivatott vállalni. Az egész ország ránk tekint – szoktuk mondani. Most kétségtelenül így van. Ennek a kongresszusnak munkáját és határozatát az egész ország figyelemmel kíséri. Azok felé a magukat szocialistának tartó külföldi elvtársak felé fordulok, akik négy hét óta gyalázzák pártunkat és vezetőit. Amit az utóbbi hetekben Magyarországon csináltunk, az ennek a pártnak a történelmében példátlan. Ezt nem lehet pártszervezeti szabályzattal megmagyarázni – forradalom volt ez a párt életében. (Taps.) Nem párttitkárok lázadása és forradalma, hanem a tömegek tiszta lázadása és forradalma (lelkes taps), amely tömegek tiszta helyzetet akartak teremteni saját pártjuk és a magyar munkásosztály számára. Ha nagyon rossz modorúak akarnánk lenni, akkor azt üzennénk Nyugatra: mi nem tartozunk felelősséggel senki másnak, csak a magyar munkásosztálynak. (Hosszan tartó taps.) A magyar munkásosztály pedig velünk együtt vállalta – és vállalja – azt a munkát, amelyet végeztünk. (Úgy van! – Taps.) Mert nagyon rossz vezető és igen csapnivaló tömegpszichológus lenne az, aki feltételezné, hogy nyolc-tíz ember forradalmat csinálhat, ha ennek a forradalomnak az előfeltétele nem érett meg a tömegekben. (Úgy van! Úgy van! – Taps.)

Február 18-án elmondtuk véleményünket ország és világ előtt. Akkor a kételkedők számára is leszögeztük, hogy ráléptünk az egységes munkáspárt megteremtésének útjára, és – nincs út visszafelé! (Lelkes taps.)

Még egy formaságra akarok rámutatni. A kongresszusi küldöttek kontrollálhatnak engem, és a sajtó legyen szíves, húzza alá azt, amit most mondok, mert Nyugaton sok mindent fognak erről beszélni: a kongresszusi küldötteket nagyrészt 1947 decemberében és 1948 január elején választották meg. Azok mind itt vannak. A listán nem változtattunk. A kongresszusról csak az a nyolc-tíz küldött hiányzik,

aki önként lemondott küldetéséről. Mindenki itt van hát, akit törvényesen megválasztottak. (Úgy van!... Úgy van!) Ez a kongresszus a párt szervezeti szabályzata értelmében ült össze. Joga van hát határozatot hozni! Ennek hangsúlyozása azért is szükséges, hogy annak az egy-két rágalmazónak – Magyarországon és külföldön egyaránt – torkára forrasszuk a szót. Igaz ugyan, hogy itt, február 18-án forradalom volt, de ez a kongresszus törvényesen jött létre – megbízatását a kongresszuson való részvételre mindenki igazolta. Valaki megkérdezheti, miért fontos ez? Mert igazunkban erősek vagyunk, kemény harcunk volt, és biztosak voltunk a győzelemben! És vigyáztunk is, mert ezt a győzelmet a magyar munkásosztály számára tisztává, becsületessé is akartuk tenni!

– És most, továbbmenve, elemezzük, lényegében mi a párt, s mi a célja? Cél a párt, vagy eszköz? A párt eszköz! A párt ne azért legyen, hogy titkárai, főtitkárai, elnökei, esetleg miniszterei legyenek. Pusztán ezért nem kell párt! (Úgy van!... – taps.)

– A párt nem azt a célt szolgálja, hogy egyes személyek egyéni karrierjét támassza alá, egyeseket tekintélyessé tegyen. A párt legyen tökéletesen jó fegyver annak az osztálynak a kezében, amelyet szolgálni akar. Ha a baloldal és a jobboldal között harc volt, akkor e harcnak egyik súlyos oka az volt, hogy a jobboldal a pártot *célnak* tekintette; célnak, amellyel élni lehet, pozíciók szerzése érdekében. Emiatt sem értettük egymást a pártvezetőségi üléseken. Idegen nyelven beszéltünk egymás közt. Mi ugyan megértettük őket – ők nem értettek meg bennünket! Vagy nem akartak megérteni, amikor arról folyt a vita, hogy a Szociáldemokrata Párt ne folytassa ott, ahol 1944. március 19-én abbahagyta.

– 1942-ben egy elvtársnak azt mondottam: a felszabadulás után a Szociáldemokrata Párt drága árat fog fizetni

azért, hogy nem gondoskodott megfelelő káderekről. Peyer fejére két napon át olvastam huszonöt esztendei bűneit. Mint főtitkár, huszonöt éven át nem engedte kinevelődni a fiatalokat. Ezután indult csak egy akció, azzal a céllal, hogy a pártvezetőség minden pártszervezeti vezető mellé állítson odavaló embert, mert a felszabadulás után szükség lesz rá. De ez az intézkedés már elkésett. Arról is beszélni kell, hogy az utóbbi esztendőben ebben a pártban annak volt a legnagyobb hangja, akinek a legkevesebb része volt az ellenállásban, aki csak *megérkezett* közénk, és készen kapta a Szociáldemokrata Pártot!

– Amikor felhatalmazásunkat visszaadom a kongresszusnak, még valamit le kell tenni a kongresszus asztalára. Nekem jutott osztályrészül az a feladat, hogy a kizártak névsorát a kongresszus elé terjesszem, s egyben a kongresszus elnökségének átadjam a vonatkozó történelmi dokumentumokat. Itt van Magyarország valamennyi üzemi pártszervezetének levele; csak őket tolmácsolom. A külföldi elvtársaknak is módjuk van betekinteni az okmányokba, megállapíthatják, hogy Magyarország valamennyi fontos üzeme és pártszervezete követelte ezeknek a vezetőknek a pártból való kizárását és a mandátumuktól való megfosztását. (Nagy taps.)

– Végül azokhoz a szociáldemokratákhoz szólok, akik keményen, tisztességesen és becsülettel verekedték végig ezt a nehéz harcot; akiket nem érdekelt a pozíció, és attól sem féltek, hogy milyen szerep vár majd rájuk, ha elvégezték történelmi méretű, politikai feladataikat. Ezeknek az elvtársaknak segítségével, tiszta szívvel és becsülettel vittük végig harcunkat. Ez a történelmi kongresszus lezárja munkánk eddigi fejezetét. Most elkezdődik az új fejezet.

– A szociáldemokrata elvtársaktól azt kérem, hogy segítsék elő azt, hogy az egységes magyar munkáspárt légköre és politikája egységes és jó legyen. Rákosi elvtárs beszédé-

ben jelezte az elvek tisztázásának szükségességét. Azt hiszem, mindannyiunk nevében kijelenthetem: Rákosi elvtárs, ezeknek az elveknek tisztázásában mi is részt akarunk venni! És a becsületes, kemény, forradalmi harcunkat a kommunista elvtársakkal együtt akarjuk folytatni abban a munkáspártban, amelytől a magyar nép teljes szabadságát várja, az európai népek pedig a világbéke erősítését remélik tőle!"

A kongresszus tagjai helyükről felemelkedve éljeneztek és tapsoltak.

Leléptem a dobogóról. Zúgó taps és lelkesedés kísért a helyemre.

Verítékben fürödtem, az idegeim pattanásig feszültek. Gyengeség és fáradtság vett erőt rajtam.

Szünetet rendeltek el. Rajk Lászlóval a Parlament büféjébe mentem. Pohár bor mellett ültünk, és beszélgettünk. Örültem, hogy Rajk mellettem volt.

– Ne beszélj most – mondja Rajk. – Pihenj . . . Nagyszerű voltál . . . Forradalmi tett volt ez! Az igazi nagy lehetőségek most kezdődnek, hogy vége szakad a testvérharcnak.

Valamivel később elbúcsúztam Rajktól, mert közölték velem, hogy Böhm este a pártközpontban telefonon hív, Stockholmból.

Későn este valóban beszéltem Böhmmel. Tájékoztattam a helyzetről – arról is, hogyan fogadta a kongresszus a táviratát.

– Igen örülök – mondta Böhm. Aztán a személyi kérdések izgatták. – Kérlek, Gyurka, minden figyelmedet Kéthlyre és Séligre fordítsd! Vigyázz rájuk! Hogyan ítéled meg a helyzetüket?

– A helyzetüket biztosnak ítélem. – Elmondtam még Böhmnek, hogy ráléptünk az egységes munkáspárt megteremtésének útjára – nincs többé visszaút, s nincs meg-

állás! A kongresszus holnap este meg fogja szavazni az egyesülést, és megválasztja az új központi bizottságot, amelynek feladata lesz a tárgyalások megkezdése a Kommunista Párttal, és az egyesüléssel kapcsolatos tennivalók lebonyolítása. A kongresszuson egyébként minden jelentős vezető felszólalt, állást foglalt, és – velem együtt – vállalták a felelősséget!

– Mikor kezdődnek a tárgyalások? – kérdezte Böhm.

– Pontos dátumot nem tudok mondani. Maradjunk kapcsolatban egymással. Tájékoztatni fogom.

Böhm megkért: ha Pista fia és felesége szeretne kimenni hozzá, hát segítsem őket. Megígértem, és arra gondoltam, hogy Böhmmel már csak a telefondrót köt össze . . .

– Szervusz . . . Jó egészséget . . . Vigyázz az elvtársakra!

Kattant a telefon; csend lett.

A kongresszus három napon át simán lezajlott. Én elnököltem. A választás is simán lebonyolódott. Az emberek felszabadultak, és szemmel láthatóan összeforrtak. Nagy csalódás érte azokat, akik azt hitték, hogy ezen a kongresszuson majd botrány lesz. Az elnöki zárszóban mondottam:

„Most biztos politikai vonalvezetéssel mennek vissza helyükre a küldöttek, elvtársainknak megmagyarázzák a határozati javaslatot, s megmagyarázzák, hogy ezután mi a teendő . . ."

Az új központi bizottság megválasztása és a záróbeszédem után több száz torokból csendült fel az Internacionálé.

HARMINCNYOLCADIK FEJEZET

A kongresszus lezajlott. A Központi Bizottság megválasztotta az új tisztségviselőket. Igen nagy hatáskör összpontosult kezemben. Naponta kellett döntenem legkülönfélébb dolgokban. Bár Szakasits passzív volt, nem éreztem magam egyedül – mellettem volt az egységes Központi Bizottság és külön is olyan segítőtársak, mint Vajda Imre, Justus Pál, Révész Ferenc, Schiffer Pál, Horváth Zoltán, Szurdi István, Vágvölgyi Tibor és Dabronaki Gyula.

Sok elvi és személyi kérdés foglalkoztatott. Az utóbbi a legnehezebb, mert nagy volt a félelem amiatt, hogy ki hová kerül. Érthető: egzisztencia is van a világon! A legtöbb munkát negyedmagammal végeztem – Justusszal, Vajdával és Révésszel. Az elvi, gazdasági, mozgalmi, politikai és szervezeti kérdések nagy részét együtt döntjük el.

A párt kongresszusára jelent meg Rákosi nagy port felvert cikke: „A következő láncszem" címmel. Ebben Rákosi figyelemre méltó dolgokat pendített meg:

„Az elmúlt három esztendő egymást nyomon követő, hasonló megoldást sürgető, halasztást nem tűrő feladatai annyira elfoglaltak bennünket, hogy sokkal kevesebb energiát és figyelmet szenteltünk az elméleti munkára, mint amennyire ez szükséges lett volna.

Ha nem készülünk fel idejekorán, és nem gondoskodunk róla, hogy a legközelebbi hetekben és hónapokban hozzánk

áramló százezrek legalább minimális elméleti oktatásban és átnevelésben részesüljenek, úgy elkerülhetetlenné válik, hogy a pártunk amúgy sem magas elméleti színvonala lesüllyed, elsekélyesedik, felhígul. Ha pedig csökken pártunk elméleti színvonala, akkor csak csökkentett mértékben tudunk eleget tenni azoknak a feladatoknak, amelyek megoldását joggal várja tőlünk, a demokrácia vezető pártjától a magyar nép."

Ez a cikk már a mi kongresszusunkra is hatott. Ebben a kérdésben a kezdeményezés a Kommunista Párt kezében volt. Meg kellett teremteni az egyesülési kongresszus elméleti bázisát – a marxizmus, leninizmus alapján.

Nem volt ilyen egyszerű az egyesülés a vezető szervekbe küldendő delegátusok százalékos megoldása tekintetében. Emiatt sok bonyolult kérdéssel kellett szembenéznünk. Jó ideig a paritásos jelszóval éltünk. 1945-ben – de később is – a Kommunista Párt volt az, amely paritásos alapon akart kialakítani együttműködési gyakorlatot. Ez akkor reális volt. Az 1945-ös választás eredménye is ezt írta elő. Séligék akkor ezt elutasították.

A Kommunista Párt mozgalmi fejlődése olyan gyors volt, és politikai súlya annyira gyarapodott, hogy ezt a paritásos koncepciót – különösen 1946 végén és 1947 elején – már Séligék hangoztatták. Az 1947-es választás után, 1948 elején a paritásos elképzelésnek már nem volt reális alapja. Ezt mindenki jól látta, különösen a vereséget szenvedett jobboldal, tudva azt is, hogy a Szociáldemokrata Párt egyesülés esetén már képtelen ilyen követeléssel fellépni. Mi lehetett az arány a két párt egyesülésénél? Kétharmados kommunista többség, egyharmados szociáldemokratával szemben a vezető testületekben. Ez reális volt, és megfelelt a tényleges helyzetnek.

Kongresszusunk után néhány nappal a Kommunista Párt központjában tanácskozásra ültünk össze. A Szociáldemok-

rata Pártot a tanácskozáson Szakasits, Vajda, Rónai, Révész, Harustyák és én képviseltük. Nem hivatalosan ugyan, de részt vett a tanácskozáson Schiffer Pál is, akit Szakasits magával hozott.

A Kommunista Párt részéről – emlékezetem szerint – jelen voltak: Rákosi, Révai, Gerő, Farkas, Rajk és Kádár.

Először megállapodtunk abban, hogy egy új, összekötő legfelső bizottságot választunk. Ezt Rákosi javasolta. A bizottságnak részünkről: Szakasits, Rónai, Vajda, Harustyák és én, a Kommunista Párt részéről: Rákosi, Révai, Farkas, Gerő és – emlékezetem szerint – Kádár vagy Kossa voltak tagjai.

Választottunk egy szervező bizottságot is, amelybe a mi részünkről: Révész Ferenc, Szurdi István és Dabronaki került. Kijelölték a felelősöket. Legfelső szinten: Rákosi és Szakasits. A végrehajtás vonatkozásában: Farkas és Marosán.

A SZOT egyesülését Kossának és Harustyáknak kellett végrehajtani.

A bizottság kimondta, hogy az egyesült pártnak ideológiai alapját a marxizmus–leninizmus képezi. A szervezet felépítését illetően megállapodtunk az egyharmad:kétharmad arányban. Ilyen arányban kellett összeállítani a Központi Bizottságot és a Politikai Bizottságot, valamint minden más alsóbb pártszervet.

A pártnak elnöke és titkára lesz – minden szinten. Az egyesülési kongresszus küldötteit is ebben az arányban kell összeállítani.

Ebből már látható volt, hogy a majdani Politikai Bizottságban mi csak öt emberrel leszünk képviselve.

A Központi Bizottságba harminc-negyven embert kellett jelölni: mindkét pártnak joga volt észrevételeket tenni a jelöltekkel szemben. Ez a megállapodás sok embernek csalódást okozott. Olyanoknak, akik nehezen értették meg,

hogy az egyesült pártban nem lesz vezető posztjuk. Nekem személy szerint – de politikai szempontból is – vigyáznom kellett arra, hogy a baloldal vezérkara – tehát a nyolcas – feltétlenül bekerüljön a Központi Bizottság tagjai sorába. Sok sértődéssel kellett szembenéznünk, de az élet adta helyzettel és fejlődéssel számolnunk kellett.

A munka jól haladt. A hatalmas előkészületi tevékenység közben ért bennünket a nagy meglepetés: a száz munkáslétszámon felüli üzemek államosítása. Mi, szociáldemokraták nem vettünk részt az intézkedések kidolgozásában. De ez a döntő esemény egyik meggyőző bizonyítéka volt az egyesülés szükségességének. Ha nem mondjuk ki az egyesülést, és ez az államosítás megtörténik, akkor a Szociáldemokrata Párt elvesztette volna munkásbázisát – elhagytak volna bennünket a munkások, mert ennek az államosításnak a hatása lenyűgöző erejű és meggyőző volt! Munkásvezetők a gyárak élén! ... Az egész magyar gazdasági élet vezető posztjait munkások szállták meg. A munkások pedig állami alkalmazottakká váltak!

Ez az államosítás igen komoly csapás volt a reakcióra, de azokra az erőkre is, amelyek az egyesülés körül megpróbáltak zavart kelteni.

Rengeteg munkám volt. Közben Sélig üzent: keressem fel, beszélni szeretne velem. A jelzett időpontban felkerestem. Nem tudtam, hogy mit akarhat – pénzt ő is kapott eleget.

Mielőtt Sélighez mentem, Kelemen Gyula felesége is járt nálam. Kelemen ügyét a bíróság már tárgyalta, s az asszony nemcsak politikailag, de anyagilag is nehéz helyzetbe került. Igyekeztem mindent megtenni, hogy az asszony támogatásban részesüljön – noha sokan óvtak ettől, nem hederítettem rá –, hisz az asszony nem tehetett férje dolgairól.

Séliget kispesti lakásán kerestem fel. Őt is, feleségét is szomorú állapotban találtam.

Egy ideig a családdal együtt beszélgettem, később Séligné és kislánya magunkra hagyott. Sélig fél és bizalmatlan. Ez tartja fogva a családot is. Sélig a következőket mondotta:

– Köszönöm, hogy eljöttél, Marosán... Tudni akarok néhány dolgot. Tudni akarom, mi lesz a családommal és velem? Kell-e számolnom megtorlással, hiszen én most leprás vagyok – ellenség!... Tudni szeretném... mondd meg nekem őszintén, kaphat-e a családom is útlevelet?

Próbálom megnyugtatni. Biztosítékot szeretnék neki adni, ha ezt egyáltalán lehet.

– Imre... Neked van útleveled. Ha szükséges, a családod is kap... A párt egyébként anyagilag teljes támogatást biztosít számodra; éppúgy, mint Kéthlynek. S ha lecsillapulnak a kedélyek... a légkör csendesebb lesz, majd elhelyezkedsz. Erről is gondoskodunk.

Kételkedés csendül ki szavából:

– Van neked ebbe beleszólásod? Vagy a többieknek?...

– Természetesen... De tudod, mit? Néhány nap múlva újból eljövök, és hozom az útleveleket, és hozom a pénzt.

– Köszönöm – mondja.

Amikor kijövök tőle az utcára, a szemben levő háznál Sélig barátai állnak, köztük néhány szociáldemokrata. Mustrálgatnak, de nem jönnek közel. Köszönésemet viszonozzák.

Rajkot keresem fel. Ismertetem vele a dolgot.

– Szóval, Sélig is elmegy?

– Lehet... De az is lehet, hogy csak próbára akart tenni.

Rendben van: családja is megkapja az útlevelet.

Amikor minden együtt volt, kimentem Sélighez. Igen meglepődött.

– Ilyen gyorsan ment? – kérdezte.

– Megígértem, hogy megteszem! Neked is jár az, ami a többieknek.

– Ez igazán becsületes dolog tőled.

Bevallom: nem hittem abban, hogy Sélig elutazik. Azt sem hittem, hogy esetleg a szökés gondolatával foglalkozik. De ahogy a családdal együtt ültünk a felforgatott lakásban, a csomagok közt, arra kellett gondolnom, hogy Séligék készülnek valahova.

Sélig észrevette a meglepődésemet, mert azt mondotta:

– A feleségemet leküldöm Győrbe. Ez, gondolom, helyes, míg a kedélyek megnyugszanak. Én azonban maradok.

Nem kérdeztem semmit. Átadtam, amit kért, s kezet fogtunk. Mielőtt kiléptem a lakásból, azt mondotta:

– Marosán... Hálásan köszönök mindent... Nemcsak azt, amit értem tettél... Azt is, amit másokkal. Gondoskodj továbbra is az elvtársakról. Egyébként... kívánom neked, hogy sose kelljen megbánnod politikádat. Egy biztos: kulcshelyzeted van. Még sok emberen segíthetsz.

Azzal búcsúztam tőle, hogy amit tettem, azt az én helyemben minden becsületes proli megtette volna. Ha ennek az egésznek csak az az értelme, hogy vége lesz a testvérháborúnak, már érdemes volt.

– Te nem hiszel a kommunistákban, megértem, de nem helyeslem. Én viszont bízom bennük, és nemcsak azért, mert együtt harcoltam és szenvedtem velük, ellentétben másokkal, akik páholyból nézték végig harcainkat. Nem félek senkitől és semmitől. Mit hozhat még nekem az élet?... A kommunistákat nem tartom buta embereknek, ha meglesz az egyesülés, miért ne teremtenének testvéri légkört a mozgalomban? Sokszor mondtad, ha a kommunisták nyeregben érzik majd magukat, félreállítanak bennünket. Az én számomra a mozgalom eddig sem jelentett holmi állást vagy funkciót. Bármi történjen, nem a funkciók számítanak, hanem a munkásosztály egysége.

Közbeszólt: – Ezt rólad elhiszem! De hogy másokat is ilyen elgondolás vezetett, azt kétlem.

– Mondd, őszintén: örülsz te az államosításnak?

– Nagy dolognak tartom, de elsietettnek.

Miről beszélhetünk még? – gondoltam. Kezet nyújtottam neki. Melegen megszorította. Visszaszóltam:

– Ha valamire szükséged volna, csak üzenj!

– Köszönöm, remélem, már nem lesz szükségem rá. Isten veled!

Néhány hét múlva Rajk közölte velem: Sélig, útlevele ellenére, családjával együtt kiszökött az országból. Angliába ment.

HARMINCKILENCEDIK FEJEZET

Széles körű bizottság alakult az egyesült párt elvi nyilatkozatának és programjának elkészítésére és megvitatására. A bizottság vezetője Révai lett. A mi részünkről itt Justus Pálnak, Vajda Imrének, Révész Ferencnek és Schiffer Pálnak jutott szerep. Meggyőződésem volt, hogy mind a négyen megfelelő felkészültséggel rendelkeztek ehhez az elméleti munkához.

A nyilatkozatban két jelentős dolog érdekelt: Hogyan értékelik a Szociáldemokrata Párt szerepét, történelmi múltját és politikai harcait. Mi van a párt gazdag múltjában, amit mint követendő és hasznosítandó példát átviszünk a jövő számára.

Kicsit csalódtam, mert az elvi nyilatkozat ezt a kérdést csak 1914-ig tisztázta.

A másik, ami érdekelt: hogyan értékeli a párt baloldalának szerepét? Voltak megfontolnivalók, mivel velünk szemben szinte általánosnak volt mondható a vád, hogy mi szolgai módon igazodtunk a Kommunista Párthoz, és képtelenek voltunk arra, hogy megvédjük érdekeinket.

Kifejtettem nézetemet Révai és Rákosi előtt, ismerve azt a kényes és bonyolult helyzetet, amely a magyar munkásmozgalmat másodszor állította e történelmi döntés elé.

Az elvi nyilatkozatot nem tartottam elégségesnek, és legfőképp azért nem, mert csak 1914-ig tartotta pozitívnak a

szociáldemokrácia marxista szerepét, és nem adott képet a két háború közötti időről, amely nézetem szerint igen sok pozitívumot tartalmazott – a Peyer-paktum és az opportunista felső vezetés ellenére is! Hiszen például az együttműködés területén nyugodtan hivatkozhattam arra, hogy soha nem szűnt meg kapcsolatunk a kommunistákkal, és így sikerült biztosítani a munkásegység megteremtésének feltételeit. Érthetően ez nem volt közömbös téma a baloldali szociáldemokraták számára; sőt: a baloldali szociáldemokraták nélkül lehetetlenné vált volna a kommunistákkal való együttműködés és a munkásegység megteremtése.

De a Kommunista Pártnak sem lehet közömbös, hogy erről hogyan és mit mondunk; a két háborús, szervezett munkásnemzedék ugyanis jelen van és – ezeket nem szabad becsapni!

Révai és Rákosi azt hajtogatták, mivel az egyesülés gyorsan bekövetkezett, ilyen nagy történelmi áttekintésre kevés volt az idő; még maguk között – a Kommunista Párt megítélése tekintetében is – van tisztázandó, nem beszélve a két párt egymáshoz való viszonyáról. Ígérték: későbbi időpontban elkészül az egész magyar munkásmozgalom története is, s akkor helyére tesznek mindent.

Semmi okom nem volt kételkedni abban, hogy Révai és Rákosi ezt komolyan gondolja. Ezért megelégedtem a nyilatkozattal és különösen annak alábbi megállapításával:

„A Magyar Dolgozók Pártja büszkén vallja magát a háromnegyed százados magyar munkásmozgalom dicső harcos hagyományai örökösének és folytatójának, de ugyanakkor okulni is akar a magyar munkásmozgalom hibáiból. Az első világháborút megelőző évtizedekben a Szociáldemokrata Párt a magyar munkásosztályt osztállyá szervezte, szocialista osztályöntudatra nevelte. A Szociáldemokrata Párt nagy érdeme, hogy megteremtette a magyar munkásosztály tömegszervezeteit, a munkásmozgalom kádereit, és részleges

gazdasági és politikai célokért harcba vezette a dolgozó kat."

A nyilatkozat a párt hibáit az alábbiakban látta:

„Hogy nem demokratikus népi forradalomra vett irányt, hanem polgárokkal szövetségben csak demokratikus reformokra, és feladta a forradalmi munkásosztály önálló célkitűzéseit. Tűrte és tenyésztette soraiban az opportunizmust, a szakadás okait, és akárcsak a nemzetközi munkásmozgalomban, a jobboldali szociáldemokraták árulását."

A Kommunista Párt hibáját így jelölte meg: „Nem küzdött eléggé a szektáns szellem ellen a saját soraiban, és sokáig szűkkeblűen elzárkózott a magyar polgári demokrácia átalakulása megoldhatatlan feladatai elől."

Ezután következik az előremutató meghatározás:

„A Magyar Dolgozók Pártja a magyar népi demokráciát sajátos, viszonylag békés átmenetnek tekinti a szocializmusba. A párt tudatában van annak, hogy a tőkés elemek békés benövése a szocializmusba lehetetlen, hogy a kizsákmányolók korlátozása, kiszorítása és fokozatos felszámolása múlhatatlanul kiváltja és fokozza ellenállásukat, tehát kiélezi az osztályharcot. Minél inkább veszítik el a nagybirtokosok és nagytőkések gazdasági erőforrásaikat, társadalmi és politikai hátvédjeiket, annál inkább nyúlnak szabotázs, kémkedés, földalatti összeesküvéshez. Ez ellen most az államhatalom birtokában vívhatja meg harcát, ehhez a népi demokrácia biztonsága érdekében az államvédelmi szervek erősítésére, a nép, a munkásosztály, a párt állandó éberségére és harci készenlétére van szükség."

Elvileg és politikailag valamennyien elfogadtuk ezt a megfogalmazást. E megállapításoknak magyar viszonylatban objektív és politikai alapjuk volt.

Az elvi nyilatkozatot követte a program. Gazdasági, politikai és kulturális célkitűzéseket tartalmazott, amelyeket a közeljövőben kellett megvalósítani. Zárult ez a program a

két párt egyesülésével, a munkásosztály szakadásának évtizedes felszámolásával. A Magyar Kommunista Párt és a baloldali szociáldemokraták a Horthy-rendszer alatt kiépült együttműködésének, a két párt egységének helyreállítása elhatározásával megállapítva, hogy az egyesülés halaszthatatlanul szükségessé vált, amint a magyar demokratikus fejlődés során a szocializmus felé haladás feladatai és az imperializmus elleni harc kerültek napirendre. A világhelyzet azt tükrözte, hogy két tábor alakult ki: az imperializmus elleni demokratikus tábor, élén a Szovjetunióval – ehhez tartozunk mi is –, másrészt az imperializmus, a demokrácia elleni tábor, élén az Amerikai Egyesült Államokkal. A hidegháború korszaka kezdődött, és ez a körülmény megszabta a jövőt és a feladatokat.

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt közös Politikai Bizottsága elhatározta, hogy az egyesülési kongresszus elé terjeszti a megalakítandó egységes Magyar Dolgozók Pártja elvi nyilatkozatát és programját. Összegezzük a lényeget: Az MDP a marxi ideológiát vallja; Marx, Engels, Lenin, Sztálin tanításait alkalmazza és fejleszti tovább, a magyar viszonyoknak megfelelően. A párt a munkásosztály élcsapata, de ugyanakkor a parasztság, valamint a dolgozó értelmiség legjobbjait is egyesíti soraiban. A dolgozók pártja.

Ezeket az elveket tükrözte a párt Szervezeti Szabályzata.

A párt felépítése, irányítása a demokratikus centralizmus alapján történik. A párt politikai irányvonalát megvitatás útján alakítja ki. – Ez utóbbi számomra igen lényeges volt, megcáfolta azt az ellenséges körökben elterjedt nézetet, hogy a Kommunista Párt antidemokratikus; a párt 1945-től az egyesülésig hiába harcolt demokratikus eszközökkel, sokan kételkedtek – sőt tagadták is – a párt demokratikus jellegében.

Séliggel és Kéthlyvel is sokat vitatkoztunk azon, hogy a párton belüli kisebbségnek és többségnek milyen legyen az egymáshoz való viszonya. A munkásmozgalomnak ez régi problematikája. Az, hogy párton belül a kisebbség a többség akaratának alá kell vesse magát, demokratikus szabály – én ilyen szellemben nőttem fel; ez a kérdés a Kommunista Párt rendjét és szigorú fegyelmét élesebben hozta felszínre; mindez az én számomra elfogadható volt. Ezért vettem tudomásul azt is, hogy az új pártban frakciókat nem fognak megtűrni.

Ennyiben nagy különbség van a két párt felépítése között. A Szociáldemokrata Pártban frakciós lehetőségek voltak, és irányzatok széleskörűen érvényesültek.

A rögzített elvek egy nagy tömegpárt fegyelmezett összetartásának elveit tartalmazták. Nagyon szimpatikus és sokatmondó volt számomra például:

„Megköveteli tagjaitól a példaadó erkölcsi magatartást, megtisztítja sorait a korrupt, önérdeket hajhászó, a néptől idegen elemektől."

És a végén:

„A pártnak nincsenek külön érdekei a munkásosztálytól, a nép érdekeivel szemben. A párt a nép többségének meggyőződésével érdemli és biztosítja vezető szerepét."

Minden kételkedés eloszlott bennem. Ezekben a sokat mondó elvekben balgaság lett volna kételkedni.

Nagy és szép munka kezdődött. Viták indultak, nézetek ütköztek össze. Úgy éreztem, dolgaink legnehezebbjén kezdünk túljutni.

Az ideológiai irányelvek és a Szervezeti Szabályzat megalkotása után a káderkérdések kerültek előtérbe. Először a Kommunista Párt állította össze a vezető szervekbe delegáltjainak névsorát. Mi ezen a téren még elmaradtunk. Az idő azonban sürgetett, és a listákat – javaslatokat – véglegesíteni kellett.

A káderkérdésekben is Farkas Mihály volt a partnerem. Nemcsak arról kellett dönteni, hogy a választott szervekbe kiket javasoljunk; igen sok embert kellett elhelyezni is. Napokig tárgyaltunk. Amikor én már nyugodtan úgy gondoltam, hogy minden rendben van, Farkas üzent értem; szeretne velem beszélni. A következőket mondotta:

– Gyurka . . . Még egyszer átnéztük a Központi Bizottság névsorát, megvitattuk egymás között, és a mi elvtársaink három ember ellen kifogást emeltek. Szeretnék, ha ezek nem kerülnének be a Központi Bizottságba.

Erre nem voltam elkészülve. – Halljuk a neveket!

Farkas Mihály sorolta: Justus Pál, Schiffer Pál és Horváth Zoltán.

– Értem! . . . Most halljam a kifogásokat.

Farkas feszengve, nehezen válaszolt; a következőket mondotta:

– Nézd . . . Nálatok sok a zsidó származású polgári értelmiségi.

Kitört belőlem a nevetés.

– Mit nevetsz? Ez komoly dolog.

– Ne tréfálj, Mihály! Ez az érv elfogadhatatlan!

– Miért elfogadhatatlan? – szólt ingerülten. Felcsattantam:

– *Elfogadhatatlan!*

Néztünk egymásra. Bennem igen forrt a keserűség. Ezt Farkas jól látta. Enyhébb hangon mondotta:

– Nézd, Gyurka . . . munkás kellene. Adjatok munkást!

– Hagyd ezt, Mihály! Én így nem tárgyalok. Légy szíves, és adj elfogadható, komoly indokot; ha jól tudom, a Kommunista Párt felsőbb vezetésében sem mindenki munkásszármazású.

Végre Farkas kirakta kártyáit. – Nézd . . . ezek az emberek soha nem lesznek kommunisták! Nem valók Kommu-

nista Pártba... kispolgárok, karrieristák, és... mondta a magáét.

Igen határozottan válaszoltam Farkasnak: – Mihály!... Hogy ezek nem karrieristák, azt én mindenkinél jobban tudom. Beszéljünk komolyan: Justus Pál, Schiffer Pál évtizedek óta áldozatosan dolgoztak: helytálltak a baloldali, marxista munkásmozgalomban; de Horváth Zoltán sem akárki! Ha ezek az emberek a felszabadulás után a Kommunista Pártba léptek volna, és nem mihozzánk, akkor most semmi kifogás sem volna ellenük... De még valamit! Ezek nem is kispolgárok, hanem marxista, baloldali értelmiségiek, akik jóval előbb kerültek a munkásmozgalomba, mint sokan mások, akik most a soraitokból akarnak kioktatni bennünket. Vedd tudomásul, és ezt mondd is meg az elvtársaknak: ennek a három embernek a személye nem lehet alku tárgya!

Farkas erre kiborult. Makacsokká lettünk mind a ketten. Dühösen kérdeztem:

– Mondd, Farkas Mihály, miért nem kifogásoltok másokat? Soroljam a neveket, akikkel szemben sokkal indokoltabb lenne vétótok?

Farkas néma maradt.

– Mit gondoltál, hogyan állítsunk hát össze egy Központi Bizottságot, ha abból a *nyolcas* bármely tagja is hiányozna?

Semmire sem tudtunk menni, s mivel kibírhatatlanná lett a légkör, felálltam, és otthagytam Farkast. A Kommunista Párt központjából kilépve, hosszú ideig csatangoltam. Arra a meggyőződésre jutottam, hogy nem engedhetek, mert amit tőlem kívánnak, nemcsak személyi kérdés, hanem főként elvi és politikai.

Felkerestem Szakasitsot, és referáltam neki. A megváltozott Szakasits kompromisszumos ajánlatot tett:

– Tudod, mit? Harcolj Schifferért, és hagyd Justust és

Horváthot! Nem lesznek a Központi Bizottság tagjai, emiatt még nem kell felborítani az asztalt.

Ez sok volt. Megmondtam Szakasitsnak: az a meggyőződésem, hogy a három személy ilyenféle összekapcsolása nem véletlen. Ez a játék veszélyes is, mert nem állhatok ki Schifferért, csak azért, mert Szakasits rokona. Nem lehet. Vagy mind a három, vagy senki! Én sem!

Szakasits döbbenten nézett rám. – Mit akarsz csinálni? – kérdezte.

– Harcolni fogok.

Nem sokkal később Vágvölgyi, Szurdi és Dabronaki maguktól jelentkeztek nálam, és kérleltek: a három ember miatt ne feszítsem túl a húrt. Erre Vágvölgyinek és Szurdinak kereken elmondottam Farkas fő érveit, és azt is, hogy ilyen alapon nem alkudozom. Ha én ingadozás nélkül tudtam harcolni a szociáldemokrata elvtársaimmal szemben a kommunistákért, akkor most harcolni fogok a Kommunista Párttal a szociáldemokratákért.

Dabronaki megkérdezte: mi lesz, ha Farkas nem enged?

– Akkor én sem megyek!

– Megőrültél, ezt nem fogják megérteni.

– Dabronaki! Mind a ketten munkások vagyunk, és nem vagyunk becstelen emberek! A *nyolcasnak* a Központi Bizottságban van a helye. Nem engedem a baloldalt felparcellázni. Együtt csináltuk, együtt megyünk valamennyien a Központi Bizottságba. Ha olyanokat nem kifogásolnak, akiknek pedig semmiféle mozgalmi múltjuk nincs – tudok rá példát –, akkor tűrhetetlen, hogy másokat kitaszítsanak, akiknek mozgalmi múltjuk van!

Nehéz teher szakadt rám. Tisztában voltam azzal, hogy nemcsak Farkas véleményéről van szó. Elhatároztam, hogy beszélek Vajdával, Justusszal, Schifferrel és Horváthtal – és tiszta helyzetet teremtek.

Vajda és Révész mérhetetlenül felháborodott.

Justusnak az volt a véleménye, hogy emiatt nem érdemes botrányt csapni.

Horváth és Schiffer hallgattak.

Felkerestem Farkast. Elhatároztam: ha nincs megegyezés, nem csinálom tovább!

Eddig csak vitatkoztunk – néha élesen –, de ez volt az első csalódásom Rákosiékban. Figyelmeztetéssel is felért. Ha engedek, a jobboldal bizonyítottnak fogja látni, hogy kiszolgáltattuk a Szociáldemokrata Pártot.

A legfontosabb személyi kérdések mellett még kb. háromszáz ember elhelyezkedését is meg kell oldanunk az egyesülési kongresszus előtt. Farkas szigorú volt. A háromszáz ember problémájának megbeszéléséhez behívatta Szőnyi Tibort, a káderosztály vezetőjét. Szőnyi Tibor referált, elmondotta, minden embert el fognak helyezni, az elképzeltnél valamivel lassabban mennek a dolgok. Néhányuknak pár hétig várniok kell.

Farkas egy ideig hallgatta a referátumot, azután teljesen szokatlan hangnemben, durván lehordta Szőnyi Tibort. Nagyon kellemetlenül éreztem magam.

– Holnap – mondta Farkas –, de legkésőbb két napon belül jelentse nekem, hogy minden kádert elhelyeztünk! Megértette? Végeztem!

Szőnyi Tibor sápadt lett; összeráncolta homlokát, és azt felelte: – Mindent elkövetünk . . . Mindent, Farkas elvtárs.

Nem értettem: Szőnyi Tibor a Központi Bizottság tagja is – hogyan lehet vele így beszélni?

Amint Szőnyi Tibor elhagyta a szobát, Farkas kioktatott:

– Gyuri, tanuld meg, vezetni és parancsolni tudni kell. Ezekkel így kell bánni, és akkor rendben mennek a dolgok.

Jól megjegyeztem magamnak.

Percekig csendben voltunk. Aztán megkérdezte:

– Na, mit hoztál? Milyen elhatározásra jutottál?

– A felmerült kérdésben nincs alku!

– Hogyhogy nincs? Hát nincs jogunk személyeket kifogásolni? Nektek is van ilyen jogotok!

– Ez igaz. Csakhogy a ti kifogásotokat elvtelennek és erkölcstelennek tartom! Emiatt nem fogadhatom el!

Farkas dühbe gurult. Verte az asztalt, de én sem hagytam magam.

– A szentségit, ne hidd, hogy én is Szőnyi Tibor vagyok! Ne verd az asztalt, mert rögtön itthagylak. Ide hallgass, Farkas elvtárs: nem vagyok rongyember, és nem is tehetsz azzá . . .

– Mit akarsz tenni? – kérdezte.

– Ha a három emberünket nem fogadjátok el, akkor én sem megyek.

Farkas felugrott. Le s fel járkált. Majd újból visszaült a helyére. Idegesen rágta a cigarettát.

– Még egyszer átnéztem a megállapodást. Úgy döntöttünk, hogy egyharmad:kétharmad arányban osztjuk meg a vezető funkciókat. Igaz?

– Igaz, akkor pedig kezdjünk el osztani. Ez az arány azt jelenti, ha a Politikai Bizottságnak tizenöt rendes és három póttagja van, ebből mi adunk öt rendes és egy póttagot.

– Te felborítod az eddigi megállapodásunkat.

– Ellenkezőleg! Ragaszkodom a megállapodáshoz!

A hatás megdöbbentő volt. Farkas tehetetlenné vált.

– Hát akkor elölről kellene kezdenünk az egészet – mondta Farkas.

– Hát akkor kezdjük elölről!

– De azt nem lehet.

– Akkor pedig vedd tudomásul, hogy lemondok! Az elvtársakat nem hagyom cserben.

Farkas Mihály ismert engem, tudta, hogy hajthatatlan vagyok. Megkérdezte:

– Meg mernéd tenni?

– Meg én! Tettem én már ennél jelentősebb dolgot is. Nem tudok odáig süllyedni, hogy elvtársaimon átlépjek, és cserbenhagyjam őket. Megenné a fene azt az egyesülést, amit a te elképzelésed szerint hoznánk létre.

Hallgat. Fürkész. Rágja a cigarettát. Nagyot sóhajtva mondja: Beszélnem kell Rákosival.

– Értesíts róla, mit végeztetek.

Elmentem.

Másnap reggel Rajk jelentkezett. A BM területén még volt néhány személyi kérdés, azt kellett lezárnunk. Leváltott főispánok helyét például másokkal kellett betölteni. Kedvetlenül indultam hozzá. Nevetve fogadott.

Vas megyei főispánnak Lugossyt ajánlottam. Egy ideig kifogásolta, aztán megbarátkozott vele. A tárgyalások végén jártunk, amikor megszólalt a telefon.

– Szervusz, Mihály – hallom. – Igen, itt van.

Rajk int, hogy Farkas keres. Felveszem a kagylót.

– Tessék.

– Gyere át hozzám.

– Jóváhagytátok? . . .

– Gyere át! Nem telefontéma!

Rajk kérdi: – Veszekedtek?

Elmondom, miről van szó. Rajk csóválja a fejét.

– Értelek – mondja. – Talán én sem tennék másként a helyedben, de . . . tudod, mennyi vita folyt a három ember körül.

– Ebben nincs vitának helye. Becsületes emberek – és ezt a jövő bizonyítani fogja.

– Jól van, menj át, hozzátok rendbe a dolgot, és zárjátok le a vitát.

Kedves és barátságos Farkas Mihállyal ülök szemben. Azzal kezdi: – Na, megnyugodtál? – Rátér a tárgyra. A következőket mondja: – Beszéltem Rákosival; kijelentette:

ha Marosán akarja, mi nem tehetünk ellene semmit! Per sze, nehogy megbánja később!

A megváltozott légkörben tovább tárgyaltunk. Még egyszer átnéztük a névsort, jóváhagytuk, s akkor Farkas közölte velem, hogy javaslatuk szerint a párt elnöke Szakasits lesz, én pedig a párt egyik helyettes főtitkára leszek. – Tudod, mit jelent ez? . . . A szociáldemokraták közül neked lesz a legjelentősebb funkciód!

– Én a Szociáldemokrata Pártban is helyettes főtitkár voltam . . . De ez nem is érdekes.

Este referáltam Szakasitsnak. Igen meg volt lepve. – Hát ez igen szép eredmény. Hiába, jobban ismered őket.

Másnap a nyolcasnak bejelentettem, sikerült a dolgot rendbe hozni; azt is, hogy az MDP-ben Révész lesz az oktatási osztály helyettes vezetője, Szurdi Kovács István helyettese, a szervezési osztályon. Dabronaki a pesti pártszervezetnél osztályvezető helyettes. Vágvölgyi Tibor az egyik titkár, Horváth Zoltán a Népszava főszerkesztője, Justus Pál a Rádió alelnöke, Schiffer a SZÖVOSZ egyik elnökhelyettese; Vajda Imre pedig a Tervhivatal elnöke lesz.

A nyolcasnak ez volt az utolsó tanácskozása – illetve volt még egy, de az jóval később, 1956 november végén.

NEGYVENEDIK FEJEZET

Elérkezett az egyesülést végrehajtó alapszervezeti, járási, kerületi, valamint a nagyüzemi pártkonferenciák ideje. Ehhez az irányelvek, a program és a szervezeti szabályzat szolgált alapul. Minden szinten megvitattuk tehát a legfontosabb kérdéseket.

A kampány tervszerűen és fegyelmezetten indult. Éreztük, hogy nem az elvekkel és nem is a programmal van baj – azt elfogadták; inkább a személyi kérdések váltottak ki nagy viharokat, részben a félreállított emberek miatt. Sok volt az alaptalan vád; rengeteg embert megbántottak. Súlyosbította a helyzetet, hogy sok helyen a helyi kommunista vezetők szubjektív szempontjaik alapján döntöttek a nekik tetsző vagy nem tetsző szociáldemokrata káderek ügyében, emiatt éles harcokra került sor. Kénytelenek voltunk – különösen vidékről – több elvtársat kivonni, és Pesten elhelyezni Az *ultrák* – a túlzók – mindkét oldalról sok kárt okoztak.

A munkások között, a munkapadok mellett dolgozóknál volt legkisebb a zavar – az egyesülés ott ment végbe a legmegfelelőbb módon. Minél feljebb nézett az ember, annál inkább érvényesült a kispolgári, karrierista könyöklés és túlzás. Voltak emberek, akiket emiatt egy életre elveszítettem, de voltak olyanok, akiknek becsületessége, embersége és kiállása sírig tartó barátsággal ajándékozott meg.

Az alapszervek után került sor a megyei konferenciákra. Ide már a két párt Politikai Bizottságának tagjait – az egyesült párt jövendő vezérkarának tagjait – küldték. Nekem három helyre kellett mennem, mégpedig: Révaival Csepelre, Farkas Mihállyal Pécsre és Pest megyébe.

Csepelen tapasztaltam a legszebb és legelvtársiasabb hangulatot, így a legemberibbet is. Tudták, mi a munkásosztály érdeke és célja; örültek, hogy vége a véres, kegyetlen marakodásnak.

Révai ragyogó partner volt. Szokásához híven leírt szövegből beszélt, én azonban szabadon, nemcsak azért, mert így szoktam meg, de azért is, mert nem jutott időm beszédeket írni. A csepeli pártértekezleten a kettőnk felszólalása után a vita szívem szerint való volt. A hangulat valóban a munkásegység klasszikus példájává vált. A csepeli elvtársak nagyon kedvesek voltak – a gyár dolgozói zománcozott edényekkel ajándékoztak meg bennünket; még bögréket is kaptunk. Otthon volt is öröm, mivel a háború után semmink sem maradt, edényünk is alig volt.

Következő héten Farkassal Pécsre utaztunk. Itt Aczél György a megye titkára, és az marad az egyesült pártban is.

Pécs mindig szívügyem volt, sokat jártam ide, úgy hiszem, szeretnek itt a munkások és a bányászok.

Ünnepélyes külsőségekkel kezdődött a pártkonferencia. Amikor leültem az elnökségbe, szomorúan állapítottam meg, hogy igen sok, régi elvtárs hiányzott innen. Tolnait, a volt szociáldemokrata polgármestert Pestre irányították.

Farkas leírt beszédet mondott el. Én megint szabadon beszéltem.

Ebéd után azonnal visszaindultam, mert Pesten sok munka várt. Sajnáltam pedig, hiszen az elvtársakkal alig tudtam beszélni.

A következő héten Pest megye következett. Izgalmas

hely, itt azelőtt Sélig uralkodott a szociáldemokrata szervezetekben.

A konferenciát Pesten, a Szociáldemokrata Párt korábbi VII. kerületi székházában tartottuk. Farkas ugyanazt a beszédet olvasta fel, mint amit Pécsett – csupán a helységneveket cserélte fel.

Farkast lelkesedéssel fogadták, engem pedig udvariasan megtapsoltak – tudtam, hogy miért, és értettem is.

Nem alakult ki vita, a sok „rendezettség" miatt hiányzott a spontán elem; levegőtlen konferencia volt!

Már régen tudtam, hogy Farkas rossz előadó, saját szövegét is rosszul olvasta. Beszéde kidolgozott, pontos, precíz – minden a helyére rakva, akár egy hivatalnoknál. Hízelegve kijelentette, ő már rég tudja, s meg is mondotta, Marosán már régen kommunista, mert éppen úgy cselekszik, mint a kommunisták.

Farkas tehát kommunistának mutat be!... De hogy valóban annak tart-e, az más kérdés.

Elhatároztam, erre válaszolni fogok. Beszédem közepe táján odakanyarogtam: – Farkas elvtárs azt mondotta önöknek, hogy én már régen kommunista vagyok, még ha annak nem is vagyok tudatában. Nem, elvtársak, én most is szociáldemokrata vagyok! Ez az igazság! Én nem hiszem, hogy egyik napról a másikra kommunistává válhat valaki; ha ez így lehetne, akkor vagy valami zseniális emberről, vagy karrieristáról lehet szó. Én egyik sem vagyok! Én abban hiszek, hogy az ember formálódása fejlődési folyamat. Úgy hiszem, jó szociáldemokrata voltam, és vagyok is, aki a kommunistákat testvéreinek, elvtársainak és harcostársainak tartottam, és tartom. Nemcsak azért, mert együtt harcoltam velük, de azért is, mert mindig következetesen álltak a munkásosztály ügye mellé; de azért is, mert valóban szocializmust akarnak – ugyanazt, amit én! Viszont megígérhetem, és igyekszem szavamat betartani: az egyesült

pártban jobb kommunista akarok lenni, mint Farkas Mihály!

Az emberekből kitört a nevetés.

Sokat gondolkodtam akkoriban, mi a kritériuma annak, hogy valaki jó kommunista legyen. Úgy gondoltam, hogy csak a munka, az örökös helytállás a munkásosztály ügyéért és egy egész élet céltudatos tevékenysége bizonyíthat. Ismertem kommunistákat, akiknek élete bizonyíték volt, de azt is régóta láttam, hogy nem mindenki kommunista, aki annak mondta magát.

Farkas Mihály elemzése bosszantott. Hiszen akaratlanul megerősítette a vádakat, melyek a Szociáldemokrata Párt jobboldalának szájából annyiszor elhangzottak; nekik kriptokommunista voltam, és a kommunisták által „beépített" ember.

Hazugság volt, mégsem lehetett ellene védekezni. Farkas Mihály „vállveregetése" a rágalmazókat erősítette.

Május 15-én lettem negyvenéves. Életem delén hát számvetést végezve, tudnom kellett, hogy mit és miért tettem. Az egyesülési kongresszus előtt három héttel még szociáldemokrata voltam, és úgy éreztem, hogy sokáig az is maradok. Nem is lehetett másképp. Tisztességes ember makulátlan múltját nem tagadhatja meg, és egyik napról a másikra nem válhat új emberré.

Ezen a negyvenedik születésnapomon Várnai Zseni, a kiváló költőnő glosszában emlékezett meg rólam a Kossuth népe c. lapban. A glossza címe: „Gyurka" volt. Igen, ez voltam: a magyar munkásmozgalom és politikai élet Gyurkája. A munkások neveztek el így, s már rég így tiszteltek és szerettek. Ezzel a közvetlenséggel csak olyan személyt ajándékoznak meg, akikhez emberi melegséggel tartoznak. Büszke voltam rá. Életem e nehéz korszakában sokszor hangzott felém – parancsként is: „Gyurka, ne hagyd magad!" „Gyurka, csak így tovább!" S ez sok mindent meg-

könnyített. A rágalmak pergőtüzében ez egyetlen, biztos útmutató volt. Nem lehetett megrendelni, ezt nem lehetett parancsolni – a „Gyurkát" ki kellett érdemelni!

Tehát, szociáldemokrata voltam, és ezt nekem nyíltan meg kellett mondanom, mert az ilyesmiben egy munkáspolitikusnak nem szabad hazudnia; a hazugságot megérzik a munkások!

Mindig is irtóztam a hazugságtól. Tudtam, hogy tévedhetek, de nem szabad hazudnom.

„Karrierista gazember!" „Áruló!" – hangzott felém, hol suttogva, hol nyíltan. „Kommunista zsidóbérenc!" – Szerencsémre mélyen meg voltam győződve, amit teszek, az helyes és becsületes. Vádoltak: „Marosán most csinálja meg a karrierjét!" „Karrierje érdekében elárulta a Szociáldemokrata Pártot, és kiszolgáltatta a kommunistáknak!"

Gyötrő éjszakákon vergődtem a rágalmak miatt.

Tisztázni akartam a személyemmel kapcsolatos minden problémát a kommunista vezetőkkel is, ne élhessen bennem sem kétely, sem nyugtalanság.

Farkas Mihály megbetegedett. Néhányszor a lakásán kerestem fel. Egyik látogatásomnál ott találtam Rákosit is. Úgy éreztem, mielőtt beléptem a szobába, rólam beszélgettek.

– Jó, hogy jön – fordult felém Rákosi. – Hármasban kell beszélgetnünk egy fontos kérdésről.

– Tessék . . .

– Ide hallgasson – szólt Rákosi –, nálunk az a szokás, hogy a vezetők, beszédeiket megmutatják egymásnak, és kicserélik véleményüket. Szakasitsot hiába kérem már két hete, beszédét nem akarja megmutatni, holott én már átadtam neki az enyémet. Nekünk látnunk kell és tudnunk, hogy Szakasits mit akar elmondani. Érti, Marosán?!

– Értem, Rákosi elvtárs! Majd beszélek Szakasitscsal.

– De ezzel még nincs vége – szólt közbe Rákosi. – Maga

tudja, hogy Szakasitsnak nyomdában van egy könyve, régi cikkeit és beszédeit akarja megjelentetni. Ezt le kell állítani. Most zavart okozna egy ilyen könyv publikálása. Jelentesse meg később, amikor van idő, és nyugodtan, megfontoltan válogathatunk.

Tudtam a könyvről. Vajda, Justus és Révész is kifogásolták. Vállaltam, emiatt is beszélek Szakasitscsal.

– Hogyan mennek a dolgok? – kérdezte Rákosi.

– Rendben vagyunk már. A főbb munkánk vége felé járunk; megválasztották a küldötteket, készül a Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt rendkívüli kongresszusa. Kimondják majd az egyesülést; utána már csak a közös egyesülési kongresszus van hátra.

– Jól van, Marosán ... Maguk ketten Farkassal nehéz, de jó munkát végeznek. Itt is hagyom magukat; vigyázzon, mert Farkas beteg, ne terhelje túlságosan.

Amint Rákosi elment, Farkassal belemelegedtünk a beszélgetésbe.

– No, Gyurka! – mondta. Az utóbbi időben ő is Gyurkázott. Volt ebben egy kis gúny is. – Mi van még, amit nekünk el kell intéznünk? – Felült az ágyban.

– Mihály ... közügy jóformán semmi! Nem is ezért jöttem hozzád. Nekem személy szerint veled és rajtad keresztül a párttal van beszélgetnivalóm – magamról.

– Kezdd el, pajtás – mondta Farkas.

– Kezdjük azzal, hogy te, Révai, Rajk és Rákosi sokszor mondottátok nekem, hogy én minden kételyemről őszintén beszéljek. Ha valami bánt és fáj, vagy sértés ér ... Hangsúlyoztátok, hogy ne hordjak magamban semmi olyasmit, ami, ha összegyűlik, politikai kérdéssé válhat; legyek hozzátok bizalommal; ne legyenek titkaim, sérelmeim – jobb és becsületesebb ettől megszabadulni.

Farkas komoran nézett.

– Nézd, Farkas elvtárs ... én úgy érzem, hogy mindig

becsületes és tisztességes voltam, nincsenek, és nem is lesznek titkaim. Ám rólam, kint a nagyvilágban és itthon is, sokat beszélnek az emberek. Érthető ez. Az utóbbi idők harcában összemarakodtam sok emberrel. A régi barátok közül is egyikkel-másikkal. Néhány proli és értelmiségi barátom maradt csak, akik velem együtt csinálták végig a harcot. Tisztában vagyok azzal, hogy mint a Kommunista Párt, az egyesült párt is erős, fegyelmezett szervezet lesz. Más normatívákkal, mint amiben én felnőttem. Most elérkezettnek látom az időt, hogy megkérdezzem a számomra most már leglényegesebbet: A Kommunista Párt vezetői szerint van-e az életemnek olyan emberi, politikai, erkölcsi hibája . . . vagy terhel-e valami bűn, hiba, felelősség, amit a párt később nem tudna vállalni? Amit most nem mondtok meg, mert fontosabbnak tartjátok az egész *ügyet*.

Farkas Mihály közbe akart szólni.

– Várj! – mondtam. – Még nem fejeztem be. Rólam van szó, kérlek, hallgass végig.

Farkas visszadűlt a párnákra, és hallgatott.

– Nincs . . . nem is lehet ember hiba nélkül. Negyedszázada dolgozom a munkásmozgalomban, huszonkét éve vagyok szociáldemokrata. Ebben a pártban sokat harcoltam, és nagyon sokat szenvedtem. Úgy érzem, nagyobb politikai és legkisebb erkölcsi hibát sem vétettem. Ám, nem lehetek saját bírám. Vajon nem vétettem-e olyasmit, ami később kellemetlen lehet a számotokra? Életem elég színes, viharos volt nemcsak politikai, hanem privát vonatkozásban is. Sok helyen megfordultam, sokfajta ember között; kültelki kocsmától a legelőkelőbb lokálig, a munkásdalos mozgalomtól a művészvilágig. Sok férfit, sok nőt ismertem.

Most az ellenség céltáblája vagyok. Akit a Szociáldemokrata Pártból kizártunk, csak becsmérlően nyilatkozik rólam. Valaha önként mentem a Szociáldemokrata Pártba, ma is szociáldemokrata vagyok, és meggyőződésből visz utam a

Kommunista Pártba. Kérdem tőled és rajtad keresztül a Kommunista Pártot és annak vezetőit, van-e valami az életemben, amit a párt később nem vállalhat? Őszinte választ kérek, hiszen kedvezőtlen esetén is végigküzdöm ezt a harcot, befejezem, amit elkezdtem, és sértődés nélkül tudok majd félreállni . . . Ám a későbbi kifogásokat nem tudnám elviselni. Most kell tudnom, hogyan állunk egymással, nyíltan és őszintén. Felhatalmazlak, hogy Rákosit és másokat is, akiket fontosnak tartasz, kérdezd meg. Rövid időn belül adjatok nekem választ. Tiszta helyzetet akarok magam körül.

Farkas pillanatról pillanatra oldottabb lett. Kikelt az ágyból, felvette házikabátját, odalépett az ablakhoz, és becsukta. Jó percig állt az ablak előtt, majd lassan megfordult. Hozzám lépett, kezét a vállamra tette.

– Gyurka . . . Jólesett, hogy mindezt elmondtad nekem és rajtam keresztül a pártnak. Tisztellek és becsüllek érte. Egy pártban leszünk, mindent tudnunk kell egymásról.

A Kommunista Pártnak és vezetőinek mi a véleménye rólad? Szeretnek, tisztelnek és becsülnek. Érezned kell, hogy ez nemcsak fent van így, a felsőbb vezetésben, a munkások is így éreznek irántad, és nemcsak azért, mert igen nagy dolgot vittél véghez, és helytálltál. Azt hiszed, mi nem tudjuk, ki, mikor és miért állt mellénk? Sohasem fogjuk elfeledni neked, amit a magyar munkásmozgalomért tettél. Megmondom neked ugyanolyan őszintén és nyíltan, mint ahogyan te kérdezted: a párt vezetőinek nincs semmi olyasféle adat a birtokában – és nem is volt soha! –, amelyet a te egész mozgalmi és magánéleted vonatkozásában nem vállalhatunk. Nézd . . . ha lett volna, akkor mi nem kezdeményeztünk volna együttműködést – akkor szóba sem álltunk volna veled; kerestünk volna mást a Szociáldemokrata Pártban, akivel ezt a csatát végigvihettük volna. Becsületes embernek tartunk, ebben nyugodt lehetsz! Mint ahogy ab-

ban is, hogy neked lesz a Magyar Dolgozók Pártjában az egyik legmagasabb helyed és a legszélesebb hatásköröd a szociáldemokraták közül. Te leszel a párt helyettes főtitkára! Úgy látjuk, hogy belőled jó kommunista vezető lesz. Viszont: érzékeny vagy, túl érzékeny, és ez nem jó! Hagyjál fel a szociáldemokrata problémákkal és sérelmekkel – ne merülj el benne! Hagyd ott a régi baráti körödet is... hagyd el a kispolgárokat – ezeket a zavaros fejű értelmiségieket; neked kommunista barátok kellenek! Látod: mi ketten egymás torkának ugrottunk Justusért, Horváthért, Schifferért, és csak a te kedvedért egyeztünk meg, hogy megkönnyítsük az amúgy is nehéz helyzetedet. Nem akarunk elveszíteni... Rákosi és Révai elvtárs nevében is merem ezt mondani, akik barátilag és igazán emberileg éreznek irántad. Ha te megszabadulsz – és meg kell szabadulnod ezektől –, könnyebben fogsz élni és dolgozni; és ha megőrzöd azokat a tulajdonságaidat, amelyeket megismertünk, belőled jó kommunista lesz! Mit törődsz te azzal, hogy mit mond rólad az ellenség? Köpj rá!...

Meleg lett a szobában. Farkas újra kinyitotta az ablakot, s vidultan és felszabadultan beszélt, beszélt. És én hittem neki! Akkor még...

Megkönnyebbült szívvel távoztam tőle. Dúdolva értem át Pestre.

Másnap reggel Rákosi kéretett magához. Déltájban mentem át hozzá, nagy barátsággal és jókedvvel fogadott. Átölelt.

– Ide hallgasson, Marosán! – mondta. – Farkas elmondotta nekem, hogy tegnap miről beszéltek. Látja, ez szép volt magától! Ide hallgasson: amit Farkas mondott, én csak megerősíthetem. Magában van némi kételkedés irányunkban. Ezt én megértem. De nézze, mutatok magának valamit; a maga erkölcsi bizonyítványát!

Kivett az íróasztalából egy vastag könyvet, és a kezembe adja.

– Mi ez? . . .

– Ez Horthy belügyminiszterének csendőrségi évkönyve. Ebben található a neve és minden egyéb adata, akiket ők nyilvántartottak, és különlegesebb módon üldöztek. Nézze csak, itt van: „Marosán György, sütőmunkás, született 1908. május 15. . . . Hosszúpályiban az Élelmezési Munkások Szakszervezetének és a Szociáldemokrata Pártnak tagja, baloldali. Kommunistabarát . . .” stb. Látja, Marosán, ez beszél nekünk igazán! Ez a maga erkölcsi bizonyítványa; de nemcsak a magáé. Nézze csak: itt van Rajk Lászlóé, Kádár Jánosé . . . Ne nyugtalankodjék hát . . . Nincs oka rá. Rajkról, Kádárról és sok mindenki másról mi mindent tudunk! . . . Majd meglátja, hogy az MDP-ben mi milyen hamar szót értünk. Nagy dolgot vittünk végbe! . . . Hinni kell, Marosán! Higgyen nekem, bízzon bennem . . .

NEGYVENEGYEDIK FEJEZET

Ültem a Balaton partján. Magyar tenger... Itt minden kis szél vihart kavar...

A világ zajától távol a kongresszusi beszédemet kellene elkészítenem... Szörnyű csapás, mert a beszédet szóról szóra le kell írnom, s ez nekem nehezen megy. Ez lesz életem első leírt beszéde, amit felolvasok. Eddig mindig papír nélkül beszéltem – a Kommunista Pártban nem ez a szokás: a beszédeket le kell írni! Lehet, hogy így akarták fegyelmezni az embereket, de az is lehet, hogy a történelmi események tették szükségessé. Megtanulom ezt valaha? Kicsit kételkedtem benne. Azért is, mert úgy nőttem fel, hogy a nyílt, kötetlen beszéd a munkás-proletár mozgalmak egyik elengedhetetlen eszköze. A szónak nagy a hatása...

Az előre leírt beszéd stílusa soha nem tetszett. Éreztem, még sok galibát fog okozni nekem.

A kongresszusnak három nagy referátuma lesz: Rákosié, Szakasitsé és Farkasé. Kiegészítő referátumot tart: Révai, Rajk, Gerő és Kádár – a kommunisták részéről; míg Vajda, Révész és én a szociáldemokratáktól. Szépet, valami mélyen kifejezőt és mindenkit meggyőzőt szerettem volna mondani.

A beszéd nehezen, de elkészült. Nem elégített ki. Viszont Révai és Farkas elégedettek voltak.

Az egyik este Szakasits lakásán összejöttünk – a két párt

jövőbeli vezérkara –, hogy Szakasits és Rákosi beszédét megvitassuk. Döntés született, hogy a kongresszus zavartalan lebonyolításáért felelősek: Farkas Mihály és Marosán György. Később, a lényeges kérdések eldöntése után, tréfás hangulatban beszélgettünk a hozományról, amit a Szociáldemokrata Párt visz magával a *házasságba.* A vagyont 22 millióra becsülték.

*

1948. június 12-én kezdődött a történelmi kongresszussorozat.

Szombat volt. Kora reggel bementem a szociáldemokrata pártközpontba. Találkozni akartam néhány közvetlen munkatársammal, apró ajándékkal meglepni őket.

Elbúcsúztam mindenkitől, megköszöntem eddigi tevékenységüket, és a jövendőbeli munkahelyükön sok sikert kívántam nekik. Megható találkozás volt, és felejthetetlen búcsú.

Révész Ferencet visszatartottam. Itt már csak neki lesz dolga. Én nem jövök ide többé.

Tulajdonképpen Révész Ferenc volt a Szociáldemokrata Párt utolsó funkcionáriusa, aki a likvidációt befejezte. Mind a ketten úgy láttuk, hogy rendben haladnak az ügyek.

Elindultam lassan, lefelé az ismert lépcsőn; a hallban még körülpillantottam, aztán kiléptem a Szociáldemokrata Párt központjából. Valamikor szálloda volt, s minden valószínűség szerint ismét az lesz belőle. Gyalog elindultam a Központi Városháza felé.

Szép, nyárias idő volt, az emberek könnyen öltözöttek. Sokan megismertek.

Beléptem a kongresszusi terembe. Meleg, baráti ováció fogadott. Felsiettem az emelvényre. Átvettem az elnöklést. Tudtam, ugyanez történik ugyanebben az időpontban testvérpártunkban is.

A Kommunista Párt Kádár Jánost küldte a mi kongresszusunkra, mi Rónait küldtük hozzájuk. Kádár üdvözletét a jelenlevők nagy lelkesedéssel fogadták.

A tanácskozás végén megszavaztatom a párt megszüntetéséről szóló határozatot, majd rövid beszédben értékelem a Szociáldemokrata Párt hetvenöt esztendős történetét. Ezzel lezárult a magyar munkásmozgalom egyik fejezete – megszűnt a Szociáldemokrata Párt.

Elindulok a parlamenti ebédre. A kongresszusi delegátusok közös ebéden vesznek részt. Nagy a lelkesedés, az öröm és az izgalom. Ebéd után Vas Zoltánnal a küldöttek élére állunk, és a Parlamenttől gyalog megyünk végig a pesti utcákon, a Hősök terére. Énekelünk. Az utca a régi harcok emlékét idézi; minden pesti utcasarok, minden pesti ház egy-egy munkásmozgalmi eseményt idéz. Torkomat a sírás szorítja.

Amikor a mintegy háromszázezer ember sorfala között bevonulunk a jövendő párt delegátusainak helyére, az ég is megremeg a felharsogó üdvözléstől.

Az egyesülést nagygyűlés előzi meg, Kádár János nyitja meg. Rákosi és Szakasits a szónok. A gyűlést én zárom be.

Felhangzik az Internacionálé, bennem már nemcsak harci riadót jelez, hanem megnyugvást is kelt.

Az Operában esti díszelőadás. Hosszú, fárasztó műsor, ünneplés, a külföldiek hosszan tartó felszólalásai.

Rohanok haza pihenni, mert másnap, vasárnap, 13-án reggel 8 órakor a Parlamentben megnyílik az egyesült párt – a Magyar Dolgozók Pártja kongresszusa.

Reggel $^3/_4$ 8 órakor Rákosi vezetésével bevonulunk a parlamenti ülésterembe. Rákosi mögött Szakasits és a jövendő Politikai Bizottság tagjai. Példátlan lelkesedés fogad bennünket. Ragyogóan kivilágított és feldíszített az ülésterem.

A formaságok után Rákosi elindul az elnöki emelvényre,

hogy elmondja beszédét. Azt hittem, hogy a lelkesedést már nem lehet fokozni; Rákosi percekig nem juthat szóhoz. Neve, eddigi munkája, vezetése és főleg pártja kapott itt méltó elismerést. Munkások, parasztok, értelmiségiek történelmi és emberi jövőt ígérő gyülekezete ez a kongresszus!

Felhangzik Rákosi hangja. Két órán át lelkesedés és viharos tapsok közepette mondja el beszédét. Néhány sor a beszédből:

„A munkásosztály partunkkal az élen három és fél esztendő mérhetetlen nehézségei között bebizonyította képességét a kormányzásra, a nép nagy többsége által elismert vezető és döntő erő lett."

„Ne szerénykedjünk elismerni azt sem, és kimondani még kevésbé, hogy a kommunisták útja jó út volt, jól politizáltak, jól dolgoztak. E politikailag is jó munka segített a harc folyamán létrehozni a párt hadseregét, a párt kádereit, azt a tisztikart, amely három és fél év alatt megszerezte, és majdnem egymillióra növelte pártunk tagságának számát. Azt a kádert, amelyre nyugodtan bízhatjuk hazánk építésének és jövőjének bármely feladatát. Amikor mindezeket a sikereket megállapítjuk, ugyanakkor önkritikával le kell szögeznünk, hogy követtünk el jócskán hibákat is. Legsúlyosabb hibánk rendszerint az volt, hogy nem becsültük fel reálisan az osztály-erőviszonyokat, lebecsültük a magyar reakció erejét, mély gyökerét és szívósságát. Lebecsültük az ellenséget az 1945-ös választás előtt, és nem vigasz a számunkra, hogy a Szociáldemokrata Párt jobbszárnya ezen a téren még súlyosabb hibákat csinált, és emiatt nemegyszer majdnem válságos helyzetbe hozta demokráciánkat. Most, amikor a két munkáspárt egyesülése következtében a magyar demokrácia erői hatványozottan megnőttek, újra fenyeget az a veszedelem, hogy a siker a fejünkbe száll, és azt hisszük, hogy most már minden a zsebünkben van, s hogy az ellenség már végtelen meg van verve. Ezzel kap-

csolatban azt tapasztaljuk, hogy elvtársaink helyenként újra basáskodnak, ahelyett hogy a meggyőzés fegyveréhez nyúlnának, és nem egy helyen tapasztaljuk az elbizakodottságot."

Mindenki figyelmesen hallgatja a beszédet, de én mindenkinél fokozottabban, minden szóra, minden hangsúlyra figyelek. Annak ellenére, hogy a beszédet ismerem, most határozottabbnak tűnik a hanggal, és reálisabb is a kép, amit fest.

„Külön szeretnék néhány szót szólni a kommunista elvtársak felé, akik között néha azt tapasztaljuk, hogy a demokrácia sikereivel kapcsolatban nem értékelik eléggé a szociáldemokrata testvérpárt és az egységfront jelentőségét. Az egységfrontnál olyan mértékben voltak nehézségeink, ahogy a Szociáldemokrata Párton belül a jobboldal tért nyert. De ennek ellenére a legtöbb és fontos kérdésben az egységfrontnak, a szociáldemokrata elvtársakkal való egységfrontnak köszönhetjük, amit elértünk. Ma már mindenki előtt világos, hogy a jobbszárnynak ez a működése milyen súlyos károkat okozott a magyar demokráciának, de ettől eltekintve, a magyar Szociáldemokrata Párt az egységfrontban teljesítette történelmi szerepét." (Taps.)

„Külön hálával kell megemlékezni a szociáldemokrata baloldali elvtársakról, elsősorban Szakasits Árpádról (nagy, ütemes taps), Marosán Györgyről (ütemes, nagy taps), Rónai Sándorról (nagy taps) és a többi elvtársakról, akik nemegyszer a legnehezebb helyzetekben, saját jobbszárnyuktól és az imperialisták szolgálatában levő nyugati szociáldemokratáktól szorongatva állták a harcot, és végül is legyőzték a soraikban levő munkásárulókat, és megoldották a szerves munkásegység történelmi feladatának rájuk eső részét. Ezzel soha el nem múló érdemeket szereztek maguknak, és én örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy ezeket az érdemeket itt, a kongresszus színe előtt, teljes egészében

elismerjem, leszögezzem, és még hozzátegyem, hogy ezek az érdemek annál jelentősebbek, mert nemegyszer megtörtént, hogy a kommunista elvtársak türelmetlensége vagy merevsége nem könnyítette meg küzdelmüket. Összefoglalva: csak a munkásegység tette lehetővé, hogy ilyen irányban és ilyen eredménnyel törhetett előre a magyar demokrácia." (Nagy taps.)

„A két munkáspárt egyesülésével hatalmas, új erő jelenik meg a magyar demokráciában, a magyar dolgozó népben. Mindenkinek meg kell érteni, hogy a munkásegység szerves megvalósítása, a két párt egyesülése nem egyszerű összeadási művelet, nem a két párt eddigi erejének összesítése, hanem megsokszorozása, meghatványozása. Az egyesült párt hasonlíthatatlanul erősebb lesz, mint ahogy a két párt külön-külön volt, és ez az erő, amely a két párt erejének mennyiségi növekedéséből eredő minőségi változást jelent a magyar demokrácia, a magyar nép fejlődésének minden vonalán, hamarosan éreztetni fogja hatását. A magyar demokrácia alapjai az egyesüléssel felmérhetetlenül megszilárdulnak. Kevesebb lesz az ingadozás, biztosabb a fejlődés, meggyorsul hazánk talpraállása és felvirágzása."

„A legsürgősebb feladat számunkra most az, hogy a Magyar Dolgozók Pártjában egységes tömbbé kovácsolódjanak össze a Kommunista és Szociáldemokrata Párt tagjai."

„Nem fölényeskedünk velük, nem akarjuk őket kiszorítani a felelős munkából, hanem igyekszünk őket mindenhová bevonni, segíteni nekik ott, ahol a terep vagy a feladat számukra még szokatlan, és minden módon kezükre játszunk abban, hogy az új pártban a marxista–leninista, azaz a Kommunista Párt munkamódszerét, munkastílusát, levegőjét megszokják és elsajátítsák."

„A szociáldemokrata elvtársakat pedig arra kérjük, hogy gyorsan állítsák át magukat a kommunista módszerekre, ne érezzék magukat a párton belül másodrendű párttagok-

nak, ne dohogjanak, ne zsörtölődjenek, ha nem kapják meg az egyesült pártban azt a munkát, amelyet a szociáldemokrata pártban betöltöttek."

Rákosi beszéde politikus előadás volt, azért is, mert számos félreértést eloszlatott, és elégtételt szolgáltatott sok-sok ezer embernek, akik a Szociáldemokrata Pártban ezt a harcot végigvitték.

Rákosi után Szakasits következett. Szakasits a Szociáldemokrata Pártról és az egyesülésről hasonló hangnemben szólt. Összeegyeztetett beszéd volt, s nem vitás, Rákosi beszédének kiegészítését szolgálta.

Nekem még fontos dolgom akadt a jelölő bizottságban. Itt Rajk elnökölt, s ketten feleltünk azért, hogy a már kijelölt központi bizottsági tagok a megállapodás értelmében a jelölőlistára felkerüljenek. Rajkkal egykettőre véglegesítettük a névsort – minden precízen ment.

Még ugyanezen a napon, Gerő és Révai után az én felszólalásom következett. Kissé zavart már, hogy a delegátusok gyakran felálltak tapsolni, majd leültek, aztán ismét felálltak, és újból tapsoltak. Az állandó felugrálás és leülés nekem szokatlan volt.

Elindultam az előadói emelvényhez. Felállva ünnepeltek, megint csak tapsoltak. Alig vártam csendesedésüket. Olvasni kezdtem életem első leírt beszédét:

„Szeretném elöljáróban elmondani, hogy a magyar munkásosztály egységéért folytatott harc nem a felszabadulás után kezdődött, ennek régebbi, történelmi gyökerei vannak. Ez a harc 1919 után, a forradalom bukása után indult, amikor élesen kettévált a munkásmozgalomnak eddig is szövevényes útja. Akkor is voltak szocialisták és kommunisták, akik nem vesztették el kedvüket, akik bíztak abban, hogy ha hosszú és nehéz munka és sok tanulás árán is, egyszer mégis el lehet jutni ahhoz a ponthoz, amikor a munkás-

osztály szervezetileg, ideológiailag és politikailag egyaránt visszavonhatatlanul eggyé kovacsolódik."

„Ezen a kongresszuson mit kell kihangsúlyozni elsősorban? ... Azt, hogy mi a munkásosztály politikáját önmagunktól, józan belátásból és nagyon szomorú tapasztalatok árán tettük magunkévá. Keserves harcok juttattak el bennünket odáig, hogy felismertük a munkásegység politikájának helyességét, és következetesen haladtunk ahhoz a politikához, amelynek ma értek be gyümölcsei."

„Szeretném figyelmeztetni az európai szocialista pártokat: mi nem azért váltunk marxistákká, leninistákká, mert a kommunisták pártja erősebb lett, mint mi voltunk, vagy mert a kommunisták ránk erőszakolták ezt. Nem! ... Mi azért váltunk marxistákká, leninistákká, mert a harcok folyamán eljutottunk erre a fejlődési fokozatra, s mert a sok árulás, ami a nyugati szocialista pártok részéről érte a munkásosztályt, meggyorsította bennünk az elhatározást, hogy teljes egészében elfogadjuk a munkásegység politikáját."

„A Magyar Dolgozók Pártja programja marxista–leninista, és mi, szociáldemokraták ezt a programot teljes egészében helyesnek tartjuk, elfogadjuk, s annak kimunkálásáért és végrehajtásáért mindenkivel szemben, minden erőnkkel küzdeni fogunk."

„Szeretnék még valamit elmondani: a Szociáldemokrata Pártot nem nyelte el a Kommunista Párt, és a Szociáldemokrata Párt nem vált a Kommunista Párt lakájává és kiszolgálójává. Itt az történik, hogy a szociáldemokrata tömegek felismerték a marxizmus–leninizmus igazságait és megalapozott, jó politikáját – bennünket nem kellett az egyesülésre kényszeríteni! ... Az egyesülés először elvi és politikai alapon ment végbe, a lelkekben – persze kemény küzdelmek árán –, és ez a történelmi kongresszus csak befejez egy folyamatot, amely a tömegekben, a pártszervezе-

tekben és általában a magyar életben már jóval korábban végbement."

„A volt szociáldemokraták egyenjogú tagjai a Magyar Dolgozók Pártjának! Mi, magyar szociáldemokraták, munkások és parasztok, a történelem folyamán busás árat fizettünk az osztályon belüli marakodásért! Ebből sarjadhatott ki az ellenforradalom sikere is. Mi nem akarunk még egyszer abba a helyzetbe jutni, hogy az áruló vezetők restaurálhassák a kapitalizmust, vagy visszaállítsák a feudális Magyarországot!"

„Büszke vagyok arra, hogy részt vehettem ebben a harcban – részese lehettem a győzelemnek; ez életem legboldogabb fejezete! Úgy érzem, hogy ezzel az én számomra is új élet kezdődik. Új életforma alakul majd ki a marxizmus–leninizmus alapján. Úgy érzem, hogy megfeleltünk a munkásosztály hozzánk fűzött reményének – teljesítettük a munkásosztály parancsát, új pályára segítettük lendíteni a szocializmus fejlődését."

Amikor beszédemet befejeztem, lelkesen ünnepeltek. Eddig soha nem tapasztalt fáradtság vett erőt rajtam. Elcsitultak az emberek.

Az első napirendi pont vitáját Rákosi foglalta össze. Csak azért idézem, mert személy szerint csak nekem válaszolt:

„Marosán elvtárs felvázolta azokat a veszélyeket, amelyek az egész magyar munkásmozgalmat, de az egész magyar demokráciát fenyegették, ha nem sikerült volna idejekorán leleplezni és kiküszöbölni a jobboldali veszélyt. Miközben beszélt, néha magam is arra gondoltam, hogy milyen óriási veszteség lett volna, ha ezen a téren nem végzünk alapos munkát. Ezért még egyszer megköszönöm a baloldali szociáldemokrata elvtársaknak azt a nagy segítséget, amelyet ennek a fontos munkának elvégzése közben nekünk, a

magyar demokráciának és az egész magyar jövőnek nyújtottak."

A jelölő bizottság javaslatát Rajk terjesztette elő. Hatvan rendes és tizenhárom póttagot választottak a KB tagjának.

A szavazatszedő bizottság jelentését dr. Szőnyi Tibor, a káderosztály vezetője olvasta fel. Érdekes feljegyezni, mit mondott Szőnyi:

„A pontosság kedvéért mondjuk el, hogy egy esetben kihúzták a névsorból a következőket: Révész Ferencet, Tausz Jánost, Ratkó Annát, Keresztes Mihályt, Oczel Jánost, Vágvölgyi Tibort, Szurdi Istvánt; és öt esetben Justus Pált."

Hallgattam a jelentését – nyolc embert kihúztak, és ebből öt szociáldemokrata! Mond ez valamit? Ha az egy-egy kihúzás nem is, de Justus ötszöri kihúzása már mond valamit! Ki lehet ezt bírni! . . . De mégis fájt.

Az elnök bezárta a kongresszust, felcsendült az Internacionálé. Az utolsó akkordok után hosszan tartó éljenzés és hurrá. Ezzel véget ért a történelmi kongresszus!

Este, későn sokáig barangoltam a pesti utcákon.

Marosán Györgyöt a munkásmozgalom nevelte; sorsa közel fél évszázada összeforrott vele. A mozgalom nevelte harcossá; egész életét a szocializmus ügyének szentelte; kimagasló szerepe volt többek között a magyarországi munkásegység megteremtésében; nem kevésbé az 1956-os ellenforradalom leverésében és népi demokratikus államrendünk konszolidálásában.

Hosszú és nehéz, nem ritkán göröngyös volt az út. Ennek az életútnak a felvázolására vállalkozott a politikus-író; előző kötetében, a *Tüzes kemence* című műben az 1945-ös felszabadulásig vezetve az események fonalát; folytatva ebben a műben, melyben az 1945–1948-as évek viharos, forradalmi korszakát ábrázolja, elvezetve cselekményét a magyarországi munkásegység megteremtéséig. E mű megjelenése időpontjában már szerkesztés alatt áll az életrajzi trilógia harmadik kötete; tárgya a személyi kultusz éveinek torzításai, az ellenforradalom tragikus napjai, majd a konszolidációért, a munkáshatalom megszilárdításáért vívott feledhetetlen küzdelem.

Művei – mint minden memoárirodalom – természetesen nem mentesek a szubjektivizmustól; egyes részletei talán vitathatók is, de egészének igazságtartalma immár történelem. Az elkerülhetetlen szubjektivizmus végül is a mű erényévé válik; szenvedélyessége emberközelségbe hozza a

sorsdöntő eseményeket, közvetlensége szuggesztivitást kölcsönöz Marosán írásának.

Mint korábban már említettük, egész életét a szocializmus ügyének szentelte. Ezen belül is vezérlő gondolata volt, maradt a magyar és nemzetközi munkásegység megteremtésének, megszilárdításának gondolata. Alapvető és megoldandó problémának tekintette a múltban éppúgy, mint nemzetközi méretekben a jelenben.

Ezért tartjuk e kötetbe illőnek – függelékként csatolandónak – a Népszava 1972. március 11-i, 12-i és 14-i számában folytatásokban publikált jelentős tanulmányát.

A KIADÓ

MUNKÁSEGYSÉGGEL AZ EURÓPAI JÖVŐÉRT

I. A TÖRTÉNELEM TANULSÁGAI

NÉHÁNY ÉVVEL EZELŐTT nagy társadalmi és intellektuális lázadások, forradalmi jellegű megmozdulások robbantak ki mindenütt a nagyvilágban, különösen azonban Európában. Ezekben az eseményekben érdekelt volt nemcsak a nyugati tőkés világ, de hullámaik átcsaptak egyes kelet-európai, népi demokratikus országokba is. E megmozdulásokban a fő erőt, a vezetést az egyetemi diákság és általában az értelmiség alkotta. Magasra csaptak a szellemi élet szenvedélyes hullámai. Ebben az éles harcban derült ki, hogy az eseményeket, a lázadásokat a társadalomtól való elidegenedés idézte elő, váltotta ki.

Amilyen vihart, felfordulást, közérdeklődést okoztak az események, ugyanolyan rövid életűeknek bizonyultak. Hamar kifutották magukat, *még a progresszív erőktől is elszigetelődtek, és így csak történelmi epizóddá váltak.* Minden radikális módon való fellépés ellenére nem voltak képesek folyamatossá, újból és újból megújulóvá válni.

Ma már szellemi vezéreik vagy hallgatnak, vagy hírneves szociológusok kutatják, keresik, elemzik bukásuk okait. Nem akarom lebecsülni ezeket az eseményeket, mert a világot komolyan foglalkoztatták. Ez nem vallana marxista szemléletre és eljárásra. Inkább az a célom, hogy egy érdekes, izgalmas és aktuális példával helyükre tegyem őket, és szembesítsem tragikus tévedéseikkel.

Marxista tömeg-, munkásmozgalomban nőttem fel, váltam emberré és harcossá. Természetes tehát, hogy semmiféle tömegmozgalom iránt nem lehetek semleges, érdektelen. Mi válthatja ki ezeket? Miért robbannak bele az emberek és a társadalom életébe? Tudósok számára szép célkitűzés e kérdések kutatása, de még jelentősebb bukásuk okait vizsgálni.

Ma már mindenki előtt világos: az említett események nyomán erősödött meg az a koncepció, amely nemcsak megkérdőjelezte a munkásosztály jelentőségét a XX. században, hanem félreérthetetlenül tagadásba vette. A munkásosztálynak annyi szerepet sem szánt, mint sakktáblán a parasztnak, amelyből pedig a jó játékos – nem is kiváló sakkmester – vezért is tud csinálni.

AZ IGAZSÁG AZ, hogy ez a tagadás volt az egyetlen megfogható koncepció a szóban forgó „lázadó" mozgalmakban. Véleményem szerint bukásuk döntő magyarázatát is ebben kell keresni. És ebben is lehet megtalálni. Így történt ez régebben is. Minden viharos, válságos időben gomba módra termelődnek, szaporodnak a különböző „világot megváltó" teóriák, de ezek *soha vagy nagyon ritkán vették számba a valóságot, a realitást és főként a társadalmi tömegmozgalom igen gazdag tapasztalatait.* Ez még valahogy megbocsátható lenne, de a legképtelenebb az egészben az, hogy nem tudták elhelyezni ezekben a világot megváltó elméletekben *a munkásosztályt.* Ez már nem bocsátható meg. Annál kevésbé, mert egy vaskosabb realitás, a legobjektívebb igazság maga a munkásosztály, méghozzá nemcsak országonként, de világméretű nemzetközi szerepében, nemcsak tegnap, ma, de a jövőben is. Úgy látszik, még mindig vannak, akiket nem tud meggyőzni a több mint százéves történelmi tanulság.

A polgári világ egyes tiszteletre méltó tudósait és magát a tőkés világ egyetemi diákjait általában értem. De ezekben az eseményekben hallatták hangjukat politikusok, akiknek marxista műveltségéhez, marxista meggyőződéséhez – legalábbis szerintem – nem fér kétség.

Akik végigkísérték a világméretekben folytatott szenvedélyes vitákat, azok előtt hamar nyilvánvalóvá vált a legkézenfekvőbb kérdés: baloldali jellegű, szinte ultraradikális tömegmozgalom, *munkások nélkül vagy esetleg ellenük – politikai, intellektuális képtelenség, mi több, történelmi baklövés.* Marxisták számára mindez óriási tanulság. Régen láttam egy tömegmozgalom olyan érthetetlen félreismerését, meg nem értését, mint 1968-ban történt. Hogyan lehet figyelmen kívül hagyni, hogy *egy* óriási, szervezett tömegerő volt és van a nagyvilágban. Ez pedig a százmilliókat kitevő szakszervezeti mozgalom nyugaton és keleten egyaránt. Milyen „baloldali" mozgalom az, amely annyit sem tud meglátni, felismerni, hogy a tömegek – különösen, ha tudatosan szervezettek, méghozzá olyan világtörténelmi múlttal, tradícióval, mint a munkásosztály – mindig magukban hordták és hordják az eszmei, a forradalmi, az intellektuális erőt és annak summázatát, a marxizmust.

Szentigaz: két ember testvéri barátsága nagy dolog, értékes kincs, különösen a mai száguldó, rohanó, egymást letaposó világunkban. De *milliók, százmilliók testvéri összefogása, barátsága, szolidaritása ezerszer jelentősebb. Félelmetes és felbecsülhetetlen erő!* Erről számos példát, világtörténelmi példát tud felmutatni az osztályharcos magyar és nemzetközi forradalmi munkásmozgalom. Ebben lelte magyarázatát az a tény is, hogy *a munkásmozgalom szenvedélyes, igazságos emberi harca mindig magára tudta vonni a korszak gondolkodóinak, tudósainak, világhírű íróinak és művészeinek figyelmét – és nem fordítva!* Nem mehettek el mellette közömbösen. Érte, vele vagy ellene állást kellett foglalni.

1968 VIHAROS HÓNAPJAIBAN erről mintha megfeledkeztek volna. Ezt a munkásság mindenütt megérezte, ennek megfelelően reagált is rá. Elfelejtették, hogy a szervezett tömeg egységet képez és tételez fel. Ezért az egységért az osztálytudatosan szervezkedő munkásmozgalom mindig szenvedélyesen küzdött. Hiszen az egység vágyában, törekvéseiben olyan mély és emberi, demokratikus szolidaritás jutott kifejezésre, amely párját ritkította. Eszmei erő is volt ez. Ebben vált a munkás százmilliók élete tervszerűbbé, céltudatosabbá, vívmányaik gazdagabbá és jövőjük reménykeltőbbé. Kemény, véres harcok eredményei vagy bukásai, a hűség, kitartás, az új és új harcokra való készség jutott benne mindig kifejezésre. Tulajdonképpen az a történelmi igazság, hogy a munkásegységért folyó harc s az abban szerzett óriási tapasztalatok tették lehetővé, hogy *a munkásosztály a szolidaritás érzéséből, az érzelmek szenvedélyes gazdagságából átlépjen egy magasabb, eszmeibb, forradalmibb és politikusabb szintre, a marxizmusba.*

Miért felejtették el egyesek – vagy hagyták tudatosan figyelmen kívül –, hogy a szervezkedő munkásság a nagyvilágban a marxizmusban politizálódik és intellektualizálódik? Hiszen ez tette eddig, és ez teszi ezután is forradalmi harcokra képessé. *Így vált a munkásság világot átalakító, meghatározó tényezővé, a Párizsi Kommüntől a Nagy Októberi Szocialista Forradalmon keresztül napjainkig.* Kétséges lehet-e ez bárki előtt? Hiszen a XIX. és XX. század forradalmi változásai, világot meghatározó szocialista vívmányai erről teljes egyértelműséggel tanúskodnak. Állást kellett foglalni a munkásosztály mellett vagy ellene. Napjainkban ez különösen igaz. És ez az állásfoglalás eldönti nemcsak azt, hogy ki vagy, nemcsak azt, hogy mit akarsz – hanem azt is, hogy *mire akarod a munkásságot felhasználni.*

A MUNKÁSOSZTÁLY EGYSÉGE, *szolidaritása, testvéri barátsága a legdemokratikusabb hagyomány, amelyet a világtörténelem produkált,* mint ahogyan az is történelmi tény, hogy ha van valahol demokratikus eszmény, hagyomány a világon, amely előremutató, követendő, akkor ezt a munkásság teremtette meg. Az hozta letre, ő tette politikai cselekvő, meghatározó erővé.

Miért akarják mégis, nem is kevesen, kétségbe vonni a munkásosztály történelmi szerepét és vívmányait? Miért akarják kétségbe vonni, hogy ezután sem lesz másképp? Hiába folytattak és folytatnak élethalálharcot a munkásmozgalom ellen, széjjelverhetetlenné vált, és nem valami múló epizód az emberi társadalom harcainak történetében. Illene ezt végre mindenkinek megtanulni. *Minden győzelem, amit a munkásosztály elért, minden eredmény, amit megszerzett, az egységből fakadt.* És minden torzulás, csalódás és bukás, amely a munkásosztályt érte, a megosztottságban, az egység hiányában lelte magyarázatát.

Ezért kell féreérthetetlenül leszögezni: a munkásegység és *szolidaritás nem teoretikus fikció, nem taktikai kérdés, hanem törvény, politikai szükségszerűség!* Ebben olyan új erkölcsi szemlélet is kifejezésre jutott, amely meghatározta a munkásosztály viszonyát mindenkihez és mindenhez; emberhez, társadalomhoz, munkához és családhoz. *Ez a morál a szocialista társadalmi rend egyik fontos alappillére volt és marad.* Jellemző, hogy a már elidegenedő világban menynyire fokozódik a munkásosztály szerepének és történelmi küldetésének időszerűsége. Egyetlen pillanatra sem vesztette el vonzerejét. Mindig és mindenütt harcoltak érte, ahol munkások vannak. Akkor sem vesztett értékéből, jelentőségéből, sőt, fokozódott, amikor és ahol politikai apály állt be a világméretű osztályharcban. *A marxizmus szelleméből következő munkásegység és szolidaritás* mindig, de ma kü-

lönösen, a legnehezebb, legbonyolultabb kérdések közé tartozik, különös tekintettel a kérdés nemzetközi jelentőségére.

Ezt bizonyítják nemcsak *a magyar munkásmozgalom* hősi korszakai, gazdag tapasztalatai, de az ennél százszorta gazdagabb nemzetközi munkásmozgalomé. Az utóbbi időben nálunk néha túl szemérmesek vagyunk, alig beszélünk erről. Sőt, ott tartunk, hogy a munkásegység értékét, a mai harcokra vonatkozó jelentőségét már-már engedjük lebecsülni, hagyjuk, hogy leértékeljék, és pusztán múltnak tekintsék. Gyakran nem vesszük komolyan azt sem, hogy nemzetközi méretű harc folyik a munkásosztály történelmi és vezető szerepe, meghatározó tömegereje körül, amelyet sokan nyíltan tagadnak.

TUDÓSOK SZERTE A NAGYVILÁGBAN, vagy technokraták nálunk is, nem kisebb dologra vállalkoznak, mint arra, hogy a „fehérgallérosok" és a „kékgallérosok" arányának nézetem szerint még igen csekély eltolódásában olyan „döntő" változást lássanak, amelynek következtében mint „érdektelent" és „nem meghatározót", figyelmen kívül hagyják az egész munkásosztályt. Nem először a történelemben, pedig hányszor megtréfálta már a történelmi fejlődés és valóság azokat az okos, de eléggé nem bölcs embereket, akik mindegy, hogy milyen oknál fogva, nem tudták vagy nem akarták meglátni a munkásosztályban a világméretekben meghatározó *tömeg- és eszmei erőt*. Azt az erőt, amely nélkül – állítom, az eddigi történelmi tanulságok példája alapján – nincs, nem lesz, nem lehet demokratikus és szocialista világ! Nem új és nem ismeretlen kérdés ez. A szocialista és a marxista munkásmozgalom immár másfél évszázados történelme – különösen Európában, hiszen itt volt a nagy forradalom bölcsője — eleven, élő múlt és előremutató példa.

Napjainkban is úgy tér vissza a munkásegység kérdése, mint aktuális, megoldásra váró napi probléma. Méghozzá nemzetközi méretekben. Magának az egység megvalósításának vagy a szakadásnak is hosszú, történelmi múltja van. Mi hozza létre, mi ösztönzi újabb és újabb megújhodásra, az közismert. Az egységet létrehozni az objektív és szubjektív érdekek, eszmék összhangja nélkül lehetetlen volt és lehetetlen lesz. Mint ahogyan a szakadást előidéző tényezők maguk is nemcsak tanulságosak, de mindenki számára figyelmeztetőek is. Gondoljunk itt először a megosztást, a szakadást előidéző, olyan ideológiai, tehát világnézeti és politikai okokra, mint a nacionalizmus, a sovinizmus, melyek hatása és befolyása a munkásosztályra is érvényesült. De jelentős szerepet játszhat az is, ha rosszul átgondolva jelölik ki a nemzetközi munkásmozgalom stratégiáját, vagy a stratégiát taktikával helyettesítik. És károsan befolyásolta az egység megvalósítását az is, ha a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom vezetői dogmatikussá, konzervatívvá váltak, és csak hirdették vagy határozatba foglalták a szocializmust, mint ami úgyis eljön egyszer magától is.

A konzervatív nézetek elleni harc ugyanakkor néhányszor olyan radikális, álbaloldali, irreális programokat tűzött ki a munkásosztály elé, melyek teljesíthetetlenekké váltak. Ez pedig elszigetelte a munkásosztályt azoktól a fő erőktől, amelyek nélkül nincs sikeres osztályháború.

De a munkásegység minden szakadás után mégis magasabb szinten, minőségileg differenciáltabban került és kerül napirendre, s *az internacionalizmus volt és marad az ihletője, előrelendítő motorja.*

ÉRDEMES RÖVID PILLANTÁST VETNI a közelmúltra, amelyet sokan szeretnének elfelejteni, és meg nem történtnek tekinteni. Óriási erőfeszítést tesznek, különösen az

új nemzedék felé, amely most lép a cselekvés, az alkotás terére. Pedig, ha megszakad a kapcsolat, bármi oknál fogva, múlt és jelen között, akkor képtelenség a jövő megtervezése, kialakítása, különösen egy demokratikus és szocialista mozgalomban.

Vegyük csak a sok történelmi esemény közül talán a legjellemzőbbet, és talán a legvéresebbet, amelyet a nemzetközi munkásmozgalomnak el kellett szenvednie. Ma is eleven bizonyosság kell hogy legyen: a munkásmozgalom soha nem élt át olyan élethalálharcot, olyan példátlan megpróbáltatást, mint a fasizmus alatt. De az is igaz és példamutató, hogy *a fasizmus elleni nemzetközi küzdelem legátgondoltabb, minden szempontból legreálisabb marxista stratégiája a munkásegység volt.* Csak ez tette lehetővé minden antifasiszta erő tömörítését – a biztos győzelem reményében. Kiderült, hogy a munkásegység *olyan helyes stratégia volt, amellyel szemben a fasiszták is tehetetlennek bizonyultak.* Vajon nem tűnik egyesek szemében ez a megállapítás túlzottnak? Érdemes bizonyítani.

A munkásosztálynak bárkinél inkább döntő érdeke fűződött és fűződik ma is a fasizmus elleni harchoz. Itt és ebben elsősorban róla volt szó, és róla van szó. Amikor a fasizmus nemzetközi világveszéllyé vált, kézenfekvő volt, hogy csak olyan internacionalista eszmét és erőt lehet szembeállítani vele, mint a nemzetközi munkásosztályt s az őt összekapcsoló proletárnemzetköziséget.

ÚJBÓL ÉS ÚJBÓL FIGYELMEZTETNI KELL mindenkit, különösen az utánunk következő generációt, arra a tragikus helyzetre, amelybe a két világháború között került a nemzetközi munkásmozgalom, különösen Európában. Összeugrathatóak voltak a különböző osztagai, véres testvérháborúban fecsérelték el erejüket. Ez nagymértékben

elősegítette a fasizmus térhódítását és uralomra jutását is. Az igazság az, hogy ebben az időben nemcsak irányt tévesztettünk, de *elhomályosult előttünk a fő veszély, a fő ellenség felismerése.*

Hihetetlenül sokba került ez. Ilyen hibába nem lett volna szabad beleesnünk, az ilyen hibák szinte megbocsáthatatlanok. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy a végveszélybe jutott munkásmozgalomban nemzetközi méretekben megkezdődött a kijózanodás, és ez a tömegekre és a vezetőkre egyaránt hatással volt. Megindult, meg kellett indulnia az elemzésnek, a kutatásnak, egy alapvető elvi, politikai program keresésének.

Az első és döntő lépést a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa tette meg a munkásegység felé: minden más együttműködés és összefogás szilárd és nélkülözhetetlen alapjaként határozta meg. Ez óriási változást idézett elő. Nemcsak a különböző nézetű, irányzatú marxisták egységesítése vált lehetségessé, de a nem marxista erőkkel és tömegekkel is megteremtődtek a kapcsolatok. Így vált a munkásegység megvalósítása a fasizmus elleni harc reális programjává. De mint később a harcok nyomán kiderült, ez nemcsak program volt, hanem az elmélet és gyakorlat szintézise is.

Végső fokon ez tette lehetővé azt is, hogy hosszú évek fáradságos, türelmes és szívós előkészítő munkájával létre lehetett hozni, meg lehetett szervezni a legszélesebb méretű nemzetközi tömegmozgalmat és szervezetet, olyat, amilyen azelőtt soha nem volt lehetséges, a *Szakszervezeti Világszövetséget. Ez a munkásosztály óriási sikere és hatalmas nemzetközi vívmánya volt.* Kézzelfoghatóvá vált száz- és százmilliók szervezett erejének eszmei, politikai, világnézeti hatása. Ennek az erőnek fontos szerepe volt abban is, hogy a népi demokratikus országokban nemcsak a munkásegység

állt helyre, és szilárdult meg, de elindulhattunk a szocializmus felépítésének az útján.

Csak természetes, hogy *éppen ez ellen, a számára roppant veszélyes erő és szervezet ellen lépett fel és szállt harcba minden módon, minden eszközzel a monopoltőke.* A nemzetközi nagytőke hamarabb ismerte fel, hogy a munkásosztály összefogott, egységbe forrott erejével szemben halálos veszélybe került. Fel kellett tehát tartóztatnia, meg kellett állítania a fejlődést, és az imperializmus nem válogatott az eszközökben.

Miért tudta az osztályellenség viszonylag könnyen előidézni a szakadást?

TÖRTÉNELMI TÉNY, hogy a fasiszták által lerombolt, kifosztott, felégetett, porig sújtott Európát a háborúban mérhetetlenül meggazdagodott amerikai monopóliumok – a versenytársak legyengülését kihasználva – világhatalmi rendszerükbe akarták kényszeríteni. A Marshall-tervvel és az amerikai életforma dicsőítésével Bécstől Londonig, Rómától Stockholmig olyan övezetet hoztak létre, amellyel azt remélték, hogy gátját vethetik a demokrácia és a szocializmus világméretű fejlődésének. A monopóliumoknak, a velük szövetségben álló USA-szakszervezetek segítségével sikerült nemcsak Európában, de a Szakszervezeti Világszövetségben is előidézni a szakadást. De korán örültek! Azok a monopoltőkések, akik ekkor olyan biztosak voltak a győzelmükben, alig két évtized múlva, most újból szembetalálják magukat a nemzetközi munkásegység jelenségével, újjászerveződésével.

A kijózanodás, az új felismerések idejét éljük. Ma már egyre kevésbé manipulálható a nyugat-európai munkásosztály. Az „amerikai életforma", a magasabb életszínvonal nem adott és nem is ad választ az Európát foglalkoztató

problémákra. Legkevésbé a munkásosztály számára. Ebben leli magyarázatát az európai tőkésországok munkásosztályának radikalizálódása, balra tolódása. Sokszor a politikai pártok vezetői is meglepve keresték és keresik a kapcsolatokat, testvéri kezet nyújtanak egymásnak. Nemcsak a megbékélés, az együttműködés szándéka vezeti őket, bár ez sem utolsó dolog, hanem az objektív, közös érdekek felismerése. Az a történelmi tény és igazság, hogy elszigetelten a monopoltőke ellen nincs sikeres ellenállás és harc. Ma már mindenki előtt világos, hogy nincs a tőkés Európában olyan ország, amely így vagy úgy ne fizetett volna, ne fizetne most is az USA „jószívű" monopolistáinak drága és keserves adót. És teljesen mindegy, hogy fizikai dolgozókról vagy magasan kvalifikált értelmiségről legyen is szó.

II. A MUNKÁS NEMZETKÖZISÉG FEGYVERÉVEL

A TERMELÉS INTERNACIONALIZÁLÓDÁSA, a nemzetközi munkamegosztás fejlődése – amelyből a nagy monopóliumok óriási profitot zsebeltek be, a munkásoknak, a dolgozóknak viszont csak morzsák jutottak – újjáélesztette és megerősítette a nemzetközi munkásszolidaritást, a dolgozók összefogását. Ez mindig törvény volt, és most is ebben rejlik az osztályharc nemzetközi méretű élesedése. Ha végiggondoljuk a legutóbbi valuta-világválságot, amelyet a dolgozók kárára oldanak meg, vagy a közös piaci államok, illetve nagy monopóliumok szélesebb összefogását, nyilvánvalóvá válik, *a tőkés Európa nemzeti és nemzetközi méretű osztályharcai nagy társadalmi konfliktusokká válnak, és még nagyobbakká válhatnak, mint az 1968-as volt.*

Ebben leli magyarázatát az is, hogy a monopoltőke és állama ideológiai harcot folytat, és ha ez nem jár sikerrel, akkor kíméletlenül fokozza az elnyomást, a nyers erőszakot.

Egymás után szövik támadásaikat a szakszervezeti szabadságjogok ellen. Ugyanakkor óriási erőfeszítéseket fejtenek ki, hogy a szakszervezeteket megpróbálják a kapitalista rendszerbe integrálni, beépíteni. Ez a helyzet arra készteti a dolgozókat általában, de különösen a dolgozók ügye iránt felelősséget vállaló szakszervezeti vezetőket, hogy rávezessék, rábírják a munkások legszélesebb tömegeit *a politikai harc vállalására.* És ehhez jobb program nem lehetséges, mint a munkásosztály szilárd nemzetközi egységének megvalósítása. A tőkések a „szabad" kezdeményezés társadalmi modelljét ajánlják, de ezen csak a szabad vállalkozást kell érteni. Élesen szembeszállnak viszont a szakszervezetek kezdeményezéseivel.

A HARC DÖNTŐ FÁZISÁBA LÉPETT – *és ezt nekünk is fel kell ismernünk,* mert felismerték Nyugaton azok is, akik felelősen szervezik és vezetik a harcot. Itt roppant jelentős dologról van szó. Századunk második felében meggyorsult és tovább fokozódott a tőke koncentrációja és internacionalizálódása szerte a nagyvilágban. Minőségileg új struktúrák alakultak ki. Multi-nacionális vállalatok és szervezetek gazdasági integrációi jöttek létre, amelyek a kapitalizmuson belül a termelés társadalmasodásának az eddigieknél minőségileg magasabb fokát jelentik. Olyan nagyvállalatok alakultak ki, amelyek működése az egész világot behálózza. A származási országokon kívül néhány fejlett országban a legfontosabb tőkepiacokon saját üzemeik működnek. Ezek tevékenységét központilag integrálják, egységes üzletpolitika, stratégia alapján irányítják világviszonylatban.

Gazdasági jelentőségük rendkívül nagy. Ma már ők adják a tőkés világ termelésének jelentős részét. Termelésük gyorsabban nő, mint a világ termelése, és részarányuk a jö-

vőben is fokozódik. Tevékenységük a termelés olyan területeire terjed ki, amelyek rendkívül tőkeigényesek. Ezért szinte megszabják a tőkés világ ipari, technikai és műszaki fejlődését. Ebből következik, hogy termelési, beruházási és értékesítési politikájukat nem valamely ország, hanem a vállalat egésze szempontjából alakítják ki. Gazdasági erejük eléri, sőt, meghaladja egy kis vagy közepes államét. Gondoljunk itt csak a General Motorsra. 728 ezer dolgozója, 20 milliárd dolláros forgalma, 1,6 milliárd dollár tiszta nyeresége van. Az ilyen vállalatok *nemzetközi, sőt: nemzetek feletti* jellegét figyelembe véve, gazdasági döntéseik sok ország gazdasági helyzetére és egész társadalmi létére, jövőjére gyakorolnak döntő hatást. Hatalmas tőkeerejüket, rendkívül fejlett termelési, irányítási struktúrájukat, valamint a multi-nacionalizmusból adódó előnyüket kihasználva, gyorsabban építik ki nemzetközi struktúrájukat, mint az államok azokat a nemzetközi intézményeiket, amelyek segítségével működésük ellenőrizhető volna. Ebből a tényből is számos ellentét és konfliktus fakadt.

A TŐKÉSÁLLAMOK KORMÁNYAI IS kezdik felismerni és növekvő aggodalommal szemlélik az *új gazdasági hatalmakat,* amelyeknek vezető szerepük van a katonai, tehát a hadi felszerelés terén is. Olyan iparágakat monopolizálnak, mint a számítástechnika, elektronika, repülőgép-ipar, rakétafejlesztés, űrkutatás, autó- és járműipar, valamint a dinamikusan fejlődő vegyipar, s ezekben szinte egyeduralkodóvá válnak. Mindez a nagytőke és a monopolista államapparátus közötti *konfliktusok új forrásává válik,* amely súlyos válságba torkollhat.

A monopoltőkés fejlődés új jellegzetességeiből következik, hogy a munkások szerte a nagyvilágban nemcsak a saját országuk tőkésosztályával, hanem magával a jól szerve-

zett és vezetett nemzetközi tőkével találják magukat szemben, és egyre inkább a nemzetközi kizsákmányolás rendszerében dolgoznak és élnek. Így áll elő az a helyzet, hogy a munkás érdekeit az adott iparág *országos* szervezetei már nem tudják kielégítően képviselni, mert a rendkívül magas szervezettségű nemzetközi tőkével szemben csak hasonló szervezettségű és vezetésű *nemzetközi szakszervezet* képes megvédeni a munkásokat, azok érdekeit. Érthető tehát, hogy miért nyújtanak egymásnak a szakszervezetek országhatárokon keresztül kezet. *Az élet parancsolta szükségszerűség élteti, diktálja mind magasabb szinten a munkásegység eszméit.* Az internacionalizmus nem egyszerűen becsületbeli ügy vagy kötelesség, hanem *nélkülözhetetlen harci feltétel.* Ezért tartom helyesnek *Seljepin* elvtárs nyilatkozatát: *„Elérkezett az ideje az európai szakszervezeti egység megteremtésének . . .”*

Annál is inkább helyes ez, mert évek óta érlelődnek az egység megvalósításának feltételei, és a konkrét megoldásra elérkezett az idő. *Új nyitás, mondhatnám azt is, új kor indult el Európában; a szervezett munkásság, a szakszervezeti egység helyreállításának korszaka.* Ez most a soron következő, legfontosabb feladat a nemzetközi munkásosztály számára. Barát és ellenség ma Európára figyel. Nézetem szerint ebben az egységben már magasabb célkitűzések rejlenek. A demokrácián túl a szocializmusról is szó van. És ez igen fontos. Annál is inkább, mert a nagyvilágban sokan és sokat beszélnek, hivatkoznak a szocializmusra. De az európai szervezett munkásság már régen tudja: nem mindegy, hogy ki, milyen céllal beszél róla, vagy hivatkozik rá. Az sem közömbös, hogy e jelszó alatt mi rejlik. Ezen a téren, sajnos, még mindig elég nagy a zűrzavar, a politikai perzsavásár.

VANNAK, AKIK AZT ÍRJÁK, mondják, tanítják, hogy *Marx* „idejét múlta", hogy Marx óta nagyot változott a világ és benne a tőkések és a munkások is. Igaz, a munkás a tudományos-technikai forradalomban már nem manufaktúrában dolgozik; de mit változtat a lényegen az, hogy ma a futószalagnál, automatizált üzemben dolgozik a munkás, ha a magas szintű ipari, műszaki tecnológiával is *változatlanul kizsákmányolt tőkésrabszolga,* méghozzá a fehérgallérosokkal, szellemi, műszaki dolgozótársaival együtt.

Ez nem vitakérdés, *ez ténykérdés,* amelyet nap mint nap igazolnak a világban lezajló, élesedő osztályharcok. Ez készteti a szervezett munkásokat mindenütt arra, hogy keressék a legmegfelelőbb harci formákat és módszereket. Minden nagyobb válság, különösen, ha az világméretű, és konfliktussal fenyeget, óhatatlanul megszüli a maga sokrétű teóriáját, amelynek számolnia kell a munkásokat befolyásoló osztályharccal.

Nem kell messze menni. Elég szemügyre venni a következő, szinte napi politikai kérdéseket, amelyek itt dörömbölnek mindnyájunk ajtaján. *A szocialista országok által felvetett európai biztonságra és együttműködésre gondolok,* amelyben, szerintem, óriási lehetőségek vannak, s amelyet ma már egyre inkább reálisnak tartanak mindenhol. Mégis felmerül a kérdés: *lehet-e ez csupán katonai, diplomáciai kérdés?* Hiszen az európai egység, együttműködés és biztonság, Kelet és Nyugat szorosabb kapcsolata, kölcsönös együttműködése végső soron *alapvető gazdasági, társadalmi, tudományos, műszaki tényezők összessége,* és hadd tegyem hozzá: azok, akik azt hitték, hogy a gazdasági, kereskedelmi, műszaki, tudományos, kulturális kapcsolatok megmaradhatnak állami szinten és formában, most ráébredhetnek, rá kellett ébredjenek, hogy ezek már régen *társadalmi problémák; a munkásmozgalom, a demokrácia és a szocializmus alapvető kérdéseként jelentkeznek.* Fi-

gyelmeztetés felénk is, hogy helyesen ismerték fel tekintélyes, nagy befolyású, új utakat kereső, a múlt korlátain bátran átlépő szakszervezeti vezetők ezt az alapvető kérdést.

MIRŐL VAN SZÓ? Tudósok, szociológusok, futurológusok, államférfiak előre, évtizedekre meghatározzák az európai életet – *de munkások nélkül?* –, sőt, ahogy egyesek megpróbálják – *a munkások ellen?* Világos, hogy ezeket a számításból ki kell hagyni. *Hát akkor ki lehet az európai együttműködés, biztonság és béke legszilárdabb társadalmi, politikai garanciája, ha nem az európai szervezett munkásság?* Nemcsak a tőke van jelen Európában, hanem a legrégibb múltra visszatekintő szervezett munkásság is! Méghozzá igen nagy számmal mint tömeg, és jelentős minőséggel *mint eszmei és szervezeti erő, amelyben a demokrácia és a szocializmus testesül meg.* Ez az erő nemcsak hozzá akarja adni a magáét az új Európához, de – és ezen van a hangsúly – döntően meg is akarja határozni, hogy milyen irányban és milyen célok felé fejlődik Európa. *Egy háború nélküli Európának, tartós, békés Európának csak az egységes munkásosztály lehet a biztosítéka.* Régóta közös érdek földrészünk népei „szociális" – vagy ha úgy tetszik –. szocialista világának megteremtése.

Azt hiszem, hogy *Lukács György* évekkel ezelőtt nem véletlenül és nem mint utópiát jelölte meg azt, hogy *Európában új, marxista reneszánsznak leszünk nemcsak tanúi, de harcosai is.* Nagy kár, hogy Lukács György ennek a reneszánsznak csak a keletkezését, születését érzékelhette, de az azt szolgálni akaró tömegmozgalmakat és szervezeteket már nem érhette meg. Lukács Györggyel folytatott eszmecserénkben arra a következtetésre jutottunk, hogy az európai szervezett munkásságot mindig az egység gondolata újí-

totta meg, és hajtotta előre. Ha túllépünk a napi politika határán, *új perspektíva* tárul elénk. Ma már nem élünk, nem élhetünk a mindent elsorvasztó hidegháborúban. Nemcsak állami és diplomáciai kapcsolatok kötik össze Európa országait, Kelet- és Nyugat-Európa szervezett munkásságának sohasem volt, de ma különösen nem közömbös, mi és kik fűzik egybe azt a roppant erőt, amelyet képvisel. Túl sokáig osztottak meg bennünket, és mi túl sok energiát fecséreltünk el, a tőkések, az imperialisták nagy örömére, az egymással való szembenállás fenntartására. Az igazság az, hogy amíg mi marakodtunk – okkal, ok nélkül egymás szemére hánytunk hibákat és bajokat –, a tőkések közben tovább gazdagodtak. *Vissza akarunk, vissza kell végre térni a szervezett munkásság alapvető kérdéséhez. Ez a mi nagy kötelességünk, közös osztályérdekünk.* Ezt követeli tőlünk, a munkásosztálytól a kor parancsa. Az élet, a történelem újból feladta a leckét.

DE MIKÉPPEN ÁLLÍTHATÓ HELYRE, vagy pontosabban, *mi szükséges az európai szakszervezeti egység létrehozásához?* Először is legyünk tisztában azzal, hogy a dolgok jelenlegi állásában nem úgy vetődik fel a kérdés: kell-e vagy sem? Lehet-e vagy sem? Hanem úgy, hogy *kell* és *lehet!* Ezt a két fogalmat *demokratikus és szocialista tartalommal, közös akarattal, egymás irnáti bizalommal, becsületes együttműködéssel kell és lehet megtölteni.* Ugyanakkor a munkásegység iránti felelősségérzet mondatja velem: vigyázzunk, nehéz, sokrétű, bonyolult ügyről van szó. Egy-két év vagy több idő is szükséges lehet hozzá. Türelem kell és szívós akarat. De minden idő lerövidíthető *becsületes szándékkal, kölcsönös bizalommal.* Nem győzöm hangsúlyozni: *ne féljünk,* és ami ennél is fontosabb, *ne várjuk* meg a kényszerhelyzetet. Inkább *menjünk a dolgok elébe.*

Hiszen éppen ebben rejlik a politikai vezetés művészete és bölcsessége.

Miben látom én a nehézségeket, problémákat?

Először is számba kell venni azt a különbséget, hogy Kelet- és Délkelet-Európában szocialista társadalmi rend épül, vagy már felépült. Nyugat-Európában viszont még változatlanul a tőkés társadalmi rend dominál, magas szintű, modern ipari államokban, magas életszínvonallal és jelentős szociális vívmányokkal. Ez is ékesen bizonyítja egyébként, hogy *nyugati munkástestvéreink harca nem hiábavaló, hanem nagyon is eredményes.* A vívmányok az ő vívmányaik, amelyekért keményen megküzdöttek. Ezt el kell ismernünk. Demokratikus rendjük, még ha az polgári is, évtizedes, sőt, helyenként évszázados demokratikus hagyományokkal rendelkezik, és ebben is része van a munkásosztály osztályharcainak. Vajon Keletet és Nyugatot meg kell hogy ossza ez a helyzet? Ellenkezőleg! *A demokrácia és a szocializmus nem mond, nem mondhat egymásnak ellent. Egymásból következnek, egymást feltételezik születésüktől fogva.*

EZEK A KÉRDÉSEK azért is igen fontosak, mert a kelet-európai szocialista országokban működő szakszervezetek már régóta céltáblái a nyugati burzsoá sajtónak, rádiónak. Napirenden tartják a szakszervezeteknek a társadalomban és az állami életben betöltött szerepét. Annál is élesebb a harc ellenünk, mert mi munkásosztályunk vezető szerepéről írunk, beszélünk, tanítunk, ez világnézetünk alapvető, elidegeníthetetlen elve. Ennek a vezető szerepnek az érvényesítése tehát központi kérdés. Nyugaton viszont minden nehézségre felfigyelnek, reagálnak, de sokszor még jobban is elemeznek bennünket, mint mi saját magunkat. És ha válságba kerülünk, vagy tragikus események színhelyévé

válunk, akkor rögtön jön a végkövetkeztetés „bukásunkról" és „csődünkről", a szocialista rendszer állítólagos csődjéről.

Ellenségeink az utóbbi időben különösen sokat beszélnek arról, hogy a szakszervezetek a szocialista országokban „az államapparátus kerekei" csupán, és „alárendelt szerepet" játszanak. Tagadják, hogy nálunk és más szocialista országokban a szakszervezetek valóban a dolgozók érdekképviseletei, amelyeknek a termelés segítése mellett a legfontosabb feladatuk, funkciójuk a munkások érdekeinek méltó képviselete, s egyben olyan tömegszervezetek is, amelyek a szocialista vezetés iskolái.

Minden módon és eszközzel szembeállítják a nyugati, fejlett tőkésországok életszínvonalát, egyes szociális vívmányait is velünk, anélkül hogy számba vennék vagy kihangsúlyoznák azt, mi mindent kellett nekünk véghezvinni és megteremteni a háború után az utolsó negyedszázadban azért, hogy felzárkózhassunk, és végső soron versenyképesek legyünk minden területen. Igaz, ma már jobban ismernek bennünket, mint egy-két évtizeddel ezelőtt. De legyünk tisztában azzal, hogy *az ellenség eddig és továbbra is elsősorban a mi hibáinkból él, és kovácsol fegyvert ellenünk. Ebben rejlik a mi nagy felelősségünk is.* Ebből az is következik természetesen, hogy ne ártsunk barátainknak, munkástestvéreinknek. Ha mi objektív okoknál fogva nem tudunk, nem vagyunk képesek olyan magas életszínvonalat teremteni, mint ők, de *adhatunk, adnunk kell olyan demokratikus, szocialista gyakorlatot és humanizmust, olyan szociális gondoskodást, amelyre viszont a nyugati tőkés világ nem képes.*

Azt hiszem, hogy az európai szervezett munkásság, felfogásra való tekintet nélkül, *éppen ezt várja* tőlünk. Bizonyítanunk kell, hogy *a tőkés társadalomban fennálló romboló elidegenedés a szocializmusban feloldható, megszüntethető.* Látniuk kell, hogy a mi világunk emberibb világ, *emberközpontú* világ.

HA KITEKINTÜNK A NAGYVILÁGBA, és szemügyre vesszük a dolgozók, értelmiségiek életét, kiderül: hiába érték el, vagy haladják túl egyes fejlett országokban a mi életszintünket az úgynevezett „jóléti államokban" a dolgozó emberek, a gondolkodó emberek a legnyugtalanabb, elidegenült életet élik. A jólét ott nem az embert szolgálja, hanem az árutermelést, a mindenáron való fogyasztást, a fogyasztói társadalmat. És ebbe fojtja bele magát az embert is. Pedig nem elég jóllakni, autón száguldani, komfortos, frizsideres lakásban lakni. Több, emberibb kell ennél, s ezt a *többet, emberibbet* nekünk kell nyújtanunk.

Mit kerestek és keresnek nálunk nagy igyekezettel már régen? *Az automatizált futószalag-termelés humanizálását. A munka és a munkás minőségi megbecsülését.* Ez a kérdés számunkra azért is izgalmas, mert a szocialista államok kész, hatalmas ipari üzemeket, magas színvonalú technikát képviselő termelő apparátusokat vásárolnak a tőkésektől. Milyen hatást vált ez ki a szocialista társadalomban? Mennyiben járul hozzá ez a magas, tudományos technika a dolgozó, a munkás életének emberibbé tételéhez? Vajon a tőkés termelőapparátus elveszti embertorzító hatását szocialista körülmények között? S mi ebben a szakszervezetek szerepe és helye? Ezek a kérdések nyugtalanítják a fejlett tőkésországok szakszervezeti harcosait, akiknek *a szavak csak akkor számítanak, ha a tettek, a gyakorlat támasztja őket alá.*

Nekünk számolnunk kell azzal a körülménnyel is, hogy az utóbbi időben a nyugati szakszervezetek *politikai erőkké* is váltak. Követeléseik, harci céljaik már régen túllépték a puszta gazdasági szférákat. Ez a politikai aktivitás meghatározza a pártokhoz való viszonyukat is. Innen és ebből erednek függetlenségi és autonóm törekvéseik. Sőt, több helyen a tömeg- és osztálymozgalommal tudományosan is foglalkoznak. Számosan közülük új kérdéseket vetnek fel, új, méghozzá marxista szempontból. Abból indulnak ki, hogy

új alapokra helyezik a szakszervezet és a pártok közötti kapcsolatot és viszonyt. Mivel pedig *növekszik a szakszervezetek politikai tevékenysége*, óhatatlanul problémák merülnek fel a szakszervezetek és a politikai pártok között. Nagyon helyesen, nagyon józanul kerülnek minden konfliktust. De az élet és a gyakorlat tanításai szerint azt vallják, hogy a szakszervezeteknek többjelentős kérdést és problémát kell intézniök minden szinten.

Ezt a fontos kérdést úgy is meg lehet fogalmazni: *nemcsak keresik, de lehető pontossággal meg is akarják határozni azt, hogy mi a szakszervezetek és a pártok szerepe a modern államokban.* Fel kell erre figyelni nekünk is. Ezek a dolgok benünket is érdekelhetnek, befolyásolhatnak. Ez maga a fejlődés.

MÁR NEM ÉLÜNK ELSZIGETELTEN, Európában semmi esetre sem. Gondoljunk csak az olasz és francia munkásokat foglalkoztató problémákra. Ezekben az országokban többféle irányzatú szakszervezet működik. Kommunista, szocialista, kereszténységszocialista. A munkások vannak bennük túlnyomó többségükben. Ma már sokan úgy látják, eddig túl kényelmes volt az, hogy minden pártnak megvolt a saját szakszervezete. De azt is tudják, hogy ezzel nem jutottak messzire. Döntő változást idézett elő az a körülmény, hogy *alulról jött a kívánság, az akarat: egységesítsék erejüket!* Sokatmondó, sokat jelentő dolog ez. Alul, a mélységekben, *az osztályharc sűrűjében* realizálódott ez az igény, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni. Az egységtörekvés már régen jelentkezik, fejlődik. *Most a csúcsokon, a szakszervezeti vezetőkön a sor,* hogy kialakítsák a stratégiai és taktikai feladatokat.

MI A TÖRTÉNELMI IGAZSÁG? A háború után négy évig Olaszországban és Franciaországban is *egységes szakszervezeti központ* volt. Négy év után ez szétesett, az ismert és már említett okok miatt. Húsz éve *különböző szakszervezetekben* élnek és harcolnak a dolgozók. És ma nyilvánvaló, hogy a három szakszervezet *külön-külön túl gyenge* a munkáltatók szervezeteivel szemben. Az egységtörekvés tehát újult erővel jelentkezik. Ehhez kell megtalálni a *közös alapot.* Nem akarják megkonstruálni a jövő társadalmi modelljét. Ezt a pártokra bízzák. Ők csak azt akarják, hogy *növeljék befolyásukat a társadalom egészére.* Nemcsak beleszólást, de döntési jogot akarnak a tervek, a társadalmi-gazdasági struktúrák kialakításában. A jövőt szem előtt tartva, a múlt tapasztalatait alapul véve, *olyan egységet akarnak létrehozni, amely nehéz, válságos politikai események erőpróbáját is kiállja, s amelyet minden munkás, munkavállaló helyesel és elfogad.* Nem akarják, hogy megismétlődjön az, amit 1948 után tapasztalatak. És ebben mély politikai tapasztalat rejlik.

A mai helyzethez nagyban hozzájárul az is, hogy *a mélyben, a munkások körében sohasem szakadt meg a kapcsolat, az együttműködés a kommunisták és szocialisták között, sőt, megváltozott a kapcsolat a kommunisták és keresztényszocialisták között. A testvéri szolidaritás* tanúságtétele ez. Nem légvárakat építenek. Most már szükségesnek tartják azt is, hogy a nemzetközi szakszervezeti szövetségeken belül megvitassák azt a politikát, amelyet az adott gazdasági közösségben követniük kell. Másképpen nem tudnak egységesen és szervezetten fellépni a nagy nemzetközi monopóliumok tervei és döntései ellen.

Fel kell ismernünk kommunisták, szocialisták, keresztényszocialisták egységtörekvéseinek a jelentőségét. De ők ennél *messzebbre is néznek.* Már régen mondják, hirdetik: minden szakszervezetnek el kell gondolkodnia azon, *mi-*

lyen szerepet, funkciót kell a szakszervezeteknek betölteniük e század utolsó harmadában, amelyet nemcsak a tudományos-technikai forradalom határoz meg, de az egyre gyorsuló szociális változások is a munkavállalók körében.

Ha valaki keresi, vagy eddig nem értette a nyugat-európai munkásosztály radikalizálódásának, balratolódásának a tényét, az eddig elmondottakban megtalálhatja. De feleletet talál arra is, hogy *hol, miért, mire keresnek szövetségest, fegyvertársat, s itt léphetünk mi is, mint fontos tényezők, a porondra.* Mert ha van – és van – *államközi kapcsolat* Nyugat és Kelet között, és ezt természetesnek tartjuk, akkor még természetesebb kell hogy legyen a szocialista szakszervezetek és a tőkésországok szakszervezetei között *munkástestvéri kapcsolat és szolidaritás.* Nem késlekedhetünk. *Gondolkodni, elemezni, tervezni és cselekedni kell!*

III. KORUNK PARANCSA

MIT TEGYÜNK MI? Ez a kérdések kérdése. Ha abból a világtörténelmi pozitív tapasztalatból indulunk ki, hogy *mi, marxisták, kommunisták, baloldali szocialisták egyszer már megtaláltuk nemcsak az együttműködés testvéri feltételeit, de az azt meghatározó programot is,* akkor most – bár más körülmények között – *sokat tehetünk, sokat adhatunk* tartalomban és formában egyaránt.

Nyugaton egyre inkább számot vetettek és vetnek a szakszervezetekben a fejlődéssel, a megváltozott körülményekkel. Most rajtunk a sor számadást csinálni, méghozzá önkritikusan, mindarról, amiért csak mi lehetünk felelősek, és arról is, amit nekünk kell megtennünk, bátran, a fejlődés érdekében. A legfontosabb: számoljunk azzal, hogy a nyugat-európai szakszervezetek osztályjellegű szervezetek, amelyeknek célkitűzéseit, cselekedeteit több milliós szerve-

zett munkásság követte és követi. Abból kell kiindulni, hogy Nyugat-Európában is van számos értékes, okos és becsületes munkásképviselő, akiket a munkások maguk választottak. De vegyük tudomásul azt is, hogy Nyugat-Európában vannak jól képzett marxista intellektusok, akik rögtön reagálnak minden változásnál, és bátran keresik az új utakat, módokat, de a radikalizálódott munkástömegek is ebbe az irányba hajtják őket. Nekünk tudnunk kell: minden munkásegység alapvető feltétele volt és marad, hogy *azt kell nézni és megtalálni, ami összeköt, és nem azt, ami elválaszt. A közös osztályérdek volt és marad a legszilárdabb összekötő kapocs.*

A NYUGAT-EURÓPAI SZAKSZERVEZETEK túlnyomó többsége él és dolgozik. Harcoltak, kitartottak, megújultak, és mélyen benne élnek a munkások életében – és köztudatában. Ha mi ezt számításon kívül hagyjuk, akkor ugyanabba a hibába esünk, mint évtizedekkel ezelőtt. E hiba megismétlődése súlyos következményekkel járhat. Nem szabad úgy fellépnünk, vagy úgy tüntetni fel magunkat, mintha mi mindennek a birtokában lennénk, ami a szervezett munkásság összefogásához, vezetéséhez szükséges. Ez így nem igaz, és nem is helyes. *Mi magunk is óriási kísérleti műhely vagyunk. Keressük egy jövendő szocialista társadalmi rend megalkotásának, felépítésének legjobb, leghelyesebb módját.* Mi természetesnek tartjuk, hogy ebben a szakszervezeteknek döntő szerepük kell legyen. Ebből következik, hogy mi soha ne kényszerítsünk másokra olyan modelleket, amelyek nekik objektív és szubjektív politikai okokból nem alkalmasak, nem használhatók. *Kerüljük a dogmatikus módszereket és stílust,* amely Nyugaton még a több milliós nagyságrendben szervezett munkásokat is elidegenítheti tőlünk. Fellépésünket – és ezen van a hangsúly – a szervezett

munkásokat mindig jellemző *korrekt, becsületes, bizalomteljes, építő szándék* vezesse. *Bizalmat kell teremteni magunk iránt.* Ez utóbbi talán egyike a legfontosabbaknak. És ezért el kell kerülni minden monopóliumra való törekvést, amely már eleve elválaszt, és magában hordozza a szakadás elemeit. Az utóbbi évtizedek nagy tapasztalatai lebegjenek előttünk, és vezessenek minket. Nekünk erősítenünk kell a munkásosztály erkölcsi-politikai felfogását, amelyet a testvéri munkásszolidaritás mindig és most különösen az első helyre állít.

Legyünk tisztában valamivel. Ők nélkülünk is meg tudják vívni napi szociális harcaikat. Eredményeikben persze óriási jelentősége van a szocialista világrendszer létének is. De ha felismerték azt, hogy velünk együtt többet is elérhetnek, akkor ebben lássuk meg a mai élet harcainak Nyugat-Európában diktált parancsait is. Számomra mindig adva volt, és adva van ma is *a marxizmus, minden munkásegység elméleti, politikai, szervezeti meghatározója.* Nézetem szerint ennek az egységnek a jövőjét is csak ez teheti állandóvá, szilárddá. De az már nem mindegy, és nem alárendelt kérdés, hogyan segíthetjük elő, hogy a marxizmus Nyugat-Európában a szakszervezetekben szervezkedő munkások körében tért hódítson. És ez érvényes az egész intellektuális európai világra is. Egy új marxista fellendülés alapjainak lerakása óriási felelősséget ró ránk.

ÉS ITT ÁLLJUNK MEG egy pillanatra, a realitás talaján maradva. Vegyük csak számba Nyugat-Európát. Mindenütt van kommunista párt. De nem azonos erővel, befolyással, és főképp nem azonos tömegbázissal, ami nagymértékben bonyolítja a dolgot. De ha abból indulunk ki, hogy *van több milliós szervezett munkásság* – és a szocialista országok szakszervezeteinek ebből kell kiindulni –, *nálunk kell a*

marxista reneszánsz objektív és szubjektív lehetőségét bizonyítani. Ezen túlmenően a marxista pártok Keleten és Nyugaton egyaránt számba vehetik, hogy könnyebb volt létrehozni a munkásegységet ott, ahol ők maguk az alapvető kérdésekben is egységesek voltak, nem pedig megosztottak. Ne engedjük megosztani magunkat az antimarxista erőktől.

Ezek igen fontos kérdések, mert sokszor az én személyes politikai tapasztalatom is az volt: nem azon múlott a dolog sikere, hogy *mit* kell tenni, hanem azon, hogy *hogyan és kikkel?* Ebben nemcsak az *elveknek* van szerepük, hanem a *módszereknek* is, bár *az elveknek és a módszereknek marxistáknál természetesen mindig összhangban kell lenniük.* De ez sajnos nem mindig és nem mindenütt volt így, és jelenleg is ez az egyik legnagyobb fogyatékosságunk. Nagy zavart kelthet, ha elvek és tettek, elvek és módszerek ellentmondanak egymásnak. Mi rendelkezünk már ilyen irányú tapasztalatokkal. Becsületbeli kötelességünk a kölcsönös bizalom érdekében is ezt kimondani, és bátran elismerni. A bekövetkezett szakadásért, a bizalmatlanság elfajulásáért nemcsak a nyugat-európai szervezett munkásság felelős, hanem mi is, akiknek pedig helyzeti előnyük volt abban, hogy már megvívtunk egy szocialista forradalmat polgárháború nélkül, s egy állami élet építőivé, vezetőivé váltunk.

A MÚLT TAPASZTALATAINAK HASZNOSÍTÁSA *az európai szervezett munkások és marxisták közös érdeke.* Nem igaz, hogy hibáink és mulasztásaink elismerése gyengít bennünket. Ellenkezőleg: nagyobb bizalommal fordulnak majd felénk. Mondjuk ki bátran: nyugati munkástestvéreink sokat vártak tőlünk, és ha nem tudtuk mindig azt adni, ami szükséges lett volna, ezért egy dogmatikus, szektás vezetési vonalat terhel a felelősség. Ez is tényezője volt

a szakadásnak, mint ahogy el is szigetelt bennünket attól az erőtől, amelyben történelmileg és társadalmilag mindig nagy lehetőségek rejlettek.

Próbáljuk magunkat nemcsak beleképzelni, de bele is élni a nyugati kommunista pártok vagy az ottani szakszervezetek helyzetébe. Hogyan kellett érvelniük a marxizmus, a szocialista világ érdekében akkor, amikor a nyakukba zúdultak – mint derült égből a villámcsapás – az 1956-os magyar, az 1968-as csehszlovák, az 1970-es lengyel és az 1971–1972-es jugoszláv események. Ilyen események még olyan erőket is elidegeníthettek tőlünk, amelyekkel nemcsak osztályszövetség lehetséges és szükséges, de nélkülük és ellenük nincs európai fejlődés, nincs béke.

Ha ma például a nyugatnémet szakszervezeti szövetség a szovjet–NSZK-szerződés ratifikálását támogatja, akkor ez figyelmeztetés kell hogy legyen mindannyiunk számára. Ebben sok minden benne van.

Az osztályerők összefogása kezd dominálni. S nekünk újból lehetőségünk adódik annak bizonyítására, hogy *megértjük és segítjük nyugat-európai munkástestvéreink harcában azt az új egységet, amelynek gondolata most újult erővel tör előre.*

REÁLISAN FELMÉRVE ÉS ELEMEZVE mindez arra mutat, hogy *napról napra növekszik az egységet óhajtó, sürgető erők és mozgalmak összefogása, ami szinte megköveteli az országos és nemzetközi szakszervezeti összefogást is, különös hangsúllyal Európában.* De ha ezt megteremtettük, a folyamat óhatatlanul ki fog hatni földünk többi részére is.

A munkásegységért, a szakszervezeti egységért vívott harcban nem követhetjük többé a régi, lejáratott szólamokat. Nemcsak azért, mert időben, térben és társadalmilag

egyaránt óriásiak a változások, hanem azért is, mert *az európai helyzet, a fejlődés iránytűje a demokrácia és a szocializmus irányába mutat.* Az európai szervezett munkásság ma már olyan vívmányok birtokában van, amelyekkel nemcsak beleszólhat, de meg is határozhatja Európa demokratikus és szocialista fejlődését. Ez iránt, *a jövő Európája iránt a munkásosztálynak, a szakszervezeti mozgalomnak is óriási a felelőssége.* Nemcsak abban, amit előbb is megtehettünk volna. De abban különösen, *amit most tenni akarunk, vagy tennünk kell.*

Illúzió nélkül, *mindig a realitás talaján maradva* kell számot vetnünk mindennel. Minden szellemi és szervezeti erőt arra kell összpontosítanunk, hogy *rendezzük közös dolgainkat itt Európában,* amelynek múltja és hagyományai a leggazdagabbak a világon, s amelynek demokratikus és szocialista fejlődése valamennyi európai nép érdeke.

NE VÁRJUK MEG, hogy a késedelemért vagy meg nem értésért elmarasztaljon bennünket a történelem. Kelet és Nyugat szervezett munkásságának kapcsolata óriási erő, nagy kincs. Sáfárkodni kell tudni vele.

Ennek érkezett el immár az ideje.

Felelős kiadó a Magvető Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Kardos György · Műszaki vezető Beck Péter · A kötetet Romhányi Katalin tervezte · Kiadványszám 1313 · Megjelent 27,5 (A5) ív terjedelemben, Garamond betűtípusból 1972-ben. MA 2237

Készült a Zrínyi Nyomdában (71.0454/1–2551) Ro/66-os gépen. ofszet rotációs eljárással · Felelős vezető Bolgár Imre vezérigazgató